

KRONŠTADT 1921

Paul Avrich

KRONŠTADT 1921

Anarchistická knihovna 11

www.jaime.cz

Praha 2015, 2. vydání

Ediční poznámka

Tento text poprvé vyšel v knižní podobě jako 11. publikace Anarchistické knihovny FSA v listopadu 2001, v roce 80. výročí Kronštadtského povstání v nákladu 400 kusů. Zároveň byl zpřístupněn v elektronické podobě na internetových stránkách www.anarchismus.org, náležejících bývalé Federaci anarchistických skupin (1995–2007).

V listopadu 2009 jsem text přehlédl a upravil. Na jaře a v létě 2015 jsem celý text pro účely nového e-vydání znovu přehlédl, nově zformátoval, opravil a doplnil vojensko - historickými komentáři a obrazovou přílohou.

Obsah

	Předmluva k prvnímu českému vydání	1
	Úvod	6
1	Krise Válečného komunismu	8
2	Petrohrad a Kronštadt	21
3	Kronštadt a ruská emigrace	45
4	První útok	66
5	Kronštadtský program	78
6	Potlačení vzpoury	95
7	Epilog	107
	Příloha 1 - Memorandum o otázce zorganizování povstání v Kronštadt.	114
	Příloha 2 - Za co bojujeme	117
	Příloha 3 - Socialismus v uvozovkách	119
	Vojensko - historická poznámka	121
	Obrazová příloha	125

Předmluva k prvnímu českému vydání

V březnu tohoto roku (2001) uběhlo osmdesát let od potlačení Kronštadtského povstání. Šlo o jeden z posledních pokusů ruských pracujících vrátit se k původním myšlenkám Říjnové revoluce, který však byl krvavě potlačen diktaturou Komunistické strany. Povstalci, kteří v únoru 1921 vytvořili na ostrově Kotlin ve Finském zálivu revoluční komunu, požadovali ekonomickou a politickou samosprávu, obnovení lidských a občanských práv a svobodné volby do sovětů na všech úrovních. Odmítli se vzdát, po více než dva týdny odolávali soustředěným bolševickým útokům a nakonec podlehli v nerovném boji. Tisíce jich byly následně popraveny nebo poslány na pomalou smrt do koncentračních táborů.

Přestože jsme se tématu Kronštadtu již věnovali v naší starší publikaci¹, rozhodli jsme se zpřístupnit českým čtenářům obsáhlejší, takřka vyčerpávající historickou práci na toto téma. Poté, co se letos v březnu odehrálo více než kontroverzní připomenutí Kronštadtu, tato potřeba se ukázala velice naléhavá. Několik českých organizací, hlásících se k anarchismu, si totiž krvavé potlačení Kronštadtského povstání připomnělo poněkud podivným způsobem. Uspořádalo v Praze pokojnou veřejnou diskusi s jednou z nejdogmatictějších a nejmilitantnějších trockistických iniciativ na založení politické strany. Tématem byl Kronštadt.²

Diskutovat s novodobými bolševiky a připustit samotný fakt poklidné diskuse o tom, jestli zmasakrovat a posléze umučit mnoho tisíc kronštadtských povstalců v koncentračních táborech bylo „historicky nezbytné“, „politicky oprávněné“ nebo zavrženíhodné, znamená něco podobného, jako vést diskusi s nacisty o tom, jestli plynové komory v Osvětimi byly ospravedlnitelné či nikoli. Něco takového je přeci pro uvažujícího anarchistu a každého člověka se špetkou morálky naprosto nemyslitelné. Americká autorka Deborah Lipstadt, zabývající se problematikou popírání holocaustu³, je známá tím, že se ze zásadních důvodů nikdy nezúčastnila jakékoli veřejné debaty s popírači. Zcela správně uvádí, že s takovými lidmi není možné o čemkoli diskutovat, protože to jsou nepřátelé, obhajující zločiny proti lidskosti, kterým nesmí být přiznán status partnera v pokojné diskusi. *„Jsem ochotna analyzovat a doložit, kdo takoví lidé jsou a o co se snaží, ale vystupovat s nimi nebudu“*, říká. *„Ochota přiznat popíračům a jejich mýtům legitimitu stanoviska, je stejně velkým, ne-li ještě větším důvodem ke znepokojení jako aktivita popíračů samých“*.

Mýty popíračů holocaustu, založené na otevřené manipulaci s fakty, se ve své nebezpečnosti mohou směle rovnat bolševické historické lži, označující autentická lidová hnutí, namířená proti Leninově a Trockého režimu, za černosotněnsko - bělogvardějské spiknutí. K novodobým bolševikům, hlásícím se k tradici Lenina a Trockého, tak musíme zaujmout stejný postoj, jaký Lipstadt zaujímá vůči (nejen) americkým neonacistům. Pokud si chtějí anarchisté udržet morální integritu, tak nesmí připustit, že by mohlo existovat z určitého pohledu „správné“ historické nebo ideologické zdůvodnění teroru a koncentračních táborů pro „nepřátele revoluce“ a diskutovat o něm. Tento zásadový postoj naneštěstí zaujala pouze jedna anarchistická organizace.

Organizátoři březnové pražské diskuse tak přes propast osmdesáti let projevíli zarážející neúctu k tisícům těch, kteří se na rozdíl od nich bolševismu postavili zpříma a se zbraní v ruce.

Druhou stranou v diskusi, jak jsem se již zmínil, byla navíc trockistická skupina, která se svým souhlasným stanoviskem k masakru Kronštadtského povstání nijak netají.

Veřejné shromáždění, které se konalo týden před touto diskusí a připomínalo oběti potlačení Kronštadtského povstání, tak neslo výrazné známky pokrytectví, zvláště, když jej pořádaly tožné skupiny a organizace, které se s bolševickými a trockistickými (proto)stranami již v minulosti často společně prezentovaly a které v jednom případě spolupráci s bolševickými skupinami bez problémů připouštějí. A takoví lidé poté bez uzardění předstírají projevy úcty obětem Kronštadtského povstání!

...

Jak vidíme, téma Kronštadtského povstání bylo a stále je v českém anarchistickém hnutí relativně často diskutované, a to i bez ohledu na incident z letošního března. Jeden policejní analytik dokonce v této souvislosti používá pro české anarchistické hnutí termín „*Kronštadt nad Vltavou*“.⁴ Současné bolševické skupinky, které se v České republice občas snaží parazitovat na anarchistech, se rovněž poměrně často vyjadřují na toto téma. Proč? Srovnáme-li Kronštadtské povstání s jinými dějinnými úseky Ruské revoluce, kde se anarchistické myšlenky projeví výrazněji, například s machnovským hnutím⁵, není tato událost tak významná, jak se zdá být. Její význam tkví v něčem jiném. Každý, kdo začne studovat Kronštadtské povstání, totiž postupně chtě nechtě musí zaujmout určité postoje k základním problémům Ruské revoluce a revolučního procesu obecně. Postaví se buď na stranu „Třetí revoluce“, neohrabaně definované, ale autentické lidové povstalecké vlny, která se valila Ruskem na přelomu let 1920/1921 a hrozila, že smete bolševický režim – nebo na stranu diktatury Komunistické strany, která se v téže době odhalila i pro nejširší masy ruských pracujících, včetně námořníků a vojáků z Kronštadtu, izolovaných na své ostrovní vojenské základně. Procitli i mnozí ti, kteří uznávali nebo mlčky tolerovali názor Komunistické strany, že ve jménu humanistických ideálů socialismu je „přechodně“ nutné používat metody, od poloviny 20. let minulého století označované typicky jako fašistické.

Kronštadtští vojáci a námořníci velkou většinou nebyli anarchisté a v Kronštadtu nebyla v roce 1921 aktivní žádná anarchistická skupina. Kronštadtský program, ztělesněný v Petropavlovské rezoluci, nebyl anarchistický. Politické struktury, vytvořené kronštadtskými, nebyly v pravém slova smyslu anarchistické. Proč se tedy anarchisté o Kronštadtské povstání – pouhou historickou epizodu, navíc již velmi vzdálenou v čase – vůbec zajímají, mohl by se zeptat čtenář?

Důvodů je několik. Ten nejvýznamnější spočívá ve skutečnosti, že kronštadtské povstání – jak se ostatně zmiňuje i autor – představuje skutečnou dějinnou křižovatku Ruské revoluce, pomyslné rozcestí, kde ještě bylo možné představit si lidové hnutí, které odstaví bolševiky od moci a na místo diktatury dosadí některou z forem decentralizovaného a samosprávného socialismu. Kronštadtské povstání bylo zárodkem takového hnutí. Po jeho potlačení a represích, které na jaře a v létě roku 1921 rozdrtily poslední zbytky levicové opozice, už následovala jen tma a řečeno slovy samotných povstalců „Všeruský koncentrační tábor“. Jedna z největších historických šancí na emancipaci pracujících byla promarněna.

Anarchisté tak na Kronštadtské povstání nepoukazují jako na příklad uskutečnění svých myšlenek, ale dějinnou tragédií, odhalující učebnicovým způsobem sociální a politickou povahu aplikovaného marxismu-leninismu (bolševismu). To, že se tak stalo na pozadí lidového hnutí, které ačkoli anarchistické nebylo, neslo v sobě mnohé rysy anarchistického programu (široká svoboda projevu, důraz na decentralizaci a úplnou výrobní a sociální samosprávu pracujících apod.) jen zdůrazňuje osudovost partie, která byla na konci února roku 1921 rozehrána na maličkém ostrově

Kotlin ve Finském zálivu. Historie občas soustřeďuje události mimořádného významu na velmi malou plochu.

Proč se anarchisté ke Kronštadtu vlastně vrací? Marxisticko-leninská (bolševická) tradice se totiž stále prostřednictvím nejrůznějších politických stran a iniciativ na jejich založení prezentuje jakožto tradice zásadně revoluční, socialistická a humanistická. Studium uplatnění marxismu-leninismu v praxi však potvrzuje anarchistickou analýzu, že se jedná o tradici kontrarevoluční, státně-kapitalistickou a diktátorskou. Pravý význam těchto pojmů nejlépe studovat na konkrétních příkladech a Kronštadtské povstání a jeho potlačení představuje jeden z těch skutečně názorných. Kronštadt tak i dnes po více než osmdesáti letech osvědčuje trvalou platnost staré zásady anarchistického hnutí, kterou ruský revolucionář Michail Bakunin vyjádřil v proslaveném výroku, že „Svoboda bez socialismu je privilegium a nespravedlnost, ale socialismus bez svobody je násilí a útlak“.

Námořníci a vojáci z Kronštadtu, byli slovy samotných bolševických vůdců „pýchou a slávou Ruské revoluce“. Již od roku 1917 plnili roli pretoriánské gardy Leninova režimu, dobývali Zimní palác Prozatímní vlády, rozháněli Ústavodárné shromáždění a v občanské válce tvořili jádro bolševických sil. V roce 1921 ale postupně procitli do strašlivé skutečnosti. Stejně jako před nimi stovky tisíc dalších ruských, ukrajinských a dalších dělníků a rolníků dospěli ke zjištění, že revoluce je zrazena, lidové tužby surově pošlapány, místo svobodného socialismu, založeného na sovětech, orgánech ekonomické a sociální samosprávy, se u moci zakopala diktatura Komunistické strany, místo respektování práv jednotlivce a co nejširší svobody projevu a sdružování v zemi panuje hrůzovláda Čeky, bolševické tajné policie a vězení a koncentrační tábory přetékaají nikoli bělogvardějci, ale obyčejnými pracujícími, socialisty a anarchisty, obviněnými z politických zločinů. Od léta 1918 se námořníci po více než dva roky podle vlastních slov nacházeli v izolaci na své námořní základně nebo na frontě a teprve na podzim 1920, když se poprvé po dlouhé době dostali na dovolenku domů, strnuli hrůzou, jaká diktatura byla jejich jménem nastolena. Jeden z předáků vzpoury Štěpan Petričenko napsal, že *„Celé roky před námi bolševická cenzura skrývala domácí události, zatímco jsme byli na moři nebo na frontě. Když jsme se vrátili domů, naši rodiče nám položili otázku, proč bojujeme na straně utlačovatelů. To nás přimělo přemýšlet.“*

Na rozdíl od většiny tehdejší nejen levicové inteligence ale kronštadtští námořníci nemlčeli a nepředstírali, že o ničem neví. V letech 1920-1921 se statisíce obyčejných ruských pracujících aktivně postavily proti bolševickému režimu. Největšími projevy lidových snah o návrat k původnímu duchu Říjnové revoluce bylo machnovské hnutí na Ukrajině (1919-1921), Tambovské rolnické povstání (1920-1921) a právě Kronštadtské povstání (únor-březen 1921). Ve všech případech se jednalo o autentická lidová revoluční hnutí, vedená v různé míře ideály samosprávného, decentralizovaného a bezstátního socialismu, které diktatura Komunistické strany dohnala až do ozbrojené opozice.

Ve všech případech se také jednalo o zcela odlišný fenomén, než představovala nejrůznější bělogvardějská intervenční tažení. Lidová „Třetí revoluce“ byla nedokončenou poslední etapou Ruské revoluce, v níž se aktivizovaly zbytky anarchistů a levicové opozice, radikálů nejrůznějšího ražení. Poté, co bylo v roce 1920 rozdraceno poslední velké intervenční tažení generála Wrangela, na čemž měla velký podíl Revoluční povstalecká armáda (bojová složka machnovského hnutí), síly, přející si návrat ke starým pořádkům, byly definitivně poraženy. Zbytky Wrangelovy armády, těžce demoralizované a rozptýlené po ostrovech v Egejském moři a Tunisku, již nepředstavovaly sílu, se kterou bylo nutno počítat.

„Bílé nebezpečí“ se však v rukou bolševické propagandy stalo nástrojem diskreditace jakékoli opozice, nejen skutečně bělogvardějské. Kronštadt nebyl výjimkou.

Kronštatdské hnutí nevzniklo na pozadí působení anarchistických skupin a bylo spíše spontánní, než uvědomělé. Jeho cíle však v žádném případě nenahrávaly reakční opozici. Na mnoha místech v povstaleckých novinách nacházíme jasné distance od nenáviděných Bílých. Jediný, doslova jediný kontakt s představitelem bělogvardějské opozice nastal, když bývalý námořní důstojník kapitán Vilken přijel jménem Červeného kříže nabídnout obleženým námořníkům léky a potraviny. Nabídka byla přijata z velmi jednoduchého důvodu. V Kronštadu už nebylo co jíst a tisícům lidí hrozila kromě smrti z rukou Čeky také smrt hladem. Nebyly léky ani zdravotnický materiál, takže zranění umírali na následky nedostatečné péče. Námořníci ale neměli žádné politické kontakty s Bílou opozicí před nebo během povstání, do Kronštadu koneckonců nikdy nedorazila jakákoli pomoc a jedinou organizací, které bylo dovoleno poskytnout humanitární pomoc, byl Červený kříž. Jak uvádí jiná práce o Kronštadu, (penzionovaný) kapitán Vilken byl navíc umístěn do střeženého bytu a po městě se mohl pohybovat jen v přítomnosti ozbrojeného doprovodu.⁶

Pokud by se ke Kronštadu přiblížily bělogvardějské síly, námořníci by bez pochyb obrátili děla rovněž proti nim. Možnost, že by se „Rudý Kronštadt“ mohl spojit s bělogvardějskou invazní armádou, patří z politického i sociálního hlediska do říše snů. Jeho taktika spočívala v pokusech vylodit se na pobřeží a nalézt logického spojence v řadách dělníků, rolníků a rudoarmějců. Ti, ačkoli za jejich zády obrazně i doslova stáli čekisté s odjištěnými pistolemi, navzdory státnímu teroru v několika případech našli doslova sebevražednou odvahu a projevíli solidaritu s Kronštadtem. Plán rozšířit hnutí na pevninu však selhal.

Jediným částečně relevantním bodem, o němž paradoxně většina bolševiků nemá ani ponětí, je osobní selhání několika kronštatdských námořníků, kteří posléze ve finském exilu navázali kontakty s reprezentanty generála Wrangela a sondařovali možnost nalezení společného programu ozbrojeného boje proti bolševismu. Jednalo se však o nepočetnou skupinku několika jednotlivců z celkem 8.000 uprchlíků, která vzhledem k budoucím osudům protagonistů od myšlenky na tento podnik stejně brzy upustila. Drtivá většina zůstala věrná svým ideálům. Kronštatdští „komunardi“ svoji představu o samosprávném svobodném socialismu neopustili.

Bolševici stále roztáčejí klasickou propagandistickou čtverylku o Kronštadu jako „kontra-revoluční konspiraci“. Americký historik Paul Avrich, dlouhodobě se věnující dějinám ruského radikalismu a anarchismu, tento mýtus krok za krokem demoluje za použití velkého množství pramenů, pocházejících z provenience mnoha skupin a organizací.

Skutečnost, že autorem této práce je historik, nepřiklánějící se k anarchismu, je dvojnásob cenná. Avrichova práce trpí jen jedním - a to nedostatkem pramenů z povstaleckých materiálů a novin - čímž nabývá na určité strohosti. Proto jsem do autorova poznámkového aparátu přidal několik postřehů, přibližujících např. politiku násilného rekvírování nebo sociální status bolševické nomenklatury. Tyto poznámky jsou zřetelně označeny jako poznámky překladatele.

Krev, kterou prolili hrdinní námořníci, vojáci a pracující z Kronštadu v březnu 1921 v boji proti bolševickému režimu, nejen vykoupila jejich předchozí militantní podporu, prokazovanou diktatuře v letech 1917-1920, ale rovněž pro budoucí generace vykreslila na zamrzlou hladinu Finského zálivu pomyslnou dělící čáru mezi svobodou a útlakem, mezi socialismem zdola, založeným na samosprávě a nejširších občanských právech a mezi státně-kapitalistickým režimem, vedeným elitou autoritářských intelektuálů, jejichž následovníci se kupodivu ještě dnes, po osmdesáti letech, troufale hlásí ke zločinům svých idolů. Kronštadt je tak neustále živým motivem postavit se aktivně proti bolševismu i dnes.

Poznámky:

- 1) Ida Mett, *Kronštadtské povstání* (Praha: Anarchistická knihovna, 1999).
- 2) Jednalo se o Československou anarchistickou federaci (ČSAF), Organizaci revolučních anarchistů - Solidarita (ORAS) a Československé anarchistické sdružení (ČAS).
- 3) Deborah Lipstadvová, *Popírání holocaustu - sílící útok na pravdu a paměť* (Praha: Paseka, 2001).
- 4) Miroslav Mareš, „Ultralevice“, in *Reflex* srpen/2001.
- 5) Petr Andrejevič Aršinov, *Historie machnovského hnutí* (Praha: Anarchistická knihovna, 2000).
- 6) Ida Mettová, *Kronštadtské povstání*.

Úvod

„Byl to záblesk“, prohlásil Lenin o Kronštadtském povstání, „který osvětlil skutečnost lépe než cokoli jiného“.¹ V březnu roku 1921 námořníci ze strategické pevnosti, položené ve Finském zálivu, „pýcha a sláva Ruské revoluce“, povstali ve vzpouře proti bolševické vládě, které sami pomohli dostat se k moci. Pod hesly o „svobodných sovětech“ založili revoluční komunu, která přežila šestnáct dní, dokud nebyla přes zamrzlý Finský záliv vyslána armáda, aby ji zničila. Vzbouřenci nakonec byli poraženi po dlouhém a zuřivém boji s těžkými ztrátami na obou stranách.

Povstání okamžitě vyvolalo hořké kontroverze, které dosud zcela neutichly. Proč se námořníci vzbouřili? Podle bolševiků byli agenti bělogvardějského spiknutí, zosnovaného na Západě ruskými emigranty a jejich stoupenci z řad dohodových mocností. Pro své sympatizanty nicméně představovali revoluční mučedníky, bojující proti bolševické diktatuře za obnovení původní ideje sovětů. Potlačení povstání se těmto lidem jevilo jako projev brutality, otrásající mýtem, že Sovětské Rusko je „dělnicko-rolnickým státem“. V důsledku zmíněných událostí mnoho zahraničních komunistů přehodnotilo svoji důvěru ve vládu, která se zachovala tak bezohledně k autentickému lidovému protestu. V tomto smyslu byl Kronštadt prototypem pozdějších událostí, vedoucích zklamané radikály k rozchodu s vlastním hnutím a hledání původní podstaty myšlenek. Likvidace kulaků, Velké čistky, pakt Molotov-Ribbentrop, Chruščevovo odsouzení Stalina - to vše pravidelně způsobovalo exodus straníků a stranických sympatizantů, kteří nabyli přesvědčení, že revoluce byla zrazena. „Rozhodujícím faktorem“, napsal Louis Fischer v roce 1949, „byl Kronštadt. Do té doby jste se mohli zmítat v emocích, intelektuálně pochybovat, nebo se v duchu postavit zásadně proti, ale přesto v tomto smyslu nevystupovat veřejně. Můj vlastní Kronštadt ale přišel až po mnoha dalších letech“.²

Jiní dospěli ke svému „Kronštadtu“ ještě později během maďarského povstání z roku 1956, protože v Budapešti se povstalci stejně jako v Kronštadtu pokusili transformovat byrokratický a autoritářský režim do podoby skutečné socialistické demokracie. Pro bolševiky nicméně taková hereze znamenala mnohem větší nebezpečí, než otevřená opozice vůči principům socialismu. Maďarsko - a znovu Československo v roce 1968 - nebylo nebezpečné proto, že by snad bylo kontrarevoluční, ale protože se jeho koncepce revoluce a socialismu stejně jako v případě Kronštadtu ostře lišily od pozic sovětského vedení. Moskva přesto stejně jako v roce 1921 odsoudila povstání coby kontrarevoluční spiknutí a rozhodla se je potlačit. Jeden kritik sovětské politiky poznamenal, že rozdcení Budapešti znovu ukázalo, že bolševici se nezastaví před ničím, aby zničili ty, kteří se protíví jejich autoritě.³

Podobná srovnání však nesmíme brát zcela do důsledků. Události, vzdálené od sebe 35 let, odehrávající se v rozdílných zemích a se zcela odlišnými účastníky, nemohou vykazovat více, než povrchní podobnost. Sovětské Rusko z roku 1921 ještě nebylo Leviathanem současných dekád. Bylo

1 V. I. Lenin: *Polnoje sobranije sočiněnjij*, 5. vyd., 55 sv., Moskva 1958-1965, Sv. XLIII, 138.

2 Richard Crossman ed., *The God That Failed*, New York 1950, 207.

3 Emanuel Pollack: *The Kronstadt Rebellion*, New York 1959, úvod napsala Angelica Balabanov: *Impressions of Lenin*, Ann Arbor 1964, 58-59.

mladým a ohroženým státem, stojícím proti bouřícímu se vlastnímu obyvatelstvu a nesmiřitelným zahraničním nepřátelům, kteří přímo prahli po tom, aby mohli bolševiky odstavit od moci. Mnohem důležitější ovšem byla skutečnost, že Kronštadt se nacházel na ruském území a bolševici byli konfrontováni se vzpourou svého válečného námořnictva na nejstrategičtější základně, strážící západní přístupy k Petrohradu. Obávali se, že Kronštadt by mohl uvést do pohybu události na pevnině, nebo se stát nástupišťem dalšího protisovětského tažení. Existovaly množství důkazů, že ruští emigranti se snaží podporovat povstání a využít je ke svým cílům. Aktivity Bílých v žádném případě neomlouvají zvěrstva, kterých se bolševici dopustili na námořnicích. Můžeme ale jejich prostřednictvím porozumět, proč vláda chtěla povstání zlomit tak rychle. Za několik málo týdnů by ledový příkrov ve Finském zálivu roztál a ze Západu mohly být vyslány posily a zásoby, což by pevnost proměnilo nástupišťem nové intervence. Lenin a Trockij se podle všeho této možnosti skutečně obávali.

Zmíněným obavám se naneštěstí seriózně věnovala jen hrstka západních historiků. Co se týče sovětských autorů, tak ti zacházeli s fakty mimořádně násilně a zpodobňovali povstalce jako zmanipulované hlupáky, nebo agenty v rámci bělogvardějské konspirace. Tato práce se snaží zkoumat povstání z poněkud objektivnějšího pohledu. Abychom dostali našemu závazku, musíme Kronštadt umístit do širšího kontextu politických a společenských událostí, protože vzpoura byla součástí rozsáhlejší krize, doprovázející přechod od Válečného komunismu k Nové ekonomické politice, kterou Lenin považoval za nejtěžší od chvíle, kdy se dostal k moci. Dále je nezbytné vztáhnout povstání k dlouhé tradici spontánních vzpour v samotném Kronštadtu a Rusku jako takovém. Doufám, že tento přístup zajímavým způsobem osvětlí motivy a chování povstalců.

Kromě právě řečeného existují další početné specifické problémy, vyžadující podrobnou analýzu. Z těch důležitějších jmenujme sociální složení flotily, roli národnostní otázky, problém zapojení Bílých a také povahu povstalecké ideologie. Na některé z těchto otázek není samozřejmě možné úplně odpovědět, dokud nebudou zpřístupněny odpovídající sovětské archívy, k čemuž v dohledné době pravděpodobně nedojde. Mezitím se tedy naše práce pokusí podat úplnou zprávu o povstání v rozsahu dostupných pramenů. Použili jsme množství relevantních dokumentů ze západních archivů a rovněž vydané sovětské materiály, často odsuzované jako pouhá propaganda, které ale mohou pro skutečně pozorného čtenáře nabýt cenné hodnoty a ozřejmit některé z nejdůležitějších otázek.

Především je důležité prozkoumat střetávající se motivy povstalců a jejich bolševických protivníků. Na jedné straně stáli námořníci, revoluční radikálové, kteří se podobně jako mnoho dalších radikálů v celé historii snažili udržet dobu, kdy čistota jejich ideálů ještě nebyla zprzněna bezprostředními dopady existence státní moci. Na druhé straně stáli bolševici, kteří se právě z krvavé občanské války vynořili jako vítězové a rozhodně nehodlali tolerovat jakoukoli novou opozici vůči svému režimu. V průběhu celého konfliktu se obě strany chovaly v souladu se svými konkrétními cíli a aspiracemi. Říci toto však neznamená popírat nezbytnost vyslovení morálního soudu. Kronštadt představuje situaci, kdy historik může sympatizovat se vzbouřenci, ale také odhalit důvody, vedoucí bolševiky k jejich zničení. Dospět k tomuto druhu poznání znamená plně pochopit tragédii Kronštadtu.

Kapitola 1

Krize Válečného komunismu

Na podzim roku 1920 Sovětské Rusko vkročilo do nelehkého období přechodu od války k míru. Po více než šest let země zažívala nepřetržité otřesy, ale nyní, po světové válce, revoluci a občanské válce, se obzor projasňoval. Dvanáctého října sovětská vláda uzavřela příměří s Polskem. O tři týdny později byl poslední z bílých generálů baron Petr Wrangel vržen zpět do moře a občanská válka vyhrána, i když rozdrásaná země krvácela z četných ran. Na jihu se stále na velkém území držely anarchistické partyzánské oddíly Nestora Machna, ale v listopadu 1920 již byla jeho kdysi mocná armáda rozptýlena a nepředstavovala vážnější hrozbu pro moskevskou vládu. Byla znovu dobyta Sibiř, Ukrajina a Turkestán, společně s Donbasem a ropnými poli Baku a v únoru 1921 bolševická armáda dokončila dobývání Kavakzu obsazením Tbilisi a přinutila gruzínskou menševickou vládu uprchnout ze země. Sovětský režim tak po třech letech křehké existence, kdy jeho osud visel každým dnem na vlásku, mohl vykonávat efektivní kontrolu nad většinou doširoka rozlehlého ruského území.

Konec občanské války znamenal novou éru ve vztazích Sovětského Ruska s dalšími zeměmi. Bolševici odložili stranou naděje na bezprostřední vypuknutí celosvětových sociálních otřesů a snažili se získat čas pro „vydechnutí“, který jim byl v roce 1918 odepřeno výbuchem občanské války. Podobně v řadách západních mocností opadlo napjaté očekávání rychlého zhroucení Leninovy vlády. Obě strany si přály nastolit klidnější vztahy a na konci roku 1920 již neexistovaly důvody, proč by tato přání nemohla být splněna - Dohodová blokáda skončila a ozbrojená intervence v evropském Rusku se zastavila, čímž byly odstraněny nejvážnější překážky vzájemného diplomatického uznání a obnovení obchodní výměny. V průběhu roku byly navíc uzavřeny formální mírové dohody s baltskými sousedy Ruska - Finskem, Estonskem, Litvou a Lotyšskem a v únoru 1921 podepsány pakty o míru a přátelství s Persií a Afghánistánem, zatímco podobná dohoda s Tureckem byla před dokončením. Sovětští vyslanci, zejména Krasin v Londýně a Vorovskij v Římě, dále vyjednávali obchodní dohody s množstvím evropských států a vyhlídky se v tomto smyslu jevily velice příznivě.

Přesto navzdory všemu příznivému vývoji byla zima 1920-1921 extrémně kritickým obdobím sovětské historie. Lenin to připustil, když v prosinci 1920 prohlásil před VIII. sjezdem sovětů, že hladký přechod k mírové ekonomické a sociální výstavbě nebude vůbec jednoduchý.⁴ Přestože ozbrojený boj skončil vítězstvím a vnější situace se rychle zlepšovala, bolševici museli čelit závažným vnitřním obtížím. Rusko bylo vyčerpané a zbankrotované. V každém koutu země byly viditelné válečné šrámy. Během minulých dvou let prudce vzrostla úmrtnost obyvatelstva a hladomor si vyžádal miliony obětí kromě dalších milionů, které padly v boji. Od pověstných Nepokojných let

4 Vosmoj vserossijskij sjezd sovětov rabočich, kresťanskich, krasnoarmějskich i kazačich děputatov: stenografičeskij otčet (22-30. děkabrja 1920 goda), Moskva 1921, 16.

v 17. století země nezažila zkázu a utrpení takového rozměru. Zemědělská produkce se drasticky snížila a průmysl a doprava byly v troskách. Rusko se slovy současníka z občanské války vynořilo ve stavu ekonomického kolapsu, „nemajícího obdoby v lidských dějinách”.⁵

Nadešel čas ošetřit otevřené rány a za tímto účelem byl nutný posun v domácí politice, mající následovat uvolnění, k němuž došlo v mezinárodních vztazích. Především se jednalo o ukončení takzvaného Válečného komunismu, programu spěšně vytvořeného tak, aby odpovídal naléhavým požadavkům občanské války. Jak nasvědčuje sám název, Válečný komunismus se vyznačoval drsnou úrovní reglementace a donucování. Diktován ekonomickým nedostatkem a vojenskými potřebami režimu, zaváděl extrémní centralizaci vládní moci ve všech oblastech společenského života. Jeho úhelným kamenem byly násilné rekvizice úrody od rolníků. Na venkov byly vyslány ozbrojené oddíly, aby zabavily nadprodukcii, která měla nasycit města a poskytnout proviant Rudé Armádě, síle, čítající asi pět milionů mužů. Přestože rekvirovací oddíly teoreticky obdržely rozkazy, aby rolníkům ponechaly dostatek pro osobní potřebu, bylo velmi obvyklé, že rolníci museli s pistolí u hlavy odevzdat obilí pro svoji obživu nebo uskladněné na osev. „Podstatou Válečného komunismu”, přiznal sám Lenin, „je to, že jsme ve skutečnosti rolníkovi vzali všechny přebytky a někdy také část zrna, které potřeboval k obživě. Vzali jsme si to, abychom vyhověli požadavkům armády a uživilí dělníky”.⁶ Kromě obilí a zeleniny rekviziční oddíly konfiskovaly koně, píci, povozy a další potřeby pro vojenské účely, často bez jakéhokoli proplacení hodnoty, takže vesničané museli přežít bez základních komodit jako cukru, soli nebo petroleje, ani nemluvě o mýdlu, obuvi, zápalkách, tabáku nebo hřebících a železářském zboží, nutnému na základní opravy.

Násilné rekvizice (v ruštině *prodrazvěrtka*) téměř nepochybně zachránily bolševický režim před porážkou, protože bez nich by nepřežila ani armáda, ani městské obyvatelstvo, představující hlavní základnu vládní podpory. Vesničané byli za použití zbraní donuceni vydávat své přebytky, byla jim upřena kompenzace ve formě značně nedostatkového spotřebního zboží a uchýlili se proto k předvídatelnému jednání. Pokud se rekvirovací oddíly neseťkaly s otevřeným odporem, byly paralyzovány obratnou taktikou, vycházející z historické mentality ruského rolníka. Jeden vládní zdroj udává, že v roce 1920 byla před rekvirovacími jednotkami úspěšně ukryta celá třetina sklizně.⁷ Rolníci začali navíc přirozeně obdělávat jen tolik půdy, kolik bylo nutné pro uspokojení vlastních potřeb, takže na konci roku 1920 představovala rozloha oseté půdy pouhé tři pětiny rozlohy z roku 1913, posledního běžného roku před vypuknutím války a revoluce.⁸ Podstatnou část tohoto úpadku je možné samozřejmě připsat následkům obecné devastace ruského venkova, ale politika *prodrazvěrtky* zcela jistě významným způsobem přispěla ke katastrofálnímu snížení zemědělské produkce v období po konci občanské války. V roce 1921 se celková produkce snížila až na pouhou polovinu předválečné úrovně a co se týče živočišné výroby, tak na dvě třetiny. Zvláště těžce bylo zasaženo pěstování základních plodin jako lnu a cukrovky, jejichž produkce se snížila na pětinu a desetinu obvyklé sklizně.⁹

Násilné rekvizice zároveň oživily odvěký ruský konflikt mezi vesnickým obyvatelstvem a státní mocí, přebývajícím ve městech. Lenin si již dlouho uvědomoval, že vzhledem k ekonomické a sociální zaostalosti Ruska je v zájmu vítězství strany a následného udržení moci nutné uzavřít taktické spojení s rolnictvem. Bolševici měli přinejmenším udržet rolníky v neutrálním postoji. Za vytvořením koaliční vlády s levými socialistickými revolucionáři v prosinci 1917 stál prvořadě tento

5 L. N. Kricman: *Geroičeskij period velikoj ruskovoj revoljucii*, 2. vyd., Moskva 1926, 166.

6 Lenin: *Polnoje sobranije sočiněniji*, XLIII, 219.

7 Kricman: *Geroičeskij period*, 135-139.

8 A. S. Puchov: *Kronštadtskij mjatěž 1921 g.*, Leningrad 1931, 8.

9 Viz Kricman, 153-161.

motiv a stejné úvahy pravděpodobně ovlivnily i výběr M. I. Kalinina - jednoho z nemnoha prominentních bolševiků, o jehož rolnickém původu se obecně vědělo - do funkce prezidenta Sovětské republiky. Hlavním prostředkem zajištění podpory ze strany rolníků však bylo splnění jejich prastarého snu o příchodu *čjornovo peredělu* - všeobecného přerozdělení půdy mezi lid. Bolševické dekrety o půdě z 26. října 1917 a 19. února 1918 byly v naprostém souladu s lidovými a rovnostářskými výzvami vesnického obyvatelstva. Mladá sovětská vláda si vypůjčila zemědělský program od Strany socialistů revolucionářů, jejichž politika byla spjata právě s rolnickými tužbami, zrušila veškerou soukromou držbu půdy a nařídila, aby půda byla rovným dílem přerozdělena mezi všechny, kteří ji obdělávají vlastními prostředky bez námezdní práce.¹⁰ Tyto dva dekrety poskytly nový impuls procesu, zahájeného samotnými vesničany již o několik měsíců dříve v průběhu léta 1917. V roce 1920 tedy půda byla rozdělena na více než 20 milionů malých hospodářství, obdělávaných jednotlivými příbuzenskými okruhy.

Není divu, že venkovské obyvatelstvo nadšeně vítalo prvotní bolševická opatření a jeho znepokojení pramenilo pouze z tradiční obezřetností k oficiálním nařízením, vydávaným státní mocí. Bolševická revoluce pro zemědělce znamenala především uspokojení hladu po půdě a likvidaci šlechty, po čemž nechtěli nic dalšího, jen být ponecháni v klidu a míru sami o sobě. Usazení na nových hospodářstvích, měli se výrazně na pozoru před jakýmikoli svévolnými zásahy zvenčí. Ty na sebe ovšem nenechaly dlouho čekat. Jak se občanská válka prohlubovala a rekvírovací oddíly se rozjely na venkov, rolníci začali na bolševiky pohlížet spíše jako na nepřátele než přátele a souputníky. Začali si stěžovat, že Lenin a jeho strana svrhli staré pány a rozdělili lidu půdu jen proto, aby si присvojovali její plody a omezovali rolnickou svobodu nakládat s půdou podle svého uvážení. Rolníci navíc neměli v oblibě státní statky, které vláda v průběhu občanské války založila na některých bývalých šlechtických velkostatkách. Pro vesničany skutečný *čjornyj pereděl* znamenal rozdělení skutečně *veškeré* půdy. Znamenal rovněž konec „*námezdního otroctví*“, které státní statky naopak udržovaly. Jak sám Lenin řekl, „*Rolník si myslí: pokud i nadále existují velkostatky, stává se ze mě znovu námezdní síla*“.¹¹

Výsledkem této politiky bylo, že nezanedbatelný počet rolníků začal věřit, že bolševici a komunisté nejsou jedni a ti samí lidé. Bolševikům byli vděční za drahocenný dar půdy, ale komunisty tvrdě obviňovali - zejména Trockého, Zinověva a další vůdce, o jejichž „cizím“ původu se dobře vědělo - že je uvrhli do nového otroctví, tentokrát nikoli šlechtického, ale státního. „*Jsme bolševici, ale ne komunisté. Jsme pro bolševiky, protože vyhnali velkostatkáře, ale nejsme pro komunisty, protože ti jsou proti individuálnímu obdělávání půdy*“.¹² O rok později se tyto nálady příliš nezměnily, jak ukazuje policejní zpráva ze smolenské provincie: „*Rolníci si neustále stěžují na sovětskou vládu a komunisty. V hovorech všech středních a chudých rolníků, o kulacích ani nemluvě, slyšíte následující: Nechystají pro nás svobodu, ale nevolnictví. Již začal Godunovův čas, kdy byli rolníci připoutáni k velkostatkářům. Dnes jsme ale připoutáni k židovské buržoazii jako Modkowskému, Aronsonovovi atd.*“¹³

Většina rolníků během občanské války dosud tolerovala sovětský režim jako menší zlo, než Bílou restauraci. Ať už byly jejich sympatie k vládoucí straně jakkoli mizivé, stále se intenzivněji obávali návratu šlechty a ztráty své půdy. Je pravda, že rekvírovací oddíly se na vesnici často setkaly s otevřeným odporem, který si vyžádal životy mnoha bolševiků, ale rolnická ozbrojená opozice nevyrostla do takových rozměrů, aby mohla ohrozit existenci bolševické vlády. Nicméně po

10 Viz. E. H. Carr: *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, 3 sv., New York 1951-53, sv. II., 39-46.

11 Lenin, *Polnoje sobranije...*, XXXVIII, 200.

12 Tamtéž. XLIV, str. 46. Bolševici oficiálně změnili název na komunisty v březnu 1918.

13 Merle Finsod: *Smolensk Under Soviet Rule*, Cambridge, Mass., 1958, 43.

Wrangelově porážce na podzim 1920 se situace rychle změnila. Bílé nebezpečí zmizelo a rolnická nenávisť vůči *prodrazvěrstce* a státním velkostatkům se vymkla jakékoli kontrole. Ruskem začaly otřásat vlny rolnických povstání. K nejtěžším povstaleckým výbuchům došlo v Tambovské provincii, ve středním Povolží, na Ukrajině, na severním Kavkazu a v Západní Sibiři - okrajových oblastech, kde byla státní moc relativně slabá a lidové násilné povstalecké tradice hluboce zakořeněné.¹⁴

V průběhu zimy 1920-1921 povstání rychle nabírala na síle. V tomto období se, jak poznamenal i Lenin, „*desítky a stovky tisíc demobilizovaných dělníků*“ vrátily do rodných vesnic a okamžitě rozmnožily řady partyzánských sil.¹⁵ Na začátku roku 1921 bylo totiž v atmosféře násilí a sociálních otřesů, ohrožujících samotnou podstatu bolševického režimu, demobilizováno asi 2.500.000 mužů, téměř polovina Rudé armády. Průběh událostí přitom nebyl neznámý. V Západní Evropě v letech bezprostředně následujících po I. světové válce rozsáhlá demobilizace znásobila existující ekonomické těžkosti a prohloubila lidovou nespokojenost. V Rusku ale situace byla opravdu vážná. Vykořeněné civilní obyvatelstvo se ještě nestačilo usadit, když demobilizace, jak Lenin poznamenal, vypustila na svobodu celé zástupy nedočkavých mužů, jejichž jediným dosavadním zaměstnáním byla válka, a kteří přirozeně napřeli svoji energii směrem k partyzánskému odboji a vzpouře. Pro Lenina se situace rovnala téměř opětovnému zahájení občanské války v nové, odlišné a mnohem nebezpečnější formě, protože nebyla vedena zbankrotovanými sociálními vrstvami, jejichž éra dávno minula, ale samotnými lidovými masami. Rozsah ohromné rolnické vzpoury, nového Pugačevského povstání, „slepého a zuřivého“ podle Puškinových slavných slov, vyděsil celou vládu, a to v situaci, kdy města, tradiční centra bolševické podpory, byla zbídačená a skleslá a sama se zmítala v těžkých otřesech.

Mezi listopadem 1920 a březnem 1921 se prudce zvýšil počet rolnických nepokojů. Jen v únoru 1921, v době kronštadtského povstání, Čeka podala zprávu o 118 jednotlivých povstáních v různých částech země.¹⁶ Na Západní Sibiři se povstání přelilo do takřka celé Tjumeňské oblasti a většiny sousedících provincií Čeljabinsku, Orenburgu a Omsku. Doprava po Transsibiřské magistrále byla rozsáhle narušena, což ještě zhoršilo beztak krutý nedostatek potravin ve velkých městech evropského Ruska. Ve Středním Povolží, kde si před staletími získali nejvíce stoupenců Stěnka Razin a Jemeljan Pugačev, skupiny ozbrojených dezertérů, rolníků a veteránů procházely krajem a hledaly jídlo a kořist. Banditismus dělila od otevřené sociální vzpoury jen velmi tenká linie. Skupiny zoufalých mužů všude útočily na rekvírovací oddíly a se zuřivým odhodláním bojovaly proti všem, kteří se odvažovali násilně zasahovat do jejich života. K nejtěžším bojům pravděpodobně došlo v tambovské černozemní provincii, hnízdu rolnických povstání již od 17. století. Povstání, vedené bývalým eserem A. S. Antonovem, jehož nadání partyzánskému válečníka a pověst Robina Hooda se téměř rovnala Nestoru Machnovi, se státu nepodařilo dostat pod kontrolu déle než jeden rok, než dorazil schopný rudý velitel Michail Tuchačevskij, čerstvě uvolněný po zlomení vzpoury námořníků v Kronštadu a porazil jej s pomocí mohutných armádních sil.¹⁷

Kromě mnohočetnosti rolnických povstání v zimě 1920-1921 nás upoutají značné počty mužů, kteří vstoupili do povstaleckých řad. Antonovovo hnutí na vrcholu čítalo asi 50.000 povstalců, zatímco v jedné jediné oblasti Západní Sibíře působilo podle obvykle víceméně spolehlivých

14 Detailní soupis rolnických povstání v různých částech Sovětského Ruska podává I. J. Trifonov: *Klasy i klassovaja borba v SSSR v načale NEPa (1921-1923)*, sv. I - *Borba s vozoruzennoj kulackoj kontrarevoljucijej*, Leningrad 1964.

15 *Děsťatj sjezd RKP(b) - mart 1921 goda*, Moskva 1963, 23.

16 Seth Singleton: *The Tambov Revolt 1920-1921*, *Slavic Review*, XXV (září 1966), 499.

17 *Tamtěž*, str. 497-512 a *Antonovščina*, Tambov 1923.

zdrojů na 60.000 členů partyzánských oddílů.¹⁸ Prostí rolníci, ozbrojení sekerami, kyji, vidlemi a několika puškami a pistolemi sváděli zuřivé bitvy s jednotkami pravidelné armády a jejich zoufalá odvaha v řadách vládních sil způsobovala tak vysokou úroveň dezerce, že musely být povolány speciální čekistické jednotky a bolševičtí důstojníci kadeti, o jejichž loajalitě nebylo pochyb. Rozptýlené rolnické oddíly postrádaly moderní zbraně a efektivní organizaci a nakonec nepředstavovaly pro ostřílené rudé síly vážnějšího protivníka. Povstalci navíc neměli žádný soudržný politický program, přestože všude byla jejich hesla stejná: „*Pryč s rekvizicemi!*“, „*Pryč s rekvírovacími oddíly!*“, „*Nedávejte jim svoje přebytky!*“ a „*Pryč s komunisty!*“. Kromě toho sdíleli společnou nenávist k politickým centřům - městům, odkud přijížděli komisaři a rekvírovací oddíly a také vládě, která tyto nájezdníky vysílala přímo mezi rolníky. Obyvatelé Tambova, jak poznamenal bolševický vojenský velitel provincie, pohlíželi na sovětskou vládu jako „*nájezdnické komisaře a byrokraty*“, tyranskou sílu, odcizenou životu obyčejných lidí. Těžko nás tedy překvapí, že jedna z tambovských povstaleckých skupin si jako prvotní cíl vytkla „*svržení vlády komunistů - bolševiků, kteří uvrhli zemi do bídy, zmaru a hanby*“.¹⁹

Přestože nejsilnějšími zbraněmi v rukou rolníků zůstával ozbrojený odpor a vyhýbání se potravinovým odvodům, do hry vstoupil další tradiční způsob protestu, a to pokorné petice, určené ústřední moci. V období mezi listopadem 1920 a březnem 1921 byly moskevské úřady bombardovány naléhavými výzvami ze všech oblastí země, požadujícími ukončení donucovací politiky Válečného komunismu. Nyní, když byli Bílí poraženi, argumentovaly texty, ztratilo násilné rekvírování potravin své oprávnění. Rolníci volali po jeho nahrazení pevně stanovenou naturální daní z produkce a právem disponovat nadprodukcí podle vlastního uvážení. Jako další pobídku pro zvýšení produkce požadovali zvýšení dodávek spotřebního zboží na vesnice.²⁰

Tyto lidové výzvy nicméně v sovětských vládních kruzích nenašly nikoho, kdo by je zodpovědně vyslyšel, protože drobný rolník byl obecně považován za nevyléčitelného maloburžuje, který přestal podporovat revoluci poté, co dostal půdu. Bolševici se báli možného upevnění kapitalistických vztahů na ruské vesnici více než čehokoli jiného. Byli si dokonce vědomi historických paralel a vzpomínali na rolnictvo z roku 1848, které v Západní Evropě představovalo neotřesitelnou základnu reakce a vyhýbali se veškerým ústupkům, které by v rámci bolševického režimu mohly umocnit vliv samostatně hospodařících rolníků. Pro velmi mnoho bolševiků navíc systém Válečného komunismu s centralizovaným státním řízením ekonomiky nesl všechny nezbytné klíčové znaky vysněné socialistické společnosti a zdráhali se jej vzdát ve prospěch obnovení volné směny a posílení vlivu rolnictva.

Významným představitelem tohoto postoje byl Valerian Osinskij (vlastním jménem Obolenskij), vůdce levé Demokraticko - centralistické skupiny Komunistické strany. Osinskij představil svoji koncepci v sérii vlivných článků, které se objevily na konci roku 1920. Odmítal návrat k fixní naturální daní z produkce nebo obnovení volného obchodu a volal nikoli po menší, ale naopak ještě výraznější státní intervenci do zemědělského života. Napsal, že jediné řešení agrární krize spočívá v „*nuceném masovém organizování produkce*“ pod přímým řízením a kontrolou vládních představitelů.²¹ Za tímto účelem navrhl vytváření „*osevních výborů*“ v každé lokalitě, jejichž pri-

18 Trifonov: *Klasy i klassovaja borba v SSSR*, I. str. 4-5. J. A. Poljakov: *Perechod k NEPu i sovjetskoje krestjanstvo*, Moskva 1967, str. 205-206. The Trotsky Archives Harvardské univerzity obsahují rovněž množství pramenů, souvisejících s rolnickým povstáním z let 1910-1921.

19 Singleton: *The Tambov revolt*, *Slavic Review*, XXV, 500. *Kak tambovskije krestjane borjatsja za svobodu*, 1921, 12-13.

20 Poljakov: *Perechod k NEPu*, 213.

21 N. Osinskij: *Gosudarstvennoje regulirovanije krestjanskovo chozjastva*, 1921, 8-9.

márním úkolem bude zvýšit výnosy pomocí rozšíření oseté plochy. Nové výbory by rovněž regulovaly používání nářadí, metody osevu, péči o hospodářská zvířata a další záležitosti, ovlivňující produktivitu výroby. Osinskij dále navrhoval, aby rolníci museli odevzdávat osivo do určité společné osevní banky a o rozdělování těchto zásob by rozhodovala vláda. Osinského konečnou vizí byl systém zestátněného zemědělství, v jehož rámci by všechny malé držby byly kolektivizovány a zemědělské práce vykonávány společně.

Osinského doporučení neznamenal pouze zachování Válečného komunismu, ale jeho posílení a proniknutí do takřka všech oblastí vesnického života. Jeho návrhy rolníky stěží uklidnily, naopak představovaly další důvod ke znepokojení a rolníci začali okamžitě protestovat. Vhodná příležitost nastala na konci prosince 1920, kdy se v Moskvě sešel VIII. sjezd sovětů. Ústředním bodem jednání byl Osinského návrh. Přestože bolševická většina plán přijala drtivým rozdílem hlasů, hlasité protesty se ozvaly z řad menševiků a eserů, kteří se naposledy objevili na podobném celostátním sjezdu. Fjodor Dan a David Dallin za menševiky a V. K. Volskij a I. N. Steinberg za pravé a levé esery jednohlasně odsuzovali „zkrachovalou“ politiku Válečného komunismu. Vyzývali k okamžitému nahrazení rekvizicí pevně stanovenou daní z produkce a zavedení možnosti volně obchodovat s přebytky, které zůstanou po splnění rolníkových povinností ke státu. Jakýkoli jiný způsob, navíc založený na donucování, tvrdil Dan, pouze uspíší zmenšování oseté plochy a ještě drastičtěji sníží produkci tolik potřebného obilí, pokračující používání síly prohloubí propast mezi městem a vesnicí a nažene rolníky do náruče kontrarevoluce. Volskij v podobném smyslu vyzýval vládu, aby podporovala vznik dobrovolných družstev a upustila od zakládání státních velkostatků, proti kterým se rolníci zuřivě stavěli. Konečně Dallin ve vztahu k Osinského „osevním výborům“ vyslovil varování, že jakýkoli další nový donucovací nástroj jen prohloubí již existující krizi.²²

Další námitky proti vládní zemědělské politice přednesli sami rolníci na uzavřeném zasedání venkovských delegátů. Lenin se jej osobně zúčastnil a poznámky, které zaslal Ústřednímu výboru strany a Radě lidových komisařů, jsou mimořádně zajímavé. Odhalují totiž, že opozice k Osinského projektu byla téměř jednohlasná a důsledná. Jeden rolník ze Sibiře, oblasti zmítané rolníckými povstáními, s neskrývanou záští odsuzoval myšlenku osevních výborů a narůstající státní zásahy do vesnických záležitostí: „*Osinskij nezná Sibiř. Já tam kráčím za pluhem už třicet osm let a Osinskij neví nic*“. Další delegáti napadali vládní snahy násilně kolektivizovat zemědělství, ale nejhlubší nenávist si všichni rezervovali pro konfiskaci obilí ozbrojenými oddíly, které ve snaze splnit svévolně určené kvóty nerozlišovaly mezi lidmi, žijícími blahobytnou zahálkou a těžce pracujícími rolníky. Zabavovaly tolik obilí, jak řekl jeden delegát, že nezbylo ani lidem, ani zvířatům. Jeden rolník z Tuly protestoval, že deset černozemních provincií středního Ruska (včetně jeho domovské) bylo ponecháno bez osiva na příští rok. Pokud se má zvýšit produkce potravin, prohlásil delegát z Permu, musíme být osvobozeni zpod knuty násilného rekvírování.

Řečníci jeden po druhém protestovali proti tomu, že za své výrobky nedostávají žádnou, nebo naprosto nedostatečnou náhradu. „*Pokud chcete, abychom zaseli*“, řekl delegát z minské provincie, „*dejte nám sůl a železo. To je vše, co je třeba říci*.“ „*Potřebujeme koně, vozy a pluhy*“, naléhavě mu do řeči vpadly další hlasy. „*Dejte nám železo, abychom mohli opravovat své nástroje a zařízení, nebo peníze skutečné hodnoty, abychom mohli zaplatit kováři a tesaři*“. Delegát z kostromské provincie nahlas vyjádřil náladu všech přítomných, když prohlásil: „*Rolníkovi musíte poskytnout nějakou motivaci, jinak nebude pracovat. Pod bičem můžeme pracovat jen ve vězení, ale nikoli obděl-*

---

22 Vosmoj vsrossijskij sjezd sovětov, 37-43, 50-57, 122-123, 200-201.

lávat půdu. „*Jak poskytnout lidem nějakou motivaci*“, položil si otázku rolník z Novgorodu? „*Jednoduše. Pevně stanovené procentní odvody obilí i dobytka.*“²³

Lenin sám se k bídě, panující mezi rolníky, nestavěl zcela nezúčastněně. Když se například dozvěděl, že rolníci v jednom obvodu byli vystaveni nadměrným rekvizicím a přišli o všechno osivo, osobně intervenoval v jejich prospěch.²⁴ Již v listopadu 1920 začal uvažovat o možnosti nahrazení potravinových rekvizic pevně stanovenou naturální daní²⁵, což je přesně to, co požadovali sami rolníci. Pro danou chvíli však takový krok odmítl jako předčasný. Osmému kongresu sovětů řekl, že nebezpečí opětovného vypuknutí občanské války ještě úplně nezmizelo. Teprve se musí vyjednat formální mírová smlouva s Polskem a Wrangelova armáda, zásobovaná Francií, zůstává rozložena v sousedním Turecku, připravena udeřit při první vhodné příležitosti. Je tedy jasné, že přechod k novému mírovému ekonomickému programu nesmí být uspěchaný.²⁶ Při jedné příležitosti, když v říjnu 1920 hovořil na shromáždění zemědělských zástupců moskevské provincie, ilustroval svůj názor dokonce pomocí bajky. Přiznal (za souhlasných projevů obecně), že rolnictvo skutečně úpí pod neúnosným daňovým břemenem, které způsobilo vážný rozkol mezi městem a vesnicí, mezi dělníky a rolníky. Když se ale beran a ovce rozejdou, Lenin prohlásil ve vztahu k proletariátu a rolnictvu, pak je tedy má snad oba sežrat rys kontrarevoluce?²⁷

Navzdory údajným pochybám se však Lenin osobně pevně držel staré známé politiky Válečného komunismu. V prosinci 1920 na VIII. sjezdu sovětů osobně schválil Osinského projekt vládní osevnické banky a zemědělské kampaně pro příští jaro. Kongres poté přijal rezoluci, volající po „*celostátním plánu povinného osevu*“ pod všeobecným vedením Komisarátu zemědělství. V každé provincii, obvodu a městě měly být založeny osevnické výbory, pověřené shromážděním všech dostupných lidských zdrojů a techniky za účelem rozšíření obdělávané plochy.²⁸ V současném okamžiku ale Lenin považoval pokusy o kolektivizaci zemědělství za nežádoucí. Řekl kongresu, že Rusko zůstává zemí drobných rolníků a rolníci „*nejsou socialisté*“. Zacházet s nimi v podobném duchu by znamenalo stavět budoucnost Ruska na hliněných nohou. Přestože Sucharevka (proslulý moskevský černý trh) byla uzavřena, její duch žije v srdci každého drobného rolníka. „*Dokud budeme žít v zemi drobných rolníků*“, řekl Lenin, „*kapitalismus bude mít v Rusku stále silnější ekonomickou základnu než komunismus*“. Jestliže ale bude přechod k socialismu velmi dlouhý a obtížný, je to ještě důraznější výzva neustupovat kapitalistickým silám na vesnici. Donucování místo kompromisů tak zůstalo jádrem bolševické zemědělské politiky.²⁹

...

Situace ve městech, dosud hlavních základnách bolševické podpory, byla v mnoha ohledech ještě horší, než na vesnici. Šest let otřesů strašlivě zdevastovalo všechna průmyslová odvětví. Přestože se zveřejněné statistiky liší v mnoha detailech, vynořuje se z nich zřetelný obrázek úplného zhroucení.³⁰ Na konci roku 1920 se celková průmyslová produkce scvrkla na jednu pětinu úrovně z roku 1913. Mimořádně kritická situace nastala v oblasti zásobování palivy a surovinami. Přestože na jaře a na podzim 1920 byl znovu obsazen Donbas a ropná pole u Baku, škody byly roz-

23 Lenin, *Polnoje sobranije sočiněniji*, XLII, 382-386.

24 Viz jeho zpráva z 21. října 1920 pro jednoho potravinového komisaře, N. P. Brjuchanova, tamtéž, 313.

25 Tamtéž, XLII, 51.

26 *Vosmoj vsrossijskij sjezd sovětov*, 10.

27 Lenin, *Polnoje sobranije...*, XLI, 362-363.

28 *Vosmoj vsrossijskij sjezd sovětov*, 268.

29 Tamtéž, 30.

30 *Za 5 let 1917-1922*, Sborník CKRKP, Moskva 1922, 408. Kricman: *Gerojičeskij period...*, 163-164. Srov. s N. A. Kornatovskij, ed., *Kronštatckij mjatěž, sbornik statěj, vospominanij i dokuměntov*, Leningrad 1931, 8-9 a *Graždanskaja vojna 1918-1921 g.*, 3 sv., Moskva 1928-1930, sv. I, 361.

sáhlé a těžko odstranitelné. Mnoho dolů bylo zatopeno a průmyslová zařízení zničena. Celková produkce uhlí se v Rusku na konci roku 1920 rovnala jedné čtvrtině a ropy jedné třetině předválečné těžby. Co je mnohem horší, produkce oceli klesla na 3% úrovně z roku 1913 a produkce mědi zcela ustala. Hlavní průmyslová centra země postrádala důležité suroviny a byla přinucena drasticky snížit výrobu. Mnoho velkých továren bylo v provozu jen několik hodin denně a jejich pracovní síla se zmenšila na pouhý zlomek toho, čím byly před pěti lety. Některé důležité provozy těžkého průmyslu se úplně zastavily. Lehký průmysl, vyrábějící spotřební zboží, se ocitl na 25% předválečné úrovně. Výroba obuvi se zhroutila na 10% normální úrovně a pouze jeden z dvaceti spřádacích strojů zůstal v provozu.

Katastrofu dále umocňovaly další dva faktory - paralyzující následky nedávné dohodové blokády a dezorganizace dopravní infrastruktury v celostátním měřítku. Blokáda byla na Rusko uvalena po uzavření Brest-litevského míru z roku 1918, skončila v roce 1920 a zahraniční obchod se vzpamatoval pouze ve značně omezeném měřítku až o celý rok později. Výsledkem bylo, že sovětské Rusko přišlo o zoufale potřebné technické vybavení, stroje a suroviny, jejichž absence zabránila rychlejšímu obnovení průmyslové soustavy. Zároveň byly těžce narušeny dopravní sítě. Ve většině země ustupující armády zničily železnice a mosty. Trockij, který podával zprávu o dopravní situaci VIII. sjezdu sovětů, poznamenal, že více než polovina lokomotiv v Rusku je neopravitelně poškozena a výroba nových parních strojů klesla na 15% úrovně z roku 1913³¹. Zásobování palivy bylo přinejlepším nepravidelné a železničáři museli přikládat pod kotle dřevo, což zvýšilo počet technických závad. Komunikace byly téměř všude rozsáhle poškozeny a některé oblasti úplně paralyzovány.

Špatný stav železnic zpožďoval dodávky potravin do vyhladovělých měst. Zásoby se tak ztenčily, že dělníci a další městské obyvatelstvo dostávali v podstatě hladové přídělky. Existující malé množství potravin bylo distribuováno na základě preferenčního systému, zavedeného původně kvůli upřednostňování pracujících ze zbrojovek, ale fungujícího dále i po skončení občanské války. Na počátku roku 1921 tak dělníci z petrohradských sléváren a oceláren (*gorjačije cechi*) dostávali denní příděl 800g černého chleba, úderníci (*udarniki*) 600 gramů a nižší kategorie pouze 400 nebo 200 gramů.³² Dokonce i tyto nízké přídělky však byly distribuovány nepravidelně. Strava pracovníka v dopravě měla podle jednoho zdroje hodnotu asi 700-1000 kalorií denně, což je hluboce pod úrovní nezbytnou pro celodenní práci.

Potravinová krize ve městech byla značně zkomplikována rozpadem zavedených trhů, k němuž došlo během občanské války. V systému Válečného komunismu byl zrušen veškerý soukromý obchod a obvyklá výměna zboží mezi městem a venkovem prakticky přestala existovat. Její místo rychle zaujal černý trh. Celé zástupy „batůžkářů“ cestovaly od vesnice k vesnici a skupovaly chleba a zeleninu, který potom dále prodávaly nebo směňovaly s vyhladovělými obyvateli měst. Na konci roku 1920 neoficiální obchod narostl do takových rozměrů, že povětšinou nahrazoval oficiální distribuční síť. Inflation zároveň stoupala do neuvěřitelné výše. Během roku 1920 cena chleba stoupla desetinasobně.³³ Sovětská vláda kvůli uspokojení svých potřeb spustila rotačky v neuvěřitelném tempu, výsledkem čehož bylo, že cena zlatého rublu, za který se v roce 1917 platilo 7 papírových rublů a 85 kopějek, se vyšplhala na 10.000 papírových rublů.³⁴ Koncem roku 1920 se reálné

31 Vosmoj vserossijskij..., 160. Za 5 let..., 408. Všeobecný přehled je následující: bylo zničeno 3.762 železničních a 3.597 silničních mostů, stejně jako 2.200 km železničních kolejí a 108.000 km telegrafního vedení: Erich Wollenberg, *The Red Army*, Londýn 1938, 110.

32 Lazarevič: *Kronštadtskoje vosstanije, Borba*, 1921, č. 1-2, 3-5.

33 A. Slepkov: *Kronštadtskij mjatěž*, Moskva 1928, 13.

34 Puchov: *Kronštadtskij mjatěž*, 11

příjmy továrních dělníků podle oficiálních údajů snížily na 8,6% předválečné hodnoty.³⁵ Jak cena peněz klesala, stále větší část mzdy byla dělníkům vyplácena v naturáliích. Potravinový příděl (*pajok*) začal tvořit jádro dělnického platu a zaměstnanec k němu dostával ještě obuv a oblečení a občas i něco ze svých výrobků, které pak obyčejně směňoval za potraviny.

Tovární dělníci však často neměli dost, aby uživilí sebe a své rodiny a přidávali se k celým vlnám městského obyvatelstva, které opouštělo domovy a vydávalo se na venkov za potravinami. Mezi říjnem 1917 a srpnem 1920 (kdy bylo provedeno nové sčítání) se populace Petrohradu snížila z takřka 2,5 milionu na zhruba 750.000 lidí, což znamenalo propad asi o dvě třetiny. Během stejného období Moskva přišla takřka o polovinu obyvatel a celkový počet městského obyvatelstva se v Rusku snížil asi o třetinu. Značnou část migrantů tvořili průmysloví dělníci, přesouvající se zpátky do rodných vesnic a vracující se k původní rolnické existenci. V srpnu 1920 Petrohradu zbývala například pouhá třetina z téměř 300.000 továrních dělníků, kterými se mohl pyšnit o tři roky dříve a celkový pokles počtu dělníků v celém Rusku dosáhl úrovně 50%.³⁶ Část tohoto dramatického úbytku můžeme samozřejmě připsat vysoké úmrtnosti na frontě a také velkému počtu těch, co se vrátili na vesnici, aby se zúčastnili rozdělování půdy a k masovému exodu rovněž přispěl rozvrat, panující v průmyslu a nedostatek paliv a oblečení. Většina však odešla, aby se dostala ke zdrojům potravin, zvláště v průběhu let 1919 a 1920, když se zásoby ve městech rapidně blížily úrovni hladomoru.

Dokonce i mnoho těch pracujících, kteří se rozhodli zůstat, obnovilo kontakty s rodnými vesnicemi a pravidelně do nich dojíždělo pro jídlo, v době nemoci, nebo pomáhat se sklízni. Stalo se to ironicky právě ve chvíli, kdy celá země měla podle ideologických pouček bolševické strany stále intenzivněji nabývat městský a průmyslový charakter. Namísto toho se ale Rusko kvůli následkům rozdělení půdy a občanské války vrátilo zpět k primitivní agrární ekonomice, z níž se teprve nedávno začalo vynořovat. Pro sovětský režim, vládnoucí ve jménu průmyslového proletariátu, z této situace vyplývalo mnoho nebezpečných důsledků. Migrace lidí z měst na vesnici nejen podlamovala sociální základnu bolševického zřízení, ale obnovené kontakty mezi rolníky a dělníky vyostřovaly již existující lidovou nespokojenost. Utrpení rolníků vyvolávalo velmi silné reakce v řadách návštěvníků z měst, kteří mohli na vlastní oči spatřit dopad politiky Válečného komunismu na vesnici. Nespokojenost se od rolníků a dělníků rychle rozšířila mezi jejich plebejské bratrance do armády a námořnictva. Výsledkem byla neustále rostoucí vlna venkovských bouří, dělnických nepokojů a neklidu v ozbrojených silách, která dosáhla explozivního vrcholu v Kronštadtu v březnu 1921.

Životní podmínky ve velkoměstech a městech se mezitím neustále zhoršovaly. Na počátku roku 1921 se rozpadaly již samotné základy městského života. V průběhu neobvykle tvrdých zimních měsíců zůstaly továrny, byty i úřady kvůli pokračující palivové krizi bez vytápění. Nikde nebylo možné sehnat teplé oblečení a obuv a mohli jste se doslechnout, že v nevytápěných bytech lidé umrzají k smrti. Městy se proháněl tyfus a cholera, kterým padlo za oběti znepokojivě mnoho lidí. Nejhorším problémem však stále zůstávalo zásobování. Navzdory prudkému úbytku městského obyvatelstva totiž stále nebylo dost potravin. Dělníci ztratili fyzickou energii a propadali všemožné demoralizaci. Na konci roku 1920 se průměrná produktivita práce zhroutila na třetinu úrovně z roku 1913.³⁷ Zimou a hladem poháněni lidé opouštěli na dlouhé dny stroje a vyráželi na

35 Tamtéž, 23.

36 Zmíněné statistiky pocházejí z Krasnaja Gazeta, 9. 2. 1921. Kricman: Gerojičeskij period, 52. Puchov: Kronštadtskij mjaděž, 19.

37 S. N. Prokopovič: The Economic Condition of Soviet Russia, Londýn 1924, 20-25. Viz také K. Leifes: Recent Economic Development in Russia, Londýn 1922, 131.

okolní venkov sbírat palivové dříví a hledat potraviny. Chodili pěšky, nebo cestovali v přeplněných železničních vagónech a vezli sebou osobní majetek a výrobky, vynesené z továrny, aby je směňovali za tolik jídla, kolik jen mohli dostat. Vláda dělala vše, co bylo v jejích silách, aby zabránila tomuto neoficiálnímu obchodu. Ozbrojené hlídkové oddíly (*zagraditeľnyje otrjady*), byly nasazeny na strážení přístupů do měst a konfiskovaly drahocenné batohy s jídlem, které „spekulanti“ přinášeli svým rodinám. O jejich brutalitě se hovořilo po celé zemi a komisariáty v Moskvě byly doslova zaplaveny stížnostmi na svévolné chování těchto oddílů.³⁸

Dalším zdrojem utrpení pracující třídy byla narůstající reglementace práce v systému Válečného komunismu. Hnací silou tohoto vývoje byl komisař války Trockij. Povzbuzen svým úspěchem, když násilím vydupal ze země Rudou armádu, snažil se Trockij uplatnit stejné metody vojenské disciplíny v rámci hroutící se průmyslové soustavy. V lednu 1920 Rada lidových komisařů především na Trockého podnět nadekretovala všeobecnou pracovní povinnost pro všechny práce schopné dospělé lidi a zároveň schválila nasazení nečinných armádních jednotek do pracovního procesu. Jak se občanská válka chýlila ke konci, celé oddíly vojáků Rudé armády, namísto aby byly propuštěny ze služby, byly nadále udržovány jako „pracovní armáda“, vysílaná do práce, aby umenšila narůstající palivovou a dopravní krizi a zachránila základní průmyslová odvětví před zhroucením. Tisíce veteránů byly nasazeny na kácení dřeva, dolování uhlí a opravy železničních tratí a tisíce dalších byly převeleny na nejtěžší práce v městských závodech. Mezitím byl učiněn pokus posílit pracovní disciplínu městského dělnického obyvatelstva za účelem omezení rozkrádání výrobků, absencí a zvýšení individuální produktivity. Výsledky této politiky byly nicméně skličující. Jak se dalo čekat, obyčejní pracující se značnou nevolí pohlíželi na upevňování disciplíny a přítomnost vojáků v provozech a na závodních a odborářských schůzích zaznívaly důrazné projevy, protestující proti „militarizaci práce“. Co se týče vojáků, tak ti nyní po skončení války prostě chtěli jít domů. Mnoha Rusům se zdálo, že „militarizace práce“ postrádá jakékoli opodstatnění právě ve chvíli, kdy se jí vláda ještě chystala rozšířit. Menševičtí předáci přirovnávali militarizaci práce k egyptskému otroctví, kdy faraoni používali lidovou pracovní sílu na stavění pyramid. Uváděli, že donucování v průmyslu nebude slavit o nic větší úspěch než v zemědělství.³⁹ Ke znepokojení vládních pozorovatelů takové argumenty vyvolávaly mezi řadovými dělníky sympatické reakce, protože rozčarování z bolševiků i programu Válečného komunismu se blížilo hranici otevřených protivládních vystoupení.

„Militarizace práce“ byla součástí širší snahy zavést centrální řízení v rozpadající se národní ekonomice. V průběhu let 1917 až 1918 průmysloví dělníci převedli do skutečnosti odborářské heslo o „dělnické kontrole“ výrobního procesu.⁴⁰ Znamenalo to, že místní tovární a dílenské výbory měly ve své pravomoci najímání a propouštění pracovních sil, podílely se na stanovování výše platů, rozdělování směn, úpravách pracovních podmínek a ve obecně dohlížely na práci administrativy. Z některých závodů byli vyhozeni neoblíbení ředitelé, inženýři a předáci a dělnické výbory samy začaly plnit úkoly managementu, dlužno říci, že obvykle s velmi špatnými výsledky. V létě 1918 z ruského průmyslu zcela vymizela jakákoli efektivní správa a země se dostala na okraj ekonomického zhroucení. Bolševici, kteří v roce 1917 podporovali dělnickou kontrolu jako jeden ze způsobů, jak oslabit autoritu Prozatímní vlády, byli nyní přinuceni jednat, zvláště pokud nechtěli být smeteni stejnou přívalovou vlnou, která odstranila jejich předchůdce. Na počátku června 1918 byly všechny

38 Viz Alexandr Berkman: *The Kronstadt Rebellion*, Berlín 1922, 10.

39 James Bunyan: *The Origins of Forced Labor in the Soviet State 1917-1921 - Documents and materials*, Baltimore 1967, 89, 135-136.

40 Viz Paul Avrich: *Bolshevik Revolution and Worker's Control in Russian Industries*, *Slavic Review*, XII (březen 1963), 47-63.

větší továrny znárodněny a dělnická kontrola postupně opuštěna ve prospěch hierarchického managementu a přísné pracovní disciplíny. V listopadu 1920 se již čtyři pětiny podniků nacházely pod řízením konkrétního manažera a znárodnění bylo rozšířeno i na většinu malých provozoven a obchodů.⁴¹ Kde to bylo možné, byli do funkcí znovu dosazeni „buržoazní specialisté“, aby poskytovali velmi potřebný technický dozor a konzultace. Na konci roku se poměr úředníků a manuálně pracujících v porovnání s rokem 1917 takřka zdvojnásobil.⁴² Rozkvétala nová byrokracie. Její složení bylo různorodé, vedle starého úřednického personálu zasedali úplní nováčci, výrazně se odlišující životními hodnotami a postoji, ale sdílející stejné vrozené byrokratické zájmy, které je oddělily od dělníků z výrobních provozů.

Pro řadové pracující znamenalo opětovné dosazení třídního nepřítele do vedoucích pozic v továrnách zradu revolučních ideálů. Byli přesvědčeni, že sen o proletářské demokracii, chvilkově uskutečněný v roce 1917, jim byl ukraden a na jeho místo se vrátily donucovací a byrokratické metody kapitalismu. Bolševici v továrnách nastolili „železnou disciplínu“, nasadili ozbrojené strážce, prosazující rozhodnutí vedení a přemýšleli dokonce o používání dělníky hluboce nenáviděných a produktivitu práce zvyšujících metod „taylorismu“. Skutečnost, že vše zmíněné činila vláda, které dělníci důvěřovali a která tvrdila, že vládne jejich jménem, byla pro dělníky skutečně hořkou pilulkou. Není divu, že když se ekonomický a sociální rozvrat v zimě 1920-1921 přiblížil kritické hranici, projevy nespokojenosti už nemohly být umlčeny dokonce ani pomocí propouštění a následné ztráty potravinových přiděľů. Na závodních setkáních, kde řečníci hněvivě odsuzovali militarizaci práce a byrokratizaci hospodářství, si kritické poznámky, zacílené na pohodlí a privilegia bolševických představitelů získávaly hlasité projevy souhlasu přítomných. Hovořilo se o tom, že komunisté vždy dostanou nejlepší práci a podle všeho mnohem méně trpí hladem a zimou než ostatní. V lidovém povědomí se začaly místy často souběžně objevovat antiintelektuální postoje a antisemitismus a někdy byla vznášena obvinění, že bolševici jsou jen cizácká odrůda židovských intelektuálů, kteří zradili ruský lid a poskvrnili čistotu revoluce.

Narůstající pocity hořkosti a deziluze časově kolidovaly s obdobím prudkých sporů uvnitř samotné Komunistické strany, kde rovněž nechyběla opozice proti Válečnému komunismu. Spory se vlekly od prosince 1920 až do března 1921 a dosáhly vrcholu na X. sjezdu Komunistické strany, v průběhu Kronštadtského povstání. Týkaly se zejména role odborových svazů v sovětské společnosti.⁴³ Z dlouhé a bouřlivé diskuse se nakonec vynořila tři konfliktní stanoviska. Trockij, veden militaristickou koncepcí lidských zdrojů, kterou vytvořil jako Komisař války, se stavěl za naprosté podřízení odborových svazů státu, který by disponoval výlučnou pravomocí dosazovat a odvolávat odborové představitele. Nejzatvrzelejšími oponenty tohoto plánu byli členové takzvané Dělnické opozice, skupiny, složené většinou ze současných i bývalých dělníků (zejména Alexander Šljapnikov a Jurij Ljutovinov), kteří si uchovali proletářské kořeny a sympatie. Dělnická opozice byla pobouřena zejména viditelným posunem sovětského režimu k novému byrokratickému státu pod nadvládou privilegované neproletářské menšiny. Šljapnikov, Ljutovinov, Alexandra Kollontaj a jejich sympatizanti důrazně odsuzovali militarizaci pracovní síly a nastolení vertikálního managementu v továrnách. Požadovali nejen úplnou nezávislost odborových svazů na státní a stranické autoritě, ale rovněž přesun řízení výroby přímo na odborové svazy a jejich závodní výbory, ustavené na Všeruském sjezdu výrobců. Tvrdili, že strana nesmí připustit, aby tvořivá iniciativa pracujících

41 Kricman: Gerojičeskij period, 206.

42 Tamtéž, 197-198. Lenin si 2. února 1921 postěžoval, že „Moskevské obyvatelstvo se jen hemží úředníky“ a řekl, že s tím něco musí udělat: Lenin: Polnoje sobranije..., LII, 65.

43 Zaslvečená pojednání o tomto sporu najdete v Robert V. Daniels: The Conscience of the Revolution, Cambridge, Mass., 1960, 199-136 a Isaac Deutscher: Soviet Trade Unions, Londýn 1950, 42-52.

cích byla „ochromena byrokratickým soukolím, živěným duchem rutiny kapitalistického systému výroby a kontroly“.⁴⁴

Lenin a jeho stoupenčí (tvořící rozhodující většinu stranické členské základny) se snažili najít snesitelný kompromis mezi Trockého výzvou podřídit odborové svazy státu a syndikalistickým programem Dělnické opozice. Podle nich nesměly být odbory na jedné straně přímo začleněny do státního aparátu a na druhé straně jim také nesměla být přiznána kontrola nad průmyslem. Měl by jim být poskytnut určitý stupeň autonomie a právo volit vlastní představitele a diskutovat pracovní záležitosti, zatímco vláda by i nadále držela otěže ekonomiky pevně ve svých rukou. Lenin doufal, že prostřednictvím jeho kompromisního návrhu si obě skupiny podají ruce. Celý spor ho hluboce rozrušoval, protože v kritickém okamžiku vývoje sovětského státu hrozil rozbít křehkou jednotu strany. „Musíme najít odvahu podívat se hořké pravdě do očí“, prohlásil na vrcholu sporu v lednu 1921. „Strana je nemocná. Stranou cloumá zimnice“. Pokud její nemoc nebude „rychle a radikálně“ vyléčena, řekl, dojde k „nevyhnutelnému rozkolu“, který by mohl být pro revoluci osudný.⁴⁵

...

Debaty uvnitř Komunistické strany reflektovaly narůstající napětí v ruské společnosti jako celku, zvyšující se s postupující zimou. Lidé věřili, že po celé tři minulé roky vedli zoufalý boj za uchování revolučních výdobytků a dosažení svobodnějšího a lepšího života. Věřili, že jakmile bude nepřítel poražen, vláda je okamžitě osvobodí z okovů válečné disciplíny a zanedlouho se systém Válečného komunismu promění na dávnou vzpomínku na složité období, které se již stalo pouhou součástí historie. K ničemu takovému ale nedošlo. Po vítězství v občanské válce nebyla politika Válečného komunismu ani opuštěna, nebo alespoň zmírněna. Celé měsíce po Wrangelově porážce vláda nevykazovala žádné známky snahy obnovit základní svobody, ať už ekonomické, nebo politické. Nastoupená cesta bolševické politiky ve smyslu donucování a rigidní kontroly zůstala zachována. Výsledkem bylo rychlé a široké zakořenění pocitu hořkého zklamání. Právě tento pocit stál na počátku rozvíjející se krize. Dokonce i ti, kteří tvrdili, že Válečný komunismus plnil nezbytný účel a během boje na život a na smrt s Bílými zachránil armádu před porážkou a města před vyhladověním, byli přesvědčeni, že donucování již přežilo své opodstatnění. V jejich očích Válečný komunismus nebyl ničím více než dočasným nouzovým opatřením na vyřešení krizové situace a jako program pro období míru představoval obrovskou chybu a břemeno, které lid již nehodlal snášet.

Bolševici ale nebyli ochotni se jej vzdát, stejně jako nebyli ochotni zastavit likvidaci veškeré politické opozice. Straničtí mluvčí ospravedlňovali situaci tím, že válečné nebezpečí ještě zcela nepominulo, země i nadále zůstává v izolaci, obklíčena ze všech stran mocnými nepřáteli, čekajícími na první známku vnitřní slabosti, aby se vrhli do útoku. Každé represivní opatření, údajně nadiktované ekonomickou nebo politickou krizí, ještě hlouběji údajně demokratické a rovnostářské záměry bolševické vlády. Kritické hlasy argumentovaly, že právě bolševici zrazují revoluční ideály. Pro Alexandra Berkmana, předního anarchistu, který ale v průběhu občanské války podporoval sovětský režim, byla hesla roku 1917 již pokřivena a nejdrahocennější lidové tužby surově pošlapány. V roce 1921 napsal, že všude vládne nespravedlnost a údajná výjimečná situace se stala zá-

---

44 Alexandra Kollontaj: The Worker's Opposition in Russia, Chicago 1921, 22-23. Srovnej s tezemi skupiny Dělnická opozice, otištěnými v Pravdě 25. ledna 1921.

45 Lenin: Polnoje sobranije, XLII, 234.

stěrkou pro zradu, podvody a útlak, bolševici sice vládou jménem dělníků a rolníků, ale sami umlčují iniciativu a samosprávu, na které závisel nejen rozvoj, ale samotné přežití revoluce.⁴⁶

Berkmanovy úvahy sdílely i levicové subjekty, které byly po bolševickém nástupu k moci stejně jako anarchisté hrubě umlčeny. Ve svém projevu k VIII. sjezdu sovětů zašel menševický předák Fjodor Dan tak daleko, že označil potlačení lidové iniciativy za konec systému sovětů, který se stal pouhou fasádou pro diktaturu jedné strany. Dan řekl, že svoboda slova a shromažďování byla brutálně potlačena, občané jsou uvěznováni a vyhošťováni bez soudu a v masovém měřítku dochází k politicky motivovaným popravám. Dan ostře odsoudil tyto teroristické praktiky, požadoval okamžité nastolení politických a občanských svobod a vyzval k uspořádání nových voleb do všech sovětů po celém území sovětského Ruska. Danova výzva našla odezvu v projevu prominentního levého esera I. N. Steinberga. Steinberg jako bývalý komisař spravedlnosti sovětské vlády vyzýval k obnovení „*sovětské demokracie*“ na základě široké autonomie a samosprávy na lokální úrovni.⁴⁷

Zde byl starý Leninův slogan „Všechnu moc sovětům“ obrácen levicovými oponenty bolševiků proti vládnoucí straně. Rovněž v samotných řadách Komunistické strany obhajovali Demokratičtí centralisté větší pravomoc místních sovětů jako opatření proti nadměrné centralizaci politické moci během občanské války. Podobné výzvy se však neomezovaly na hrstku radikálních intelektuálů. Během zimních měsíců se zvedla mohutná vlna lidového hněvu, zachvacujícího námořníky, vojáky, rolníky i dělníky, toužící znovu po anarchické svobodě z roku 1917 a zároveň požadující obnovení sociální stability a ukončení krveprolévání a ekonomického strádání. Z těchto možná místy protikladných aspirací vyrostla nejvážnější vnitřní krize, které kdy museli bolševici čelit od svého nástupu k moci. V březnu 1921 existenci sovětského režimu ohrožoval stále se zrychlující nástup rolnických povstání, dělnických nepokojů a vojenských bouří, který dosáhl svého kulminačního bodu v Kronštadtském povstání.

V pozadí krize stál především hlad, hluboká deprivace a kritika bolševiků za jejich neochotu skoncovat se systémem Válečného komunismu. Bolševický režim se potřeboval stejně jako západní vlády ujistit vzhledem k novým podmínkám, kterým čelil. Lenin na VIII. sjezdu sovětů prohlásil, že přechod od války k míru nebude jednoduchá záležitost. Nikdo z vlády nevěděl, jakým směrem se vlastně vydat a režim neměl po ruce žádnou strategii ani žádný precedens. Od okamžiku uchopení moci byla bolševická politika neohrabaná, experimentální a nejistá a nyní, po takřka třech letech, byla vnitrostranická diskuse i vládní politika stále ve značné míře improvizovaná. Někteří straničtí vůdci včetně samotného Lenina ve skutečnosti uvažovali o zmírnění Válečného komunismu již v listopadu roku 1920, ale tehdy ještě nebylo zřetelné – k čemuž došlo až za dva nebo tři měsíce - že tak budou muset učinit okamžitě, aby odvrátili ohromné sociální bouře.

Skutečností zůstává, že na uvolnění domácí situace se čekalo už příliš dlouho. Bolševici, nalézající se stále v zajetí válečné psychologie, neochotni vzdát se programu, zcela vyhovujícího jejich ideologickým koncepcím, neustoupili ani o krok až do února 1921, kdy Lenin učinil první opatření směrem k Nové ekonomické politice. Tehdy už ale bylo příliš pozdě na odvrácení kronštadtské tragédie.

---

46 Alexandr Berkman: *The Bolshevick Myth (Diary 1920-1921)*, New York 1925, 319. Berkman: *The Anti-Climax*, Berlín 1925, 12.

47 Vosmoj vsrossijskij, 55, 122-123.

Kapitola 2

Petrohrad a Kronštadt

V únoru 1921 nastal již neskrývaný rozkol mezi bolševickým režimem a jeho stávající mocenskou základnou - dělnickou třídou. Příklad zimy, neobvykle chladné i na ruské podmínky, vytvořil v průmyslových centrech vysoce napjatou atmosféru. Týkalo se to obzvláště Moskvy a Petrohradu, kde k otevřenému výbuchu chyběla jediná jiskřička. Ta vyletěla 22. ledna, kdy vláda oznámila, že beztak nizoučké přiděly chleba se v městech snižují o celou třetinu.⁴⁸ Omezení bylo drastické, ale patrně nevyhnutelné. Husté vánice a nedostatek palivového dřeva zadržel vlaky s potravinami ze Sibíře a severního Kavkazu, kde byly shromažďovány zásoby pro vyhladovělá města na Severu a ve středním Rusku. Během prvních deseti únorových dnů se narušení železniční dopravy rozšířilo natolik, že do vyprázdněných moskevských skladů nedorazil ani jeden vagón s obilím.⁴⁹ Skutečnost, že přiděly musely být sníženy na základě nepředvídatelných a naléhavých okolností, však neměla žádný vliv na městské obyvatelstvo, které hladovělo už příliš dlouho. Výbuch nepokojů byl neodvratný.

První vážné bouře začaly v Moskvě v polovině února. Na jejich počátku stálo množství spontánních dělnických schůzí v továrnách, na nichž rozhněvaní pracující volali po okamžitém zrušení systému Válečného komunismu ve prospěch „svobodné práce“. Požadavek byl vznesen tak důrazně, že vláda vyslala do továren oficiální představitele, aby obhajovali její politiku. To nebyl snadný úkol. Oficiální mluvčí se ocitli před krajně nepřátelsky naladěným obecním a jen zřídkakdy jim bylo umožněno dokončit vystoupení, než je z řečniště vyhnal příval výkřiků a nesouhlasných projevů. Podle jednoho svědectví se Lenin osobně dostavil na bouřlivou schůzi moskevských kovodělníků a požádal přítomné, obviňující bolševiky ze zruinování země, jestli by raději chtěli návrat Bílých. Na přímou otázku se dostavila přímá odpověď: „*At' už přijde kdokoli, - bílí, černí nebo sám ďábel - ale vy už táhněte!*“⁵⁰

Nepokoje v hlavním městě se rychle vyostřovaly a po závodních schůzích následovaly stávky a demonstrace. Pracující vyšli do ulic s pikety a transparenty, požadujícími „volný obchod“, vyšší přiděly a zrušení rekvizic. Nezastavili se však pouze u ekonomických požadavků. Někteří demonstranti požadovali obnovení politických a občanských práv a tu a tam nějaké plakáty volaly po znovuzvolení Ústavodárného shromáždění, zatímco některé další nesly poměrně pochmurnější heslo „*Pryč s komunisty a Židy*“.⁵¹ Úřady se nejprve snažily potlačit demonstrace pomocí slibů. Těm

48 Pravda, 22. ledna 1921.

49 Poljakov: Pechod k NEPu, 233.

50 New York Times, 6. března 1921.

51 Sobytyja v Petrogradě, Malachov Archives, Série A, sv. 5, č. 13 - Pismo z Petrograda s poloviny fevral'a 1921 goda. Dále Miller Archives, sv. 5M, č. 5 - Novyj Mir, 1. 3. 1921. H. B. Quarton, Viborg - zpráva ministru zahraničí 3. března 1921, National Archives, 861.00/8245. Podle Quartona o demonstracích sovětský tisk nepřinášel vůbec žádné

už nikdo nenaslouchal a musely být povolány armádní jednotky a oddíly důstojnických kadetů (*kursanty*), aby nastolily pořádek.

Ještě než utichly moskevské demonstrace, mnohem závažnější stávková vlna se prohnala bývalým ruským hlavním městem Petrohradem. Nad městem, které bylo podle slov současníka „*pouze stínem svého starého já*“, visel přízrak tragédie, „*jeho řady vyplenila revoluce i kontrarevoluce a bezprostřední budoucnost byla nejistá*“.⁵² Položen v severozápadní části Ruska, daleko od hlavních center zásobování potravinami a palivy, Petrohrad trpěl hladem a zimou mnohem více než Moskva. Dostupné zásoby potravin se scvrkly na pouhou pětinu toho, co činily před I. světovou válkou.⁵³

Petrohradští chodili dlouhé kilometry do okolních lesů, aniž by měli teplé oblečení nebo pořádné boty, aby nasbírali nějaké dříví na vytápění svých domovů. Na začátku února bylo více než šedesát největších petrohradských továren přinuceno uzavřít brány kvůli nedostatku paliv.⁵⁴ Mezi tím zcela zmizely poslední zásoby potravin. Podle menševického očitého svědka událostí Fjodora Dana po ulicích hladovějící dělníci a vojáci žebrali o kousek chleba.⁵⁵ Pobouření obyvatelé protestovali proti nerovnému přidělovému systému, zvýhodňujícímu určité kategorie občanů. Napětí dále vzrostlo po zprávách, že členové Komunistické strany dostali nové boty a šaty. Neověřeným zvěstem podobného typu, které se vždy množí v těžkých a svízelných časech, se všeobecně věřilo a doba, předcházející bouřím, jich byla plná.

Stejně jako v Moskvě i v Petrohradě demonstracím předcházela vlna závodních schůzí v početných, ale zdevastovaných petrohradských továrnách a dílnách. Na prvních místech projednávaného programu byly ekonomické stížnosti, především co se týče potravin. Jeden řečník za druhým vyzýval k ukončení politiky rekvizic a umožnění výměny osobního majetku za jídlo. V továrně Trubočnyj se 23. února sešlo bouřlivé dělnické setkání. Trubočnyj byl stále jedním z největších petrohradských kovo zpracujících závodů, přestože jeho pracovní síla se takřka rozplynula a zůstal pouhý zlomek zaměstnanců z doby před čtyřmi lety. Než se shromáždění rozešlo, byla schválena rezoluce, požadující zvýšení potravinových přidělů a okamžité vydání veškeré dostupné obuvi a zimního oblečení. Lidé nazítrí ještě nastoupili do práce, ale po chvíli zastavili výrobu a vyšli z továrních hal. Vydali se na Vasilijský ostrov na severní straně Něvy a snažili se zorganizovat masovou demonstraci, aby upozornili na své strádání. Delegace, vyslaná do kasáren Finského pluku, ale nebyla schopna přesvědčit vojáky, aby se přidali. Na místo nicméně začali přicházet další dělníci z okolních továren a také studenti z nedalekého Hornického institutu. Netrvalo dlouho a shromáždil se zástup asi 2.000 lidí, dávajících hlasitě najevo nesouhlas s vládní politikou. Podle jednoho svědectví na scénu spěšně dorazil N. M. Ancelovič, předseda Petrohradského sovětu odborových svazů a vyzýval dělníky, aby se vrátili do práce, ale byl vytažen ze svého auta a ztlučen.⁵⁶ Ještě než se situace úplně vymkla vládě z rukou, Zinovjev, předseda petrohradské organizace Komunistické strany a rovněž předseda místního sovětu, vyslal na místo oddíl důstojnických kadetů s rozkazem rozehnat demonstraci silou. Po nějakou chvíli skandování a pískání bylo vypáleno několik výstřelů do vzduchu a stávkující se rozešli, aniž byla prolita krev.⁵⁷

---

zprávy, aby zabránil rozšíření událostí do dalších měst.

52 Angelica Balabanoff: *My Life as a Rebel*, New York 1938, 261.

53 Puchov: *Kronštadtskij mjatěž*, 19.

54 Pravda, 12. 2. 1921

55 F. N. Dan: *Dva goda skitaniji (1919-1921)*, Berlín 1922, 104-105.

56 Sobytija v Petrogradě, Malachov Archives, Řada A, sv. 5, č. 13 - Novaja Russkaja Žižň.

57 Pravda o Kronštadtě, Praha 1921, str. 6. Puchov: *Kronštadtskij mjatěž*, str. 29-30. Kornatovskij, ed.: *Kronštadtskij mjatěž*, 130. Berkman: *The Bolshevik Myth*, 391-392.

Demonstrace na Vasilijském ostrově však byla jen slabou předehrou toho, co mělo následovat. Nazítří 25. února dělníci z Trubočného znovu vyrazili do ulic, prošli sousedními dělníckými okrsky a všude vyzývali kolegy, aby zastavili práci a přidali se. Snaha byla okamžitě korunována úspěchem. Zastavila se výroba v tabákové továrně Laferme, obuvnickém závodě Skorochod, kovozpracujících závodech Baltik a Patronnyj a pak, podněcována řečmi, že včerejšího dne kadeti zastřelili nebo zranili několik demonstrantů na Vasilijském ostrově, se stávka rozšířila i na další velké továrny, včetně loděnic Admirality a suchých doků Galernaja. Na několika místech se shromažďovaly celé zástupy a okamžitě si vyslechly projevy, útočící na vládní politiku. Znovu byli povoláni *kursanti*, aby rozehnali protestující.

Petrohradské úřady, mající se na pozoru již od moskevských stávek, pod Zinovjevovým vedením pečlivě sledovaly vlastní panství, jestli se neobjeví nějaké známky možných obtíží. Když se tak stalo, následovala rychlá akce na obnovení pořádku. Ve stejný den, kdy došlo k demonstraci na Vasilijském ostrově, 24. února, se sešel Petrohradský výbor Komunistické strany a vytvořil tříčlenný Obranný výbor, složený z M. N. Laševiče, člena Revolučního vojenského sovětu Sovětské republiky, D. N. Avrova, velitele Petrohradského vojenského okruhu a N. M. Anceloviče za odborový sověť. Petrohradský obranný výbor nařídil všem městským obvodům, aby vytvořily vlastní „revoluční trojku“ a zabránily rozšíření nepokojů. *Revtrójky* byly postaveny podle vzoru Obranného výboru a skládaly se z předsedy obvodní stranické organizace, obvodního vojenského velitele a buď předsedy obvodního sovětu nebo komisaře místní vojenské školy. Ve stejný den Výkonný výbor petrohradského sovětu, kterému předsedal Zinovjev, vyhlásil v celém městě stanné právo. Od jedenácté hodiny večerní byl vyhlášen zákaz vycházení a jakákoli pouliční shromáždění zakázána.⁵⁸

Zatímco dělníci z Trubočného obcházeli továrny a vyzývali ostatní, aby se připojili k masovému protivládnímu protestu, Zinovjev a jeho kolegové hledali cesty, jak se vyhnout otevřenému krvavému střetu. Petrohradský sověť, Sovět odborových svazů a místní výbor Komunistické strany vydali 25. února společné prohlášení „Pracujícím Rudého Petrohradu“, naléhající, aby neopouštěli pracoviště. Prohlášení přiznávalo, že pracující třída velmi strádá, ale vysvětlovalo, že se jedná o cenu za ubránění revoluce před nepřáteli. Tvrdilo, že bělogvardějci, podporovaní esery a menševiky, se snaží zneužít potravinovou krizi ke svým nekalým cílům. Kladlo otázku, jestli už pracující „Rudého Pitěru“ zapomněli na Judeniče a Kolčaky, Děnikiny a Wrangely? Co mohla restaurace Bílých lidu přinést? Nic než „*panský bič a carskou korunu*“. Co bude výsledkem opuštění továren? Ještě větší hlad a zima. Pracující samozřejmě přinesli ohromné oběti, ale to je pouze o důvod více neopouštět revoluci právě v okamžiku vítězství.⁵⁹

Touto výzvou petrohradští bolševici zahájili mohutnou propagandistickou kampaň na umlčení nepokojů ve vlastním městě. Všechny oficiální zdroje obviňovaly stávkující, že pouze napomáhají kontrarevoluci. Vládní argumenty tvrdily, že hlad, vyčerpání a zima jsou přímými následky „sedmileté války“, kterou země prošla. Má nějaký smysl přenechat tak drahocenné vítězství „*bělogvardějské svini*“ a jejím pomahačům, tázal se petrohradský sověť? Podle něj ze stávek a demonstrací měli prospěch pouze polští velkostatkáři v Rize a angličtí kapitalisté v Londýně, jsoucí v pokušení u jednacího stolu požadovat ještě větší ústupky. Proklamace, vydaná petrohradskými důstojnickým kadety ve stejném tónu odsuzovala dělníky z Trubočného za činy, které mohly údajně potěšit jen „*anglické, francouzské a další velkostatkáře, vsudypřítomné bělogvardějské agenty*“

---

58 Petrogradskaja Pravda 25. a 26. 2. 1921. Izvestija Petrogradskovo sověta, 26. 2. 1921. Zdá se, že Ancelovič byl členem Petrohradského obranného výboru pouze v průběhu několika málo prvních dnů jeho existence. Poté byly všechny příkazy a dekrety výboru podepisovány Zinovjevem, Laševičem a Avrovem.

59 Krasnaja gazeta, 25. 2. 1921.

a jejich pomahače, esery a menševiky".⁶⁰ Petrohradský obranný výbor navíc tvrdil, že do města se vešli britští, francouzští a polští špióni, aby zneužili nastalého zmatku. Denní tisk mezitím přinášel záplavu oficiálních rezolucí z nejrůznějších petrohradských továren a odborových organizací, odsuzujících „provokatéry“ a „flákače“, zodpovědné za nepokoje.⁶¹ Oblíbenou nadávkou pro údajné „potížisty“ se stal výraz *škurniki* - doslova ti, kteří se zajímají jen o vlastní kůži. Namísto obvyklých výrazů pro stávkou (*stačka* nebo *zabastovka*), byl používán termín *volynka*, slangový výraz, zahrnující nejen klasickou stávkou, ale i okupační stávkou a úmyslné zpomalování výroby. Podle Dana úřady raději používaly právě toto pejorativní označení, než aby připustily, že opravdu probíhají autentické dělnické stávky, namířené proti „dělnické“ vládě.⁶²

Když nepokoje 26. února vrcholily, Petrohradský sovět zasedal na uzavřeném setkání, aby promyslel další postup. Zlověstná slova zazněla v projevu N. N. Kuzmina, komisaře Baltské flotily, jehož jméno mělo v příštích týdnech vystoupit do popředí, který upozorňoval na rostoucí vření mezi námořníky a varoval, že pokud stávky budou pokračovat, vypukne otevřená vzpoura. Laševič, člen Petrohradského obranného výboru, ve stejném duchu prohlásil, že jediným prostředkem, jak reagovat na stávky, je použít mimořádné prostředky. Požadoval zejména, aby dělníci z Trubočného, hlavní původci hnutí, byli všichni okamžitě propuštěni a připraveni tak automaticky o potravinové přídělky. Sovět souhlasil a okamžitě vydal nezbytné rozkazy. Byla rovněž uzavřena továrna Laferme, další centrum proletářské nespokojenosti, a pracujícím z ostatních závodů bylo nařízeno, aby se pod hrozbou stejného trestu okamžitě vrátili do práce.⁶³

Tento krátkozraký pokus vyhladovět dělníky k poslušnosti pouze zvýšil existující napětí. Během zbývajících únorových dní se hnutí dále šířilo a továrna za továrnou zastavovaly výrobu. Dne 28. února se stávkový virus dostal až do gigantických Putilovských oceláren s 6.000 zaměstnanci, mocnou to silou přesto, že činila pouhou šestinu stavu před I. světovou válkou.

Blížilo se čtvrté výročí Únorové revoluce a nepokoje v Petrohradu, jak poznamenal Dan, připomínaly náladu z roku 1917 těsně před pádem samoděržaví.⁶⁴ Dalším faktorem, způsobujícím obavy úřadů, byla proměna charakteru dělnických požadavků. Rezoluce, schválené na závodních schůzích, se původně převážně zabývaly pouze typickými ekonomickými otázkami - pravidelným rozdělováním přídělů, vydáváním obuvi a teplého oblečení, odstraněním silničních rekvírovacích zátarasů, povolením cest na venkov za účelem shánění potravin, umožněním volné výměny potravin s rolníky, odstraněním privilegovaných přídělů pro zvláštní kategorie pracujících apod. Poslední dva únorové dny dostaly ekonomické požadavky naléhavější podobu, jeden leták se například zmiňoval o případech dělníků, kteří byli doma nalezeni mrtví, umrzlí nebo vyhladovělí.⁶⁵ Z vládního hlediska však byla mimořádně znepokojující skutečnost, že na přední místo nyní ve stávkovém hnutí dostaly stížnosti a požadavky politické povahy. Dělníci mimo jiné požadovali okamžité odvolání ozbrojených bolševických oddílů z továren, kde plnily pouze policejní funkci a dále rozpuštění vojenských pracovních oddílů, které byly před nedávnem rozmístěny do několika velkých petrohradských závodů. Co je ale důležitější, začaly být široce a neústupně vyslovovány požadavky na obnovení politických a občanských svobod.

V takové chvíli je stěžejí překvapivé, aby politická opozice nadále mlčela. Petrohradským menševickým a eserským organizacím, přestože byly decimovány hromadným zatýkáním a poli-

60 Izvěstija Petrogradskovo sověta, 25. 2. 1921

61 Viz např. Kornatovskij: Kronštadskij mjatěž, 138-144.

62 Dan: Dva goda skitaniji, 105.

63 Pravda o Kronštadtě, 6. Berkman: The Kronstadt Rebellion, 7.

64 Dan: Dva goda, 107.

65 Berkman: The Bolshevik Myth, 292.

cejními zátahy, se podařilo mezi pracující rozšířit množství výzev. Na petrohradských zdech se 27. února například objevil následující text:

„Vládní politika potřebuje zásadní obrat. Dělníci a rolníci především potřebují svobodu. Nechtějí už žít podle bolševických dekretů. Chtějí sami řídit vlastní životy. Soudruzi, podporujte revoluční pořádek. Organizovaně a rozhodně požadujte:

Osvobození všech uvězněných socialistů a bezpartijních pracujících, zrušení stanného práva, svobodu slova, tisku a shromažďování pro všechny pracující, svobodné volby do závodních výborů, odborových svazů a sovětů.

Svolávejte setkání, přijímejte rezoluce, vysílejte delegace k úřadům, dotlačte své požadavky k uskutečnění!”⁶⁶

Přestože manifest nebyl podepsán, nesl známky agitace, kterou podle vlastního prohlášení ve městě na konci února šířili Dan a jeho blízcí menševičtí předáci. Petrohradská menševická organizace byla schopna s pomocí sympatizujících tiskařů, mezi nimiž menševici měli vždy mnoho členů, rozšířit mnoho letáků a provolání, vyzývajících ke svobodným volbám do sovětů a odborových svazů, obnovení občanských svobod, ukončení teroru a propuštění všech socialistických a dalších levicových politických vězňů z bolševických vězení. V ekonomické oblasti menševici vyzývali vládu, aby ukončila rekvizice a násilné zakládání státních statků a obnovila svobodnou obchodní výměnu mezi městem a vesnicí za určité úrovně státní regulace kvůli potlačení spekulantů.

To byly požadavky, které menševici vznášeli již v počáteční fázi občanské války a které Fjodor Dan a David Dallin rázně obhajovali na VIII. sjezdu sovětů v prosinci 1920. Menševici v podstatě chtěli zajistit dodržování stávající ústavy, aby si v sovětském systému našly místo všechny socialistické strany a pracující mohli užívat všechny svobody, které jim bolševici svévolně upřeli. V souladu s rolí legální opozice, kterou menševici hráli již od roku 1917, se vyhýbali výzvám ke svržení bolševického režimu ozbrojenou cestou. Jak napovídá výše citovaný manifest, vyzývali pracující Petrohradu, aby pořádky setkání, schvalovali rezoluce a obraceli se na úřady – krátce řečeno, aby „organizovaně a rozhodně“ uplatňovali všechny formy legálního tlaku na zahájení politických a ekonomických reforem. Jejich kritika nicméně ve vládě vzbuzovala starosti a nevoli, protože menševici neobviňovali bolševiky z ničeho menšího, než zrady základních revolučních principů. Kromě toho, kdo mohl zaručit, že když se pracující už jednou odhodlají k akci, že se zastaví u legálních metod vyjadřování nespokojenosti a nepovstanou v otevřené vzpouře?

Socialističtí revolucionáři na rozdíl od menševiků spojovali své naděje s propuknutím masového povstání, které by svrhlo Leninův režim. Na jeho místo chtěli nastolit lidovým hlasováním vzniklé Ústavodárné shromáždění, v němž jejich strana získala většinu křesel, ale které bolševici v lednu 1918 násilně rozpustili. Jádrem eserského programu v roce 1921 i nadále zůstával tento dvojité cíl – svrhnout bolševický režim a zároveň obnovit Ústavodárné shromáždění – a následující prohlášení, vylepené na petrohradských zdech 28. února a podepsané „Socialističtí pracující Něvského obvodu“, bylo pravděpodobně eserského původu:

„Víme, kdo se obává Ústavodárného shromáždění. Jsou to ti, kteří by již nadále nemohli okrádat lid, ale museli se naopak před jeho představiteli zodpovídat ze zrady, loupeží a dalších zločinů.

---

66 Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 26.

*Pryč s nenáviděnými komunisty! Pryč se sovětskou vládou! Ať žije Lidové ústavodárné shromáždění!*⁶⁷

Tento a další podobné letáky byly mnohem militantnější a nekompromisnější, než cokoli z menševické provenience. Jejich tón měl ve skutečnosti mnohem blíže k ilegálním organizacím jako například „Svaz pro záchranu Ruska“, aliance liberálů a pravicových socialistů, sdílejících nade vším stojící touhu skoncovat s bolševickým režimem.

Záplava antibolševické propagace, která se objevila v průběhu únorových stávek, nastoluje otázku, kdo hnutí vlastně vedl. Byli to menševici a eseři, jak tvrdila vláda, kdo přivedl dělníky do ulic? Není pochyb, že obě skupiny se snažily od počátku podporovat stávky ze všech sil. Týká se to zvláště menševiků, kteří v roce 1921 získali zpět většinu dělnické podpory, o kterou přišli v revoluci z roku 1917. Během petrohradských nepokojů byl menševický vliv v Trubočném a na dalších petrohradských závodech opravdu významný.⁶⁸ Menševickým agitátorům se na dělnických schůzích dostávalo dobrého přijetí a jejich letáky a výzvy šly doslova z ruky do ruky. I přes veškerou tuto činnost, nepochybně určitým způsobem přispívající k rozpoutání nepokojů, však neexistuje žádný důkaz, že by je menševici nebo kterákoli jiná skupina předem naplánovala. Jak jsme již viděli, petrohradští pracující měli mnoho vlastních důvodů pro zahájení otevřeně protivládních protestů. V tomto smyslu byly únorové stávky sice neplánovaným, ale jen stěží nemotivovaným spontánním vyjádřením lidové nespokojenosti.

Po jednom bouřlivém týdnu se petrohradským úřadům nakonec podařilo dostat situaci pod kontrolu. Není pochyb, že k tomu došlo pomocí kombinace hrubé síly a částečných ústupků, kterou Zinovjev a jeho společníci uplatňovali odhodlaně a účinně. Jejich úkol komplikovala pouze skutečnost, že se ve vyplňování vládních příkazů nemohli spolehnout na většinu posádkových sil, zachvácených všeobecným rozrušením. Jednotky, pokládané na nedůvěryhodné, byly odzbrojeny a uzavřeny ve svých kasárnách. Kolovaly zvěsti, že jim byly dokonce odebrány boty, aby vojáci nemohli opustit útvary a přidat se k demonstrujícím zástupům, jak s osudovými následky učinili před čtyřmi lety.⁶⁹ Místo pravidelných jednotek se úřady spoléhaly na *kursanty*, bolševické důstojnické kadety, kteří byli po stovkách povoláváni z nedalekých vojenských akademií, aby hlídali ve městě. Navíc byli v oblasti zmobilizováni všichni členové Komunistické strany pro případ, že by k obnovení pořádku bylo zapotřebí také jich.

Petrohrad se přes noc proměnil ve vojenské ležení. Chodci byli zastavováni na každém kroku a museli předkládat doklady. Divadla a restaurace byly uzavřena a tvrdě se dohlíželo na dodržování zákazu vycházení. Čas od času ulicemi zahřměl osamocený výstřel. Jak vzrůstalo napětí, zvláště mezi průmyslovými dělníky údajně došlo k prudkému nárůstu antisemitských nálad, který Petrohradský sovět připisoval protižidovské literatuře, šířené bílými agitátory.⁷⁰ V jistém smyslu mohlo být toto obvinění možná pravdivé, protože antisemitismus byl dosud tradiční historickou odpovědí části ruských rolníků a dělníků v období nezvykle drsného strádání. Židovští obyvatelé Petrohradu se v každém případě něčeho podobného obávali a někteří opustili město, protože měli strach z možného pogromu, který by mohl vypuknout, kdyby se vláda zhroutila a ulice ovládly davy.⁷¹

67 Tamtéž. Text tohoto letáku a výše citovaného menševického dokumentu najdete rovněž v Pravda o Kronštadtě, 6-7. Dále Berkman: The Kronstadt Rebellion, str. 7-8 a Slepkov: Kronštadtskij mjatěž, 18.

68 Viz P. I. Boldin: Menševiki v kronštadtskom mjatěže, Krasnaja Letopis, 1931, č. 3, 13-14.

69 Dan: Dva goda, 107.

70 Izvestija Petrogradskovo Sověta, 1. března 1921.

Kromě soustředění početných vojenských oddílů ve městě se bolševici snažili zlomit protestní hnutí masovým propouštěním stále většího počtu dělníků z továren. Stejně jako v případě Trubočného a Laferme to znamenalo především odejmout pracujícím potravinové příděly. Petrohradská Čeka zároveň prováděla masová zatýkání. Řečníci, kteří na závodních schůzích a pouličních demonstracích kritizovali režim, byli okamžitě zadrženi. Podle Danova odhadu jen během posledních únorových dní zmizelo za mřížemi na 500 nespokojených dělníků a odborových představitelů.⁷² Studentů, intelektuálů a příslušníků dalších nedělnických skupin, kteří se chytli do čekistických sítí, byly pravděpodobně tisíce a mnoho jich patřilo k opozičním politickým stranám a organizacím. Čekistické razie zvláště tvrdě dopadly na petrohradskou menševickou organizaci. Do vězení byli odvedeni téměř všichni straničtí vůdci, kterým se dosud podařilo vyhybat zatčení. Kazukov a Kamenskij byli zatčeni na konci února poté, co zorganizovali dělnickou demonstraci. Několik dalších včetně Rožkova a Dana, unikalo ještě několik dní a horečně šířilo své proklamace a letáky, než byli rovněž zatčeni během dalšího zátahu. Celkové odhady uvádějí, že za první tři měsíce roku 1921 bylo v Rusku uvězněno asi 5.000 menševiků, včetně kompletního Ústředního výboru strany.⁷³ Zároveň spadla klec nad několika málo předními esery a anarchisty, kteří se ještě nacházeli na svobodě. Podle Victora Serge a jeho „Paměti revolucionáře“ chtěla Čeka postřílet všechny menševické vězně jako hlavní podněcovatele stávek, ale Maxim Gorkij intervenoval v jejich prospěch a zachránil jim život.⁷⁴

Bolševici mezitím vystupňovali propagandistické úsilí v posledním pokusu přimět dělníky, aby se vrátili do práce bez krveprolití. Členové Komunistické strany a zvláště ti, kteří požívali určité vážnosti, byli zrekrutováni pro agitaci na ulicích, v továrnách a kasárnách, aby nahradili chybějící tisk. Většinou nebyli přijati zrovna srdečně, přestože podle všeho si větší množství posluchačů a ohlasu v dílnách a vojenských ubikacích získal například Michail Kalinin, předseda Všeruského kongresu sovětů, pravděpodobně díky svému plebejskému původu. Ústředním tématem agitátorů bylo vykreslovat stávky a demonstrace jako důsledek kontrarevolučního spiknutí, zosnovaného bělogvardějci a jejich menševickými a eserskými spojenci. Jak poznamenala Emma Goldman, tak po třech letech občanské války byla tato fráze již poněkud otřepaná,⁷⁵ ale stále do jisté míry působila, zvláště pokud se menševici ani eseri nepokoušeli skrývat svoji aktivní roli v nepokojích.

Pořádek však nebyl v Petrohradě nastolen pouze pomocí hrubé síly a propagandy. Stejně významná byla řada ústupků, dostatečně podstatných, aby otupily ostří opozičního hnutí. Jako okamžitý krok byly vydány zvláštní příděly pro vojáky a tovární dělníky, sestávající z plátku masa a 700 gramů chleba denně, což, jak uvedl americký konzul ve Viborgu, „*citelně zasáhlo rapidně mizející petrohradské potravinové zásoby*“.⁷⁶ Zároveň byly do města spěšně dopraveny nouzové zásoby z jiných lokalit, mající přijít na řadu, až budou vyčerpány zásoby stávající.

Zinovjev kromě toho 27. února oznámil provedení celé řady dodatečných ústupků, týkajících se nejdůležitějších dělnických požadavků. Pracujícím bylo s okamžitou platností povoleno opouštět město a shánět na venkově jídlo. Zinovjev dokonce přislíbil za tímto účelem vypravit na sousedící venkov zvláštní osobní vlaky. Zátarasové oddíly okolo Petrohradu navíc dostaly rozkaz

71 Novaja Russkaja Žižň, 8. března 1921. Quarton ministru zahraničí, 5. března 1921, National Archives, 861.00/8253. Co se týče objevení antisemitismu, viz rovněž Puchov: Kronštadtskij mjatěž, str. 32 a Emma Goldman: Living My Life, New York 1931, 875-876.

72 Dan: Dva goda, 108.

73 Leonard Schapiro: The Origins of the Communist Autocracy, Cambridge, Mass., 1956, 205.

74 Victor Serge: Memoirs of a Revolutionary 1901-1941, Londýn 1963, 130. Gorkij krátce poté sám opustil zemi.

75 Goldman: Living My Life, 875.

76 Quarton ministru zahraničí, 4. března 1921, National Archives, 861.00/8241.

propříště nekonfiskovat potraviny obyčejným pracujícím, ale omezit se na boj pouze proti opravdovému černému trhu. Zinovjev rovněž oznámil, že vláda v zahraničí nakoupila asi 18 milionů pudů uhlí, které brzy dorazí a umenší palivovou krizi v Petrohradu a dalších městech. Co však bylo nejdůležitější, Zinovjev vůbec poprvé prozradil, že se připravují plány na zrušení násilného rekvírování obilí rolníkům ve prospěch pevně stanovené naturální daně.⁷⁷ Jinými slovy, systém Válečného komunismu měl být konečně nahrazen novou ekonomickou politikou, která přinejmenším částečně obnoví svobodu obchodu mezi městem a vesnicí. Pro potvrzení tohoto záměru Petrohradský sovět 1. března oznámil stažení všech hlídkových oddílů z petrohradské provincie. Navíc byly stejného dne demobilizovány asi 2-3 tisíce vojáků Rudé armády, přidělené na různé práce přímo v Petrohradě, kteří se mohli vrátit do rodných vesnic. Podle oficiálního vyjádření jejich přítomnost již nebyla potřebná kvůli snížení produkce.⁷⁸

Výsledkem bylo, že po několika napjatých dnech petrohradské nepokoje rychle ustaly. Druhého nebo třetího března už fungovaly téměř všechny stávkující továrny. Ústupky zapůsobily, protože nejdůležitějšími faktory lidové nespokojenosti byly hlad a zima. Je však nepopiratelné, že během obnovování pořádku se úřady neobešly bez armády, rozsáhlého zatýkání, ani nemluvě o neúnavné vládní propagandě. Zvláště efektivní v tomto ohledu byly místní organizace Komunistické strany. Petrohradští bolševici spěšně odložili stranou vnitřní spory a rychle a tvrdě vykonávali svěřené represivní úkoly. Týká se to stejně Zinovjeva, místního stranického šéfa, jako kteréhokoli z jeho podřízených. Navzdory pověsti zbabělce, který zpanikaří vždy, když se objeví jakékoli nebezpečí, Zinovjev zdá se jednal mimořádně rozhodně, aby potlačil nepokoje ve svém vlastním městě.

Hnutí by se rovněž nezhroutilo tak brzy, pokud by petrohradští obyvatelé již nebyli naprosto demoralizováni. Pracující byli jednoduše příliš fyzicky vyčerpáni, než aby vydrželi vést dlouhodobou politickou činnost. Hlad a zima srazily mnohé do mrtvolného stavu, hraničícího s naprostou apatií. Co je ale důležitější - dělníci postrádali efektivní koordinaci a soudržný akční program. V minulosti obojí poskytovali radikální intelektuálové. V roce 1921 se ale, jak poznamenává Emma Goldman, petrohradští intelektuálové nenacházeli v žádném případě ve stavu, který by jim umožňoval poskytnout pracujícím jakoukoli smysluplnou podporu, o aktivním vedení ani nemluvě. Kdysi stáli v čele revolučního převratu, ale nyní byli příliš unaveni a zastrášení, než aby pozvedli svůj hlas. Většina jejich soudruhů se nacházela ve vězení nebo exilu, někteří byli popraveni a několik málo přeživších nechtělo riskovat stejný osud, zejména když okolnosti stály téměř bez výjimky proti nim a i ten nejmírnější protest mohl připravit jejich rodiny o potravinové přiděly.⁷⁹ Pro mnoho intelektuálů a dělníků bolševici navzdory všem osudovým chybám stále představovali nejsilnější překážku bílé restaurace a pádu revoluce.

Ze všech zmíněných důvodů byly petrohradské stávky odsouzeny k velmi krátké existenci. Skončily skutečně téměř tak náhle, jak začaly a nikdy nedospěly do fáze ozbrojeného povstání proti režimu. Měly však hrozivé následky. Vyvolaly pobouření námořníků ze sousedícího Kronštadt, úzce propojených s povstaleckým životem starého hlavního města. Připravily tak scénu pro to, co bylo v mnoha ohledech nejnebezpečnějším povstáním v celé sovětské historii.

...

Kronštadt je opevněné město a námořní základna na ostrově Kotlin ve Finském zálivu přibližně 38 kilometrů západně od Petrohradu. Založil jej Petr Veliký na počátku 18. století a původní pevnost byla určena k ochraně námořních přístupů k novému ruskému hlavnímu městu na řece

77 Krasnaja Gazeta, 27.2. 1921. Rozhodnutí o nákupu uhlí (18,5 mil. pudů = asi 33 mil. tun) bylo učiněno již 1. února Sovětem práce a obrany, viz Lenin: Polnoje sobranije..., LII, 63.

78 Izvěstija Petrogradskovo Sověta, 1. března 1921. Krasnaja Gazeta, 1. března 1921.

79 Goldman: Living My Life, 885.

Něvě, Petrovu slavnému „Oknu na Západ“. Ostrov byl strategicky důležitý již od devátého století, kdy se ústí Něvy stalo počátkem slavné vodní cesty „Od Varjagů až k Řekům“. Dnes může návštěvník Petrodvorce, Petrova majestátního paláce na pevnině jihovýchodně od Kotlinu, dojít až na mořský břeh a v dále spatří nezřetelnou siluetu ostrova, střežícího námořní přístupy k bývalému hlavnímu městu. Nízký kus pevniny, asi 14 kilometrů dlouhý a nejvíce 3 kilometry široký, má přibližně trojúhelníkový tvar. Jeho břehy jsou téměř nepřístupné, silně opevněné řetězcem fortů a dělostřeleckých baterií na skaliskách, které na jihu i na severu vybíhají hluboko do moře.

Východní výběžek ostrova směrem na Petrohrad obsadilo město Kronštadt, obkroužené starou mohutnou hrabou, přerušenu na východě hlavním vstupem do města, Petrohradskou bránou. Na jižní straně se rozkládají přístavy a suché doky plavidel Baltské flotily. Finský záliv zamrzá na dobu delší než čtyři měsíce v roce, od konce listopadu až do konce března nebo začátku dubna. Před I. světovou válkou se na trase Petrohrad - Kronštadt čile plavily výletní parníčky. V zimě se do Kronštadtu obvykle cestovalo nejdříve vlakem do Oraniebaumu, města a vojenské základny, ležící na pevnině asi devět kilometrů jižně od Kronštadtu a potom na saních po cestě, vyznačené na tlusté ledové pokrývce zálivu. Podle všech svědectví byl Kronštadt v prvních dvou desetiletích 20. století dosti pitoreskní místo. Jeho početné kanály, alejemi lemované cesty a výstavné veřejné budovy připomínaly protějšky z nedalekého carského hlavního města. Nejvýznačnějšími dominantami byla nejprve uchvacující katedrála Sv. Ondřeje se zlacenou kupolí a zdmi okrové barvy, dále staré budovy admirality a arzenálu a Námořně - inženýrská škola (přejmenovaná v roce 1917 na Dům vzdělávání). Městu kraluje ohromné Kotevní náměstí s velkou Mořskou katedrálou (*Morskij sobor*), postavenou na konci 19. století. Náměstí bylo pojmenováno na konci 18. století, když okolo něj vyrostly velké sklady na lodní kotvy.⁸⁰ Náměstí pojalo až 25.000 lidí a sloužilo také pro výcvik povolanců a vojenské přehlídky. V letech 1905-1917 se Kotevní náměstí stalo kronštadtským revolučním fórem, každodenním místem setkávání zástupů nadšených námořníků, vojáků a dělníků, kteří praktikovali jakousi lidovou přímou demokracii, připomínající stará kozácká shromáždění.

Kronštadt v roce 1921 sloužil jako hlavní základna Baltské flotily. Obyvatelstvo čítalo asi 50.000 lidí, polovina civilisté a druhá polovina vojáci. Příslušníci ozbrojených sil se dále dělili na posádky válečných lodí (tvořící většinu) a vojáky pevnostní posádky, většinou dělostřelce, umístěné na hlavní fortifikaci, předsunutých fortech a dělostřeleckých bateriích. Mnoho civilistů bylo tím či oním způsobem spjato s pevností a přístavem, ať už coby členové rodin vojáků nebo dělníci, zaměstnaní v suchých docích, skladech a dalších vojenských zařízeních. Zbytek tvořili tovární dělníci, řemeslníci, rybáři, drobní obchodníci a zaměstnanci městských družstev a vládních institucí.⁸¹

Jméno Kotlin - kotel nebo kotlík - bylo velmi přiléhavé pro vlastní ostrov, na kterém se rozkládal Kronštadt, neboť mezi jeho většinovými obyvateli - námořníky baltské flotily - to neustále vřelo. Byli to nepokojní a nezávislí lidé, opovrhující veškerými výsadami i autoritou a zdálo se, že neustále balancují na hraně a mohou kdykoli zahájit násilnou vzpouru proti důstojníkům nebo ústřední vládě, kterou považovali za cizí donucovací autoritu. Povahově výrazně připomínali statečné svobodné lidi z dávné minulosti, kozáky a *strelcy* (mušketýry) ze 17. a 18. století, jejichž oddíly byly přímo hnízdy *buntarstva*, spontánní vzpoury. Stejně jako jejich bouřliví předchůdci, byli ná-

80 Kronštadt - kratkij putěvoditel', Leningrad 1963, 77. Další popisy Kronštadtu můžete najít v: Encyklopedičeskij slovar', St. Petersburg, 1895, XVI-A, 823-824. Dále Encyclopaedia Britannica, 11. vyd., XV, 927-928 a Volin: La Révolution Inconnue (1917-1921), Paříž 1947, 408-410. Co se týče staré kronštadtské historie, viz. A. V. Šelov: Istoričeskij očerk kreposti Kronštadt, Kronštadt 1904.

81 Puchov: Kronštadtskij mjaťež, str. 49

mořníci *volnicy*, nespoutaní duchové, instinktivně se stavící na odpor jakékoli zvnějšku uplatňované disciplíně a toužící po svobodě a dobrodružství. Pod vlivem nečekaných zpráv nebo náhlých emocí stejně jako historičtí předchůdci povstávali ve vzpouře a vybíjeli si zuřivost na bohatých a mocných.

Kronštdt vykazoval bohatou historii bouřlivého radikalismu, datující se zpět až k prvnímu velkému sociálnímu otřesu v Rusku 20. století, revoluci z roku 1905. Na námořní základně se ilegální literatura objevila poprvé v roce 1901 a brzy poté začali námořníci vytvářet kroužky, aby diskutovali o politických a sociálních otázkách a stěžovali si na své strádání - především nízké platy, špatnou stravu a přísnou disciplínu, které byli neustále podrobeni. Vlna stávek, rolnických bouří a terorismu, která se prohnala zemí v letech 1902-1905, mezi nimi našla sympatickou odezvu a ještě zvýšila jejich sociální a politické uvědomění. Každodenní záležitostí se stalo porušování subordinační vůči důstojníkům a další disciplinární prohřešky. Po vypuknutí války a revoluce v roce 1905 obdržely jakékoli ještě existující zbytky bojové morálky konečný úder v Cušimském průlivu, kde byla většina válečné flotily potopena v bitvě s Japonci. Dalším podnětem k revoluční činnosti - a toho už takřka nebylo třeba - se stala dramatická vzpoura na bitevní lodi Čermonořské flotily *Křaz Potěmkín* v červnu 1905.

První vážné nepokoje vypukly v říjnu 1905, kdy revoluce vrcholila. Odehrály se způsobem, který se v příštích letech stával stále obvyklejším. Nejprve došlo k masové demonstraci na Kotevním náměstí. Tisíce zradikalizovaných námořníků a vojáků se shromáždily, aby daly průchod své nespokojenosti. Společně se známými požadavky na lepší stravu a ošacení, zvýšení platů, kratší služební turnusy a uvolnění vojenské disciplíny zazněly výzvy k okamžitému svržení samoděržaví a nastolení demokratické republiky s občanskými právy pro všechny. V následujících dnech vášně vzplanuly ještě mnohem rychleji. Poté, co si někdo postěžoval na stravu, došlo 25. října ke vzbouření v námořnické jídelně. Mezi hlomozem dupajících vojenských bot a rachocením jídelních táců zazněly výkřiky „*Zabijte velitele!*“⁸² Příštího dne Kronštdt povstal. Vzpouřila se zcela spontánní a rychle přešla do vlny drancování a ničení, podobné vzpourám střelců za vlády Petra Velikého. Davy námořníků a vojáků řádily ve městě, vybíjely výlohy a zapalovaly budovy. Byly postaveny barikády a obsazeno a opevněno několik domů vzhledem k očekávanému příjezdu trestných oddílů z Petrohradu. Bouře trvaly celé dva dny a vyžádaly si 17 mrtvých a 82 zraněných, než se vládním jednotkám podařilo nastolit pořádek. Bylo zatčeno takřka 3.000 vzbuřenců. Mnoho z nich bylo odsouzeno k dlouholetým trestům vězení nebo vyhnanství, ale nikdo nebyl odsouzen k trestu smrti.⁸³

K druhému a mnohem závažnějšímu výbuchu došlo v Kronštdtu 19. června 1906, když stále doznívala revoluce z roku 1905. Ten byl podnícen vzpourou v sesterském přístavu Sveaborg. Podobně jako její říjnová předchůdkyně byla tato vzpoura spontánním a dezorganizovaným vzplanutím, které zuřilo po dva dny, než na místo dorazily vládní posily, které jej zadusily. Požadavky vzbuřenců byly v podstatě shodné s předešlými, ale po neúspěších minulých měsíců zněly ozvěnou hořkého zklamání. Hlavní motivační silou hněvu námořníků byla nenávist k vládě a vojenské disciplíně. „*Už nám pijete krev příliš dlouho!*“, zakřičel jeden námořník na důstojníka

82 F. Kogan: Kronštdt v 1905-1906 g., Moskva 1926, 7-13.

83 V. Voroněvskij a N. Čenrikson: Kronštdtskaja krepost' - ključ k Leningradu, Leningrad 1926, 10-16. J. Korablev: Revoljucionnyje vosstanija na Baltike v 1905-1906 g., Leningrad 1956, 24-30. L. A. Lentsner: Kronštdt 1905-1906 - Vospominanija, Moskva 1956, 156-165. Pro další materiály o kronštdtských vzpourách z let 1905-1906 viz dokumenty sebrané in Vojennyje vosstanija na Baltike v 1905-06 g., Moskva 1933 a Vojennyje morjaki v period pervoj ruskoj revoljucii, 1905-1907 g., Moskva 1955.

veprostřed nastalé vřavy, což byla slova, vyjadřující pocity všech povstalců.⁸⁴ Obě strany bojovaly s dosud nevídanou zuřivostí, rebelové byli poháněni frustrací a pobouřením a úřady pomyšlením na rychlé vítězství v situaci, kdy revoluční vlna v Rusku již začala opadat. Poté byla uplatněna tvrdá represivní opatření a tentokrát popraveno 36 vůdců povstání a stovky dalších účastníků uvězněny nebo vypovězeny na Sibiř.⁸⁵

Porozumět těmto prvotním spontánním kronšadtským vzpourám je důležité, neboť, jak uvidíme později, v mnoha ohledech přímo předznamenávaly bouřlivé události z března 1921. Je to patrné zvláště v případě společenského pohybu v roce 1917, kdy se Kronšadt znovu stal střediskem bouřlivé revoluční aktivity. Pod vlivem radikálních levicových uskupení, které v průběhu roku získaly na ostrově Kotlin ideologickou převahu, se Kronšadt prohlásil za revoluční komunu podle vzoru Pařížské komuny z roku 1871, výjimečné historické události a legendy sociálních vzpour. V květnu 1917 se radikální kronšadtský sovět, vedený bolševiky, anarchisty, levými esery a ne-stranickými radikály lidového anarchistického ražení, odmítl podřídit autoritě Prozatímní vlády a prohlásil se „*jedinou autoritou ve městě*“.⁸⁶ Sovět poté disponoval politickou pravomocí, podpořenou všeobecnými a téměř dennodenními shromážděními na Kotevním náměstí. Podle Jefima Jarčuka, významného anarchisty z kronšadtského sovětu, se Kotevní náměstí stalo „*svobodnou univerzitou*“, kde revoluční řečníci všech odstínů předstupovali před ohromné zástupy nadšených námořníků, vojáků a dělníků. Místní bolševický vůdce Ivan Flerovskij náměstí pyšně označil přezdívkou *Kronšadtská věcha*, což odkazuje na lidová shromáždění, existující v ruských středověkých městech.⁸⁷

Sověť společně s fórem na Kotevním náměstí uspokojoval politické potřeby kronšadtských obyvatel. Zdá se, že nikdo netoužil po nějakém celostátním parlamentu nebo podobné centralizované mocenské instituci. Sociální a ekonomický život města byl většinou spravován samotnými občany prostřednictvím všemožných místních výborů - domovních, lodních, zásobovacích, závodních a dílenských, vytvořených v převládající anarchistické atmosféře. Byla zorganizována lidová milice, aby chránila ostrov před jakýmikoli zásahy do jeho suverenity. Kronšadtští občané prokázali skutečný talent pro spontánní sebeorganizaci. Kromě různých výborů, muži a ženy, pracující ve stejné dílně nebo žijící v jednom domě, vytvářeli zemědělské výbory, mající asi 50 členů, které na nezastavěných částech ostrova začaly obdělávat veškerou dostupnou zemědělskou půdu. Jarčuk uvádí, že během občanské války tyto kolektivní zeleninové zahrady zachránily město před hladověním.⁸⁸

Obyvatelé Kronšadtu si vysoce cenili své lokální autonomie a vřele přijali výzvu „Všechnu moc sovětům“, vyslovenou v roce 1917 Leninem a jeho stranou. Tento slogan přitom interpretovali doslova, to jest, že každý region bude sám spravovat vlastní záležitosti za malých nebo vůbec žádných zásahů ze strany ústředních úřadů. Jak řekl Jarčuk, právě toto pochopili jako skutečnou podstatu „socialismu“.⁸⁹ Svoji revoluční komunu považovali za model decentralizované samosprávy a s důvěrou očekávali, že zbytek země je bude následovat. „*Bez ohledu na všechny revoluční*

---

84 Kronšadtskije vosstanije 1906 g., Krasnyj archiv 1936, č. 4, 103.

85 Korablev: Revolucionnyje vosstanija na Baltike, 89-103. Lentsner: Kronšadt 1905-1906, 102-124. Podle Lentsnera byla k smrti odsouzeno celkem 70 vzbouřenců, takže zbylým byl trest patrně proměněn.

86 K. P. Browder a A. F. Kerenskij, ed: The Russian Provisional Government 1917, 3. svazky, Stanford 1961, III, 1296-1299.

87 Jefim Jarčuk: Kronšadt v russoj revoljucii, New York 1923, 54. I. P. Flerovskij: Bolševistskij Kronšadt v 1917 g. (po ličnym vospominanijam), Leningrad 1957, 17.

88 Jarčuk: Kronšadt v russoj revoljucii, 22-23.

89 Tamtéž, 37 a 50.

ctnosti”, poznamenal Ivan Flerovskij, „kronšadtští námořníci měli jednu vážnou slabinu - naivně si mysleli, že síla vlastního nadšení bude sama o sobě stačit, aby po celém Rusku nastolila zřízení sově-
tů”.⁹⁰ Tyto naděje přišly vniveč a v následujících letech bolševické diktatury se anarchistická komu-
na z roku 1917 proměnila na pouhou vzpomínku na ztracenou revoluční utopii. Vzpouora z roku 1921
v podstatě představovala snahu kronšadtských navrátit se do zlatého věku své spontaneity, kdy
„Všechnu moc sovětům” bylo jejich heslo.

Během revoluce z roku 1917 to v Baltské flotilo vřelo a objevily se projevy násilného odporu
proti jakékoli formě politické a vojenské autority. Stejně jako v roce 1905 si námořníci největší zuřivost
vybili na důstojnících, považovaných za živoucí symboly přežilých privilegií a svévolné moci.
Právě kronšadtští nejvíce toužili zbavit se drastické disciplíny a atmosféry nucených prací, která
ostrovu Kotlin vysloužila pověst „námořnického Sachalinu”.⁹¹ Po vypuknutí únorové revoluce se
ihned chopili příležitosti vymanit se z okovů tvrdé disciplíny a vyříditi si účty s nepopulárními nad-
řízenými. Rozlíčený dav námořníků vytáhl 28. února velitele základny, admirála R. N. Virena, z jeho
domu a dovedl ho na Kotevní náměstí, kde byl na místě popraven. Tento čin byl signálem pro
velké krveprolití, v němž bylo zabito asi 40 kronšadtských námořních i armádních důstojníků.
Celkem 200 dalších bylo zatčeno a uvězněno. Během únorových bouří se vlna násilí přehnala vše-
mi základnami Baltské flotily. Celkem 76 námořních důstojníků, a to ani nemluvě o těch z ar-
mádních posádek, nalezlo smrt z rukou svých mužů. Kromě Virena se jednalo o jeho protějšek ze
Sveaborgu admirála Butakova a dále admirála Nepenina, vrchního velitele Baltské flotily, jehož
štáb tehdy sídlil v Helsingforsu (Helsinki).⁹²

Námořníci znovu přispěchali na pomoc revoluci na konci srpna během tažení generála
Kornilova na hlavní město. Posádka bitevní lodi Petropavlovsk, která již stála v čele červencového
povstání, znovu veřejně vyzvala k přesunu všech pravomocí na sověty a volala po Kornilovově za-
tčení a popravě. Čtyři důstojníci, kteří proti tomu protestovali, byli sami uvězněni a následně po-
praveni.⁹³ V následujících týdnech námořníci, věrni své reputaci předvídatých revolucionářů,
pokračovali v nátlaku na svržení Prozatímní vlády. Jejich okamžik přišel 25. října, kdy se Lenin
úspěšně chopil moci. Naskákali do lodí a okamžitě vyrazili na Petrohrad, aby dali své síly k dispozi-
ci vzbouřencům a připojili se k petrohradským Rudým gardám v útoku na Zimní palác, zatímco
petrohradský křižník Aurora pálil slepými granáty, aby demoralizoval jeho obránce. Za svou roli v
Říjnu si muži z Kronšadtu vysloužili čestný přídomek „Pýcha a sláva revoluce”, který jim poprvé
připsal Trockij během červencových dnů.

Revoluční militantnost kronšadtských se neumenšila ani po Kerenského pádu. Vítězství ve
skutečnosti pouze zvýšilo jejich chuť vypořádat se se sociálními elementy, právě odstavenými od
moci. Jejich sklon k násilným excesům tragické plody v noci z 6. na 7. ledna 1918, kdy skupina kron-
šadtských radikálů přepadla nemocnici, kde byli drženi bývalí kadetští ministři Prozatímní vlády
Šingarev a Kokoškin a zabila je přímo na lůžku. Na základě Leninova pokynu zahájil komisař
spravedlnosti I. N. Steinberg vyšetřování, ale sám Lenin po čase změnil názor, rozhodl se případ
uzavřít a neriskovat konfrontaci s námořníky.⁹⁴ Lenin chtěl mít námořníky na své straně právě kvů-
li jejich bezohlednosti. Vysoce si jich cenil jako pretoriánské gardy, připravené okamžitě po-
zvednout zbraně za věc sovětů. Ve skutečnosti stejnou noc, kdy došlo k zabití bývalých ministrů,

90 I. P. Flerovskij: Juljičeskij političeskij urok, Proletarskaja revoljucija, 1936, č. 7, 58-59.

91 F. F. Raskolnikov: Kronšadt i Pitěr v 1917 godu, Moskva 1925, 29-32.

92 Baltiskije morjaki v podgotovke i provedeniji Velikoj oktjabskoj socialističeskoj revoljucii, Moskva 1957, 19-22. V.
V. Petraš: Morjaki baltijskovo flota v borbe za pobědu Oktjabra, Leningrad 1966, 52.

93 Browder a Krerenskij, ed.: The Russian Provisional Government, III., 1581-1582.

94 I. N. Steinberg: Als Ich Volkskomissar war, Mnichov 1929, 138-163.

vyslal skupinu kronštatdtských, vedených mladým radikálním anarchistou Anatolijem Železnakovem, aby rozehnala Ústavodárné shromáždění, v němž se bolševikům nepodařilo získat většinu.⁹⁵ Námořníci měli přirozeně vlastní důvody, proč se stavět proti Shromáždění. Jak jsme již uvedli, centrální politické instituce považovali za nepotřebné, tím více, pokud je ovládaly na jejich vkus příliš konzervativní politické strany. Politickým směrem budoucnosti v jejich očích byla přímá demokracie, vykonávaná lokálními sověty. Celostátní parlament naopak nemohl být ničím jiným, než krokem zpět, návratem k „buržoazní“ společnosti, představované Prozatímní vládou, kterou se usilovně snažili zlikvidovat.

Během občanské války v letech 1918-1920 zůstali námořníci z Kronštadtu a obecně Baltské flotily předními nositeli revolučního radikalismu. Více než 40.000 se jich zapojilo do boje proti Bílým.⁹⁶ Prosluli odvahou a statečností v boji, obsluhovali říční válečná plavidla a obrněné vlaky a doplňovali řady Rudé armády na všech frontách. V klíčové bitvě u Svazijsku, označované za Valmy Ruské revoluce, tvořili Trockého nejlepší úderné jednotky a pomohli zastavit početné nepřátelské síly, hrozící prorazit do jádra bolševického území.

Ve stejné době se nicméně již začal projevovat vážný rozpor mezi námořníky a vládou. První nesouhlasné projevy zazněly ve chvíli, kdy Lenin bezprostředně po říjnovém státním převratu vytvořil kabinet, složený výhradně z bolševiků. Kronštatdtský sovět se postavil proti takové koncentraci státní moci a zahájil nátlak na vytvoření koaliční vlády se zastoupením všech socialistických stran, což představovalo raný projev charakteru budoucího kronštatdtského programu z března 1921. Mezi námořníky se začaly šířit pochmurné pověsti, varující před možností nastolení nového diktátorského režimu. Objevovaly se názory, že pokud se nová Rada lidových komisařů odváží zradit demokratické ideály revoluce, pak tedy děla, která mířila na Zimní palác, mohou být snadno obrácena proti Smolného institutu, sídlu nové vlády.⁹⁷ Lenin si zjevně nebyl vědom těchto nepřátelských nálad, když v listopadu 1917 vyhrožoval, že „půjde za námořníky“, poté, co několik jeho kolegů požadovalo, aby byli do vlády přizváni další socialisté.⁹⁸

Na počátku roku 1918 již stížnosti na svévolný a byrokratický charakter bolševické vlády nebyly ojedinělé. Situace se vyhrotila v březnu, když vlastní zdola volený centrální výbor flotily (*Centrobalt*), byl rozpuštěn a jeho pravomoci přeneseny na radu komisařů, jmenovaných stranou. Stále více námořníků docházelo k závěru, že revoluce byla zrazena a toto přesvědčení se ještě výrazněji upevnilo následující měsíc po uzavření Brestlitevského míru. Mnoho námořníků se postavilo na stranu levých komunistů, anarchistů a levých eserů, kteří dohodu odsuzovali jako kapitulaci před německým imperialismem a opuštění plánu na světovou revoluci. V dubnu 1918 posádky několika válečných lodí schválily ostrou rezoluci, obviňující vládu, že se v souladu s německými požadavky chystá zlikvidovat Baltskou flotilu. Rezoluce zašla tak daleko, že vyzývala ke všeobecnému povstání za účelem svržení bolševiků a nastolení nového zřízení, které by se věrněji řídilo revolučními principy. Celá událost vyzněla do ztracena, ale mnoho námořníků se v červenci 1918 v Moskvě přidalo k takzvané Vzpourě levých eserů, napadlo velitelství Čeky a krátce zadržovalo jejího vysokého důstojníka M. I. Lacise.⁹⁹

Další obtíže nastaly v říjnu 1918, kdy masové setkání námořníků z petrohradské základny přijalo rezoluci, požadující zrušit Brestlitevských dohod a postavit se na odpor německé armádě,

95 Viz Paul Avrich: *The Russian Anarchists*, Princeton 1967, 156.

96 P. G. Sofinov: *Istoričeskij povorot (perechod k novoj ekonomičeskoj politike)*, Moskva 1964, 45.

97 Volin: *La Révolution Inconnue*, 200.

98 Viz Schapiro: *The Origins of the Communist Autocracy*, 74.

99 L. D. Trockij: *Kak vozoružalas revoljucija*, 3 svazky, Moskva 1923-1925, I., 140-278.

kteřá zahájila obsazování Ukrajiny, domoviny mnoha z nich.¹⁰⁰ Námořníci zároveň znovu protestovali proti bolševickému mocenskému monopolu. Odsuzovali potlačení anarchistů a opozičních socialistů, volali po uspořádání svobodných voleb do sovětů, které by zajistily širší zastoupení nejrůznějších levicových uskupení. Odsoudili konečně také nedávno zavedené násilné rekvizice obilí a ocejovali rekviziční oddíly jako „bandity“ a „vykořisťovatele rolníků“.¹⁰¹

Vzpouřa z roku 1918 se nestačila rozvinout. Byly povolány armádní jednotky a námořníci rychle přivedeni k poslušnosti. Jejich požadavky ale pozoruhodně předjímaly kronštatdský program z roku 1921 až k heslům „Svobodné sověty“ a „Pryč s komisarokracií!“ Tyto dvě události spolu nicméně tvoří součást dlouhé historické linie. Chování námořníků Baltské flotily od roku 1905 do roku 1921 vykazuje mnoho kontinuálních prvků, souvisejících s tím, co Pavel Dybenko, bolševický vojenský velitel a sám kdysi kronštatdský námořník, nazval „věčným vzbouřeneckým duchem“ námořníků.¹⁰² Po celá ta léta vidíme stejné opovržení privilegii a vládou, stejnou nenávist k vojenské disciplíně a stejný sen o lokální autonomii a samosprávě. Odkrýváme také silný antagonismus vůči ústřední moci a jí dosazeným představitelům, hluboce zakořeněný v anarchistických a populistických tradicích nižších společenských vrstev, datujících se od nástupu silné byrokratické státní moci v průběhu 17. a 18. století. Kronštatd, izolován od pevniny ještě výrazněji nežli jeho sesterské baltské základny, se stal baštou spontánního anarchistického buřičství. Kronštatdští námořníci, známí svým revolučním nadšením a nezávislým duchem, netolerovali jakékoli svévolné zásahy a donucování. Jejich hesly byla spontaneita a decentralizace. Toužili po svobodném společenském uspořádání, založeném na lokálních sovětech, přímé lidové demokracii, odvozené od kózáckých *krugů* a středověké *věchy*. Vždy byli náchylní k náhlým výbuchům zuřivého násilí proti nositelům státní moci, důstojníkům, byrokratům a bohatým a privilegovaným lidem. V březnu 1921 všechny tyto pohnutky našly své konečné a nejsilnější vyjádření.

Občanská válka mezitím sílila a stížnosti ze strany námořníků se neustále hromadily. Nespokojenost se stejně jako v minulosti soustřeďovala na otázku vojenské disciplíny. Revoluce z roku 1917 zanechala armádu a námořnictvo ve stavu naprosté dezorganizace. Tradiční hierarchická struktura velení se rozpadla a vytvořila vakuum, zaplněné bezpočtem výborů vojáků a námořníků, kteří si volili vlastní velitele a nebrali na vědomí rozkazy, přicházející shora. Výsledný chaos se silně podobal situaci v průmyslu, kde v jedné továrně za druhou závodní výbory vytvářely „dělnickou samosprávu“. Během prvních měsíců po Říjnové revoluci bolševická politika víceméně podporovala tento spontánní proces decentralizace. Na základě vládních dekretů byly zrušeny tradiční vojenské hodnosti a tituly a vyhlášen vznik „socialistických“ ozbrojených sil, „vybudovaných zdola na principu volených důstojníků a vzájemné soudružské disciplíny a respektu“.¹⁰³ V praxi to vedlo k úplnému zhroucení centrální autority a systému velení a někdy též k oživení odvěké tendence ruských rekrutů vzbouřit se a chovat jako maroděři, nebo dezertovat.

Vzplanutí občanské války v roce 1918 nicméně přivedilo rychlý obrat bolševické vojenské politiky. Samotné přežití režimu si nyní vyžadovalo rychlé skoncování s chaotickou decentralizací autority a obnovení vojenské disciplíny. Hlavním odpůrcem „partyzánského ducha“ (*partyzanščina*), který zachvátil ozbrojené síly, byl komisař války Trockij. Brzy se mu podařilo na základě tradiční militaristické disciplíny doslova vydupat ze země novou bojovou sílu. Staré hodnosti sice nebyly obnoveny, ale do služby se vrátily tisíce bývalých carských důstojníků v podobě „vojenských

100 G. S. Puchov: *Kak vozoruzalsja* Petrograd, Moskva 1933, 36.

101 I. Flerovskij: *Mjatež mobilizovannyh matrosov v Peterburge* 14. oktjabrja 1918 g., *Proletarskaja Revoljucija*, 1926, č. 8, 218-37.

102 P. E. Dybenko: *Iz nedr carskovo flota k velikomu Oktjabru*.

103 Wollenberg: *The Red Army*, 47.

specialistů” (*vojenspecy*), na které bedlivě dohlíželi političtí komisaři. Tak byly poskytovány naléhavě potřebné velitelské zkušenosti a technické znalosti, dokud nebyl vycvičen nový kádr rudých velitelů. Byl zrušen systém výborů v rámci Rudé armády, tvrdě vyžadováno plnění rozkazů a chvilkové vydechnutí od vojenské disciplíny rychle a náhle skončilo.¹⁰⁴

Nedlouho poté začala vláda tato opatření uplatňovat i v námořnictvu. Zde se ale setkala s tvrdým odporem. Jak poznamenal Dybenko, bolševické snahy o zrušení výborů na jednotlivých plavidlech a prosazení autority centrálně jmenovaných komisařů vyvolaly v Baltské flotile bouři protestů.¹⁰⁵ Pro námořníky, jejichž odpor k vnější autoritě byl příslovečný, představoval jakýkoli pokus nastolit starou disciplínu úplnou zradu svobod, za které bojovali v roce 1917. V živé paměti ještě měli drsnou disciplínu z carských časů a navíc si mysleli, že jejich svobodná iniciativa byla z vojenského hlediska efektivnější. Byli pevně rozhodnuti nenechat si upřít plody vítězství právě stranou, které pomohli dostat se k moci. Výsledkem byly neustálé třenice mezi mužstvem a bolševickými komisaři a veliteli. Občas docházelo rovněž k potyčkám s jednotkami Čeky, na vrcholu občanské války bojujícím společně s řadovými jednotkami.

Po ukončení občanské války se situace nezlepšila, právě naopak. Tvrdá vládní politika ztratila doslova přes noc své opodstatnění. Stejně jako rolníci již neviděli žádný důvod pro konfiskace plodů své práce a potlačování volného obchodu a jako dělníci začali pokradmo kritizovat podřízené postavení odborových svazů a obnovení tovární disciplíny, vertikální management a přítomnost buržoazních technických specialistů, tak i námořníci a vojáci požadovali obnovení demokratických principů v ozbrojených silách. V očích bouřlivé opozice Baltské flotily proti posilování militaristické disciplíny, rušení výborů na lodích a dosazování komisařů a „vojenských specialistů” do velitelských pozic všechna tato opatření narostla do skutečně hrozivých rozměrů. Do hry také vstoupilo několik nových faktorů, podněcujících buřičského ducha lodních posádek i armádních oddílů na baltských základnách. Především šlo o to, že poté, co pominulo nebezpečí ze strany Bílých, muži poprvé za mnoho měsíců dostali dovolenku, vrátili se do rodných vesnic a byli přímo konfrontováni s politikou rekvírování obilí a násilnými metodami, jimiž byla uskutečňována. Někteří námořníci byli dokonce sami zastaveni strážními oddíly a prohledáni, jestli nepřepravují „ilegální” potraviny. Ve městech zase námořníci spatřili v plném rozsahu lidskou bídu, způsobenou válkou. Všude se setkávali s pobouřenými a nespokojenými lidmi. Naslouchali stížnostem svých otců a bratrů, které se nápadně podobaly jejich vlastním stížnostem na velení. Stěpan Petričenko, jedna z vůdčích postav kronštatdského povstání, řekl, že *„Po celá léta před námi bolševická cenzura skrývala domácí události, zatímco jsme byli na moři nebo na frontě. Když jsme se vrátili domů, naši rodiče nám položili otázku, proč bojujeme na straně utlačovatelů. To nás přimělo k zamyšlení.”*¹⁰⁶ Je snadné domyslet si rozměr, v jakém svědectví mužů jako Petričenko vyvolalo znepokojení u jejich soudruhů, když se vrátili k útvarům. Následky na bojovou morálku byly tak drastické, že vláda přijala opatření na podstatné zkrácení dovolenek u válečného námořnictva. V prosinci 1920 to vyvolalo silné protesty posádky *Sevastopolu*, jedné ze dvou moderních bitevních lodí, zakotvených v kronštatdském přístavu, která měla v únorových a březnových událostech sehrát klíčovou roli. V zimě 1920-1921 počet dezercí námořníků Baltské flotily prudce vzrostl. Na počátku roku 1921 se flotila jako organizovaná bojová síla začala prakticky rozpadat.¹⁰⁷

Dalším nebezpečím, visícím ve vzduchu, byl dopad potravinové a palivové krize na flotilu. Námořníci trpěli hladem a zimou jen o něco méně, než civilní obyvatelstvo. Když začala zima, ne-

104 Viz John Erikson: *The Soviet High Command*, Londýn 1962, 25-52.

105 Dybenko: *Iz neдр carskovo flota*, tamtéž.

106 *New York Times*, 31. března 1921.

107 Puchov: *Kronštatdskij mjatěž*, 44-54.

dostatek otopu v kasárnách a paliv na lodích učinil jejich život takřka nesnesitelný. Nebyly žádné náhradní zimních boty nebo teplé uniformy, schopné zmírnit neobyčejně kruté mrazy, které sevřely Balt mezi listopadem a dubnem. Ještě horší byl úpadek množství i kvality vydávaných potravinových přidělů.¹⁰⁸ Špatná strava byla tradiční zdroj stížností v ruském námořnictvu, již dříve způsobila početné nepokoje a nyní, na konci roku 1920, k tomu všemu ještě v Baltské flotile vypukla epidemie kurdějí. Podle emigrantských zdrojů z Helsingforsu v prosinci vyslali kronšadtští námořníci delegaci do Moskvy, aby požadovala zlepšení zásobování, ale její členové byli po příjezdu okamžitě zatčeni. Velitel flotily F. R. Raskolnikov zasáhl ve prospěch svých mužů a varoval Moskvu, že pokud delegáti nebudou okamžitě propuštěni, Kronšadt může obrátit svá děla proti Petrohradu. Jeho prorocká slova nicméně prošla bez povšimnutí.¹⁰⁹

Dokonce i námořníci, kteří patřili ke Komunistické straně, nebyli imunní vůči rostoucí nespokojenosti ve flotile. Sdíleli nezávislého ducha svých soudruhů a nikdy se skutečně důsledně neřídili stranickou nebo vojenskou disciplínou. Na konci roku 1920 se již začala rýsovat „opozice ve flotile“, protějšek „vojenské opozice“ v Rudé armádě a „dělnické opozice“ v továrnách, společně prosazující lokální iniciativu a demokracii v opozici vůči hierarchii a silné ústřední moci. „Opozice ve flotile“ prosazovala myšlenku sovětského námořnictva, zorganizovaného podle „socialistických zásad“, výrazně se lišících od překonaných hierarchických a autoritářských koncepcí minulosti. Opozice obhajovala přímo volené výbory na lodích a pohrdavě odmítala přijímání „vojenských specialistů“ stejně jako „diktátorské chování“ (*diktatorstvo*) jistých bolševických představitelů a politické správy flotily.¹¹⁰

Mnohem znepokojivější pro vládu však bylo, že vzrůstající počet bolševických námořníků, považujících „opozici ve flotile“ za nedostatečnou základnu pro vyjádření své nespokojenosti, se odhodlával k odvážnému kroku a zahazoval stranické legitimace. Jen v lednu 1921 odešlo z Komunistické strany přibližně 5.000 baltských námořníků. V období mezi srpnem 1920 a březnem 1921 ztratila kronšadtská stranická organizace polovinu ze svých 4.000 členů.¹¹¹ Bolševičtí představitelé označovali exodus za odchod nespolehlivých elementů, které se vetřely do stranických řad v průběhu občanské války, když byly zmírněny nebo zcela zanedbány podmínky nutné ke vstupu, například během náborové akce „Stranický týden“ v srpnu 1919. Podle stranických zdrojů se vlna dezertérů skládala především z těchto nováčků. V rámci bezpečnostních opatření byly dokonce ze strany vyhozeny další stovky námořníků, kteří ještě neodešli na základě vlastního rozhodnutí, přičemž někteří byli převeleni do Černomořské nebo Kaspické flotily a dálnévýchodních přístavů.¹¹²

Stranická autorita byla dále oslabena bojem o politickou kontrolu nad námořnictvem, ve němž proti sobě stáli Lidový komisař války Trockij a petrohradský stranický šéf Zinovjev. Zinovjev nesnášel Trockého již od října 1917, když kvůli němu přišel o postavení Leninova nejbližšího spolupracovníka. Během posledních měsíců roku 1920 se Zinovjev - podle Fjodora Raskolnikova, velitele flotily a E. I. Batise, šéfa politického oddělení (*Pubalt*) - kteří byli oba loajální k Trockému - snažil svého rivala zdiskreditovat a připisoval mu roli „diktátora“, zatímco sebe označoval za stoupence vnitrostranické demokracie a lokální iniciativy. V listopadu 1920 petrohradský stranický výbor na

108 Tamtéž, 42. Puchov: Kronšadt i Baltijskij flot pered mjatěžem 1921 goda, Krasnaja Letopis, 1930, č. 6, 150-53.

109 Obščije dělo, 2. ledna 1921.

110 Lazarevič: Kronšadtskoje vosstanie, Borba 1921, č. 1-2, 3.

111 Ida Mettová: La Commune de Cronstadt - Crepuscule sanglant de soviets, Paříž 1949, 26. Kornatovskij: Kronšadtskij mjatěž, 13-15.

112 Socialističeskij vestnik, 18. března 1921, 1.

Zinovjevovo naléhání vznesl požadavek, aby byla zodpovědnost za politickou správu Baltské flotily odňata *Pubaltu* a svěřena do jeho rukou, čemuž se Trockého stoupení zatvrzele stavěli na odpor.¹¹³

Výsledkem sporu bylo, že komisaři a další straničtí představitelé ztratili většinu vlivu na řadové námořníky. Bylo to očividné již na počátku prosince, kdy se velká skupina námořníků sešla na všeobecném shromáždění na petrohradské základně, aby protestovala proti způsobu, jakým byli voleni delegáti na VIII. sjezd sovětů. Volby podle všeho zmanipulovali straničtí byrokrati z místního politického oddělení flotily. Jak postupovala zima, nálada stále klesala až k bodu mrazu a k bouřlivému vyústění situace došlo na II. konferenci komunistů Baltské flotily, konané 15. února v Petrohradě. „Opozice ve flotile“ se objevila na scéně jako mohutná síla a získala drtivou většinu hlasů ve prospěch rezoluce, vyzývající k okamžité decentralizaci politické moci, což mělo být realizováno pomocí převedení rozhodovacích pravomocí *Pubaltu* a jeho politických oddělení na místní stranické výbory způsobem, jaký v listopadu navrhol Zinovjev a jeho spojenci. Rezoluce kritizovala *Pubalt* za nedostatečný kontakt s lidovými masami a hluchotu k požadavkům řadových námořnických stranických aktivistů. *Pubalt* se slovy rezoluce stal „byrokratickým orgánem bez všeobecné autority v řadách mužstva a pokud se měla obnovit lokální iniciativa, bylo nutné přestavět celou politickou strukturu flotily podle zásad demokratismu“. Někteří delegáti rovněž volali po úplném zrušení politických oddělení ve flotile, což krátce poté zopakovali kronšadtští vzbouřenci. Jeden stranický funkcionář vyslovil varování, že pokud reformy nebudou zahájeny do jednoho či dvou měsíců, „*máme tady povstání*“.¹¹⁴

...

V polovině února 1921 tedy napětí v Baltské flotile dostoupilo bodu těsně před výbuchem. Na konci měsíce propukla stávková vlna v Petrohradě. Zprávy o nepokojích se takřka okamžitě donesly do Kronštadu, kde již existovala tradice revoluční solidarity s pracující třídou „Rudého Pitěru“ z let 1905 a 1917. K prvním zprávám byly přimíchány také všemožné klepy a dezinformace, které ještě více mezi námořníky rozproudily vášně. Bylo například řečeno, že na Vasilijském ostrově vládní jednotky zahájily střelbu do demonstrantů a vůdci stávky již byli zastřeleni ve sklepeních Čeky.¹¹⁵ V převládající neklidné atmosféře se podobné zprávy rozšířily rychlostí stepního požáru, vyděsily místní komisaře a přiměly Kuzmina varovat petrohradský sovět, že pokud nebudou stávky rychle zlomeny, dojde k otevřené vzpouře. Kuzminovo varování ale přišlo příliš pozdě. Stejného dne, 26. února 1921, uspořádaly posádky bitevních lodí *Petropavlovsk* a *Sevastopol* improvizované setkání a rozhodly se vyslat do Petrohradu delegaci, aby zjistila, co se děje. Obě bitevní lodi, nyní zakotvené bok po boku v kronšadtském přístavu, byly tradičními centry buřičských nálad a aktivit. Jak již víme, *Petropavlovsk* v průběhu červencových dní roku 1917 prokázal příkladnou vojenskou opozici vůči Prozatímní vládě a následující měsíc byli zastřeleni čtyři jeho důstojníci za projev podpory generálu Kornilovovi. Nejedná se tedy bezpochyby o žádnou nadsázku, když bývalý člen posádky Pavel Dybenko ve svých pamětech hovoří o „*věčně bouřlivém Petropavlovsku*“.¹¹⁶ *Sevastopol* rovněž měl vlastní historii buřičského chování, když jeho posádka před nedávnem protestovala proti omezení dovolenek ve flotile.

Poté, co kronšadtská delegace dorazila do Petrohradu, našla továrny obklíčené armádou a důstojnickými kadety. Kde byly dílny ještě v provozu, ozbrojené skupiny bolševiků bedlivě dohlížely na dělníky, kteří, když k nim námořníci přistoupili, mlčeli. „*Pomysleli jsme si*“, napsal Petri-

113 Puchov: Kronšadt i Baltijskij flot, Krasnaja Letopis, 1930, č. 6, 174-194. Srov: Schapiro: The Origins of the Communist Autocracy, 299.

114 Puchov: Kronšadtskij mjatěž, 50-52. G. P. Maximov: The Guillotine at Work, Chicago 1940, 169.

115 Dan: Dva goda skitaniji, 108. Goldman: Living My Life, 876.

116 Dybenko: Iz nebr carskovo flota, 159.

čenko, vůdčí postava nadcházející vzpoury, „že to nejsou továrny, ale vězeňské nucené práce z carských časů”.¹¹⁷

Delegáti, znechuceni pohledem, který se jim naskytl, se 28. února vrátili do Kronštadt a přednesli svá zjištění na historickém setkání na palubě Petropavlovsku.

Jejich zpráva samozřejmě vykazovala značné sympatie k požadavkům stávkujících a vyzývala k větší odhodlanosti v továrnách i ve flotile. Setkání následně odhlasovalo dlouhou rezoluci, předurčenou k tomu stát se politickou chartou kronštatdtské vzpoury:

„Poté, co jsme vyslechli zprávu představitelů, vyslaných všeobecným setkáním lodních posádek do Petrohradu, aby ověřili tamější situaci, požadujeme:

1) *Vzhledem ke skutečnosti, že současné sověty nevyjadřují vůli dělníků a rolníků, okamžitě uspořádat nové tajné volby se svobodou předvolební agitace pro všechny dělníky a rolníky.*

2) *Poskytnout svobodu slova a tisku dělníkům a rolníkům, anarchistům a levým socialistickým stranám.*

3) *Zajistit svobodu shromažďování pro odborové svazy a rolnické organizace.*

4) *Na datum ne pozdější než 10. března 1921 svolat nestranickou konferenci dělníků, rudoarmějců a námořníků Kronštadt a petrohradské provincie.*

5) *Osvobodit všechny socialistické politické vězně a stejně tak všechny dělníky, rolníky, vojáky a námořníky, uvězněné v souvislosti s dělníckými a rolníckými hnutími.*

6) *Zvolit komisi na přezkoumání případů těch, kteří jsou drženi ve vězeních a koncentračních táborech.*

7) *Zrušit všechna politická oddělení, neboť žádná strana by neměla mít zvláštní privilegia propagovat své myšlenky nebo dostávat za tímto účelem finanční podporu od státu. Místo nich by měly být ustaveny kulturně - vzdělávací komise, volené místně a financované státem.*

8) *Okamžitě odstranit všechny hlídkové oddíly.*

9) *Zrovnoprávnit potravinové přídělky pro všechny pracující lidi s výjimkou těch, kteří jsou zaměstnáni ve zdraví škodlivých provozech.*

10) *Zrušit komunistické bojové oddíly ve všech součástech armády stejně jako komunistické strážce, umístěné v továrnách a mlýnech. Pokud jsou podobné strážce nebo oddíly potřebné, vytvořit je v armádě z řadových vojáků a v továrnách a mlýnech se souhlasem pracujících.*

11) *Poskytnout rolníkům plnou svobodu jednání vzhledem k jejich půdě a rovněž právo chovat dobytek za podmínky, že rolník vystačí svými prostředky, tj. nebude využívat námezdní práci.*

12) *Přijmout naši rezoluci ve všech součástech armády stejně jako mezi našimi soudruhy vojenskými kadety.*

13) *Zveřejnit naše rezoluce v tisku.*

14) *Vytvořit nestranický kontrolní úřad.*

15) *Povolit svobodnou řemeslnou produkci za použití pouze vlastní práce.*

PETRIČENKO, předseda setkání (bitevní) eskadry

---

117 S. M. Petričenko: Pravda o kronštatdtskich sobytijach, 1921, 6, dále O příčinách kronštatdtskovo vosstanija, Znamja Borby, č. 14-15, prosinec 1925 - leden 1926, 6-7.

Petropavlovská rezoluce nevyjadřovala pouze nespokojenost v řadách Baltské flotily, ale rovněž celých mas ruských obyvatel z měst a vesnic po celé zemi. Námořníci byli sami plebejského původu a hodlali ulehčit strádání svých rolnických a dělnických bratří. Z celkem patnácti bodů rezoluce se navíc pouze jeden - požadavek zrušení politických oddělení ve flotile - specificky dotýkal jejich vlastní situace. Zbytek dokumentu byl obecně zaměřen proti Válečnému komunismu, jehož ospravedlnění v očích námořníků i většiny obyvatelstva již dávno ztratilo platnost. Skutečnost, že někteří z autorů rezoluce, včetně Petričenka, byli nedávno na dovolence ve svém rodišti a na vlastní oči spatřili hroznou bídu vesničanů, nepochybně ovlivnila požadavky vznesené ve vztahu k rolníkům. Je to pravda zvláště v případě jedenáctého bodu, požadujícího umožnit jim volně disponovat půdou za podmínky, že nebudou využívat námezdní práci. V důsledku to neznamenal nic menšího, než ukončit rekvírování potravin a možná dokonce zrušit státní statky. Stejným způsobem se patrně projevil vliv cesty námořnické delegace do petrohradských továren na začlenění hlavních dělnických požadavků - zrušení privilegovaných přiděľů a odvolání hlídkových oddílů a ozbrojených strážů z továren do kronštadtského programu.

Když se k bolševickým úřadům dostalo plné znění Petropavlovské rezoluce, nebyly to patrně zmíněné ekonomické požadavky, co je tak vyděsilo. Na některé z nich dokonce Zinovjev a jeho podřízení v Petrohradě přistoupili, například co se týče odvolání hlídkových oddílů (bod 8). Ve stejné chvíli vláda navíc zrovna formulovala novou ekonomickou politiku, která by v reakci na přání lidu zašla ještě mnohem dále. Jednalo se spíše o politické požadavky, zacílené přímo na samotnou podstatu bolševické diktatury, které vládu přiměly okamžitě potlačit kronštadtské hnutí. Je sice pravda, že námořníci nevyzývali ke svržení sovětské vlády, ani neobhajovali obnovení Ústavodárného shromáždění nebo politických práv pro šlechtu a buržoazii. Umírněnými a konzervativními prvky ruské společnosti stále pohrdali a nezamýšleli jim umožnit nabrat druhý dech. Šlo především o úvodní pasáže, prohláující, že „*současné sověty nevyjadřují vůli dělníků a rolníků*“, což byla otevřená kritika bolševického mocenského monopolu. Výzva k novým volbám do sověťů, spojená - což skutečně byla - s požadavkem na svobodu projevu pro všechny dělníky, rolníky a levicové politické skupiny, byla něčím, co Lenin a jeho stoupenci nebyli připraveni tolerovat. Petropavlovská rezoluce v důsledku představovala výzvu sovětské vládě, aby se řídila vlastní ústavou, což představovalo odvážné prohlášení na obranu právě těch práv a svobod, které sám Lenin prosazoval v roce 1917. Ve svém duchu byla rezoluce návratem k Říjnu, evokujícím staré heslo „*Všechnu moc sověťům!*“ Bolševici na ni však pohlíželi v jiném světle. Odmítala jejich nárok na výlučné revoluční zásluhy a právo zastupovat dělníky a rolníky a představovala pro ně kontrarevoluční projev, s nímž se musí podle toho jednat.

Přijetím Petropavlovské rezoluce události nabraly spád. Následujícího dne, 1. března, bylo uspořádáno masové setkání námořníků, vojáků a dělníků na Kotevním náměstí. Přišlo asi 15.000 lidí, více než čtvrtina vojenských i civilních obyvatel Kronštadu. Máme k dispozici několik očitých svědectví z bolševických i nebolševických zdrojů¹¹⁹, společně poskytujících živý a detailní pohled na to, co se odehrálo. Na tribunu se postavili dva vysocí představitelé bolševického režimu, M. I. Kalinin a N. N. Kuzmin, vyslaní z Petrohradu, aby zachránili situaci. Podle některých zpráv doprovázel až k Oraniebaumu své kolegy Zinovjev, ale dál už nepokračoval, protože se obával drsné-

118 Pravda o Kronštadtě, 46-47. Berkman: The Kronstadt Rebellion, 9-11.

119 V. Kuzněcov: Iz vospominanij politrabotnika, Moskva 1930, 67-68. Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 7, 20. G. A. Choremšanskij: Kronštadtskije vosstanije, 28. fevral'a - 18. marta 1921, rukopis Russian Archives University of Columbia. Viz rovněž Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 61 a Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 71-72.

ho přivítání od námořníků.¹²⁰ Prezident Sovětské republiky Kalinin byl bývalý tovární dělník, narozený v rolnické rodině z Tverské provincie a zdá se, že prostí Rusové k němu obvykle cítili určitou náklonnost. Minulého týdne byl jedním z hrstky bolševických řečníků, kterým se mezi stávkujícími dělníky dostalo pozitivního ohlasu. Úřady si tedy možná myslely, že jeho popularita pomůže přivést námořníků k poslušnosti.

Když Kalinin dorazil, byl uvítán hudbou, transparenty a vojenskými poctami, což si vykládal jako nadějný znamení, že ještě bude možné vyhnout se konfliktu. Shromáždění na Kotevním náměstí bylo zahájeno v přátelské atmosféře a předsedal mu bolševický šéf místního sovětu P. D. Vasilijev. Vášně ale začaly planout okamžitě, když začala být předčítána zpráva delegátů, vyslaných do Petrohradu, obsahující informace o dělnických bouřích. Když se shromáždění začalo zabývat Petropavlovskou rezolucí, rozrušení dosáhlo vrcholu. Kalinin totiž vstal a začal proti ní hovořit, ale byl opakovaně přerušován výkřiky typu „*Kaliniči, tak to už by stačilo!*“, „*Raději mlč a podívej se na své funkce! Vsadím se, že z tebe udělaly boháče!*“ „*Sami víme, čeho je třeba a ty staříku, vrať se ke své ženě!*“ Kalinin chtěl pokračovat, ale jeho hlas se ztratil v pískotu a hluku.

Kuzmin, vysoký komisař Revolučně-vojenského sovětu flotily, dopadl stejně. Pokusil se získat přízeň shromážděných a připomněl jim hrdinskou roli, kterou sehráli v Revoluci a občanské válce. Náhle zazněl hlas: „*Už jsi zapomněl jak si na Severní frontě nechal zastřelit každého desátého muže? Pryč s ním!*“ Smysl zvolání je poněkud nejasný, Kuzmin během občanské války pravděpodobně sloužil na Severní frontě (oblast Archangelsku a Murmansk) a nesl odpovědnost za poravy bolševických vojáků kvůli vzpouře nebo jinému porušení disciplíny. (Podobné incidenty nebyly výjimkou. K velice známému případu došlo, když se skupina petrohradských rekrutů zmocnila parníku na Volze a prchala směrem na Nižnyj Novgorod. Na základě Trockého rozkazu se za dezertéry pustil improvizovaný dělový člun a polní tribunál odsoudil velitele, komisaře a každého desátého muže z jednotky k trestu smrti.¹²¹ Bez ohledu na smysl výroku Kuzmin výhružně odpověděl: „*Pracující vždy stříleli zrádce naší věci a budou je střílet i nadále. Na mém místě byste zastřelili každého pátého, ne každého desátého.*“ „*Tak to by stačilo!*“, vykřikl někdo z přítomných. „*Nám nebudě vyhrožovat! Vyhod'te ho!*“ Několik následujících minut Kuzmin nemohl promluvit kvůli hlasitým nesouhlasným projevům a velkému hluku. Pak, v posledním pokusu zapůsobit, odsoudil Petropavlovskou rezoluci jako kontrarevoluční dokument a křičel, že nedisciplinovanost a zrada bude rozdracena železnou pěstí proletariátu a okamžitě byl vyhnán z tribuny ohlušujícím sborovým bučením.¹²²

Jakmile Kalinin a Kuzmin sestoupili, řečníště se stalo majetkem námořníků a vojáků. Jeden za druhým tvrdě kritizovali vládu za nedostatek potravin a paliv, konfiskace obilí, potravinové zátarasy a především za to, že v průběhu měsíců, následujících po ukončení občanské války, nedošlo k žádnému uvolnění poměrů. Prohlašovali, že zatímco obyčejní občané trpí, komisařům je teplo a mají plná břicha. Mezi hlavními řečníky se nacházel i Petričenko, dělesloužící poddůstojník z Petropavlovsku a předák vzpoury od samého počátku. Připomněl starý lidový mýtus, původně namířený proti bojarům a úředníkům starého moskevského velkoknížectví a obvinil bolševiky z toho, že „*ukrývají před lidem pravdu*“. Uvidíme, že podobné lidové legendy byly hluboce zakořeněny v psychologii povstalců a zaujímaly hlavní místo v jeho přímočaré ideologii. Petričenko vyzval shromážděný zástup, aby přijal Petropavlovskou rezoluci (nesoucí i jeho podpis) a požadoval vypsání nových voleb do sovětů po celé zemi.

120 Příčiny, povody, těčenije i ocenka Kronštadtskich sobytiji, rukopis Hoover Library. Quarton ministru zahraničí, duben 1921, National Archives, 861.00/8619. Novaja Russkaja Žizň, 6. března 1921.

121 Viz Erickson: The Soviet High Command, 39.

122 Berkman: The Bolshevik Myth, 127.

Rezoluce byla poté předložena k hlasování a schválena drtivou většinou navzdory protestům ze strany Kalinina, Kuzmina a Vasilijeva. Dále bylo rozhodnuto svolat zvláštní konferenci pro uspořádání nových voleb do kronšadtského sovětu, jehož mandát shodou okolností končil stejného dne. Setkání nakonec odsouhlasilo vyslání třicetičlenné delegace do Petrohradu, aby seznámila lid s kronšadtskými požadavky a požádala, aby do Kronšadtu byli vysláni bezpartijní představitelé a přímo posoudili tamější situaci. Delegáti byli skutečně vysláni, ale okamžitě po příjezdu byli zatčeni a nikdo již o nich nikdy neslyšel.¹²³

Jakmile shromáždění skončilo, Kalinin a Kuzmin odešli na místní stranický sekretariát, aby zvážili další kroky. Kalinin pak podle Emmy Goldman, známé anarchistky, která sledovala události z petrohradského hotelu Astoria, odcestoval z Kronšadtu stále v přátelském duchu.¹²⁴ Vzhledem k tomu, co se právě odehrálo, je to stěží uvěřitelné. Podle sovětských zdrojů byl Kalinin dokonce krátce zadržen na Petrohradské bráně, ještě než mu bylo umožněno opustit ostrov a od samotných vzbouřenců, kteří poté, co dorazili do Finska, poskytli rozhovory, víme, že námořníci chtěli Kalinina uvěznit, ale nechali se přesvědčit argumenty, že tento krok by porušil svobodomyšlní principy, obsažené v jejich vlastní rezoluci.¹²⁵ Tato událost však není důležitá. Je očividné, že po schválení rezoluce na Kotevním náměstí se události ostře nachýlily směrem k otevřené vzpouře.

Victor Serge vinu za tento vývoj klade výlučně Kalininovi a Kuzminovi, jejichž brutální přístup a neohrabané vyjadřování, uvádí, nevyhnutelně vyprovokovalo námořníky až k naprosté zuřivosti. Serge napsal ve svých pamětech, že místo aby tyto dva oficiální představitelé rozhněvané kronšadtské uklidnili, zacházeli s nimi jako se zrádci a násilníky a vyhrožovali nemilosrdnými represemi, pokud se nepodřídí.¹²⁶ Je to poněkud přehnané, neboť právě propukající povstání mělo hlubší důvody, než pouhé provokativní veřejné projevy. Navíc se zdálo, že námořníci jsou nepřátelsky naladěni proti členům Komunistické strany a sotva jim umožnili pronést souvislou větu, než je přerušili výkřiky a pískáním. Na druhé straně je nepopíratelné, že Kalinin a Kuzmin se skutečně mohli mírnit před tak výbušným posluchačstvem. Není pochyb, že jejich bezohledná slova ještě výrazněji posílila nepřátelství námořníků vůči oficiálním bolševickým představitelům.

Vláda se mezitím přímo zděsila neschopnosti kronšadtských bolševiků postavit se rozhodnutím z Kotevního náměstí. Přestože jich byl přítomen vcelku značný počet, řadoví straníci se nechali unést vzbouřeckou vlnou a když Kalinin a Kuzmin začali protestovat, nikdo z jejich bolševických souputníků (kromě Vasilijeva), nevystoupil na jejich obranu. Většina se dokonce zřetelně vyslovila pro Petropavlovskou rezoluci, zatímco zbytek se zdržel hlasování. Byl to právě tento rys, jak poznamenal Leonard Schapiro, co odlišovalo Kronšadtské povstání od všech předchozích výbuchů nevole proti sovětské vládě.¹²⁷

Příštího dne, 2. března, rozvíjející se vzpoura učinila další krok vpřed, když byla konána konference (svolaná mítinkem na Kotevním náměstí), aby uspořádala nové volby do kronšadtského sovětu. Zúčastnilo se jí asi 300 delegátů, spěšně zvolených předešlé noci po dvou z každé lodi, vojenské jednotky, továrny, syndikátu apod. Bolševikům zdá se nebylo dovoleno řídit toto volební setkání jako obvykle a vybírat vlastní delegáty. Když se obraceli na své soudruhy, lidé jim vpadli do řeči a znemožnili promluvit stejně jako Kalininovi a Kuzminovi o den dříve. Na hlavní posádce na-

123 Pravda o Kronšadtu, 10.

124 Goldman: Living My Life, 877.

125 Puchov: Kronšadtskij mjatěž, 62. Intěrvju s členy Vremennovo revoljucionovo komitěta (s matrosami Petropavlovskaja Jakovenko, Karpenko a Archipovym), rukopis Hoover Library.

126 Serge: Memoirs of a Revolutionary, 127.

127 Schapiro: The Origin of the Communist Autocracy, 303. Srov. George Katkov: The Kronstadt Rising, St. Anthony Papers, č. 6, Londýn 1959, 28.

příklad bolševický komisař měl stěžít možnost něco namítnout proti odlišné proceduře, když byl údajně uťat v řeči bývalým carským generálem jménem Kozlovskij, který v našem příběhu zaujme jedno z předních míst. „*Váš čas právě skončil*“, měl prohlásit Kozlovskij. „*Nyní já udělám to, co je potřeba*“. Je pravděpodobné, že v ostatních jednotkách se onoho rána odehrávaly podobné scény. Přestože většina zvolených delegátů byli nestraníci, bolševikům se přesto podařilo získat nezanebatelnou menšinu, možná až celou třetinu celkových počtů.¹²⁸

Konference se shromáždila ve velkém přednáškovém sále Domu vzdělávání, bývalé Námořní inženýrské školy, jedné z nejvýznačnějších budov ve městě. Před sálem i uvnitř byli rozmístěni ozbrojení námořníci z bitevní lodě Petropavlovsk, aby zabránili jakémukoli narušení jednání. Jejich přítomnost mohla být také zamýšlena jako hrozba stoupencům stávajících pořádků. Není překvapivé, že konferenci předsedal námořník Petričenko. Jak jsme již viděli, tak od počátku přijal vedoucí roli v kronšadtském hnutí, kterou zastával až do hořkého konce o více než dva týdny později. Štěpan Maximovič Petričenko se narodil v rolnické rodině na Ukrajině a byl velmi dobře obdařen vlastnostmi, potřebnými pro povstaleckého předáka. Byl zapáleným mladým námořníkem ve věku kolem třiceti let, přitažlivý a pevně stavěný, mající silnou a okouzující osobnost, která mu získala oddané stoupence. Navzdory ukrajinskému přízvuku hovořil jednoduchou a přímou ruštinou, prozrazující jeho rolnické kořeny. Byl zkušený námořník, který vstoupil do armády již v roce 1912, téměř deset let před tragickými událostmi, do nichž se nechal vtáhnout. Předtím pracoval jako instalatér v rodném vesnici. Podle všech svědectví disponoval jasným intelektem, nedávajícím poznat, že jako dítě ve škole strávil pouhé dva roky. Všichni, kdo s ním přišli do kontaktu, navíc oceňovali jeho rozhodnost a schopnosti.¹²⁹

Konference byla s Petričenkem v čele zahájena volbou pětičlenného předsednictva. Delegáti pak vyslechli několik projevů, než se začali věnovat hlavnímu úkolu zorganizovat nové volby do sovětu. Prvními, kdo vystoupili na řečniště, byli bolševičtí představitelé Kuzmin a Vasilijev, kteří se minulého dne na Kotevním náměstí postavili proti Petropavlovské rezoluci. Nyní k úžasu posluchačů pokračovali ve stejném kritickém tónu. Rozhořčení přítomných vzbudila hlavně Kuzminova řeč, v níž komisař připomněl, že formální mír s Polskem dosud nebyl uzavřen a varoval, že jakékoli rozdělení vládní autority - jakékoli *dvojevlastije* nebo duální zřízení - mohlo v této chvíli přimět maršála Pilsudského k obnovení nepřátelství. Pohled Západu, řekl Kuzmin, je pevně upřen na Sovětské Rusko a hledá jakoukoli známku vnitřní slabosti. Co se týče petrohradských nepokojů, pokračoval, Kronšadt byl hrubě dezinformován ohledně jejich závažnosti a rozsahu. Ano, došlo ke chvilkovému vzplanutí, ale to proběhlo velmi rychle a ve městě nyní panuje klid. V jedné chvíli Kuzmin učinil narážku na nepokoje v Baltské flotile a obhajoval postup komisařů, jakým byl i on sám, které námořníci na nedávných schůzích učinili obzvláštním objektem pohrdání. To mohlo jeho posluchače jen stěží potěšit. Mnohem více je však popudily Kuzminovy závěrečné poznámky, obsahující stejné výhrůžky, jako jeho řeč z předešlého dne: „*Jsem vám vydán na milost a nemilost*“, prohlásil Kuzmin, „*můžete mne klidně zastřelit, jestli chcete. Pokud se ale odvážíte vztáhnout ruku na vládu, bolševici budou bojovat do poslední špetky svých sil*“.¹³⁰ Opovržlivý tón Kuzminova projevu přivedl posluchače do otevřeně nepřátelské nálady. V sále panovala výbušná atmosféra a bylo namístě zvolit zdvořilejší přístup. Kuzminovy poznámky nicméně byly jistě k věci. S Polskem skutečně dosud nebyla podepsána mírová dohoda (příměří platilo již od října a mírové rozhovory probíhaly v

128 Puchov: Kronšadtskij mjatěž, 63. Detaily o konferenci z 2. března viz Pravda o Kronšadtě, 115-117 a Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 7, 21-22.

129 Viz Volja Rossiji, 15. března 1921, dále Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 8, 6-7; New York Times, 31. března 1921 a rozhovor s Petričenkem, učiněný Edmondem Strattonem 19. března 1921, National Archives, 861.00/8470.

130 Pravda o Kronšadtě, 116.

Rize) a nebezpečí nové polské intervence, znovu podporované francouzskými důstojníky, stále muselo být bráno vážně. Petrohrad se nacházel ve zvláště nebezpečné pozici a sovětští vládní představitelé se opravdu obávali, že jakýkoli projev vnitřních obtíží by mohl posílit polskou pozici u jednacího stolu, nebo dokonce vést rovnou k obnově válečného stavu. Navíc byla pravda, že petrohradské stávky již ustupovaly, neboť vrcholu dosáhly posledního únorového dne. Námořníci již ale byli pobouřeni zprávami o střelbě a rozsáhlých nepokojích a 2. března, v době, kdy nepokoje zcela ustaly, učinili chybný závěr, který zveřejnili následujícího dne, že ve městě propuklo „*všeobecné povstání*“.¹³¹ Toto nepochopení dodalo pomocí vize masových nepokojů na pevnině odvahu kronšadtským provést závažné činy, kterých později někteří litovali.

Když Kuzmin sestoupil z pódia, Vasilijev, předseda již nepravomocného sovětu, oslovil shromáždění podobným způsobem. Než skončil, přístup shromážděných se stal obecně a otevřeně protibolševickým bez ohledu na velké množství přítomných členů Komunistické strany, zastoupených mezi delegáty. Jak poznamenal Alexandr Berkman, nepřátelství námořníků nebylo namířeno proti straně jako takové, ale proti jejím byrokratům a komisařům, jejichž arogance byla příkladně ztělesněna v projevech Kuzmina a Vasilijeva. Berkman řekl, že Kuzminova řeč byla jako „*zapálená sirka, hozená do sudu se střelným prachem*“.¹³² Delegáti byli tak pobouřeni, že bezmocné představitele nechali společně s komisařem kronšadtské bitevní eskadry (bolševikem jménem Koršunov) zatknout a odvést ze sálu. To byl do očí bijící projev porušení disciplíny, daleko vážnější, než krátké Kuzminovo zadržení z předešlého dne. Na druhé straně delegáti zamítli návrh zatknout a odzbrojit ostatní přítomné bolševiky. Přestože významná menšina projevovala silné antibolševické postoje, většina jejich soudruhů byla rozhodnuta přidržet se principů Petropavlovské rezoluce, charty čerstvě narozeného hnutí, zaručující svobodu projevu pro všechny levicové politické skupiny, bolševiky nevyjímaje.

Zatčení tří vládních představitelů sice bylo vážné, ale nepředstavovalo nevratný krok. Ten však na sebe nenechal dlouho čekat. Poté, co stráž odvedly zatčené z pódia, Petričenko vyzval shromážděné k návratu k řádnému jednání. Petropavlovská rezoluce byla jakoby v nyní již pevně zakotveném rituálu znovu veřejně přečtena a znovu nadšeně schválena. Konference pak pokračovala v projednávání hlavního bodu agendy, to jest zvolení nového sovětu. Náhle však byla přerušena voláním z obecnstva. Námořník z bitevní lodi Sevastopol zvolal, že patnáct nákladních aut plných bolševiků s puškami a kulomety přijíždí rozbít schůzi. Tato zpráva zaučinkovala na přítomné doslova jako bomba. Delegáti podlehli vzrušení a zmatku. Chvíli trvalo, než se podařilo dosáhnout takového klidu, aby setkání mohlo pokračovat. Někdo navrhl vyslat novou delegaci do Petrohradu a snažit se uzavřít spojení se stávkujícími, ale tato myšlenka byla odmítnuta kvůli obavám z dalšího zatčení delegátů. Konference, rozčilená možností náhlého bolševického útoku, pak učinila osudový krok. Bylo rozhodnuto ustavit Prozatímní revoluční výbor, pověřený do doby zvolení nového sovětu řízením města i vojenské posádky. Kvůli nedostatku času na konání řádných voleb bylo jako Prozatímní revoluční výbor jmenováno pětičlenné předsednictvo konference v čele s Petričenkem. Tímto činem se kronšadtské hnutí samo posunulo za hranice pouhého protestu. Začala vzpoura.¹³³

Klíčovou roli v nastartování událostí v Kronštadtě znovu sehrála náhlá zpráva. Kuzminovy a Vasilijevovy projevy vzbudily pohoršení delegátů a připravily půdu pro následující činy. Zpráva o

¹³¹ Tamtéž, 47.

¹³² Berkman: *The Kronstadt Rebellion*, 12-13.

¹³³ Pravda o Kronštadtě, 46. Srov. Robert V. Daniels: *The Kronstadt Revolt of 1921 - A Study in the Dynamics of Revolution*, *American Slavic and Eastern European Review* X (prosinec 1951), 244 a John G. Wright: *The Truth About Kronstadt*, New York 1938.

tom, že se bolševici chystají zaútočit na setkání, pak přímo předcházela vytvoření Prozatímního revolučního výboru, což byl krok, kterým námořníci překročili Rubikon povstání. Kdo byl odpovědný za tuto informaci? Podle Petričenka to byla práce samotných bolševiků s cílem rozbít konferenci.¹³⁴ Je to jistě možné, ale nemáme k dispozici žádný důkaz v tomto smyslu. Stejně tak je pravděpodobné, že námořník, který vyslovil tuto zprávu, chtěl sám přítomné popudit proti bolševikům. Musíme ještě poznamenat, že sám Petričenko zprávě uvěřil a oznámil, že oddíl dvou tisíc ozbrojených bolševiků už míří na místo konání konference, aby ji rozbil. Znovu vypukla nepopsatelná vřava a rozčilení delegáti opustili halu.¹³⁵

Tuto zprávu mohla podnítit skutečnost, že v průběhu konference byla opravdu spatřena celá jednotka bolševických vojáků v čele s členem kronštdtské Čeky, jak opouští budovu Vyšší stranické školy. Oddíl však v žádném případě nechtěl zaútočit na setkání, naopak, prchal z Kronštdtu směrem na Krasnou Gorku, pevnost, nacházející se na pevnině jihozápadním směrem. Předchozího dne rovněž došlo k incidentu, který mohl zvýšit obavy povstalců. Po mítinku na Kotevním náměstí množství bolševických loajalistů skutečně uvažovalo o zahájení vojenské akce a potlačení povstání. Komisař kronštdtské pevnosti Novikov dokonce dostal z arzenálu lehká pěchotní děla a kulometry. Když ale vyšlo najevo, že podpora takového činu je nedostatečná, Novikovova jednotka se rozhodla opustit ostrov. Sám Novikov byl spatřen u Fortu Totleben poblíž karelského pobřeží, ale podařilo se mu na koni uprchnout přes led.¹³⁶

Povstalci nezůstali nečinní. Nově vytvořený Prozatímní revoluční výbor přenesl své sídlo na palubu vlajkové bitevní lodi Petropavlovsk, kde bouřlivé události před dvěma dny začaly. Výbor jednal velmi rázně a vyslal ozbrojené oddíly, aby obsadily arzenály, telefonní ústřednu, sklady potravin, vodárnu, elektrárny, velitelství Čeky a další strategické body. Do půlnoci bylo město zabezpečeno, aniž by došlo k jakémukoli pokusu klást odpor. Navíc všechny válečné lodi, forty a dělostřelecké baterie uznaly pravomoc Prozatímního výboru. Brzy ráno kurýr převezl na pevninu kopie Petropavlovské rezoluce a rozšířil je v Oraniebaumu, Petrohradu a dalších blízkých městech. Večer téhož dne Námořní letecká eskadra z Oraniebaumu uznala Prozatímní revoluční výbor a vyslala přes led do Kronštdtu své představitele. Povstání se začalo šířit.

Následujícího dne, 3. března, Prozatímní revoluční výbor zahájil vydávání deníku *Izvestija Vremennovo revoljucionnovo komitěta matrosov, krasnoarmějcev a rabočich gor. Kronštdtu* (Zprávy Prozatímního revolučního výboru námořníků, vojáků a dělníků města Kronštdtu), který vycházel nepřetržitě až do 16. března, den před rozhodujícím útokem proti povstalcům. V prvním čísle se Petričenko, předseda výboru, obrátil na obyvatelstvo Kronštdtu se žádostí o podporu: „*Soudruzi a občané, Prozatímní výbor je odhodlán neprolít ani jedinou kapku krve... úkolem Prozatímního revolučního výboru je zorganizovat ve městě a pevnosti pomocí přátelských a společných snah podmínky pro spravedlivé a řádné volby do nového sovětu. A tak, soudruzi, usilujme o pořádek, klid, neochvějnost, o novou a skutečně socialistickou výstavbu, která přinese blahobyt všem pracujícím lidem*“.¹³⁷ Stejného dne Revoluční výbor zakázal opustit město bez předchozího povolení. Byly zrušeny všechny dovolenky. Dále byl vyhlášen zákaz vycházení od jedenácté hodiny večerní a ustaveny místní *revtrojky*¹³⁸, zdánlivě napodobující Zinovjevovův improvizovaný Petrohradský obranný výbor. Kronštdt dospěl do fáze, odkud nebylo návratu. Tři bolševičtí vůdci byli ve vězení, povstalci zcela ovládli město a měření sil s vládou se zdálo nevyhnutelné.

134 Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 8, 8.

135 Pravda o Kronštdtě, 117.

136 Tamtéž, 12 a 48.

137 Tamtéž, 46.

138 Tamtéž, 49 a Puchov: Kronštdtskij mjaděž, 69.

Kapitola 3

Kronštadt a ruská emigrace

Sovětské vládní kruhy již od samého počátku rozpoznaly nebezpečí kronštadtských bouří. Námořnická vzpoura mohla v situaci všeobecné nespokojenosti ruského lidu podnítit masové bouře po celé zemi. Další důvody ke starostem přidávala možnost zahraniční intervence a kromě toho strategická poloha Kronštadu na přístupech k ústí Něvy významně ohrožovala Petrohrad. Bolševici si byli vědomi možných historických paralel a mohli si vzpomenout, že před čtyřmi lety stejné vzpoury v ozbrojených silách přivodily ve spojení se stávkami a demonstracemi v bývalém hlavním městě pád samoděržaví. Nyní jejich vlastní režim čelil podobnému nebezpečí. Pokud by se proti vládě postavil „Rudý Kronštadt“ a „Rudý Pitěř“, jak by se zachoval zbytek země?

Není tedy divu, že byly podniknuty všechny dostupné kroky k diskreditaci vzbouřenců. Nebyl to snadný úkol, neboť Kronštadt si dlouhodobě udržoval pověst revoluční věrnosti. V roce 1917 sám Trockij nazval Kronštadt *pýchou a slávou* Ruské revoluce. Nyní se však snažil, seč mu síly stačily, aby prokázal, že vzbouřenci nejsou věrní revolucionáři z doby před čtyřmi lety, ale nové elementy zcela odlišného ražení. Trockij tvrdil, že tisíce oddaných a prověřených kronštadtských zahynuly v občanské válce a mnoho přeživších se od té doby rozptýlilo po celé zemi. Nejlepší muži údajně odešli a řady flotily doplnili čerství rolničtí rekruti z Ukrajiny a západních příhraničních oblastí, stavící se většinou lhostejně k revolučnímu boji a někdy kvůli třídním a národnostním rozdílům projevující otevřené nepřátelství k sovětskému režimu. Trockij dále tvrdil, že mnoho povolanců pocházelo z oblastí, kde si Machno, Grigorijev a další antibolševičtí partyzáni získali početné následovníky, přinesli tedy sebou „*anarcho-banditské smýšlení*“ a dokonce v některých případech bojovali ve zmíněných partyzánských oddílech, nebo Děnikinově a Wrangelově bělogvardějské armádě.¹³⁹

Kronštadtský námořník z roku 1921 měl podle bolševického portréту vykazovat „*jiné sociální či psychologické vlastnosti*“, než jeho předchůdce z revoluce a občanské války, měl to být odpudivý příklad chtivého a demoralizovaného burana, nedisciplinovaného a chvástavého, náchylného hrát karty a pít a přinejlepším se jednalo o „*vesnického balíka v námořnické uniformě*“, hloupého venkovského prostáčka, vyšňořeného ve zvonových kalhotách s těžce napomádovanými vlasy, sloužícími k přilákání ctitelek.¹⁴⁰ Bolševici tvrdili, že pro tyto vesnické zelenáče měli starší „proselení“ námořníci celou řadu neuctivých přezdívek: „*Klešniki*“ podle zvonových kalhot, které si oblíbili, dále „*Žoržiki*“ (frajírci, kterým čouhá sláma z bot) a nejhorší ze všech, „*Ivanmory*“ (mořští bu-

139 Trockij: *Kak vozoruzhalas revoljucija*, III., část 1, 203-204. Puchov: *Kronštadtskij mjatěž*, 40-41. Kornatovskij, ed.: *Kronštadtskij mjatěž*, 12-13. M. J. Ljuro: *Kronštadtskij mjatěž 1921 goda v sovětskoj i běloj litěrate i pečati*, Krasnaja Letopis, 1931, č. 2, 226.

140 Slepkov: *Kronštadtskij mjatěž*, 20. Puchov: *Kronštadtskij mjatěž*, 42. Leon Trockij: *Hue and Cry Over Kronstadt*, *The New International*, duben 1938, 104.

rani), což byla posměšná parodie na „*Vojenmory*“ (mořští válečníci), hrdý titul, používaný veterány občanské války.¹⁴¹

Byla taková označení na místě? Není takřka žádných pochyb, že v průběhu občanské války přirozeně došlo k rozsáhlé výměně kádrů a mnoho veteránů bylo nahrazeno rekruty z vesnických oblastí, kteří sebou přinášeli hlubokou nespokojenost ruského rolnictva. Podle oficiálních údajů byly v roce 1921 více než tři čtvrtiny námořníků rolnického původu, což je podstatně větší podíl, než v roce 1917, kdy významnou část flotily tvořili průmysloví dělníci z petrohradské oblasti.¹⁴² Sám Petričenko později přiznal, že mnozí jeho soudruzi ve zbrani byli rolníci z jihu, rozhořčení strašnou bídou, panující v rodných vesnicích. To ale nezbytně neznamená, že se ve flotile významněji proměnily způsoby chování. Právě naopak, vedle technických specialistů, kteří většinou pocházeli z dělnické třídy, mezi námořníky vždy existoval početný a nepokojný rolnický prvek, vykazující nedostatečnou disciplínu a náchylný k bouřlivým vystoupením při sebemenší provokaci. V letech 1905 a 1917 to byli právě tito vesničtí mladíci a nikdo jiný, kdo získal Kronštadt pověst hnízda revolučního extremismu. Po celou dobu občanské války zůstali kronštadtští obtížně zvládnutelným, nezávislým a svéhlavým lidem a jejich podpora bolševické vlády v žádném případě nebyla stabilní. Právě z tohoto důvodu jich byl značný počet, zvláště chroničtí buřiči a nespokojenci, přeložen na nové posty daleko od center bolševické moci. Z těch, kteří zůstali, mnoho upřímně toužilo po svobodách, vybojovaných v roce 1917 ještě předtím, než režim začal po celé zemi nastolovat diktaturu jedné strany.

Ve skutečnosti se starí veteráni od čerstvých rekrutů ve svém středu v ničem podstatném nelišili. Obě skupiny pocházely převážně z rolnického prostředí, obě - první na dovolence a druhá předtím, než nastoupila službu - na vlastní oči spatřily bídu v rodných újezdech a obě toužily po tom zbavit se donucovací autority centrální vlády.

Není tedy překvapivé, že když povstání konečně vypuklo, do jeho čela se postavili starší námořníci a dlouholetí veteráni, kteří v některých případech nastoupili do služby již před I. světovou válkou. Petričenko vstoupil do flotily v roce 1912 a členem posádky Petropavlovsku byl od roku 1918. Jeho zástupce v Prozatímním revolučním výboru, „stará sůl“ Jakovenko, bojoval na barikádách v roce 1917. Na základě jejich vyspělosti a zkušeností, a to ani nemluvě o zjevné deziluzi bývalých účastníků revoluce, bylo zcela přirozené, že do čela povstání byli vrženi tito ostřílení námořníci. Byla to pravda zvláště ve vztahu k hodnotně vyšším námořníkům a kvalifikovaným technikům (Petričenko byl například délesloužící poddůstojník na bitevní lodi), pečlivě vybíraným z neschopnějších a nejvzdělanějších rekrutů, uvyklých zodpovědně jednat z vlastní iniciativy. Blízkost Petrohradu s jeho čilým intelektuálním a politickým životem navíc přispěla k prohloubení jejich politické uvědomělosti a velmi mnoho se jich v roce 1917 i později zapojilo do revolučních aktivit.¹⁴³

Kronštadtští byli již dlouho považováni za přední nositele revoluční militantnosti, což byla reputace, která v průběhu občanské války navzdory jejich svéhlavosti a nedostatku disciplíny v podstatě neutrpěla. Jak vzpomíná Emma Goldman, ještě na podzim 1920 sami bolševici stále pohlíželi na námořníky jako zářný příklad chabrosti a nezničitelné odvahy. Sedmého listopadu 1920, na třetí výročí bolševického uchopení moci stáli námořníci na oslavách v předních řadách a jejich dramatickému ztvárnění dobytí Zimního paláce v Petrohradě nadšeně aplaudovaly davy.¹⁴⁴ Tehdy

141 Kornatovskij, ed.: *Kronštadtskij mjatěž*, str. 21. M. Kuzmin: *Kronštadtskij mjatěž*, Leningrad 1931, 17. Srov. Katkov: *The Kronstadt Rising*, St. Antony Papers, č. 6, 21.

142 Viz údaje v Puchov: *Kronštadtskij mjatěž*, 42. Petraš: *Morjaki baltijskovo flota*, 20-21 a A. V. Bogdanov: *Morjaki-baltijcy v 1917 g.*, Moskva 1955, 15.

143 Srov. D. Fedotoff White: *The Growth of the Red Army*, Princeton 1944, 155 a Volin: *La Revolution Inconnue*, 411-412.

144 Emma Goldman: *Trotsky Protests Too Much*, Glasgow 1938, 7.

nikdo nehovořil o „třídní degeneraci“ v Kronštadtu. Obvinění, že revoluční charakter flotily byl rozvolněn politicky retardovanými *muži*, bylo zdá se pouhým nástrojem, jak smést ze stolu samu skutečnost nesouhlasného vření mezi námořníky. Bylo používáno již v říjnu 1918 po nepodařené vzpouře na petrohradské námořní základě, kdy sociální složení flotily ještě nemohlo projít jakoukoli rozsáhlejší transformací.

Obvinění, že kronštadtští byli většinou neruské národnosti - rekruti z Ukrajiny, Litvy, Estonska a Finska - a projevovali silný národnostní antagonismus vůči sovětskému režimu, si rovněž zasluhuje podrobnější prozkoumání. V novinách povstaleckého hnutí se objevilo asi tři nebo čtyři sta jmen, představujících autory článků, signatáře různých výzev a dopisů, autory básní apod. Pokud můžeme soudit podle těchto příjmení - což, přiznávám, není příliš spolehlivé - drtivou většinu tvořili Rusové. Neobjevil se žádný neobvyklý podíl ukrajinských, německých, pobaltských nebo jiných jmen. Obrázek se ovšem trochu změní, když se podíváme na členy Prozatímního revolučního výboru, generálního štábu povstání.¹⁴⁵

- 1) Petričenko, starší technik, bitevní loď Sevastopol
- 2) Jakovenko, telefonista, Kronštadtský obvod
- 3) Ososov, strojník, bitevní loď Sevastopol
- 4) Archipov, starší strojník
- 5) Perepelkin, elektrikář, bitevní loď Sevastopol
- 6) Patrušev, starší elektrikář, bitevní loď Petropavlovsk
- 7) Kupolov, vyšší zdravotník
- 8) Veršin, námořník, bitevní loď Sevastopol
- 9) Tugin, dělník, elektro-strojírenský závod
- 10) Romaněnko, hlídač ze suchých doků
- 11) Orešin, ředitel Třetí dělnické školy
- 12) Valk, dělník z obilních mlýnů
- 13) Pavlov, dělník z továrny na výrobu min
- 14) Bajkov, vedoucí dopravního oddělení úseku pevnostní výstavby
- 15) Kilgast, oceánský navigátor

Z patnácti členů výboru celkem tři (Petričenko, Jakovenko a Romaněnko) měli zjevně ukrajinská jména a dva další (Valk a Kilgast) německá. Petričenko, Jakovenko a Kilgast navíc zastávali klíčové funkce ve výboru jako jeho předseda, místopředseda a sekretář. Podle sovětských zdrojů bylo Petričenkovo národnostní cítění údajně tak silné, že mu kolegové námořníci přezdívali „Petljura“ podle známého ukrajinského nacionalistického vůdce.¹⁴⁶ Sám Petričenko dále uvedl, že „tři čtvrtiny“ kronštadtské posádky byly původem z Ukrajiny a někteří předtím, než vstoupili do sovětského námořnictva, sloužili u antibolševických sil.¹⁴⁷

Všechno uvedené poukazuje na to, že národnostní cítění mohlo v povstání pravděpodobně sehrát určitou roli. Jakou ovšem konkrétně, to je stále neznámé kvůli nedostatku pramenů. Mnohem zřetelnější je chudý sociální původ členů výboru. Jeho převážnou většinu tvořili námořníci, obyčejně s dělnicko-rolnickými kořeny, kterých bylo zjevně celkem devět, většinou kvalifi-

145 Pravda o Kronštadtě, str. 131 a 158. Další seznam, včetně zajímavých komentářů k jednotlivým členům viz Kak na-čalos vosstanije v Kronštadtě, Miller Archives, svazek 5M, č. 5.

146 Krasnaja Gazeta, 11. března 1921.

147 Petričenko ad. generálu Wrangelovi, 31. května 1921, Giers Archives, soubor 88. Chargé d'Affairs v Helsingforsu mi-nistru zahraničí, 22. dubna 1921, National Archives, 861.00/8628.

kovaných dělesloužících z Petropavlovsku a Sevastopolu, epicenter povstání. Navíc zde byli čtyři dělníci a dva úředníci (ředitel školy a vedoucí dopravy). Vedení hnutí tak na rozdíl od bělogvardějců mělo nepopíratelně plebejský původ, což bylo pro vládu, neúnavně se snažící prokázat, že vůdci povstání pocházejí z antiproletářských sociálních vrstev, dosti zahanbující. O Veršinovi, námořníkovi ze Sevastopolu, který upadl v rané fázi povstání do rukou bolševiků, se tvrdilo, že je „spekulant“ a vesnický frajírek, *Žoržik*. Tím to však nekončilo, Pavlov byl označen za bývalého detektiva, Bajkov za majitele domů v Kronštadu a Tugin za bývalého četníka, kdysi vlastního v Petrohradě nejméně šest činžovních domů a tři obchody. Další člen výboru, Kilgast, byl údajně shledán vinným ze zpronevěry financí z kronštadtského dopravního fondu, ale později byl propuštěn na amnestii u příležitosti třetího výročí bolševické revoluce.¹⁴⁸

Úsilí o diskreditaci Prozatímního revolučního výboru pokračovalo dlouho poté, co povstání již bylo potlačeno. Kromě útoků na charakter jeho členů se sovětští autoři snažili propojit je s politickou opozicí. Petričenko byl opakovaně označen za levého esera, Valk a Romaněnko za menševiky a Orešin za populistického socialistu. O další postavě, Lamanovovi, se tvrdilo, že je hlavní ideolog hnutí, redaktor jeho deníku a eser maximalista.¹⁴⁹ Naneštěstí však nemáme k dispozici žádné hodnověrné informace, abychom potvrdili nebo vyvrátili tato údajná politická spojení. O Petričenkovi nicméně víme ze soudobých sovětských záznamů, že byl „*bývalý bolševik*“, který se nechal zverbovat během náborové akce „Stranický týden“ ze srpna 1919, kdy byla pozastavena platnost obvyklých nutných podmínek ke vstupu, a dále to, že ze strany vystoupil během následné kontroly registrací.¹⁵⁰

Petričenkovo krátké spojení s bolševiky nebylo neobvyklé. Dalším podobným příkladem byl Kilgast, sekretář Revolučního výboru. Stejně se zachovaly tisíce dalších baltských námořníků. V březnu 1921 tvořila stranické řady v Kronštadu pouhá polovina lidí ve srovnání v obdobím před šesti měsíci. Někteří z odpadlíků využili první příležitosti a vydali se domů na dovolenku. Petričenko se vrátil do rodné vesnice v dubnu 1920, zřejmě zde zůstal až do září nebo října, měl tedy spousty času uvidět přímo v akci bolševické konfiskační oddíly a později řekl americkému novináři, že byl několikrát uvězněn na základě podezření z kontrarevolučních aktivit. Snažil se dokonce údajně přidat k Bílým, ale byl odmítnut jako bývalý bolševik. Nicméně však trval na tom, že kronštadtský Revoluční výbor neměl žádné spojení s jakoukoli politickou skupinou. „*Naše vzpoura*“, řekl, „*byla hnutím zdola za smetení bolševického útlatku a jakmile bychom toho dosáhli, vůle lidu by se sama projevila*“.¹⁵¹

...

Hlavním cílem bolševické propagandy bylo prokázat, že vzpoura nebyla spontánním výbuchem masové nespokojenosti, ale novou kontrarevoluční konspirací, sledující staré známé vzory z dob Občanské války. Podle sovětského tisku námořníci pod vlivem menševiků a eserů ve svých řadách bezostyšně spojili síly s „bělogvardějci“, vedenými bývalým carským generálem jménem Kozlovskij. „*Za esery a menševiky*“, prohlásila Pravda, „*již vycenili tesáky bývalí carští generálové*“.¹⁵² To bylo dále údajně pouhou součástí pečlivě připraveného plánu, zosnovaného v Paříži ruskými emigranty ve spolupráci s francouzskou kontrarozvědkou. Byla obviněna také síť organizací Čer-

148 Petrogradskaja Pravda, 11. března 1921. Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 34. Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 77.

149 Slepkov: Kronštadtskij mjatěž, 33. Kornatovskij, ed., 156, I. Vardin: Revoljucija i menševism, Moskva 1925, 140. O Lamanovovi a maximalistech více v páté kapitole.

150 Krasnaja Gazeta, 11. března 1921. Srov. archivní dokumenty v Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 228.

151 New York Times, 31. března 1921. Quarton ministru zahraničí, 9. dubna 1921, National Archives, 861.00/8740.

152 Pravda, 5. března 1921.

veného kříže - Mezinárodní červený kříž, Americký červený kříž a Ruský červený kříž ve Finsku - že koordinovaně jednala ve prospěch spiklenců. Druhého března vydal Sovět práce a obrany rozkaz, nesoucí podpisy Lenina a Trockého, kterým postavil generála Kozlovského a jeho společníky mimo zákon a odsoudil Petropavlovskou rezoluci jako „černosotněnsko-eserský“ dokument. Stanné právo bylo rozšířeno z města Petrohrad na celou provincii a Zinovjevův Obranný výbor obdržel mimořádné pravomoci, aby se s povstáním vypořádal.¹⁵³

Na důkaz toho, že povstání mělo být zosnováno antisovětskými skupinami z Paříže, bolševičtí představitelé zdůraznili záplavu článků z francouzských novin, informujících o povstání v Kronštadu dva týdny předtím, než došlo ke skutečným událostem. Trockij uvedl v prohlášení pro britský a americký tisk, že tyto zprávy zřetelně odhalily zlovolné pikle, provozované ruskými emigranty a jejich stoupenci z řad dohodových mocností. Trockij řekl, že výběr Kronštadu jako cíle byl diktován blízkostí Petrohradu, snadnou přístupností ze západního směru a rovněž nedávným přílivem nespolehlivých elementů do Baltské flotily.¹⁵⁴ Trockého tvrzení zopakoval Lenin v projevu k X. sjezdu Komunistické strany z 8. března. Lenin prohlásil, že za povstáním „*vysvítá známá postava bělogvardějského generála*“. „*Je naprosto jasné*“, řekl a citoval zprávy z *Le Matin* a *L'Echo de Paris*, „*že je to práce eserů a emigrantských bělogvardějců*“.¹⁵⁵

Pařížské novinové články hrály ústřední roli v bolševické teorii bělogvardějské konspirace, a proto bude dobré prozkoumat jejich obsah a původ. Co přesně uváděly? Materiál z *Le Matin*, který se objevil 13. února pod titulkem „Moskva přijímá opatření proti kronštadtským povstalcům“, prohlašoval, že na kronštadtské námořní základně propuklo povstání a bolševické vládní úřady podnikly kroky, aby zabránily jeho rozšíření do Petrohradu. *Le Matin* 14. února přinesl druhý článek, v němž vzpouru připisoval zatčení námořnické delegace, která odjela do Moskvy požadovat lepší přiděly. *Matin* prohlásil, že situace v Kronštadu se mezitím dále zhoršila a povstalci „*vyzkoušeli svá děla na Petrohradu*“. Stejného dne se příběh objevil v *L'Echo de Paris* s dodatkem, že námořníci uvěznil hlavního komisaře a zaútočili několika válečnými loděmi (nutně s pomocí le-doborce) na Petrohrad. Povstalci podle další zprávy z 15. února spoléhají na podporu petrohradské posádky a vláda provádí v petrohradské oblasti masová zatýkání. Mezi třináctým až patnáctým únorem se podobné zprávy objevily v dalších západních novinách. Článek z *New York Times* zašel až tak daleko, že tvrdil, že povstalci mají plně ve své moci Petrohrad a odolávají jednotkám, které proti nim vyslal Trockij.¹⁵⁶

V Kronštadu ani na jakékoli další baltské základně se v únoru 1921 neodehrálo nic podobného. Takové falešné zprávy - podporované zbožnými představami a všeobecnými nepokoji v Rusku - tehdy nebyly v žádném případě ničím výjimečným. V případě Kronštadu ovšem předpovídaly (dokonce i co se týče uvěznění velícího komisaře flotily) to, co se skutečně odehrálo o dva týdny později. Někteří historici docházejí k závěru, že zprávy se odvozují od bouřlivého průběhu Druhé konference komunistů Baltské flotily, kde námořníci hlasitě přednesli požadavky na větší demokracii v politické správě flotily.¹⁵⁷ Toto spojení ale můžeme snadno vyloučit, neboť falešné zprávy předešly konferenci (pořádanou 15. února) o několik dní. Podobné zvěsti se objevily dokonce již dříve v ruském emigrantském tisku a poskytly základ pro tvrzení západních sdělovacích prostředků. Dvanáctého února *Volja Rossiji* (Svoboda Ruska), pražský eserský časopis, přinesl zprávu o vypuknutí „*velkého povstání v ruské baltské flotile*“. O dva dny dříve pařížské *Obščije dělo*

153 Tamtéž, 3. března 1921.

154 Trockij: *Kak vozoružalas revoljucija*, III., část 1, 203-204.

155 *Děsjatyj sjezd RKP(b)*, str. 33.

156 *New York Times*, 14. března 1921.

157 Viz Mett: *La Commune du Cronstadt*, str. 80 a Katkov: *The Kronstadt Rising*, St. Anthony Papers, č. 6, str. 55.

(Společná věc), vydávané starým socialistou-populistou Burcevem, oznámilo stejnou zprávu pod titulkem „Povstání námořníků v Kronštadtu“. To je pravděpodobně nejstarší podobná zpráva, obsahující takřka všechny prvky, které se objevily v následujících příspěvcích, zarážejícím způsobem předpovídajících události, k nimž došlo o dva týdny později: kronšadtští námořníci povstali proti vládě, obsadili přístav a uvěznil hlavního komisaře flotily, že plánují zahájit vojenské operace proti Petrohradu a petrohradské úřady ve městě vyhlásily stav obležení a provádějí rozsáhlá zatýkání.¹⁵⁸ Tyto neověřené zprávy všechny zdá se pocházejí z jednoho jediného zdroje, od dopisovatele ruské tiskové agentury Rossunion z Helsingforsu, notoricky známého centra antibolševické propagandy. Co je ovšem uvedlo do pohybu, zůstává nejasné. Hlavními činiteli, na jejichž vrub je možné to připsat, byly zprávy o všeobecném vření ve flotile a zatčení kronšadtské delegace v Moskvě. Sled událostí jde tak, že vrchní velitel Baltské flotily Raskolnikov vyslovil varování, že pokud nebudou jejich soudruzi propuštěni, námořníci klidně mohou zahájit ostřelování Petrohradu. Vláda ale tento požadavek odmítla a dokonce vyhrožovala Kronštadtu represemi.¹⁵⁹

Kronšadtský revoluční výbor odmítl obvinění z konspirace jako pouhou pomluvu, nezákládající se v žádném případě na pravdě a odhalující pouze přízemnost a podlost, k jaké se vláda snížila. Ve svém prohlášení dělníkům a rolníkům Ruska výbor odpověděl takto rázně: „*Naši nepřátelé se vás snaží podvést. Říkají, že kronšadtské povstání bylo zorganizováno menševiky, esery, špióny Dohody a carskými generály. Vůdčí roli připisují Paříži. Nesmysl! Pokud bylo naše povstání zosnováno v Paříži, pak je tedy čtverec kulatý*“¹⁶⁰ Odpověď na obvinění, že hnutí vedou bělogvarděžští důstojníci, byla rovněž příkrá: „*V Kronštadtu spočívá veškerá moc pouze v rukou revolučních námořníků, rudarmějců a dělníků a nikoli v rukou bělogvardějců, vedených jistým generálem Kozlovským, jak prohlašuje prolhané moskevské rádio*“. Povstalci posměšně dodali: „*Máme zde pouze jednoho generála, komisaře Baltské flotily Kuzmina a ten byl uvězněn*“.¹⁶¹ Revoluční výbor navíc zveřejnil úplný seznam svých členů, aby demonstroval lidový charakter povstání. Jak už víme, mezi jejich jmény se neobjevují žádní důstojníci jakýchkoli hodností, o generálovi ani nemluvě, nýbrž pouze obyčejní námořníci a pracující. „*To jsou naši generálové: naši Brusilovové, Kameněvové a další*“, prohlašovala kronšadtská Izvěstija a narážela přitom na velké množství bývalých carských důstojníků v bolševickém táboře.¹⁶²

Generál Kozlovskij nicméně opravdu existoval a v březnu 1921 se nacházel v Kronštadtu. Jakou roli, pokud vůbec nějakou, sehrál v povstání? Alexandr Nikolajevič Kozlovskij byl profesionální kariéerní důstojník s dlouhým a úctyhodným služebním záznamem. Narodil se v roce 1861 ve městě Krasnoje Selo poblíž Petrohradu. Vystudoval jezdeckou kadetku, dělostřeleckou důstojnickou akademii a Carskou vojenskou akademii a během I. světové války dosáhl jako dělostřelec hodnosti generálmajora. Po bolševické revoluci se stal jedním z mnoha bývalých carských důstojníků, kteří se nakonec vrátili do služby a v roce 1921 byl velitelem dělostřelectva kronšadtské pevnosti. Když na začátku března vypukly nepokoje, bolševici ho okamžitě odsoudili jako strůjce hnutí. Na Kozlovského byl vydán zatykač a jeho žena a děti v Petrohradě zatčeni jako rukojmí. Jako spolukonspirátoři byli označeni další tři bývalí profesionální důstojníci, sloužící pod jeho velením - Burkser, Kostromitinov a Širmanovskij. Kozlovskij sám trval na tom, že byl vládou vybrán pouze

158 Obščije dělo, 10. února 1921.

159 Tamtéž, 2. ledna 1921.

160 Pravda o Kronštadtě, 120.

161 Tamtéž, 57 a 65.

162 Tamtéž, 131 a 138.

proto, že tehdy byl jediný bývalý carský generál v Kronštadu, jediná postava, která mohla snadno sehrát fiktivní roli bělogvardějského velitele, konspirujícího za účelem zničení revoluce.¹⁶³

Obecně to je zřejmě pravda. Z dostupných pramenů však vyplývá, že Kozlovskij se svými kolegy přeci jenom sehrál určitou roli v událostech z března 1921. Když v prvních hodinách vzpoury velitel pevnosti uprchl na pevninu, Kozlovskij ho odmítl nahradit ve funkci, ale nicméně zůstal na své pozici velitele pevnostního dělostřelectva. Prozatímní revoluční výbor na místo velitele pevnosti dosadil dalšího dělostřeleckého specialistu, bývalého podplukovníka E. N. Solovjanova, s nímž Kozlovskij úzce spolupracoval. Většina dalších *vojenspeců* - zvláště dělostřelců - jednala stejně a nabídla se k dispozici povstalcům, kterým poskytovala technickou pomoc a rady. Tito bývalí důstojníci k bolševickému režimu neměli přátelský vztah. Typická pro jejich přístup by byla již dříve citovaná poznámka, údajně učiněná Kozlovským 2. března k bolševickému komisaři pevnosti: „*Váš čas vypršel. Nyní já udělám, co je zapotřebí.*”

Specialisté se již od samého počátku vrhli do plánování povstaleckých vojenských operací. Druhého března, jak sám Kozlovskij připustil, on a jeho kolegové radili Prozatímnímu revolučnímu výboru, aby okamžitě zahájil ofenzívu a přebрал iniciativu z rukou bolševiků.¹⁶⁴ Důstojníci vypracovali plán okamžitého útoku na Oraniebaum (nacházející se na pevnině asi 14 kilometrů jižně), s cílem zmocnit se místních vojenských zařízení, kontaktovat sympatizující armádní jednotky a následně vytáhnout na Petrohrad, než vláda stačí zorganizovat jakýkoli efektivní odpor. Důstojníci rovněž navrhovali přepadnout oraniebaumské obilní mlýny a získat tímto způsobem potřebné zásoby potravin. V rámci dalšího plánu dělostřelečtí specialisté naléhali na námořníky, aby použili děla pevnosti a přiléhajících baterií na uvolnění Petropavlovsku a Sevastopolu, které byly zamrzlé v ledu a navzájem si částečně blokovaly palebné pole a rovněž vytvořit kolem ostrova vodní příkop a učinit jej tak nezranitelný vůči útoku pěchoty (ke splnění tohoto úkolu totiž nebyly k dispozici žádné ledoborce a největší kronštadtský ledoborec Jermak odplul do Petrohradu pro palivo).¹⁶⁵

Navzdory vši své aktivitě důstojníci v průběhu povstání zůstali pouhými poradci. Na základě dostupných zjištění můžeme říci, že se nijak nepodíleli na podněcování nebo řízení vzpoury a utváření jejího politického programu, zcela cizího jejich smýšlení. Žádní důstojníci se nepodíleli na vypracování Petropavlovské rezoluce, nikdo z nich neměl projev na masových mítincích na Kotevním náměstí, nikdo se neúčastnil konference z 2. března v Domě vzdělání, nikdo nebyl členem Prozatímního revolučního výboru. Jejich role se spíše omezila na poskytování technických rad, stejně jako tomu bylo za bolševiků. Někteří z povstalců poté řekli Fjodoru Danovi, když s ním seděli v jednom petrohradském vězení, že Kozlovskij pouze řádně vykonával své povinnosti jako obvykle a jeho slovo nemělo ve hnutí žádnou váhu.¹⁶⁶ Na podkladě nezávislého ducha námořníků a jejich tradiční nenávisti k důstojníkům je naprosto nepravděpodobné, že by na ně Kozlovskij se svými kolegy měli nějaký vliv. Prozatímní revoluční výbor, který si po celou dobu povstání udržel autoritu, prokázal nedůvěru ke specialistům a opakovaně odmítal jejich rady, jakkoli zasvěcené a příhodné mohly být. Navzdory radám důstojníků námořníci nevyhodili do povětří ledovou pokrývku okolo ostrova a dokonce se ani nepokusili vyprostit bitevní lodi, uvízlé v ledu. Nepokusili se ani zmocnit předmostí na pevnině a využít prvotního zmatku v bolševickém táboře. Namísto toho omezili své ofenzivní snahy na vyslání malého oddílu přes led do Oraniebaumu v noci z 2. na

163 A. S. Puchov: Kronštadt vo vlasti vragov revoljuciji, Krasnaja Letopis, 1931, č. 1, 23. Pravda o Kronštadtě, 14.

164 Socialističeskij Vestnik, 5. dubna 1921, 5-6.

165 Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 83-85. Quarton ministru zahraničí, 23. dubna 1921, National Archives, 861.00/8619.

166 Dan: Dva goda skitaniji, 154.

3. března, poté, co obdrželi zprávy, že zdejší námořní letecký oddíl se rozhodl přidat ke vzpouře, ale výprava byla přivítána přívalem kulometné palby a nucena se stáhnout.¹⁶⁷

...

Po všem výše řečeném nicméně zbývá zodpovědět nejdůležitější otázku: mají bolševická obvinění, že vzpoura byla zosnována ruskými emigranty z Paříže, vůbec nějaké opodstatnění? Jisté je pouze to, že vyhnanci žili v naději na vypuknutí protisovětského povstání. Na toto téma bylo řečeno a napsáno skutečně mnoho, zvláště skupinou, známou jako Národní centrum (nebo Národní svaz), volnou koalici kadetů, oktjabristů a dalších umírněných politických sil, mající ústředí v Paříži a pobočky v mnoha dalších evropských hlavních městech. Vezměme si například článek prominentního kadetského vůdce F. I. Rodičeva, který se objevil v časopise *Obščije dělo*, hlavním tiskovém orgánu Národního centra, deset dní předtím, než povstání vypuklo. „*Zmocnit se Petrohradu*“, napsal Rodičev, „*by nebylo obtížné. Zůstává ovšem problém jak město zásobovat a spravovat. Jakmile se na to připravíme, pak tedy brzy nastane správný čas jednat. Petrohrad je nejbližší všem ze západu přístupným hranicím. Právě na tomto místě je v Sovětském Rusku nejsnadnější zahájit práci na obnově... Nastal čas.*“¹⁶⁸

Podobné otevřené hrozby mezi tehdy bolševickými vůdci nevyvolávaly přílišný zájem. Daleko znepokojivější byly dosud neodhalené konspirace, z jejichž tajné přípravy podezřivali emigranty. Podezření nebyla bezdůvodná. Dosud nepřístupné prameny odhalují, že Národní centrum několik týdnů před výbuchem v Kronštadu již vypracovalo plány podobného povstání. Než se začneme zabývat touto skutečností, měli bychom stručně popsat dosavadní aktivity Národního centra.

Národní centrum původně vzniklo na počátku občanské války v roce 1918 jako svébytná „*podzemní organizace, vytvořená v Rusku k boji proti bolševikům*“.¹⁶⁹ Bylo založeno v Moskvě R. V. Kartaševem, P. B. Struvem a dalšími bývalými vůdci kadetské strany. Jeho hlavním cílem bylo svržení Leninovy vlády a na jejím místě nastolit ústavní zřízení. Centrum soustředilo většinu sil v Moskvě a podél baltského pobřeží a mělo pobočky v Petrohradu a pevnostech Krasnaja Gorka a Kronštadt. Centrum se v roce 1919 zapojilo do pokusu generála Judeniče, podporovaného britským vybavením a námořními silami, zmocnit se Petrohradu. Kartašev, bývalý profesor církevní historie na Petrohradské teologické akademii a ministr pro náboženské otázky Prozatímní vlády v roce 1917, zasedal v Judeničově pětičlenné Politické radě a mezi kronštadtskými agenty Centra byl podle sovětských zdrojů¹⁷⁰ i profesor A. D. Grimm, bývalý rektor Petrohradské univerzity, který se významně zapojil i do událostí z roku 1921.

Během Judeničovy ofenzívy Kronštadt zůstal loajální k bolševikům a přestál britské letecké a torpédové útoky, které potopily nebo ochromily několik válečných lodí. Krasnaja Gorka naopak přešla k Bílým a zahájila na Kronštadt palbu, když ji nenásledoval. Existuje důkaz o zapojení Národního centra, možná za spoluúčasti britské tajné služby¹⁷¹, ale vzpoura byla rozdracena poté, co se

167 Petričenko: Pravda o Kronštadtskich sobytijach, 8-9.

168 F. Rodičev: V poiskach spasenija, *Obščije dělo*, 20. 2. 1921.

169 Obrazovanie severo-zapadnovo pravitelstva, Archiv ruskoj revoljuciji, I. 1922, 295. Srov. A. S. Lukomirskij: Vospominanija, 2 svazky, Berlín 1922, II., 116.

170 A. S. Puchov: Baltijskij flot za zaščitě Petrograda 1919 g., Moskva 1958, 65-66.

171 Tamtéž, 68-74. Izvestija VCIK, 18. června 1921. Viz též Louis Fischer: *The Soviets in World Affairs*, 2 svazky, Princeton 1951, I., 206. Paul Dukes, britský agent, tehdy se nacházející v Rusku, kterého sovětské zdroje obviňují ze spoluúčasti, popírá jakékoli zapojení své osoby a britské kontakty s Národním centrem. Viz jeho *Red Dusk and the Morrow*, New York 1922, 223 a *The Story of the ST25*, Londýn 1938, 314.

po ničivé dělostřelecké palbě z Petropavlovsku výsadek kronštatdských námořníků a rudoarmějců zmocnil fortu přímým útokem.

Po Judeničově porážce bylo mnoho stoupců Centra zatčeno Čekou a odsouzeno k smrti nebo dlouholetému vězení. Některým předákům, včetně profesora Kartaševa, se ale podařilo uprchnout ze země a poté, co založili nové ústředí v Paříži, ihned zahájili práci na obnově své organizace. Na konci roku 1920 se Národní centrum mohlo pochlubit svými kanceláři v Londýně, Berlíně, Helsingforsu (kde byl jeho hlavním agentem profesor Grimm) a dalších centrech bělogvardějské emigrace. V jeho vedení zasedali kromě Kartaševa, Struvea a Rodičeva takoví význační kadeti a oktjabristé V. D. Nabokov a A. I. Gučkov, stejně jako několik pravicových populistů, zejména V. L. Burcev, redaktor časopisu *Obščije dělo*. Někteří z nejvýznamnějších liberálů jako například Pavel Miljukov a M. N. Vinover, se nicméně odmítli přidat, protože přestali doufat, že Rusko může být osvobozeno ozbrojenou invazí, dokonce i s pomocí Dohody.¹⁷²

Na konci roku 1920 Národní centrum již vynaložilo dostatečné úsilí, aby mohlo uspořádat svůj celoevropský sjezd. Ten se nakonec sešel v červnu 1920 v Paříži a zvolil Ruský národní výbor v čele s profesorem Kartaševem, jehož cílem bylo „*osvobození Ruska od komunistického otroctví*“.¹⁷³ To byl samozřejmě deklarovaný cíl Národního centra již od jeho založení v roce 1918, ale bělogvardějský velitelé - Judenič, Kolčak, Děnikin a Wrangel - byli jeden po druhém poraženi. Generálu Wrangelovi se nicméně podařilo evakuovat většinu své Ruské armády netknutou a se všemi zbraněmi. Asi 70 nebo 80.000 mužů bylo internováno v Konstantinopoli, Gallipoli a na Lemnosu a další tisíce v Srbsku a Bulharsku, s podržením hodností a disciplíny. Wrangel, protěžovaný Francií, která v srpnu 1920 uznala jeho režim jako de facto vládu Jižního Ruska (jediná země, která tak učinila), umístil své síly pod francouzskou ochranu. Flotila, v níž ustoupil, byla včetně jedné bitevní lodi, několika torpédoborců a desítek menších plavidel Černomořské flotily s asi 5.000 členy posádek internována v tuniském přístavu Bizerta. V listopadu 1920 Paříž odvolala své uznání Wrangelovy emigrantské vlády, ale nadále „*z humanitárních důvodů*“ zásobovala jeho oddíly a vyzývala ho, aby je rozpustil.¹⁷⁴ Tyto snahy však přišly vniveč. „*Generál Wrangel*“, poznamenal britský vyslanec v Konstantinopoli v březnu 1921, v době kronštatdské vzpoury, „*se bude podle očekávání tvrdě stavět na odpor všem návrhům na rozpuštění svých jednotek, neboť soudí, že je zvláště potřebné, aby jeho armáda, která je jedinou zbývající protibolševickou silou mimo Rusko, byla připravena těžít ze současných událostí v zemi*“.¹⁷⁵

Abychom se však vrátili k činnosti Národního centra, v archivech této organizace se nachází nepodepsaný rukopis, označený „Přísně tajné“ a nesoucí titul „*Memorandum o otázce zorganizování povstání v Kronštadtu*“.¹⁷⁶ Memorandum je datováno „1921“ a předkládá detailní operační plán předpokládaného povstání v Kronštadtu. Na základě v textu obsažených skutečností je jasné, že plán byl vypracován v lednu nebo na počátku února 1921 agentem centra, působícím ve Viborgu nebo Helsingforsu. Předpovídá, že v průběhu „*nadcházejícího jara*“ dojde k povstání námořníků. Existují „*početné a nepochybné známky*“ nespokojenosti s bolševiky, píše agent a pokud by „*malá skupina jednotlivců prostřednictvím rychlé a rozhodné akce uchopila moc v Kronštadtě*“, zbytek flotily a posádky by ji následoval. „*Mezi námořníky*“, dodává agent, „*se již taková vytvořila, při-*

172 P. N. Miljukov: *Russia Today and Tomorrow*, New York 1922, 125-126.

173 *Obščije dělo*, 6. června 1921.

174 P. N. Wrangel: *The Memoirs of the General Wrangel*, Londýn 1930, 338-339.

175 Sir H. Rumbold Lordu Curzonovi, 17. března 1921, Velká Británie, *Documents on British Foreign Policies 1919-1939*, první vydání, XII, str. 838.

176 Dokladnaja zapiska po voprosu ob organizaciji vosstanija v Kronštadtě, rukopis, Columbia Russian Archives. Plný text memoranda viz Příloha A.

pravená a schopná přistoupit k těm nejenergičtějším akcím". Pokud bude zajištěna pomoc zvenčí, uzavírá agent, „*můžeme zcela jistě počítat s úspěchem povstání*".

Autor byl zjevně dobře obeznámen se situací v Kronštadu. Předkládá dlouhou a zasvěcenou analýzu opevnění základny, v níž pečlivě zpracovává nebezpečí dělostřeleckého bombardování z Krasné Gorky, které je ale vyhodnoceno jako případně zcela nedůležitá hrozba povstání. Dokument navíc zdůrazňuje potřebu připravit pro povstalce předem zásoby potravin. Píše, že s francouzskou pomocí musí být zásoby naloženy na dopravní loď na Baltu, očekávající příkazy vyplout do Kronštadu. Dále musí být jako vojenská síla zmobilizována Ruská armáda generála Wrangela, podporovaná francouzskou eskadrou a jednotkami Černomořské flotily z Bizerty. Klíčovým předpokladem Memoranda je, že ke vzpouře nedojde před jarní oblevou, než roztaje led a Kronštadt bude následně nezranitelný jakýmkoli útokem z pevniny a musí být rovněž připraveny nezbytné zásoby potravin a Wrangelovy síly připraveny k akci.

Po příjezdu Ruské armády, pokračuje Memorandum, přejde okamžitě veškerá autorita v Kronštadu do rukou velícího důstojníka. Pevnost by pak sloužila jako „*nedobytná základna*“ pro vylovení na pevnině za účelem „*svržení sovětské vlády v Rusku*". Úspěch této operace nicméně závisí na ochotě Francie poskytnout peníze, potraviny a námořní podporu. Jinak se vzpoura odehraje stejně jako doposud a bude odsouzena k neúspěchu. Pokud však bude francouzská vláda souhlasit, uzavírá Memorandum, pak bude vhodné zvolit „*jednotlivce, s nimiž by představitelé organizátorů vzpoury vešli v podrobnější dohodu a s kterým by mohli konzultovat detaily plánu povstání a dalších akcí, stejně jako přesnější informace, týkající se prostředků, potřebných pro zorganizování a další financování povstání*".

Přestože autorova totožnost není známa, dostupné skutečnosti poukazují na profesora G. F. Tseidlera, ruského vyhnance z Viborgu. Tseidler byl před bolševickou revolucí ředitelem Ruského červeného kříže v Petrohradě, pak emigroval do Finska a stal se ředitelem Ruského červeného kříže v této zemi. Tseidler byl v úzkém spojení s Davidem Grimmem, bývalým kolegou z Petrohradské univerzity, nyní působícím v Helsingforsu jako hlavní agent Národního centra (s nímž byl Tseidler rovněž ve spojení) a rovněž jako oficiální představitel generála Wrangela ve Finsku. Tseidler se jako představitel Červeného kříže zvláště zajímal o problém zásobování Kronštadu a Petrohradu, což je téma, zaujímající ústřední pozici v Tajném memorandu. V říjnu 1920 například zaslal zprávu pařížskému ústředí Amerického červeného kříže na téma potravinové krize v Petrohradě.¹⁷⁷ Významnější je telegram, adresovaný Národnímu centru v Paříži o několik měsíců později: „*Situace si vyžaduje okamžité zodpovězení otázek, vztahujících se k mé zprávě o nezbytných potravinových zásobách. Každou chvíli může začít skutečná aktivita*".¹⁷⁸ Datum na telegramu je 28/?/1921. Naneštěstí není uveden žádný měsíc, ale únor se zdá být velmi pravděpodobný, neboť 28. byl dnem, kdy petrohradské stávky dosáhly vrcholu a v Kronštadu byla přijata Petropavlovská rezoluce. Pod telegramem se nachází rukou psaná poznámka „Správně!“, pod níž se nachází podpis G. L. Vladimirova, bývalého carského generála, pracujícího jako vojenský expert pro Národní centrum. „Zpráva o nezbytných potravinových zásobách“, o níž se Tseidler zmiňuje, může klidně být zmiňované Tajné memorandum. Dalším důkazem Tseidlerova autorství je skutečnost, že 5. dubna 1921, krátce poté, co bolševici znovu obsadili Kronštadt, zveřejnil ve Viborgu leták, stěžující si na neschopnost emigrantů poskytnout povstalcům zásoby a nabízející nový plán, jak zásobovat Petrohrad v přípa-

177 New York Tribune, 7. října 1921.

178 Columbia Russian Archive.

dě, že dojde k novému povstání.¹⁷⁹ Během samotného březnového povstání Tseidler, jak později uvidíme, předčil všechny ostatní ve snaze poskytnout povstalcům zásoby a odvrátit tak katastrofu.

Kromě Tajného memoranda existují další indicie, že Národní centrum se v prvních týdnech roku 1921 zaměřovalo na Kronštadt. Je například nutné poznamenat, že smyšlené zpravodajství o únorovém povstání námořníků vzniklo v agentuře *Rossunion*, organizaci emigrantských novinářů, úzce spojené s Národním centrem. Vladimír Burcev, vedoucí činitel Centra a redaktor jeho tiskového orgánu *Obščije dělo*, časopisu, v němž se zprávy poprvé objevily, byl navíc jedním z vedoucích redaktorů *Rossunionu* a kanceláře *Obščeveo děla* sloužily jako pařížská pobočka agentury.¹⁸⁰ Nepodložené zprávy patrně odrážely nejhlubší přání emigrantů, aby takové povstání skutečně brzy propuklo. To nicméně nebyl názor londýnského *Daily Herald*, levicových labouristických novin, dobře informovaných, i když často projevujících nekritické probolševické sympatie. Diplomatický korespondent *Heraldu* napsal, že články z *Matinu* a dalších listů odhalily to, co „*důvěrně očekávaly, že se stane*“ v Kronštadtu, neboť odhalovaly existenci kontrarevolučního spiknutí, zosnovaného bělogvardějskými emigranty, podporovanými Dohodou.¹⁸¹ Jakkoli vysoce pochybné je toto tvrzení, ve světle existence Tajného memoranda je vcelku možné, že Národní centrum přinejmenším informovalo Francii o svých plánech na Baltu a dotázalo se na případnou podporu v jejich provedení.¹⁸²

Každopádně není pochyb, že v Národním centru vznikly plány na podporu očekávaného povstání v Kronštadtu. Pokud můžeme soudit z Tajného memoranda, agenti Centra na Baltu se v žádném případě nezamýšleli omezit na roli pomocníků a jejich cílem bylo navázat aktivní spolupráci se vzbouřenci pokud možno okamžitě poté, co bude zajištěna koordinace s francouzským vrchním velením „*v přípravě na řízení povstání.*“ Je jasné, že Centrum v důsledku zamýšlelo zneužít vzpouru ke svým vlastním účelům.

Byly však ve skutečnosti ustaveny nějaké předchozí kontakty s námořníky, kteří provedli vzpouru? V Tajném memorandu, napsaném během prvních týdnů roku 1921, autor hovoří o „*přítomnosti úzké skupiny energických organizátorů povstání*“ a uvádí, že tato informace „*vzešla z Kronštadtu*“, pravděpodobně ze zdrojů, nakloněných Centru. Vůbec není nemožné nebo nepravděpodobné, aby se již neobjevila organizovaná skupina potenciálních povstalců, protože nespokojenost mezi námořníky narůstala již několik měsíců. Není rovněž nepravděpodobné, že povstalecká organizace, pokud ovšem vůbec existovala, zahrnovala i budoucí členy Prozatímního revolučního výboru. Petričenkova vůdčí role, datující se již od prvních hodin povstání, jeho podpis na Petropavlovské rezoluci, projev na Kotevním náměstí, předsedání konferenci z 2. března a Revolučnímu výboru, který z ní vzešel, to vše podporuje spekulace o jeho aktivitách před výbuchem povstání. Máme zde rovněž tvrzení dalšího člena výboru, že „*my*“ jsme se dohodli na Kalinově zatčení již 1. března, jeden den předtím, než byl výbor vytvořen.¹⁸³

179 G. Tseidler: O snabženiji Petěrburga, 1921. Jeden důkaz nicméně naznačuje na možnost, že autorem je někdo jiný s iniciálami „L.G.“ O průběhu povstání se v jednom helsingforském časopise objevil článek, podepsaný „L.G.“, jehož obsah se značně podobá Tajnému memorandu, viz. L.G.: Bojesposobnosť Kronštadta, *Novaja Russkaja Žižň*, 15. a 17. 3. 1921.

180 Můžeme rovněž poznamenat, že Ruský národní výbor v čele s profesorem Kartaševem v létě 1921 konal své setkání právě zde. Viz oznámení v *Obščem dělu*, 23. června 1921.

181 *Daily Herald*, 7. března 1921.

182 Podle řížského dopisovatele *Daily Herald* bělogvardějské plány vyvolání povstání v Kronštadtu sdělil jak francouzské, tak britské straně někdy v lednu 1921 známý eser Boris Savinkov, tamtéž, 18. března 1921.

183 Interviui s členy Vremennovo revoljucionovo komitěta, rukopis, Hoover Library. Srov. tajuplnou poznámku o údajném dopisu z Kronštadtu, datovaném 21. února 1921, v němž „*účastník povstání*“ prohlašuje, že on a jeho soudruzi budou bojovat za svržení bolševiků až do úplného konce. Baron Rozen M. N. Giersovi, 12. března 1921, Miller Archives, soubor 5M, č. 5.

Je tedy myslitelné, že Petričenko a jeho kolegové byli onou „úzkou skupinou“, s níž Tajné memorandum spojovalo své naděje a dokonce i to, že je v lednu nebo únoru 1921 kontaktovali agenti Národního centra. Existuje nepopiratelný důkaz, který prozkoumáme později, že někteří členové Revolučního výboru se dohodli s Národním centrem, ale až poté, co bylo povstání potlačeno a oni našli útočiště ve Finsku a nemohli bychom tedy vyloučit, že se jednalo o pokračování dlouhodobějších vztahů. Pečlivé pátrání však nepřineslo žádný pramen, podporující tuto víru. Na povrch nevyšlo vůbec nic, co by prokázalo, že někdy došlo k naplnění Tajného memoranda, nebo že existovalo jakékoli spojení mezi emigranty a námořníky ještě před vzpourou. Právě naopak, povstání nese všechny známky spontaneity a skutečnost, že do popředí rychle vystoupila skupina odhodlaných předáků, neposkytuje žádný důkaz v opačném smyslu. Každé povstání, i to nejchaotičtější, má své „podněcovatele“ a „vůdce“, vyzývající nespokojené lidi k činu a následně je organizující a vedoucí. V případě Kronštadtů v chování povstalců nalézáme jen málo toho, co by poukazovalo na pečlivou předchozí přípravu. Pokud by existoval předem vypracovaný plán, námořníci by jistě počkali o několik týdnů déle, než ledový příkrov roztaje, čímž bude eliminována možnost pěchotního útoku a zároveň uvolněny k akci dvě bitevní lodě a zásobovací přístupy ze Západu. Povstalci navíc umožnili Kalininovi, aby se vrátil do Petrohradu, přestože z něj mohli učinit cenné rukojmí. Dále se vůbec nepokusili přejít do ofenzivy a přes led do Oraniebaumu vyslali pouze zanedbatelné síly. Významný je rovněž i značný počet členů Komunistické strany, kteří se hnutí zúčastnili. Přinejmenším v první fázi na sebe kronštadtští nepohlíželi jako na revoluční spiklence, ale nátlakovou skupinu, usilující o sociální a politickou reformu. Jak zdůraznil George Katkov, věřily tomu také petrohradské úřady, protože jinak by 1. března nevyslaly Kalinina s Kuzminem a Vasilijev, bolševický předseda kronštadtského sovětu, by nepředsedal masovému setkání na Kotevním náměstí, na němž se hlasovalo o Petropavlovské rezoluci.¹⁸⁴

Námořníci nepotřebovali žádné povzbuzení zvenčí, aby vztyčili povstaleckou vlajku. Jejich strádání se zhoršovalo po celé měsíce: nedostatečné dodávky potravin a otopu, omezení dovolenek, byrokratické řízení flotily a zprávy z domova o bolševických represích. Již víme, že v lednu 1921 opustilo Komunistickou stranu nejméně 5.000 baltských námořníků, znechucených vládní politikou. Během dovolenek se námořníkům naskytl bezprostřední pohled na potravinové rekvizice a sami byli podrobena prohlédávání a konfiskacím ze strany všudypřítomných hlídkových oddílů. Kronštadt byl přímo zralý na povstání již v únoru 1921. To bylo iniciováno nikoli machinacemi emigrantských konspirátorů a agentů cizích zpravodajských služeb, ale vlnou rolnických povstání po celé zemi a dělnickými nepokoji v Petrohradu. Jak se vzpoura rozvíjela, následovala vzor dřívějších bouří proti centrální vládě od roku 1905 až po občanskou válku, jak proti carskému, tak bolševickému režimu. Zvláště zřetelným předchůdcem března 1921 byla vzpoura na petrohradské námořní základně z října 1918, předjímající Kronštadt ve svém protestu proti konfiskaci obilí a do-sazování politických komisařů shora, ve svých heslech o „svobodných sovětech“ a „Pryč s komisarokracií!“ a významném podílu levých eserů, maximalistů, anarchistů a bezpartijních buřičů ultraradikálního ražení mezi jeho podněcovateli.

Sami kronštadtští během povstání i poté v exilu pobouřeně odmítali všechna vládní obvinění ze spolupráce s domácími nebo zahraničními kontrarevolučními skupinami. Popírali zvláště jakýkoli úmysl obnovit staré pořádky. „*Jsmo stoupenci zřízení pro všechny námezdně pracující*“, pro-hlašovala vzbouřenecká *Izvěstija* a „*jsme proti tyranské vládě jakékoli strany*“.¹⁸⁵ Trvali na tom, že

184 Katkov: The Kronstadt Rising, St. Anthony Papers, č. 6, 27. Srov Daniels: The Kronstadt Revolt, American Slavic and East European Review, X, 246-247.

185 Pravda o Kronštadtě, 120.

jejich vzpoura byla od začátku až do konce zcela spontánní. V jejich řadách nebyli před výbuchem povstání aktivní žádní agitátoři, neobíhala zde žádná antibolševická literatura a nikdy neobdrželi žádné peníze nebo pomoc ze zahraničí. Takové je svědectví přeživších, kteří uprchli do Finska během závěrečného bolševického útoku.¹⁸⁶

Zvláště zajímavá jsou vlastní Petričenkova exilová prohlášení. My, kronšadtští námořníci, jak řekl, abychom parafrázovali článek, který napsal v roce 1925, máme velmi daleko k tomu, abychom byli kontrarevolucionáři, jsme naopak nejvěrnějšími strážci revoluce. V občanské válce jsme s neutuchající odvahou bojovali, abychom ubránili Petrohrad a Rusko před Bílými a v březnu 1921 jsme byli stále oddáni naší věci. Odříznuti od okolního světa, nemohli jsme ze zahraničních zdrojů obdržet žádnou pomoc, dokonce i kdybychom chtěli. Nejednali jsme jako agenti žádné vnější skupiny, ani kapitalistů, ani menševiků, nebo eserů. Naše vzpoura byla spontánní snahou skoncovat s bolševickým útlakem. Neměli jsme žádný předem určený plán, jednali jsme podle vlastní úvahy a jak diktovaly okolnosti. Je možné, že jiní si mohli připravit vlastní plány. To se však v žádném případě netýkalo Prozatímního revolučního výboru. Po celou dobu povstání nám iniciativa nikdy nevyklouzla z rukou. Když jsme se dozvěděli, že se naši vzpouru snaží zneužít pravicové elementy, okamžitě jsme varovali své stoupence v článku „Páni nebo soudruzi“.¹⁸⁷

Zmínka se týká úvodníku z první strany povstalecké *Izvěstije* z 6. března. Čteme zde:

*„Vy, soudruzi, nyní slavíte velké vítězství nad komunistickou diktaturou, ale vaši nepřátelé slaví společně s vámi. Motivy naší a jejich radosti jsou nicméně opačné. Zatímco vy jste inspirováni spalující touhou obnovit skutečné zřízení sovětů a vznešenou nadějí dát dělníkovi svobodnou práci a rolníkovi právo nakládat se svou půdou a výsledky své práce, oni jsou inspirováni nadějí na obnovení carské knuty a generálských privilegií. Vaše zájmy jsou rozdílné a oni tedy nejsou žádní naši soupeřníci. Vy chcete svrhnout komunistickou vládu za účelem mírové rekonstrukce a tvořivé práce, oni to chtějí učinit za účelem zotročení dělníků a rolníků. Vy hledáte svobodu, ale oni vás chtějí znovu vrhnout do okovů. Mějte se na pozoru. Nedopusťte, aby se ke kormidelnímu kolu znovu dostaly staré bestie“.*¹⁸⁸

...

Pokud tedy navzdory Tajnému memorandu ruští emigranti nezorganizovali ani nevyvolali povstání, nezůstali nečinní, jakmile propuklo. Aby bylo jisto, cíle povstalců byly dalece vzdálené jejich vlastním cílům, námořníci chtěli systém svobodných sovětů, v nichž budou zastoupeni pouze dělníci a rolníci a neuvažovali v žádném případě o svolání Ústavodárného shromáždění, ani o svobodě nebo politických právech pro velkostatkáře a buržoazii, kteří měli zůstat vyvlastněnou a vyděděnou menšinou. Povstání nicméně vzbudilo nové naděje mezi vyhnanci. Pro Alexandra Kerenského, předsedu svržené Prozatímní vlády, symbolizovalo bezprostřední zhroucení bolševismu.¹⁸⁹ Kadetský vůdce Miljukov, který již opustil veškeré naděje na ozbrojenou intervenci, podobně přivítal vzpouru jako začátek neporazitelného osvobozenického hnutí samotných ruských mas. V rozhovoru s pařížským dopisovatelem New York Times vyjádřil optimistický postoj, že dny Leninova režimu jsou sečteny a vyzval americkou vládu, aby povstalcům poslala potraviny, přestože nevznesl požadavky na jednotky nebo zbraně. Jeho kolega Vinaver byl opatrnější, „Je

¹⁸⁶ Quarton ministru zahraničí, 23. dubna 1921, National Archives, 861.00/8619. Srov. Interviú s členami vremenno-revolucionovogo komitěta, Hoover Library.

¹⁸⁷ Petričenko: O pričínach kronšadtskovo vosstanija, Znamja Borby, prosinec 1925 - leden 1926, 4-8.

¹⁸⁸ Pravda o Kronšadtě, 61.

¹⁸⁹ Golos Rossiji, 13. března 1921.

nemožné nyní prohlásit, jaké šance na úspěch má toto konkrétní hnutí, řekl. „*Bolševici jej mohou být schopni v tuto chvíli zlomit, ale nikoli vyhladit*“.¹⁹⁰

Co se týče Národního centra, to se radovalo. Co se stalo v Kronštadtu, bylo přesně to, co autor Tajného memoranda předpovídal před pouhými několika týdny, dokonce i když k tomu došlo dříve, než se čekalo. Nyní bylo jeho okamžitým úkolem shromáždit pomoc pro vzbouřence. „*Povstání v Kronštadtu*“, prohlašuje tajný oběžník z archivů Centra, „*vyvolalo odezvu ve všech srdcích ruských emigrantů... Musíme okamžitě vypravit potraviny a léky*“, pokračuje dokument, „*a to pod záštitou Červeného kříže a kromě toho musíme povstalce podpořit letadly, nákladními vozy a ošacením, abychom napomohli rozšíření vzpoury na pevninu, ještě než bolševici shromáždí své síly*“.¹⁹¹ Šestáho března Burcevovo Obščije dělo, polooficiální orgán Centra, vydalo vášnivou výzvu ke všem emigrantským skupinám, aby spojily své síly na podporu povstalců, jinak bude propásnuta poslední šance na záchranu Ruska:

„Nacházíme se v okamžiku, který se již nebude opakovat. Zůstat nečinným svědkem událostí je nemyslitelné. Naléhavě se obracíme na všechny Rusy a jejich prostřednictvím na všechny naše spojení, aby poskytli kronštadtským revolucionářům aktivní materiální podporu. Necht' povstalci dostanou zbraně a necht' jsou zajištěny potraviny pro Petrohrad. Boj proti bolševikům je naší společnou věcí. Pokud tyto hrozné dny prožvaníme, pokud se nedokážeme povznést nad záplavu debat a rezolucí, běda nám a běda Rusku! Pokud Evropa, která již promarnila tolik příležitostí, promarní i tuto, pak běda jí, běda celému světu!“¹⁹²

Přestože emigranti byli příliš rozděleni, než aby se zapojili do skutečně kooperativních snah, Burcevo výzva neprošla bez povšimnutí. Hned příštího dne, sedmého března, Ruský svaz obchodu a průmyslu v Paříži vyhlásil záměr poslat do Kronštadtu potraviny a další zásoby a zpravil o tomto rozhodnutí své představitele v Helsingforsu. Zároveň vyslal radiogram kronštadtskému Revolučnímu výboru (radista Petropavlovsku byl schopen zachytit zprávy předávané přes Reval), ujišťující povstalce o plné podpoře. Radiogram prohlašoval, že Kronštadtu již byla připsána počáteční suma dvou milionů finských marek ve „*jménu posvátné věci osvobození Ruska*“ a navíc že vyslanec Prozatímní vlády v Paříži V. A. Maklakov získal na francouzském ministru zahraničí příslib pomoci poskytnout povstalcům potraviny. Devátého března Svaz obchodu a průmyslu ustavil zvláštní výbor, aby zorganizoval efektivní zásobovací spojení s Kronštadtem a Petrohradem. Další protibolševické skupiny rychle následovaly příkladu a příštího dne bylo uspořádáno setkání za účelem vypracování společného plánu.¹⁹³

Pobočka Národního centra v Helsingforsu mezitím vytvořila výbor, aby zajistil předání zásob povstalcům. Profesor Grimm, Wrangelův hlavní představitel ve Finsku, byl zvolen předsedou a profesor Tseidler se stal nejaktivnějším členem, spěchajícím do Paříže, finančního centra ruské emigrace, aby shromáždil finanční prostředky pro celý podnik. Od N. Ch. Děnisova, předsedy Svazu obchodu a průmyslu, okamžitě obdržel sumu 100.000 franků. Poté, co se Tseidler vrátil zpět do Finska, hrabě V. N. Kokovcov, který byl za cara Mikuláše II. ministrem financí a předsedou vlády a nyní zastával funkci předsedy Mezinárodní banky v Paříži, mu zaslal 5.000 britských liber a Rusko-asijská banka přispěla částkou 225.000 franků. Dodatečné prostředky poskytly další ruské banky, pojišťovací společnosti a finanční skupiny po celé Evropě a Ruský červený kříž, směřující veškeré

190 New York Times, 9. března 1921.

191 Neznačený rukopis, Columbia Russian Archives.

192 Obščije dělo, 6. března 1921.

193 Ruč, 9.-11. a 12. března 1921. Poslednije Novosti, 9. března 1921. Sluší se poznamenat, že v roce 1919 Národní centrum ve Viborgu získalo peníze od Svazu průmyslu a obchodu na pomoc Judeničově Severozápadní armádě. Archiv ruské revoluce, I, 296.

sbírky Tseidlerovi, svému představiteli ve Finsku. Šestnáctého března mohl Kokovcov informovat Výbor ruských bank v Paříži, že vklady ve prospěch Kronštadtů již překročily 775.000 franků, nebo-li dva miliony finských marek, původně přislíbené povstalcům Svazem obchodu a průmyslu.¹⁹⁴

Kromě vlastní energické sbírkové kampaně se emigranti snažili získat pomoc dohodových mocností. Představitelé Národního centra telegrafovali naléhavé výzvy prezidentu Hardingovi, Herbertu Hooverovi a americkému ministru obchodu a žádali okamžité zásilky potravin kronštatdským vzbouřencům. Podobné žádosti vzešly také od Ruského parlamentního výboru v Paříži a generála Wrangela v Konstantinopoli, který rovněž odeslal zprávu Kozlovskému do Kronštadtů a nabízel pomoc Ruské armády, jakmile bude zmobilizována.¹⁹⁵ Konference zbytků svrženého Ústavodárného shromáždění telegrafovala z jednacích míst v Paříži Boris Bachmetijevovi, vyslanci Prozatímní vlády ve Washingtonu, aby se snažil přesvědčit Američany vložit se do věci. Vláda Spojených států, neochotna obnovit intervenční politiku z dob občanské války, ale nevyslyšela žádnou z těchto výzev. Vyhledky na britskou pomoc byly ještě pochmurnější a emigranti zjevně příliš neusilovali o získání Londýna. Ve stejné chvíli již dokonce na dveře klepala obchodní dohoda Británie a Sovětského Ruska, odraz modu vivendi, vznikajícího od ukončení nepřátelství minulý rok.

Největší naděje na zahraniční pomoc přicházela z Francie, nejaktivnější z dohodových mocností v její opozici vůči bolševickému režimu. Z archivních dokumentů víme, že Národní centrum bylo po celou dobu povstání v neustálém kontaktu s francouzským ministrem zahraničí.¹⁹⁶ Kereňského časopis v Berlíně přinesl zprávu, že francouzská eskadra obdržela rozkaz odplout do baltického přístavu Reval s úkolem pomoci Kronštadtů,¹⁹⁷ ovšem ne podporu tohoto tvrzení nemáme k dispozici žádné prameny. Podle labouristického Daily Herald povstalci obdrželi finanční pomoc od Francie. „*Mohu jistě prohlásit*“, napsal diplomatický korespondent Heraldů, „*že francouzská vláda se zabývá kronštatdskou záležitostí a jistý profesor z Viborgu (myšlen nepochybně Tseidler), poslal vzbouřencům velkou částku peněz. Jsou rovněž zasílány zásoby pod krytím Červeného kříže*“.¹⁹⁸

Je samozřejmě možné, že část značné sumy, shromážděné takovou rychlostí pařížskými emigranty a zasláné Tseidlerovi do Viborgu, pocházela od francouzské vlády (měli bychom poznamenat, že Francie v této době stále zásobovala Wrangelovy jednotky v Turecku). Na druhé straně se Francie již posouvala - i když pomaleji, než Británie - k uklidnění vztahů se sovětským režimem a pravděpodobnost, že by kronštatdským poskytla jakoukoli znatelnou pomoc, se nezdá příliš vysoká. Podle dobře informovaného časopisu Pavla Miljukova Francie do krize odmítla zasáhnout jak politicky, tak vojensky, ale omezila se alespoň na žádost vůči Finsku, aby povolilo přepravovat přes své hranice potraviny pro hladovějící kronštatdské obyvatelstvo. To souzní s detailní a mimořádně cennou zprávou od Harolda Quartona, amerického konzula ve Viborgu ministru zahraničí ve Washingtonu, v níž se uvádí, že Francie se ze všech zahraničních mocností nejpravděpodobněji zapo-

---

194 Ruč, 18. března 1921. Grimm Kartaševovi, 11. března 1921, Maklakov Archives, Série A, svazek 5, č. 13. Jeden člen Grimmova výboru měl svazky s antibolševickou organizací Borise Savinkova v Polsku: Grimm Giersovi, 15. března 1921, Giers Archives, soubor 88.

195 Generál E. K. Miller, Paříž, Národnímu centru v Helsingforsu, 14. března 1921, Miller Archives, soubor 5M, č. 5. Obščíje dělo, 7. března 1921. Ruč, 9. března 1921. Za Narodnoje Dělo, 15. března 1921.

196 Viz korespondence mezi generálem Millerem a francouzským ministrem zahraničí z Miller Archives, soubor 5M, č. 5.

197 Golos Rossiji, 13. března 1921.

198 Daily Herald, 14. března 1921.

jí, ale Quarton nicméně uzavírá, že ve skutečnosti nebyla poskytnuta naprosto žádná, nebo jen velmi malá pomoc.¹⁹⁹

Co se týče Červeného kříže, zde se bolševici (a Daily Herald) octli na pevnější půdě. Není totiž pochyb, že Národní centrum ve snaze zorganizovat zásobovací spojení s Kronštadtem použilo Ruský červený kříž jako své krytí. Agenti Národního centra na Baltu to přiznávají v soukromé korespondenci.²⁰⁰ Na druhé straně jsou nepodložená sovětská obvinění, že se do věci zapojil rovněž Mezinárodní červený kříž a Americký červený kříž. Profesor Tseidler doufal, že použije potravinové zásoby Mezinárodního červeného kříže ve Štětíně a Narvě na pomoc vzbouřencům a Ruský červený kříž v Paříži telegrafoval do Ženevy pro povolení, ale žádné nepřišlo. Tseidler rovněž oslovil baltského komisaře Amerického červeného kříže, plukovníka jménem Ryan, aby uvolnil své zásoby ve Viborgu. Národní centrum nepochybně cítilo že má na tyto potraviny zvláštní nárok, neboť byly původně zakoupeny generálem Judeničem v roce 1919 pro petrohradské obyvatelstvo, jakmile budou bolševici vytlačeni a později předány Americkému červenému kříži na pomoc ruským uprchlíkům v baltské oblasti.²⁰¹ Ryan, ochotný pomoci, 11. března odcestoval do Paříže, aby se poradil s nadřízenými na evropském ústředí Amerického červeného kříže. Rozhovory ale skončily bezvýsledně. Jak Ryan řekl reportérovi z Obščevo děla, v cestě stály dvě překážky: jeho organizaci bylo kvůli svému charakteru zabráněno poskytovat pomoc jakýmkoli politickým a vojenským skupinám a navíc, pokud by se tuto podmínku nějakým způsobem podařilo obejít, finská vláda by nedovolila přepravu jakýchkoli zásob přes své hranice.²⁰² Navzdory bolševickým obviněním, že Finsko se během povstání spojilo s Bílými, řečeno slovy Harolda Quartona, Finové „*bedlivě dodržovali nedávno uzavřenou mírovou smlouvu*“ (ze 14. října 1920) se sovětskou vládou. Finský generální štáb považoval povstání za předčasné a odsouzené k porážce a nechtěl poskytnout bolševikům jakoukoli záminku k vojenské odvetě. Přinejlepším, jak Tseidler poté poznamenal, Finové by připustili dodávky léků jako humanitární gesto,²⁰³ ale z této nabídky nic nevzešlo.

V Paříži bylo Národní centrum i se svými sympatizanty těmito neočekávanými obtížemi mimořádně znepokojeno. Kníže G. E. Lvov, Kerenského předchůdce ve funkci předsedy Prozatímní vlády, hledal způsoby, jak přimět finského velvyslance, aby změnil názor a pak se znovu snažil přesvědčit Francii, aby zasáhla. Dostavil se rovněž na ústředí Amerického červeného kříže a požádal o uvolnění skladů ve Viborgu, ale všechny jeho snahy vyšly naprázdno.²⁰⁴ Čas mezitím ubíhal. Potravinová situace v Kronštadtu se stávala zoufalou, tak beznadějnou, že 13. března Petričenko zaslal depeši profesoru Grimmovi a pověřil ho požádat Finsko a další země o pomoc. Podle Quartona byl finský generální štáb toho názoru (který byl správný, jak ukázaly události), že povstalecké potravinové zásoby nevydrží ani do konce měsíce. Quarton nicméně doporučoval Wa-

---

199 Poslednije Novosti, 9. března 1921. Za narodnoje dělo, 15. března 1921. Quarton ministru zahraničí, 23. dubna 1921, National Archives, 861.00/8619: Analysis of Foreign Assistance Rendered to the Cronstadt Revolution.

200 Generál Kljujev generálu Millerovi, 14. března 1921, Miller Archives, soubor 5M, č. 5. Grimm Giersovi, 15. března 1921, Giers Archives, soubor 88.

201 Poslednije novosti, 15. března 1921. Novaja Russkaja Žizň, 12. března 1921. Viz rovněž korespondence mezi vůdci Národního centra v Paříži a Finsku (Kartašev, Kljujev, Miller, Grimm a Tseidler) v Maklakov Archives, série A, svazek 5, č. 13 a v Miller Archiver, soubor 5M, č. 5.

202 Obščije dělo, 17. března 1921. Tseidler po vzpouře v dopise předsedovi Ruského červeného kříže v Paříži přiznal, že od Britského nebo Amerického červeného kříže nepřišla žádná pomoc. Tseidler napsal, že nikdy nezapomene „*vítězoslavný tón*“ jednoho představitele Amerického červeného kříže (jménem Hopkins), který mu řekl: „*Je dobře, že jsme Vám neposkytli naši mouku.*“ Tseidler B. E. Ivanskému, 20. března 1921, Giers Archives, soubor 88.

203 Quarton ministru zahraničí, 11. března 1921, National Archives, 861.00/8319. Chargé v Helsingforsu ministru zahraničí, 22. dubna 1921, tamtéž, 861.00/8628. Tseidler: O snabžení Petěrburga.

204 Poslednije Novosti, 8. března 1921. Ruč, 10. března 1921. Obščje Dělo, 17. března 1921.

shingtonu nepodnikat žádný americký pokus doručit zásoby na saních kvůli obavám z prozrazení.²⁰⁵ Komisař Spojených států v Berlíně byl stejného názoru, protože ho jistí emigranti přesvědčili, že jakákoli intervence by pouze napomohla Leninovi z jeho potíží sjednotit Rusko proti nové zahraniční invazi a vyslyšet žádosti pařížských emigrantů o pomoc, uzavřel celou věc, dokonce i z humanitárních důvodů, bylo „předčasné a náchylné k zneužití“.²⁰⁶ Tato zpráva byla náhodou předána ministrem zahraničí Národnímu ústředí Amerického červeného kříže ve Washingtonu a možná ovlivnila rozhodnutí organizace nezasahovat. „Červený kříž“, napsal jeho národní sekretář několik týdnů po vzpouře, „neposkytl kronšadtským povstalcům žádným způsobem jakoukoli pomoc a ani se o to nepokusil“.²⁰⁷

Ruský červený kříž se na druhé straně ze všech sil snažil dopravit povstalcům pomoc, dokud čas zcela nevypršel. Tseidler jako vedoucí finské pobočky pokračoval ve shromažďování peněz od sympatizantů po celém kontinentu, ale jeho hlavním zájmem bylo najít nějakou cestu, jak obleženým námořníkům vůbec dopravit zásoby. Když povstání šestnáctého března vstoupilo do závěrečného dějství, baron P. V. Vilken, Tseidlerův a Grimmův společník, uskutečnil cestu přes led do Kronštadu, přestrojen za představitele Ruského červeného kříže. Vilken, bývalý kapitán carského námořnictva, sloužil jako velitel Sevastopolu a poté divize minonosek Baltské flotily. Bolševici ho správně nazývají bělogvardějským agentem, přestože nepoužil, jak tvrdí, krytí Amerického nebo Mezinárodního červeného kříže. Jeho „tajná mise“, jak podnik označil Quarton, spočívala v tom nabídnout Prozatímnímu revolučnímu výboru zásoby a léky, jakmile bude otevřena zásobovací cesta.²⁰⁸ V minulosti by se taková nabídka setkala nepochybně s příkrým odmítnutím. Nyní ale námořníci trpěli zoufalým nedostatkem potravin a zásoby léčiv byly zcela vyčerpány. Možné pochyby o Vilkenových motivech (povstalečtí předáci věděli o jeho důstojnické minulosti) byly odsunuty stranou a Revoluční výbor nabídku přijal. Červený kříž, vysvětloval Petričenko, byl „dobročinnou a nikoli politickou organizací“.²⁰⁹

Jak ale Petričenko zdůraznil a bolševici sami uznali, k povstalcům se zvenčí nedostala žádná pomoc.²¹⁰ Finští pašeráci převezli na saních několik tun mouky a sádla, ale i tato nedostačující zásilka dorazila pozdě a padla do rukou bolševiků.²¹¹ Rozsáhlé snahy kadetských emigrantů zásobit Kronštadt tak skončily naprostým selháním. Nebyly uvolněny žádné potravinové zásoby Červeného kříže, přístup přes Finsko zůstal zablokovaný a pokusy opatřit ledoborce a nákladní lodí vyšly naprázdno. Konečný úder přišel 16. března v podobě uzavření anglo - sovětské obchodní dohody, „rány dýkou do zad“, jak zněla hořká reakce Obščevo děla,²¹² která účinně odradila Finsko a další země od přehodnocení politiky neutrality. Krátce řečeno, nebylo učiněno vůbec nic k naplnění Tajného memoranda a varování jeho autora nikdo nedbal. Pokud by možná byly uskutečněny nezbytné přípravy, povstání by nepropuklo tak brzy a nezastihlo emigranty nepřipravené. V kaž-

---

205 Petričenko Grimmovi, 13. března 1921, Grimm Archives. Quarton ministru zahraničí, 11. března 1921, National Archives, 861.00/8318.

206 Dresel ministru zahraničí, 14. března 1921, tamtéž, 861.00/8323.

207 Národní sekretář Amerického červeného kříže ministru zahraničí, 21. května 1921, tamtéž, 861.00/8572. Druhý dopis (24. května, 861.00/8627), poznamenával, že pomoc byla poskytnuta pouze kronšadtským uprchlíkům ve Finsku.

208 Krasnyj Archiv, 1927, č. 6, 93. Quarton ministru zahraničí, 23. dubna 1921, National Archives, 861.00/8619. Krasnaja Gazeta, 20. března 1921. Puchov: Kronšadtskij mjaděž, 59.

209 Znamja Borby, prosinec 1925 - leden 1926, 8.

210 Viz Jane Degras ed.: The Communist International, 1919-1943, 3 svazky, Londýn 1956-1965, I., 213-215.

211 Chargé v Helsingforsu ministru zahraničí, 22. dubna 1921, National Archives, 561.00/8628.

212 Obščee Dělo, 18. března 1921.

dém případě jediné zásoby, kterým bylo souzeno dostat se k povstalcům, k nim dorazily až do finských uprchlických táborů poté, co povstání bylo potlačeno.

...

NAVZDORY BURCEVOVÝM VÝZVÁM k jednotě ve jménu „společné věci“ odstavení bolševiků od moci, zůstali ruští vyhnanci beznadějně roztrženi. Po dobu povstání menševici, socialističtí revolucionáři a liberálové z Národního centra směřovali každý vlastní cestou, na ničem nespolupracovali, nejednali společně a nesdíleli zdroje. Eseři vypracovali vlastní v důsledku neúspěšné plány na zásobování povstalců.

Kronštatdské události vdechly nový život eserským skupinám v emigraci a dodaly jim odvalu. V Paříži, Berlíně a Praze se nejvýznamnější straničtí vůdci Alexander Kerenskij, předseda Prozatímní vlády a Viktor Černov, předseda předčasně zaniklého Ústavodárného shromáždění, vrhli na úkol shromáždit finance pro nákup potravin a dalších zásob, nezbytných pro udržení povstání při životě. Ze souhrnné korespondence, zachycené agenty bolševické rozvědky a následně publikované sovětskou vládou víme, že byli schopni shromáždit skutečně značné částky. Dva dopisy V. M. Ženzinova z Prahy členu eserského Správního centra v Paříži (datované osmého a třináctého března) se zmiňují o sumě, převyšující 100.000 franků a dalších 25.000 dolarech, zasláných z New Yorku Borisem Bachmetijevem, Kerenského velvyslancem u vlády Spojených států. Dopis také naznačuje, že v Amsterdamu bylo shromážděno 50.000 pudů mouky pro Kronštadt.²¹³

Veškerá pomoc měla být zprostředkována Viktorem Černovem z baltského města Reval, který pro esery hrál stejnou roli jako Tseidler a Grimm pro Národní centrum. Během prvního týdne povstání Černov zaslal Prozatímnímu revolučnímu výboru následující radiogram:

„Předseda Ústavodárného shromáždění Viktor Černov zasílá bratrské pozdravy hrdinným soudruhům námořníkům, rudoarmějcům a pracujícím, kteří od roku 1905 již potřeťí povstávají, aby ze sebe setřáslí jho tyranie. Nabízí pomoc v podobě mužů a zásob pro Kronštadt prostřednictvím ruských zahraničních kooperativ. Informujte nás co a v jakém množství potřebujete. Jsem připraven osobně přicestovat a poskytnout svoji energii a autoritu službě lidové revoluci. Věřím v konečné vítězství pracujících mas. Ať žijí ti, kteří jako první vztyčili prapor osvobození lidu! Pryč s levicovým i pravicovým despotismem!“²¹⁴

Revoluční výbor svolal zvláštní schůzi, aby nabídku uvážil. Pro hlasoval pouze Valk, zatímco Perepelkin byl pro okamžité shození ze stolu a zbytek se přiklonil k Petričenkovi a Kilgastovi, kteří tvrdili, že nejlepší cestou bude ji prozatím odmítnout.²¹⁵ Černov následně obdržel následující odpověď: „Prozatímní revoluční výbor děkuje za Černovovu nabídku, ale odmítá ji, dokud se nevyjasní další vývoj. Mezitím bude vše vzato v úvahu.“²¹⁶ Tón odpovědi nebyl nepřátelský. Přestože námořníci v očekávání, že vzpoura se rozšíří na pevninu, nepovažovali vnější pomoc za nezbytnou, nechtěli si zavřít dveře, pokud by jí bylo potřeba později. V důsledku ale nikdo o žádnou pomoc ze strany eserů nežádal a žádná do Kronštadtu nedorazila.

Na rozdíl od kadetů a eserů se menševici v exilu stranili protibolševických konspirací a nepokusili se vzbouřencům pomoci. Od okamžiku, kdy se Lenin a jeho stoupenci chopili moci, menševici vždy jednali jako legální opoziční strana, snažící se získat podíl na politické moci prostřednictvím svobodných a otevřených voleb do sovětů. Během občanské války považovali Bílé

213 Rabota eserov zagranicej, Moskva 1922, 66-70.

214 Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 8, 3-4. Berkman: The Kronstadt Rebellion, str. 16.

215 Pravda, 7. dubna 1921.

216 Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 8, 3-4.

za větší zlo než bolševiky, stavěli se proti ozbrojeným povstáním proti režimu a vyhrožovali vyloučením všem členům, kteří by se přidali ke „kontrarevoluci“. Ivan Majskij, budoucí sovětský diplomat, byl vyhozen ze strany poté, co vstoupil do militantní protibolševické eserské vlády v Samaře. Ještě v roce 1921 se menševici navzdory veškerému odsuzování bolševického despotismu a teroru upínali k víře, že z ozbrojeného boje proti Leninově vládě může těžit pouze kontrarevoluce a *Socialističeskij Vestnik*, hlavní zahraniční tiskový orgán strany, zatímco sympatizoval s kronštatdskými námořníky v jejich opozici vůči diktatuře jedné strany a politice Válečného komunismu, se zároveň distancoval od intervencionistických snah kadetů a eserů. Naším cílem, prohlašoval časopis, je bojovat proti bolševismu nikoli zbraněmi, ale nezdolným tlakem ze strany pracujících mas.²¹⁷

Sečteno a podtrženo, Rusové v exilu (s částečnou výjimkou menševiků) z povstání byli nadšeni a snažili se povstalcům pomoci všemi dostupnými prostředky. V tomto smyslu jsou sovětská obvinění opodstatněná. Není ale pravda, že by emigranti byli strůjci vzpoury. Právě naopak, bez ohledu na intriky z Paříže a Helsingforsu bylo Kronštatdské povstání spontánním a svébytným hnutím od začátku do konce. Prameny neprokazují, že vzpoura byla výsledkem konspirací, ale že chystané spiknutí, zjevně připravované v ruských zahraničních kruzích a spiklenci, sdílející s námořníky nepřátelství k režimu, nesehráli ve skutečném povstání žádnou roli. Národní centrum jeho vypuknutí předpokládalo a připravilo plány, jak jej zorganizovat a s francouzskou pomocí jeho účastníky zásobit potravinami, léky, posilami a vojenským materiálem. Konečným cílem Centra bylo dostat povstání pod kontrolu a učinit z Kronštadtu nástupiště pro novou intervenci s cílem odstavit bolševiky od moci. Jak se nicméně ukázalo, na uskutečnění těchto plánů již nebyl čas. Povstání vypuklo příliš brzy, několik týdnů předtím, než nastala základní podmínka, umožňující jakoukoli konspiraci, než roztál led, než bylo ustaveno zásobovací spojení, než byla zajištěna francouzská podpora a než došlo k přesunu Wrangelovy armády do nedalekého nástupního prostoru.

Skutečnost, že kadeti a eseři se pokusili využít povstání ve svůj prospěch, je stěží překvapující. Nakonec to však byli námořníci a Revoluční výbor, kdo určoval běh událostí. Námořníci se také neobrátili k vnější pomoci dříve, než byla situace skutečně zoufalá, protože s důvěrou očekávali, že jejich příklad zažehne na pevnině masovou vzpouru. Nikdy rovněž neobdrželi žádnou pomoc, kterou pro ně zajišťovali emigranti a kromě návštěvy barona Vilkena ze 16. března sotva došlo během povstání k nějakému kontaktu s potenciálními spojenci. Dostupné prameny v důsledku neodhalují žádné spojení mezi emigranty a bývalými carskými důstojníky z Kronštadtu, což by byl nejlogičtější základ spolupráce v rámci bělogvardějského spiknutí.

Můžeme nicméně zmínit, že mezi některými povstalcí a emigranty došlo k určité dohodě poté, co bylo povstání poraženo a jeho předáci uprchli do Finska. V květnu 1921 se Petričenko s několika kolegy z tábora Fort Ino rozhodl nabídnout služby generálu Wrangelovi. Na konci měsíce napsali profesoru Grimmovi, Wrangelově vyslanci v Helsingforsu a nabídli mu spojit síly v novém tažení za svržení bolševiků a obnovení „*výdobytků březnové revoluce z roku 1917*“. Námořníci jako základ případného společného podniku přednesli program, složený ze šesti bodů: 1) Všechnu půdu rolníkům. 2) Svobodné odborové svazy pro dělníky. 3) Plnou nezávislost pro odtržené státy. 4) Svobodu jednání pro kronštatdské uprchlíky. 5) Odstranění zlatých epolet důstojnických uniforem a prosazení hesla „Všechnu moc sovětům, ne stranám“. Je překvapivé, že tento slogan měl být nicméně prosazován jen do té doby, než budou bolševici svrženi. Jakmile bude dosaženo vítězství, heslo bude staženo a bude nastolena dočasná vojenská diktatura, aby země neupadla do chaosu. Poslední bod byl nepochybně zamýšlen jako vějička pro Wrangela. Námořníci nicméně za všech

---

217 *Socialističeskij Vestnik*, 18. března 1921, 1-3.

okolností trvali na tom, že v průběhu událostí musí mít ruský lid možnost „svobodně se rozhodnout, jakou vládu chce”.²¹⁸

Grimm s těmito podmínkami okamžitě souhlasil a sám Wrangel poslal o několik týdnů později příznivou odpověď. Navíc se zdá, že skutečně došlo k uzavření dohody. Pokud ovšem budeme věřit zprávám sovětské tajné policie, v létě 1921 Petričenko ve spolupráci s Grimmem a baronem Vilkenem údajně naverboval skupinu uprchlíků z řad bývalých námořníků a propašoval je do Petrohradu, kde měli v příhodný čas napomoci obsazení města jako nového nástupiště proti bolševikům. Jakmile se octli ve městě, námořníci měli pracovat pod kontrolou Petrohradské bojové organizace, ilegální skupiny, propojené s Národním centrem a vedené N. V. Tagancevem, bývalým profesorem geografie na Petrohradské univerzitě. Do hry měly v důsledku vstoupit i síly generála Wrangela, ale než se tak mohlo stát, Bojová organizace byla rozkryta a zlikvidována.²¹⁹

Uprchlíci se však nevzdali. V červnu 1921 sjezd Národního svazu, svolaný Národním centrem kvůli sjednocení podobně smýšlejících emigrantů do společného protibolševického tažení, obdržel zprávu od skupiny kronštadtských z Finska, nadšeně se hlásící k jeho programu.²²⁰ V archivech Národního centra se navíc nachází důvěrný dokument z 30. října 1921, podepsaný Petričenkem a Jakovenkem (bývalým předsedou a místopředsedou Prozatímního revolučního výboru), zmocňující jistého Vseolda Nikolajeviče Skosyrda připojit se k Ruskému národnímu výboru v Paříži a zastupovat skupinu uprchlíků za účelem koordinace aktivní činnosti s dalšími organizacemi, stojícími na platformě ozbrojeného boje proti bolševikům.²²¹

Nic z toho samozřejmě neprokazuje, že mezi Centrem a Prozatímním revolučním výborem existovaly před vzpourou nebo v jejím průběhu nějaké kontakty. Spíše se zdá, že společná zkušenost deziluze a porážky a společné odhodlání svrhnout sovětský režim poté vedlo některé z nich ke spojení sil. Bolševici trvají na popření spontánní povahy vzpoury, kterou připisují celému zástupu ruských opozičních skupin - od monarchistů na pravici až po anarchisty na levici - spolčených s dohodovými tajnými službami. Nikdy ale nebyl předložen žádný přesvědčivý důkaz, opravňující vznést taková obvinění. Přiznal to i sám Lenin, když 15. března na X. stranickém sjezdu prohlásil, že „*Oni nechtěli bělogvardějce, ale zároveň ani naše zřízení*”.²²² Přestože trval na tom, že emigranti v celé záležitosti hráli důležitou roli, Lenin uznal, že povstání nebylo pouhým opakováním bělogvardějských hnutí z dob občanské války. Pohlížel na něj spíše jako na známku existence hluboké propasti, která začala oddělovat jeho stranu od ruského lidu. Řekl, že pokud byli zapojeni i bělogvardějci, „*hnutí bylo zároveň výrazem maloburžoazní kontrarevoluce a maloburžoazní anarchistické spontaneity*”. Ve skutečnosti tím asi měl na mysli, že vzpoura odrážela nespokojenost drobných zemědělců, kteří pro stát a jeho úřady neviděli žádnou užitečnou roli, ale chtěli být naopak ponecháni sami sobě a užívat půdy dle svého uvážení. Lenin dodal, že „*tato maloburžoazní kontrarevoluce je nebezpečnější, než Děnikin, Judenič a Kolčak dohromady. Máme totiž co do činění se zemí, kde rolnické vlastnictví bylo zruinováno a kromě toho demobilizace armády uvolnila ohromný počet potenciálně vzbouřeneckých elementů*”.²²³

218 Petričenko ad. Grimmovi, Fort Ino, 31. 5.1921 a Wrangelovi, 31. 5.1921, Grimm Archives a Gier Archives, soubor 88.

219 Iz Istorii Vserorijskoj Črezvyčnoj komisiji 1917-1921 g.: sborník dokumentov, Moskva 1958, 433-436, 445-458. O raskrytom v Petrogradě zagovorov protiv Sovětskoj vlasti. Předsednictvo Čeky, 29. 8. 1921, Columbia Russian Archives. Tagancev byl popraven v srpnu 1921. Co se týče Petrohradské bojové organizace, viz též Vardin: Revoljucija i menševism, 141-154. Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 117-118. Krasnaja Letopis, 1931, č. 3, 18-19 a Voprosy Istoriji, 1968, č. 1, 133-136.

220 Obščee dělo, 13. 6. 1921

221 Mandat, 30. 10. 1921, Columbia Russian Archive.

222 Desjatj sjezd RKP(b), 414.

223 Tamtéž, 33-34.

Jeho kolega Bucharin se přidržel podobného názoru. Desátému sjezdu řekl, že daleko vážnější, než Kronštadt je údajná „maloburžoazní infekce“, která se z rolnictva rozšířila na část dělnické třídy. To, řekl, představuje mnohem vyšší riziko, než skutečnost, že ten či onen generál vyvolal vojenskou vzpouru v Kronštadu. O několik málo měsíců později se Bucharin vrátil ke stejnému tématu. Třetímu sjezdu Kominterny v červenci 1921 řekl, že *„Dokumenty, které byly od té doby vyneseny na světlo, jasně ukazují, že celá věc nepochybně byla rozpoutána bělogvardějskými centry, ale kronšadtská vzpoura zároveň byla maloburžoazní rebelií proti socialistickému systému ekonomického donucování“*.²²⁴

Těmito poznámkami se Leninovi a Bucharinovi navzdory všem urážkám ze strany oficiální propagandistické mašinérie podařilo nevědomky odhalit skutečnou podstatu Kronšadtské vzpoury. Povstání námořníků nemělo totiž nic do činění s bělogvardějskými konspiracemi, ale se spontánními rolnickými vzpourami a dělnickými nepokoji, otrásajícími celou zemí. Vzato v celkovém pohledu, tato hnutí představovala masový protest proti bolševické diktatuře a jejímu zkrachovalému programu Válečného komunismu. Jednalo se o lidový protivládní protest a povstání v Kronštadu bylo jeho nejvýmluvnějším a nedramatičtější výrazem.

---

224 Tamtéž, 224-225. N. Bucharin: *The New Policies of Soviet Russia*, Chicago 1921, 56.

Kapitola 4

První útok

Bolševici, postaveni před zostřující se domácí krizí, byli odhodláni skoncovat se vzpourou co nejrychleji. Zdálo se, že na vážkách je jejich samotná existence jako vládní strany. Za prvé už název Prozatímního revolučního výboru, ustaveného povstaleckými předáky 2. března, byl sám o sobě provokací a výzvou. Ještě větší hrozba se ale skrývala v úvodním požadavku Petropavlovské rezoluce. Výzvou k novým volbám do sovětu, „*vzhledem ke skutečnosti, že současné sověty nevyjadřují vůli dělníků a rolníků*“, povstalci v důsledku napadali legitimitu bolševické vlády. Téma zaznělo znovu 3. března v prvním čísle kronšadtské *Izvěstije*. Komunistická strana, uváděl redakční úvodník, se úplně odcizila lidu. Pouze společné úsilí pracujících lidových mas, činných prostřednictvím svobodně zvolených sovětu, může lid zachránit před dalším útlakem a bídou.²²⁵ Na základě nedávných nepokojů v Moskvě a Petrohradě a rolnických vzpour, stále zuřících na periférii, taková prohlášení v očích vládních úřadů vykazovala podvratný podtext. Měli strach, že pokud nebude podniknuta okamžitá akce, Kronštadt podnítí všeobecnou vzpouru.

Další důvod ke znepokojení poskytovalo obnovení nepřátelských aktivit mezi Rusy, kteří emigrovali. Po takřka třech letech občanské války v sovětském vedení hluboce zakořenil strach z kontrarevolučních konspirací. Živeno nekonečným proudem šeptandy, „Bílé nebezpečí“ (srovnatelné s hysterií z „Rudého nebezpečí“ na Západě) se zmocnilo stranických řad. Pro mnoho bolševiků - zvláště v prvních dnech povstání, když situace byla zmatená a hodnověrné informace se objevily jen stěží - Kronštadt nepochybně zaváněl antisovětským spiknutím. Po dlouhé řadě Bílých generálů - Kornilovovi, Krasnovovi, Millerovi, Judeničovi, Kolčakovi, Děnikinovi a Wrangelovi - podporovanými Dohodou a ruskou opozicí, se generál Kozlovskij zdál zapadat do starého známého vzoru. Když se zprávy o povstání poprvé dostaly do Petrohradu, Zinovjevův nevlastní bratr probudil Viktora Serge v hotelu Astorie. „*Kronštadt je v rukou Bílých*“, prohlásil vzrušeným hlasem. „*Byl vyhlášen výjimečný stav*“.²²⁶

Bolševici neměli ani potuchy o Tajném memorandu Národního centra, protože by jej jistě v rámci propagandistické války proti vzbouřencům vynesli na veřejnost. Věděli však, že probíhá plánování, jak zásobovat Kronštadt a vyslat povstání na pomoc jednotky a výstroj. Jak jsme již viděli, sovětské agenti zachytili korespondenci eserských vůdců. Rovněž věděli o Černovově nabídce pomoci povstalcům. O sbírkové kampani kadetů a oktjabristů se navíc otevřeně informovalo v emigrantském tisku a Tseidlerovy a Grimmovy aktivity ve Finsku rovněž neprošly bez povšimnutí.²²⁷ Skutečnost, že emigranti v Paříži, Berlíně a Helsingforsu ožili novou nadějí a nadšením,

---

²²⁵ Pravda o Kronštadtě, 45.

²²⁶ Serge: *Memoirs of a Revolutionary*, 124.

²²⁷ *Izvěstija petrogradskovo sověta*, 16. 3. 1921.

nepochybně v Moskvě a Petrohradě umocnila pocit naléhavosti situace a posílila odhodlání vlády vzpouru spěšně a rozhodně zlikvidovat.

Zdalo by se tedy, že sovětská obvinění z kontrarevolučního spiknutí nebyly pouhé fabrikace, úmyslně konstruované pouze jako propaganda, namířená proti vzbouřencům, ale spíše propaganda samotná byla promíchána s opravdovými obavami z vyhlídky na zmrtvýchvstání Bílých. V každém případě se ale bolševici snažili Kronštadt v očích lidu všemožně zdiskreditovat. Měli strach zvláště z dopadu povstání na armádu. Pokud by k potlačení vzpoury byly zapotřebí sovětské jednotky, musela být vykreslena jako nebezpečné kontrarevoluční hnutí. Kozlovskij byl tak dán do souvislosti s bělogvardějskými generály a označován za „*nového Judeniče*“, ohrožujícího Petrohrad z baltských přístupů.²²⁸ Zvláštní oběžník pro Rudou armádu obviňoval povstalce z pokusu narušit říšská mírová jednání s Poláky a vojákům bylo navíc řečeno, že po Kronštadtu by mohli být demonizováni a vrátit se domů.²²⁹

O povstání se dále tvrdilo, že je „*součástí širokého plánu vyprovokovat v Sovětském Rusku nepokoje za účelem oslabení jeho mezinárodního postavení*“.²³⁰ Bílí konspirovali údajně nejen proto, aby vyvolali obnovení polské intervence, ale také sabotovali nové uvolnění vztahů se Západem. Podle bolševického tisku byl nový americký republikánský prezident (Harding) ochoten obnovit obchodní vztahy s Ruskem, což byla přemrštěně optimistická víra, patrně podporovaná americkým oficiálním hostem W. B. Vanderclipem, jehož Lenin pokládal za bohatého obchodníka s vlivnými konexemi ve Washingtonu. Lev Kameněv podobně varoval Desátý sjezd strany, že kontrarevolucionáři zamýšlejí zkomplikovat chystané uzavření obchodní dohody s Británií.²³¹ Jak řekl Leonid Krasin, sovětský emisar v Londýně, „*jisté nekalé zájmy každopádně pracují na odložení a možná i ukončení vyjednávání*.“ Krasin si nicméně byl jist, že Kronštadt potká stejný osud jako všechna předchozí bělogvardějská spiknutí: „*Když si vzpomenete na obtíže, kterým sovětská vláda úspěšně čelila v průběhu minulých třech let, pak se kronštadtská aféra stává nevýznamnou. Naložíme s ní ovšem obvyklým způsobem*“.²³²

Větší starosti bolševikům způsobovalo odhodlání emigrantů získat přístup ke Kronštadtu a použít ostrov jako základnu pro vylodění na pevnině. To by neznamenal nic menšího, než obnovení občanské války. Ti by vzhledem ke všeobecnému vyčerpání země sovětský režim nemusel přežít. Vláda se jinými slovy příliš neobávala samotného povstání, ale toho, kam mohlo vést. Skutečné nebezpečí, Lenin tvrdil na úvodním zasedání Desátého sjezdu strany, spočívalo v tom, že Kronštadt mohl údajně posloužit jako „*můstek, žebřík, most*“ pro Bílou restauraci.²³³ Lenin se svými společníky považovali námořníky za kontrarevolucionáře primárně v tomto smyslu. Zdalo se, že říkají: ukažte nám, kdo jsou vaši stoupenci a my vám řekneme, kdo jste. O samotných vzbouřencích nehovořili jako o krvežíznivých nepřátelích lidu, ale spíše jako o zbloudilých bratřích, stejnou měrou litovaných i odsuzovaných. „*Čekali jsme, jak jen to bylo možné*“, prohlásil Trockij na přehlídce jednotek, které potlačily povstání, „*aby naši zaslepení soudruzi na vlastní oči spatřili, kam vzpoura povede*“. Bucharin podobně oslovil Třetí kongres Kominterny: „*Kdo říká, že kronštadtské povstání bylo bělogvardějské? Nikdo. Ve jménu naší ideje, ve jménu našeho úkolu jsme byli přinuceni potlačit*

---

228 Petrogradskaja Pravda, 4. 3. 1921.

229 Prikaz vojskam Krasnoj Armiji moskovskovo garnizona, č. 226, 3. 3. 1921, Maklakov Archvies, série B, sv. 5, č. 5.

230 Pravda o Kronštadtě, 71.

231 Děsjatyj sjezd RKP(b), 456.

232 Daily Herald, 7. 3. 1921.

233 Děsjatyj sjezd RKP(b), 34.

*vzpoureu našich chybuujících bratrů. Na kronštadtské námořníky nemůžeme pohlízet jako na nepřátele. Milujeme je jako vlastní bratry, vlastní tělo a krev.*²³⁴

Pro zahraniční bolševiky v Rusku jako Viktora Serge a Andrého Morizeta, byly podobné výroky mimořádně znepokojivé. Vedli je k tomu, aby věřili, že Kronštadt je pouhým opakováním anti-bolševických hnutí občanské války a stanuli „v úžasu a ohromení“, protože mezi sovětskými vůdci údajně nenacházeli žádnou zlobu, pocíťovanou k Bílým jednotkám a jejich kolaborantům a jejich projevy byly protkány „*soucitným zdráháním*“, prozrazujícím návštěvníkovi černé svědomí strany. Tito cizinci tvrdili, že rozpoznali dilema svých bolševických soudruhů: zároveň držet moc a uchovat si přitom revoluční ideály. Serge se po důkladném sebezpytování s „*nevyslovitelným zármutkem*“ postavil na stranu Komunistické strany proti povstání, navzdory tomu, jak řekl, že pravdu má Kronštadt a straně, zaplavené přívalem kariéristů, už lid takřka vůbec nedůvěřuje. Uvažoval, že pokud bolševická diktatura padne, pak bude zbývat jen jeden jediný krůček k chaosu, všeobecnému rolnickému povstání, nové *pugačevščině*, masakru bolševiků a návratu emigrantů a jejich sterilní zastaralé politiky a nakonec k nové diktatuře, tentokrát spíše antiproletářské, než antiburzozazní. Serge se ale stále stavěl nesouhlasně k použití zbraní proti zbídačeným dělníkům a námořníkům, kteří, jak řekl, byli dotlačeni až na hranice své trpělivosti.²³⁵

...

BYLO NAKONEC POTŘEBA ZBRANÍ na podrobení vzbouřenců? Byla nezbytná hrubá síla? Jak vážně se bolševici snažili o mírové řešení, než zahřměla děla? Podle vlastních tvrzení se snažili ze všech sil zabránit krveprolití, ale ve skutečnosti pro to neučinili téměř nic. Je pravda, že během prvního týdne povstání vydali ke vzbouřencům mnoho výzev, aby se podrobili, ale jak víme, dne 1. března 1921 Kalinin a Kuzmin odcestovali do Kronštadtu údajně v roli mírotvorců a společně hovořili na shromáždění na Kotevním náměstí a následujícího dne znovu promluvil Kuzmin v Domě vzdělání. Nenabídli žádné ústupky, jaké byly například přiznány stávkujícím dělníkům v Petrohradě. Přestože situace zřetelně volala po opatrnosti a smířlivosti, projevy obou oficiálních představitelů tyto vlastnosti podezřele postrádaly. Chovali se pohrdavě, násilnicky a nesmířitelně a jejich tón byl tak výhrůžný, že nepokojné námořníky vyprovokoval k dalšímu jednání. Přístup vlády se od samého počátku nenesl v duchu seriózního vyjednávání, ale kladení ultimativních požadavků: vzdejte se, nebo ponese te následky.

Bylo to nešťastné a dokonce tragické, neboť podle všeho existovala značná šance, že povstalci by zareagovali na citlivější a smířlivější přístup. Bolševici, čelící jedné z nejvážnějších krizí celé své historie, ale v žádném případě nebyli naladěni na kompromisy. Měli těžce pocuchané nervy. Obávali se Poláků, emigrantů, Dohody a Kronštadtu jako základny pro nové intervenční tažení. Obávali se rozšíření vzpoury na pevninu, vroucí nespokojeností a na několika místech planoucí rolnickými povstáními. Obávali se ztráty politické moci, následované chaosem a podle nich Bílou restaurací. Za podobných okolností se jim zdálo vyjednávání s povstalci příliš riskantní. Jakákoli váhavost nebo projev slabosti tváří v tvář neposlušnosti a podvratné činnosti mohl přímo předcházet pádu režimu. Poté, co uchopili moc a drželi ji během tříletého krvavého konfliktu, obětovali by nyní vše kvůli vzpouře horkokrevných a nedisciplinovaných námořníků? Mohli si dovolit vyčkávat a doufat, že se vzpoura sama vyčerpá? Zanedlouho by nastala obleva. Z povstalecké *Izvěstije* z 15. března víme, že na ulicích města Kronštadtu se sních již začal měnit na břečku.²³⁶ Za řádově týdny by roztál led ve Finském zálivu a znemožnil pěchotní útok na pevnost. Válečné lodě,

234 Isaac Deutscher: *The Prophet Armed*, New York 1954, 514. Raphael R. Abramovič: *The Soviet Revolution 1917-1939*, New York 1962, 203. Srov. André Morizet: *Chez Lenine et Trotskyi - Moscou 1921, Paříž 1922*, 78-84.

235 Segre: *Memoirs of a Revolutionary*, 126-129.

236 Pravda o Kronštadtě, 162.

zamrzlé v kronštatdském přístavu, by byly uvolněny pro bojové operace. Navíc i kdyby Finsko trvalo na zákazu tranzitu přes své hranice, tak by zásoby a posily do Kronštadtu mohly dorazit po moři. Bolševici si uvědomili, že aby tomu všemu zabránili, musí jednat rychle. Žádný státní režim by netoleroval vzbouřené námořnictvo na své nejstrategičtější základě, kterou jeho nepřátelé projektovali jako nástupišť pro novou invazi. „Čekali jsme, jak to jen šlo“, tvrdil Trockij krátce poté, co povstání bylo potlačeno, „ale byli jsme postaveni před nebezpečí, že led roztaje a přinuceni... zaučít“.²³⁷

...
VLÁDA SE BEZPROSTŘEDNĚ ZAJÍMALA o dvě patrně nejnaléhavější starosti: rozšíření povstání na pevninu a vypuknutí vzpoury v dalších armádních i námořních jednotkách. Obě tyto obavy byly umocněny událostmi z Oraniebaumu z 2. března. Toho odpoledne vyslanci z Kronštadtu přijeli přes led s výtisky Petropavlovské rezoluce, které rozšířili v Petrohradě a několika sousedních městech. V Oraniebaumu řadoví příslušníci První námořní letecké eskadry uspořádali setkání ve svém klubu, jednohlasně přijali Petropavlovskou rezoluci a po vzoru Kronštadtu zvolili vlastní Revoluční výbor. Brzy poté se znovu setkali v nedalekém hangáru a vybrali tříčlennou delegaci, aby přešla před led a ustavila přímé spojení s kronštatdskými. Uprostřed noci, zjevně poté, co delegáti letecké eskadry dorazili s nabídkou, že se přidají k hnutí, kronštatdský Revoluční výbor vyslal do Oraniebaumu oddíl oddíl 250 mužů, kteří ale byli přivítáni kulometnou palbou a museli se stáhnout. Tři vyslanci letecké eskadry byli zatčeni Čekou okamžitě poté, co se vrátili na základnu. Mezitím komisař oraniebaumské posádky, který se dozvěděl o rodící se vzpouře, zaslal Zinovjevovu Obrannému výboru naléhavou žádost o posily. Všem členům Komunistické strany v Oraniebaumu byly vydány zbraně a zvláštní potravinové přiděly na umenšení nespokojenosti, kterou sami mohli pociťovat vzhledem ke stavu zásobování. V pět hodin ráno 3. března z Petrohradu dorazil obrněný vlak s oddílem důstojnických kadetů a třemi bateriemi lehkého dělostřelectva. Kasárna Námořní letecké eskadry byla rychle obklíčena a jejich obyvatelé uvězněni. O několik hodin později bylo po intenzivních výsleších 45 mužů odvedeno a zastřeleno, mezi nimi velitel oddílu Rudých námořních letců a předseda a místopředseda nově vytvořeného Revolučního výboru.²³⁸

Potlačení oraniebaumské vzpoury dolehlo na kronštatdské předáky jako první vážný neúspěch. Věřili, že povstání se rozšíří na pevninu, a tak přinutí bolševiky přistoupit na jejich požadavky, odmítli přejít do ofenzívy a do Oraniebaumu s katastrofálními následky vyslali pouze nepočetné síly. Co se týče oraniebaumských povstalců, ti vykazovali stejně naivní mentalitu a nesnažili se ozbrojit a zmocnit vlastní základny. Pokud však přístup námořní letecké eskadry něco znamenal, pak tedy - jak tvrdil Kozlovskij a jeho kolegové - Oraniebaum mohl být obsazen, aniž by se povstalci setkali s jakýmkoli odporem. Povstalci by mohli táhnout na Petrohrad, jehož obyvatelé by se možná odhodlali povstat proti vládě. Všechny podobné rady ale byly zatvrzele odmítány. Námořníci se cítili mnohem bezpečnější ve své ostrovním citadele, než někde pryč na pevnině v nezvyklé roli pěšáka. Obávali se, že jich není dost pro ofenzívu a raději se uzamkli ve zdánlivě nedobytné pevnosti, ježící se kanóny na všechny strany a čekali až vláda přistoupí na jejich požadavky.

Žádná výzva k uchopení iniciativy tedy nebyla vyslyšena. Když „vojenští specialisté“ navrhovali rozbít led okolo ostrova Kotlin dělostřeleckou palbou a učinit jej tak nezranitelný pěchotním útokem, Revoluční výbor odpověděl, že pro tento úkol není dost granátů a kromě toho by voda stejně zakrátko znovu zamrzla.²³⁹ Během povstání tedy nebyl učiněn žádný pokus obklopit

²³⁷ Deutscher: The Prophet Armed, 514.

²³⁸ Pravda o Kronštatdě, 92-94. Petričenko: Pravda o Kronštatdskich sobytijach, 8-9.

²³⁹ Zpráva poručíka R. Kelleyho, v Quarton ministru zahraničí, 23. 4. 1921, National Archives, 861.00/8619. Zprávy z emigrantského tisku (např. Ruľ, 8. 3. 1921), že povstalci použili Jermak, aby prorazili cestu do Oraniebaumu, byly

pevnost vodní bariérou nebo uvolnit zamrzlé válečné lodi, přestože vnější pozorovatelé tvrdili, že k takovému opatření prostě muselo dojít.²⁴⁰ Když specialisté podobně doporučovali zabarikádovat ulice ve východní části města poblíž zranitelné Petrohradské brány (předvídavý návrh, jak se později ukázalo), Revoluční výbor trval na tom, že pro daný úkol nedisponuje ani muži, ani materiálem, přestože všeho byl ve skutečnosti dostatek. Kozlovskij později vysvětlil, že námořníci odmítali spolupracovat kvůli vrozené nedůvěře k důstojníkům a vysoké hodnosti bývalého generála. Tvrdě kritizoval jejich váhavost a nedostatek disciplíny a stěžoval si, že ke vzpouře nemělo dojít, než přišla obleva a roztál led ve Finském zálivu. Řekl, že za předčasným vzplanutím stála nedočkavost námořníků svrhnout bolševický útlak.²⁴¹

Vzpourea mezitím zaznamenala jen velmi malé úspěchy v pokusu podnítit hnutí na pevnině. Pouze na několika místech, zejména v Oraniebaumu, Peterhofu a Petrohradu, se objevila disidentská hnutí, ochotná přijmout věc povstalců za svou. Komunistická strana se v celé oblasti měla velice na pozoru před podvratnými aktivitami a kdekoli se objevily, byly okamžitě násilně potlačeny. V Petrohradě se například delegace kronštadtských námořníků pokusila získat na svoji stranu posádku ledoborce Truvor (některé prameny uvádějí, že se jednalo o Jermak), zjevně s cílem uvolnit Sevastopol a Petropavlosk a ohradit ostrov Kotlin proti pěchotnímu útoku a možná také otevřít zásobovací spojení se Západem. Na loď ale byly okamžitě vyslány bolševické jednotky a kronštadtští zatčení včetně svých sympatizantů.²⁴²

Kronštadt ve snaze rozšířit povstání nedosáhl téměř ničeho. Z více než 200 emisarů, vyslaných šířit Petropavlovskou rezoluci v městech petrohradské oblasti zatčení unikla jen hrstka. Námořníci přepravující letáky byli zadrženi až tak daleko na jihu, jako ve Dnu, železniční křižovance na dráze z Petrohradu do Vítebska. Povstalci se rovněž snažili využít telefonní spojení, aby vysvětlili své pozice v Petrohradě a Krasné Gorce, ale jejich snahy vyzněly naprázdno. Vládní úřady na druhé straně telefonovaly Revolučnímu výboru a snažily se jej přesvědčit o bezvýchodnosti jeho postavení, ale tento marný pokus byl předem zcela beznadějný. Souběžně s tím loajální bolševici z Kronštadtu využili své otevřené linky, aby podali zprávy o zásobách munice a potravin a morálce povstalců.²⁴³

Povstalci tedy většinou přijali defenzivní strategii, o níž si mysleli, že umožní, aby udrželi pozice do té doby, než obleva učiní jejich pevnost nedobytnou. Mezitím se věnovali správě ostrovních záležitostí a zvláště posilování obranných pozic. „V jakýkoli okamžik“, varoval Prozatímní revoluční výbor, „můžeme očekávat útok komunistů s cílem dobýt Kronštadt, znovu nás podrobit své moci a srazit do hladu, zimy a beznaděje“.²⁴⁴ V prvním týdnu však povstání spíše zůstalo válkou nervů než kanónů.

Proč vláda čekala tak dlouho, než zaútočila? Zpoždění bylo zřejmě způsobeno nutností provést patřičné vojenské přípravy ve stejné, ne-li mnohem větší míře, než snahou dobrat se pokojného řešení. Během prvních březnových dnů bolševici ve spěchu zabezpečovali staré hlavní město, stejně jako důležité strategické body v okolí, zejména Krasnou Gorku a Oraniebaum a také Lisý Nos a Sestroreck na karelském pobřeží. Všichni členové Komunistické strany v Petrohradě a

---

chybné. Loď se nacházela v Petrohradě, kam odplula pouhý jeden den před povstáním pro uhlí.

240 Viz např. Quarton ministru zahraničí, 9. 3. 1921, tamtéž, 861.00/8296: „*Led je silný u obou břehů, ale revolucionáři se pravděpodobně opevnili vodním příkopem a jsou nyní chráněni otevřenou vodní plochou.*”

241 Novaja Russkaja Žizň, 19. 3. 1921. London Times, 21. 3. 1921. Socialističeskij Vestnik, 5. 4. 1921, 5-6.

242 Příčiny, povody, těčeníje i ocenka Kronštadtskich sobytiji, rukopis Hoover Library. Puchov: Krasnaja Letopis, 1931, č. 1, 17.

243 Petričenko: Pravda o Kronštadtskich sobytijach, 12. Katkov: The Kronstadt Rising, St. Antony Papers, č. 6, 33.

244 Pravda o Kronštadtě, 51.

sousedících oblastech byli zmobilizováni a dostali zbraně. Pátého března již byla vytvořena milice v počtu asi 4.000 mužů a posílena dobrovolníky z řad Mladých komunistů a místních odborových svazů. Navíc byly shromážděny stovky *kursantů* z bezprostředního okolí i tak vzdálených měst, jako Moskvy, Orlu a Nižného Novgorodu a proti povstání byli rovněž nasazeny zvláštní jednotky Čeky (*Vochr*) a příslušníci hlídkových oddílů. Byl zahájen přísný dohled na vlaky, opouštějící Petrohrad do stanic směrem na Kronštadt, aby se zabránilo jakémukoli kontaktu se vzbouřenci. Sovětští vůdci, jejichž pozornost byla probuzena neúspěšnou vzpourou v Oraniebaumu a možná i vzpomínkami na protibolševické povstání na Krasné Gorce v roce 1919, posilovali vojenské posádky na těchto klíčových pozicích a osobně podnikali inspekční cesty, aby vymýtili jakoukoli podvratnou činnost.

Přestože v samotném Petrohradě stávky a demonstrace úplně ustaly, přetrvávala nálada pochmurného očekávání, hraničící s panikou. Jednoho časného rána Viktor Serge odcházel z hotelu Astoria a uviděl starou služku, nenápadně odcházející s několika balíčky v rukou. „*Kam tak brzo ráno, babičko?*“, zeptal se. „*Ve vzduchu visí, že se ve městě něco stane*“, odpověděla. „*Všechny vás podřezou, moji chudáčkové a zase se bude všude drancovat*“.²⁴⁵ Znovu se začaly šířit výhrůžky proti Židům. Mnoho továren a obchodů ve městě zavřelo kvůli neustálým řečem o nových nepokojích. Třetího března Petrohradský obranný výbor, nyní obdařen absolutní mocí nad celou provincií, přijal přísná opatření na zabránění dalších bouří. Město se proměnilo na jedna velká kasárna a na každém rohu patrolovali vojáci. Upozornění, vylepená po zdech, připomínala občanům, že všechna shromáždění budou okamžitě rozehnána a ti, kdo se postaví na odpor, zastřeleni na místě. Ve dne byly ulice takřka vylidněné a noční život úplně ustal kvůli zákazu vycházení, posunutém na devátou hodinu večerní.²⁴⁶

Zinovjev ve své trojité roli stranického šéfa, předsedy Petrohradského sovětu a předsedy Obranného výboru důsledně využil moci, soustředěné ve svých rukou. Po dobu trvání výjimečného stavu jednal efektivně a duchapřítomně a projevil velmi málo ze své popudlivosti nebo sklonu propadnout panice. Čtvrtého března svolal zvláštní schůzi Sovětu s Kronštadtem jako hlavním bodem jednání. Kromě řádných členů byli také pozváni představitelé dalších institucí jako odborových svazů, továrních výborů, vojenských jednotek a mládežnických organizací. Anarchističtí předáci Alexander Berkman a Emma Goldman, stále mající přátelské vztahy s vládou, byli rovněž přítomni a zanechali nám živý popis událostí, k němuž můžeme ze soudobých tiskových zpráv dodat jen velmi málo.²⁴⁷

Schůze byla bouřlivá od počátku až do konce. Zinovjev a Kalinin odsoudili vzpouru jako bělogvardějské spiknutí, podporované menševiky, esery a dohodovými agenty, ale v tu chvíli povstal jeden muž z přední řady, dělník z továrny Arsenal a začal bránit povstalce. Ukázal prstem na Zinovjeva a křičel: „*Je to právě krutá necitelnost Vás a Vaší strany, co nás dohnalo až do stávky a vzbudilo sympatie u našich bratrů námořníků, kteří s námi v revoluci bojovali bok po boku. Oni nejsou vinni žádným zločinem a Vy to dobře víte. Úmyslně je hrubě pomlouváte a voláte po jejich likvidaci!*“ Jak popisuje situaci Emma Goldman, výkřiky „*kontrarevolucionáři*“, „*zrádce*“, „*menševický bandito*“ proměnily shromáždění v úplnou vřavu, ale dělník se nesklonil a jeho hlas přehlušil ostatní: „*Sotva před třemi lety jste byli Vy, Lenin, Trockij, Zinovjev a všichni ostatní odsuzováni jako němečtí agenti. My, dělníci a námořníci, jsme vám přišli na pomoc a zachránili jsme vás před Kerenského vládou. Dejte si pozor, aby vás nepotkal stejný osud, jako ji!*“

245 Serge: *Memoirs of a Revolutionary*, 125.

246 Petrogradskaja Pravda, 3. 3. 1921. Izvěstija Petrogradskovo sověta, 3. 3. 1921.

247 Berkman: *The Kronstadt Rebellion*, 30-31. Goldman: *Living my Life*, 879-881. Krasnaja Gazeta, 5. 3. 1921. Izvěstija CIK, 6. 3. 1921. Viz rovněž Kornatovskij, ed.: *Kronštadtskij mjatěž*, 40-42 a Pravda o Kronštadtě, 165-166.

Tehdy na jeho obranu vystoupil jeden námořník z Kronštadt. Prohlásil, že na revolučním duchu jeho soudruhů se nic nezměnilo a oni jsou připraveni bránit revoluci až do poslední kapky krve. Pak pokračoval a začal číst Petropavlovskou rezoluci a setkání, uvádí Goldman, se proměnilo ve zmatenou záplavu výkřiků a Zinovjev, který odpovídal uprostřed řevu a zmatku, požadoval, ať se Kronštadt okamžitě vzdá, jinak budou vyneseny tresty smrti. Navzdory protestům několika delegátů byla přijata rezoluce, požadující, aby se námořníci uklidnili a vrátili moc do rukou Kronštadtského sovětu, kam oficiálně náležela. Jestli bude prolita byt' jediná kapka krve, prohlašovala rezoluce, to záleží na vašem svědomí. „Okamžitě se rozhodněte. Bud' jste s námi proti společnému nepříteli, nebo zahynete v hanbě a ponížení, společně s kontrarevolucionáři“.²⁴⁸

Jednou z očekávaných postav, které se měly zúčastnit setkání, byl Trockij, nejnadanější člen vlády pro řešení krizových situací, ale nepřijel včas. Výbuch povstání ho zastihl na Západní Sibíři, dějišti rozsáhlých rolnických nepokojů. Když se dozvěděl o událostech, okamžitě se vrátil do Moskvy, aby se poradil s Leninem a pak spěchal na sever do Petrohradu a do starého hlavního města dorazil čtvrtého nebo pátého března. Jeho prvním činem bylo vydání ostrého ultimáta (zveřejněného 5. března), požadujícího okamžitou a bezpodmínečnou kapitulaci vzbouřených námořníků.

*„Dělnicko - rolnická vláda nařizuje, aby se Kronštadt a vzbouřenecká plavidla okamžitě podřídila autoritě Sovětské republiky. Rozkazují tedy všem, kteří vztáhli ruku na socialistickou otčinu, aby okamžitě složili zbraně. Neposlušní budou odzbrojeni a vydáni sovětským úřadům. Uvěznění komisaři a další vládní představitelé musí být okamžitě propuštěni. Pouze ti, kteří se bezpodmínečně vzdají, mohou počítat se shovívavostí Sovětské republiky. Zároveň vydávám rozkazy na potlačení vzpoury a podrobení vzbouřenců silou zbraní. Zodpovědnost za ztráty, které přitom může utrpět pokojné obyvatelstvo, padá výlučně na hlavy kontrarevolučních vzbouřenců. Toto varování je konečné“.*²⁴⁹

Pokud toto měl být upřímný pokus vyhnout se ozbrojenému střetnutí, pak nevyhnutelně selhal. Nebral vůbec na vědomí náladu, panující mezi námořníky a mohl je pouze posílit v odhodlání držet se tak dlouho, než budou zaručeny reformy. „To, že zbylo na Trockého, aby námořníkům adresoval taková slova“, poznamenal jeho životopisec Isaac Deutscher, „byla další historická ironie. Dříve to přece byl jeho vlastní Kronštadt, Kronštadt, který sám nazval 'pýchou a slávou revoluce.' Kolikrát jen promlouval na mítincích na námořní základně v horkých dnech roku 1917! Kolikrát ho námořníci vyzdvihli na ramena a divoce oslavovali jako svého přítele a vůdce! Jak oddaně ho následovali do Tauridského paláce, do jeho vězeňské cely v Krestách, až ke kazaňským hradbám na Volze a vždy se přitom řídili jeho radami a vždy takřka slepě poslouchali jeho rozkazy! Kolika úzkostem čelili společně, kolika nebezpečím se postavili!“ Nyní však byla jiná doba a Prozatímní revoluční výbor odpověděl na Trockého ultimátum vlastním varováním: „Povstala devátá vlna (tj. kulminační vlna bouře na moři) revoluce pracujících a smete z tváře Sovětského Ruska všechny hrubé nactiutrhače a tyrany se vši jejich zkažeností - a Vašeho Blahorodí, pane Trockij, pak už nebude zapotřebí“.²⁵⁰

Stejného dne, pátého března, byl Petrohradským obranným výborem vydán leták a shozen na Kronštadt z letadla. Pokud se něčím vyznačoval, pak tedy jeho výrazivo bylo ještě provokativnější, než Trockého ultimátum. Stálo v něm, že za esery a menševiky už cení svoje tesáky Bílí

²⁴⁸ Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjaděž, 42.

²⁴⁹ Trockij: Kak vozoruzhalas revolucija, III, část 1, str. 202. Pod ultimátem byli dále podepsáni S. S. Kameněv, vrchní velitel Rudé armády a M. N. Tuchačevskij, velitel 7. armády v Petrohradě.

²⁵⁰ Deutscher: The Prophet Armed, 512. Pravda o Kronštadtě, 68.

generálové. „Skutečnými vůdci vzpoury jsou generál Kozlovskij a jeho pobočníci, kapitán Burkser, Kostromitinov, Širmanovskij a další bělogvardějci, kteří námořníky zrazují přísliby demokracie a svobody. Ve skutečnosti bojují za obnovení carismu a za nového Virena (velitel kronštatdské námořní základny až do svého zabití v únoru 1917), který by si na vás znovu zasedl. To, že Petrohrad, Sibiř a Ukrajina jsou s vámi, je nestoudná lež. Pravdou je, že jste obklíčeni ze všech stran a vaše postavení je beznadějně!” Leták končil varováním: „V poslední chvíli vás Kozlovští a Petričenkovi nechají v bryndě a uprchnou do Finska. Co pak budete dělat? Pokud je budete následovat, myslíte si, že vás ve Finsku někdo bude žít? Neslyšeli jste, co se stalo Wrangelovým mužům, kteří padají jak mouchy hladem a nemocemi? Stejný osud čeká i na vás, pokud se nezdáte do 24 hodin. Pokud ano, budete omilostněni, ale jestli se postavíte na odpor, postřílíme vás jako koroptve.”²⁵¹

Přestože výhrůžka postřílet povstalce „jako koroptve” je často připisována Trockému, skutečným viníkem byl Zinovjevův Petrohradský obranný výbor. Námořníky to v každém případě do slova rozběsnilo. Trockij a Zinovjev se stali jejich nepřáteli na život a na smrt a symboly všeho zlovolného a strašného na sovětském režimu. Lenin, který pro danou chvíli zůstal v pozadí, byl vystaven hněvu kronštatdských až příštího týdne, ale ani tehdy si nevysloužil takovou zášť, jako jeho dva kolegové. Pobouření dosáhlo vrcholu v okamžiku, kdy petrohradské vládní úřady nařídily zatknout rodiny kronštatdských jako rukojmí. Systém rukojmí zavedl Trockij v době občanské války jako varování pro „vojenské specialisty”, bývalé carské důstojníky, kteří se mohli nacházet v pokušení zradit rudoarmějské síly pod svým velením. „Dejte převlékačům kabátů vědět”, stojí v Trockého rozkaze z 30. září 1918, „že zároveň zrazují i své rodinné příslušníky - otce, matky, sestry, bratry, manželky a děti”.²⁵² V případě Kronštadu nicméně rozhodnutí vzít rukojmí neučinil Trockij, jak nasvědčuje množství svědectví, ale Petrohradský obranný výbor ještě předtím, než Trockij přijel do města. Obranný výbor vznesl požadavek na okamžité propuštění třech bolševických představitelů, zadržovaných námořníky druhého března. „Pokud zadržným soudruhům být jen zkřívíte vlásek, v reakci na to budou padat hlavy rukojmích”.²⁵³ Oznámení bylo učiněno pátého března, ve stejný den, kdy vláda vydala ultimátum povstalcům. Sedmého března kronštatdská *Izvěstija* odpověděla požadavkem, aby rukojmí byli během 24 hodin propuštěni: „Kronštatdská posádka prohlašuje, že komunisté se zde těší úplné svobodě a jejich rodiny jsou v naprostém bezpečí. Nebudeme následovat příkladu petrohradského sovětu, protože podobné metody považujeme za hanebné a zločinecké, i když za nimi stojí bezmocná zuřivost. Nikdy předtím ale historie nebyla svědkem takových činů”.²⁵⁴ Z této výzvy samozřejmě nic nevzešlo.

Mezitím se Alexandr Berkman a Emma Goldman poté, co se dozvěděli o bolševickém ultimátu, rozhodli udělat vše, co bude v jejich silách, aby zabránili krveprolití. Pátého března společně se dvěma dalšími soudruhy zaslali Zinovjevovi dopis, v němž navrhovali vytvoření nestranné komise, která by spor urovnala. Komise se měla skládat z pěti osob, z toho dvou anarchistů, odjet do Kronštadu a pokusit se vypracovat mírové narovnání. Dopis prohlašoval, že námořníky do otevřeného protestu dotlačil hlad a zima a nemožnost najít někde zastání, ale pokud nebude okamžitě, nikoli prostřednictvím síly zbraní, ale přátelské dohody, nalezeno nějaké řešení, situace mohou zneužít skuteční kontrarevolucionáři. Uchýlit se k násilí by celou věc ještě ztížilo a posloužilo jen Bílým. Zároveň by použití síly dělnicko - rolnickou proti samotným dělníkům a rolníkům mělo silně demoralizující dopad na mezinárodní revoluční hnutí.²⁵⁵

251 Kornatovskij, ed.: Kronštatdskij mjaděž, 188-189.

252 Trockij: Kak vozoružalas revoljucija, tamtéž.

253 Pravda a Izvěstija CIK, 5. 3. 1921

254 Pravda o Kronštatdě, 73.

255 Berkman: The Bolshevik Myth, 301-302. Goldman: Living My Life, 882-883. Dopis byl napsán Berkmanem.

Existovala značná šance, že takový smířlivý krok, přicházející po selhání námořníků získat podporu na pevnině, by mohl utišit jejich hněv a odvrátit následující tragédii. Přestože na Berkmanovu výzvu nikdo neodpověděl, příštího dne, šestého března, petrohradský sovět telefonoval Revolučnímu výboru a požádal, jestli by delegace straníků i nestraníků z jeho řad mohla navštívit Kronštadt, aby se seznámila s panující situací. Ať už bylo učiněno v reakci na anarchisty nebo ne, toto bylo první konstruktivní a smířlivé gesto ze strany bolševiků od propuknutí povstání. Je tedy nešťastné, že muselo být odmítnuto. Povstalci, plni hořkosti vůči vládě, která právě uvěznila jejich manželky a děti, odpověděli, že „*nevěříme nestranickému charakteru vašich nestranických představitelů*“. Namísto toho požadovali, aby obyvatelé Petrohradu sami v přítomnosti kronšadtských pozorovatelů vybrali bezpartijní dělníky, vojáky a námořníky a dále nejvíce 15% komunistických delegátů, jmenovaných petrohradským sovětem.²⁵⁶ Tato rázná a nekompromisní odpověď představovala jasné odmítnutí návrhu. Pak se už vláda o žádnou dohodu s povstalci nesnažila.

...

SEDMÉHO BŘEZNA čas vypršel. Čtyřicetihodinové ultimátum z pátého března, prodloužené následujícího dne o dalších 24 hodin, vypršelo, aniž by jedna ze stran změnila názor. Nyní byla vláda připravena použít sílu. V době trvání příměří do Petrohradu a okolních pevností směřoval příval vojáků a techniky. Každý den přijížděly další oddíly *kursantů* a Čeky, nejspolehlivějších součástí Rudé armády, dopravené sem z nejrůznějších koutů země. Navíc byli povoláni nejprominentnější „vojenští specialisté“ a rudí velitelé, aby společně připravili plán útoku. Pátého března byl M. N. Tuchačevskij, navzdory svému mládí talentovaný a zkušený důstojník, jmenován do čela 7. armády a jednotek Petrohradského vojenského okruhu a nahradil tak D. N. Avrova, jehož místo zaujal v Zinovjevově Obranném výboru. Tuchačevskij, narozený ve šlechtické rodině v provincii Penza, byl pážetem v carském kadetském sboru a před I. světovou válkou poručíkem carské armády. Po Říjnové revoluci přešel k bolševikům a stal se jedním z vynikajících velitelů občanské války. V roce 1920 ve věku dvaceti sedmi let velel rudým silám na severní polské frontě a než byl odražen maršálem Pilsudským, téměř se mu podařilo obsadit Varšavu.

Tuchačevskij nyní stál před úkolem stejně složitým jako ostatní z jeho vojenské kariéry. Sedmá armáda byla rozložena v petrohradské oblasti po celou dobu občanské války (zastavila Judeničův postup v roce 1919) a nyní se nacházela v „*demobilizační náladě*“.²⁵⁷ Poté, co boje ustaly, muži se toužili vrátit domů. Většinou byli rolnického původu a protože sdíleli nespokojenost vesnice, nechápali, proč by měli povstalecký program za něco kritizovat a kronšadtská hesla mezi nimi vyvolávala sympatickou odezvu. Navíc jejich morálku narušily petrohradské dělnické demonstrace. Bylo zcela zřetelné, že poslat tyto muže do boje proti vlastním bratrům, „*pýše a slávy revoluce*“, bylo značně riskantní. Mohli odmítnout střilet na povstalce nebo dokonce přejít na jejich stranu. Tuchačevskij se tak snažil zvýšit jejich bojovou morálku a pečlivě je živil a šatil jak nejlépe dovedl. Co se týče provedení útoku, spoléhal se hlavně na důstojnické kadety a speciální čekistické jednotky a vybrané bolševické oddíly, svezené z dalších oblastí.

Kronštadt se mezitím připravoval na útok. Coby klíčové strategické postavení se pyšnil početnou posádkou a vynikajícími obrannými prostředky. Povstalci čítali přibližně 13.000 námořníků a vojáků a dále asi 2.000 mužů z řad civilního obyvatelstva. Ostrov Kotlin byl obklopen početnými forty a dělostřeleckými bateriemi, z nichž většina byla postavena na konci devatenáctého století podle plánů generála E. I. Totlebena, vynikajícího ruského vojenského inženýra. Na severní straně

²⁵⁶ Pravda o Kronštadtě, 73-74.

²⁵⁷ Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 44. S. E. Rabinovič, Dělegaty 10-ovo sjezda RKP(b) pod Kronšadtom v 1921 godu, Krasnaja Letopis, 1931, č. 2, 26-31.

se nacházely Fort Totleben a Krasnoarmějec a řetězec sedmi číslovaných fortů, sahající ke karelskému pobřeží. Na jihu byly Fort Petr, Pavel, Konstantin a Alexander a dva číslované forty. Všechny dělostřelecké baterie a forty byly silně opevněné betonem a pancéřem a vyzbrojené těžkými děly v otočných věžích. Sečteno a podtrženo, Kronštadt disponoval 135 těžkými děly a 68 kulometry na fortech a válečných plavidlech. Petropavlovsk a Sevastopol byly každá vyzbrojeny dvanácti děly ráže 305 mm a šestnácti děly ráže 120 mm. Byly postaveny těsně před I. světovou válkou a představovaly jedny z prvních moderních bitevních lodí carského ruského námořnictva. Petropavlovsk v roce 1919 vážně poškodil útok britského torpédového člunu, ale následně byl opraven a znovu zařazen do služby. Tyto dvě bitevní lodě, zamrzlé bok po boku v přístavu, však nebyly tak efektivní, jak se mohlo zdát. Nějaký led okolo nich sice již byl odsekán, ale stále neměly dostatečný manévrovací prostor a velké lodě si do jisté míry vzájemně blokovaly palebná pole. Jejich děla nicméně dalece překonávala výzbroj Krasné Gorky, nejsilnějšího fortu na pevnině. Ta měla v pohotovosti pouze čtyři děla ráže 305 mm, neboť škody, způsobené během vzpoury z června 1919, ještě nebyly zcela opraveny. Zbytek fortového dělostřelectva neměl dostatečnou ráži, aby ohrozil vzdálený Kronštadt. V případě dělostřeleckého souboje, jak zdůraznil také autor Tajného memoranda, se Krasnaja Gorka s ostrovními pevnostmi a válečnými plavidly vůbec nemohla měřit, neboť na jejich straně bylo 24 plně funkčních děl ráže 305 mm, 12 děl ráže 279,4 mm a 10 děl ráže 254 mm. Kromě Petropavlovsku a Sevastopolu se v kronštadtském přístavu a suchých docích nacházelo osm dalších válečných lodí včetně jedné řadové bitevní lodi a třech obrněných křižníků, 15 dělových člunů a 20 menších jednotek. Protože ale nebyly k dispozici žádné ledoborce, tato plavidla nemohla vyrazit do akce.²⁵⁸

Podmanit si pevnost tedy vůbec nebyl snadný úkol. Kromě skvělého obranného postavení Kronštadt těžil ze široké ledové plochy, oddělující jej od bolševických pevností na pevnině. Do Oraniebaumu a Krasné Gorky na jižním pobřeží průlivu to bylo devět a dvacet jedna kilometrů a do Lisého Nosu a Sestrorecku na severním neboli karelském pobřeží třináct a dvacet kilometrů. Útočící armáda tak musela přejít hrozivě široký úsek otevřené ledové plochy bez jakékoli ochrany před vražednou palbou děl a kulometů, skrytých pod betonem a ocelí v bunkrech. Byla to právě tato děsivá noční múra, co spíše než cokoli jiného - včetně únavy z války a sympatií k obráncům - podlamovalo bojovou morálku bolševických sil, shromážděných na pobřeží Finského zálivu a čekajících na rozkaz vyrazit vpřed.

Jakkoli se pevnost mohla zdát nedobytná, měla vážné slabiny. Zásoby munice mimo jiné nepostačovaly na delší obléhání, obránci postrádali teplé oblečení a zimní boty a kvůli všeobecnému nedostatku paliva Petropavlovsku zůstávalo pouze 300 tun uhlí (každý den se v průměru spotřebovalo 40 tun) a Sevastopolu vůbec nic. Co ale bylo ještě horší, zásoby potravin se rychle tenčily. Přestože obyvatelé měli ještě nějaké vypěstované brambory, tak zásoby konzerv a koňského masa už byly chudičké. Ve skladech již nebyla žádná mouka a pouze malé množství chleba nevalné kvality, postačující (podle dobře informovaných zdrojů) na necelé dva týdny při denním přidělu 250 gramů.²⁵⁹ Jedna věc ale byla nad slunce jasná. Než povstání dojde na konec své cesty, obě strany budou velmi trpět.

...

VOJENSKÉ OPERACE začaly sedmého března. V 18.45 bolševické baterie v Sestrorecku a Lisém Nosu na severním pobřeží zahájily palbu na Kronštadt. Kanonáda, mířená hlavně na předsu-

²⁵⁸ Údaje o kronštadtských obranných postaveních jsem čerpal z Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 80-81. Komatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 43 a 95. Pravda o Kronštadtě, 24 a 90. Bolšaja sovětskaja enciklopedija, 1. vyd., XXXV, 223. Ruř, 12. 3. 1921 a London Times, 16. a 30. 3. 1921.

²⁵⁹ Zpráva poručíka R. Kelleyho, v Quarton ministru zahraničí, 23. 4. 1921, National Archives, 861.00/8619.

nuté forty, se snažila oslabit povstalecké obranné pozice před útokem pěchoty. Když forty odpověděly, zahřměla děla z Krasné Gorky na protilehlém pobřeží, po čemž následovala 305 mm děla ze Sevastopolu. Probíhal regulérní dělostřelecký souboj. V Petrohradě Alexandr Berkman přecházel přes Něvský prospekt, když k němu dolehlo vzdálené dunění děl. Začal útok na Kronštadt! Tento zvuk měl na anarchistického předáka drtivý dopad a zničil poslední zbytky jeho důvěry v bolševický režim. „*Mé srdce je mrtvé žalem, něco ve mě zemřelo. Lidé na ulicích vypadají zlomení smutkem, vyděšení. Nikdo se neodvážá promluvit. Hřmění těžkých děl trhá vzduch*“.²⁶⁰

Sedmý březen byl výročím Dne žen. Uprostřed výbuchů dělostřeleckých granátů kronšadtské rádio předalo pozdravy pracujícím ženám celého světa. Povstalci odsoudili bolševiky jako „*ne-přátele pracujícího lidu*“ a volali po skoncování s jakoukoli tyraní a despotismem. „*Možná se již brzy osvobodíte od všeho násilí a útlaku. Ať žijí svobodné revoluční pracující ženy. Ať žije celosvětová sociální revoluce!*“²⁶¹

Dělostřelecká výměna netrvala dlouho, neboť sněžení a hustá mlha snížily viditelnost na nulu a přiměly obě strany zastavit palbu. Škody v Kronšadtu byly malé a pouze dva obránci byli zraněni. Revoluční výbor nicméně vyjádřil své pobouření. První výstřely byly vypáleny, prohlašovala kronšadtská *Izvěstija* příštího rána, ale my potopíme připlouvající bolševické „*pirátské lodi... Všechnu moc sovětům! Dejte ruce pryč od našeho zřízení, vaše ruce, potřísněné krví těch, kteří padli v boji za svobodu v boji proti bělogvardějcům, velkostatkářům a buržoazii!*“²⁶²

V souladu s Tuchačevského plánem po dělostřeleckém bombardování následoval pokus zmocnit se pevnosti přímým útokem. Tento útok, provedený bolševickými silami ze severního i jižního pobřeží, přišel příštího dne těsně před úsvitem. V oslepující sněhové bouři Tuchačevského jednotky vyrazily na led, zahaleny do bílých pláštů, aby splynuly se sněhem, pokrývajícím Finský záliv. V čele se nacházely oddíly důstojnických kadetů, po nichž následovaly elitní jednotky Rudé armády, mající v zádech kulometné oddíly Čeky, které měly odradit potenciální dezertéry. Obránci byli připraveni a měli se na pozoru. Jak se jednotky přiblížily, snesla se na ně vražedná přehrada dělostřelecké a kulometné palby z fortů a baterií okolo ostrova. Některé z vybuchujících granátů otevřely velké pukliny v ledu a pohltily celé skupiny útočníků do vodního hrobu. Serge napsal, že to byl začátek strašného bratrovražedného boje.²⁶³ Když se vody Finského zálivu zavřely nad prvními oběťmi, někteří rudoarmějci včetně celé jednotky *kursantů* z Peterhofu začali přebíhat ke vzbouřencům. Ostatní odmítli dále postupovat, a to navzdory výhrůzkám kulometčíků za zády, kteří měli rozkaz postřílet všechny váhající vojáky. Komisař severní skupiny podal hlášení, že jeho oddíly chtějí do Kronšadtu vyslat delegaci, aby se seznámila s požadavky povstalců. Podle všeho se již minulé noci bolševičtí vojáci vydali v malých skupinách vyměnit si s povstalci tiskoviny.²⁶⁴ Nakonec se k nejvysunutějším fortům podařilo dostat pouze zbytku úderných jednotek a i ty se musely stáhnout kvůli silné palebné přehradě.

Ráno sněhová bouře ustoupila a odhalila velké rozlohy ledové plochy po všech stranách pokryté padlými. Když se viditelnost obnovila, bolševické baterie začaly znovu bušit do pevnosti, zatímco kronšadtská těžká děla jim odpověděla, poškodila železniční úsek mezi Oraniebaumem a Peterhofem a zapálila řadu budov. Občasné zkusmé útoky sovětské pěchoty nepřinesly žádné výsledky. Odpoledne bolševická letadla přeletěla přes průliv, aby bombardovala kronšadtská opevnění, což byl první letecký útok na ostrov od Judeničova baltského tažení v roce 1919. Přestože

²⁶⁰ Berkman: *The Bolshevik Myth*, 303.

²⁶¹ *Pravda o Kronšadtu*, 80.

²⁶² *Tamtéž*.

²⁶³ Serge: *Memoirs of a Revolutionary*, 130.

²⁶⁴ Petričenko: *Pravda o Kronšadtskich sobytijach*, str. 12. Mettová: *La Commune du Cronstadt*, 51.

nálety sporadicky pokračovaly po celý zbytek dne, způsobily jen malé škody. Asi v šest hodin večer jedna bomba dopadla dovnitř do města, poškodila dům a zranila třináctiletého chlapce. Po celou dobu vzpoury se bolševické letecké útoky nikdy neukázaly jako efektivní, především kvůli těžké protiletadlové palbě a špatné viditelnosti.²⁶⁵

Boje z 8. března sotva začaly, když Petrohradský sovět vítězoslavně oznámil, že povstalci jsou již „na překotném ústupu”. Stejněho dne si Lenin, oslovující úvodní shromáždění X. sjezdu strany v Moskvě, byl stejnou měrou jist výsledkem. „Ještě nemám k dispozici nejnovější zprávy z Kronštadu”, řekl, „ale nepochybují, že povstání, za nímž se tyčí známá postava bělogvardějského generála, bude zlikvidováno v průběhu několika málo příštích dní, ne-li hodin”.²⁶⁶ Tato prohlášení se ukázala být předčasná. Útok z 8. března ve skutečnosti skončil naprostým neúspěchem. Bolševici ztratili stovky mužů, aniž se jim podařilo prolomit kronšadtské obranné pozice.²⁶⁷ V uspěchaném pokusu potlačit vzpouru nasadili nedostatečné síly, patrně jen 20.000 mužů, a provedli nedostatečné přípravy na úspěšné dobytí silné pevnosti. Jednotky, vybrané pro svoji spolehlivost, selhaly v klíčovém okamžiku, částečně kvůli tomu, že se zdráhaly střílet na obyčejné námořníky a vojáky, jako byli oni sami, ale hlavně kvůli strachu vyjít na otevřenou ledovou plochu bez ochrany, vystaveni smrtící křížové palbě z kronšadtských baterií a fortů.

Toho večera se ke Kronštadu z jihu přiblížila skupina bolševiků, nesoucích bílou vlajku. Dva členové Prozatímního revolučního výboru, Veršinín a Kupolov, jim vyjeli vstříc na koních. Podle tvrzení jednoho *kursanta* z bolševického oddílu, Veršinín, námořník ze Sevastopolu, na ně volal výzvu ke společné akci proti židovským a komunistickým utlačovatelům a vyzýval je k vytvoření skutečně revolučního zřízení ve formě svobodných sovětů.²⁶⁸ Jestli k tomu skutečně došlo, není známo, ale Veršinín byl na místě zajat, zatímco Kupolovovi se podařilo tryskem ujet do bezpečí.

Povstalci byli rozzuřeni touto zradou, ale jejich pocity byly mírněny soucitem s padlými bolševickými vojáky. V úvodníku, nazvaném „Dáváme na vědomí celému světu”, Revoluční výbor ostře obviňoval „polního maršála” Trockého z odpovědnosti za krveprolití. Výbor znovu za účelem odvrácení dalšího násilí navrhl, aby do Kronštadu byla vyslána bezpartijní delegace a dozvěděla se pravdivé skutečnosti o jejich hnutí. „Dáváme vědět pracujícím celého světa, že my, obránci zřízení sovětů, strážíme výdobytky sociální revoluce. Bud' zvítězíme, nebo padneme v ruinách Kronštadu v boji za spravedlivou věc pracujících mas. Krev nevinných padá na hlavu bolševických fanatiků, zpitých mocí. Ať žije zřízení sovětů!”²⁶⁹

265 Pro další detaily útoku z 8. března viz Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 44-46, 67-68. Petričenko: Pravda o Kronšadtskich sobytijach, 14-15 a Pravda o Kronšadtdě, 23, 90, 106 a 180.

266 Izvěstija Petrogradskovo sověta, 8. 3. 1921. Děsjatyj sjezd RKP(b), 33.

267 Dobře informovaný zdroj odhaduje bolševické ztráty na 500 padlých a 2.000 zraněných. Kak načalos vosstanije v Kronšadtdě, 12. 3. 1921, Miller Archives, soubor 5M, č. 5.

268 Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 95-96. Srovnej s Pravda o Kronšadtdě, 94-98 a 129.

269 Pravda o Kronšadtdě, 82.

Kapitola 5

Kronštadtský program

Kronštadtské povstání trvalo pouze něco málo déle než dva týdny. V průběhu tak krátké doby byla přesto založena pozoruhodná revoluční komuna pod vedením Prozatímního revolučního výboru, jehož členové, i když neměli žádnou dlouhodobější strategii, vykazovali zjevné nadání pro improvizaci a sebeorganizaci. Jak jsme již viděli, výbor byl vytvořen 2. března z pětičlenného předsednictva konference v Domě vzdělání. Brzy se ale ozřejmilo, že pro správu a obranu města i posádky bude zapotřebí vytvořit širší orgán. Večer 4. března se přibližně 200 delegátů z kronštadtských továren a vojenských jednotek, pravděpodobně stejných, kteří se sešli v Domě vzdělávání před dvěma dny, shromáždilo po práci v Posádkovém klubu a uprostřed zvolání jako „Vítězství nebo smrt“ zvolilo rozšířený patnáctičlenný Revoluční výbor.²⁷⁰

V rámci usnadnění úkolu spravovat kronštadtské civilní a vojenské záležitosti, nový výbor přenesl své ústředí z bitevní lodi Petropavlovsk do Lidového domu, umístěného přímo ve městě. Petričenkovi, předsedovi výboru, začali asistovat Jakovenko a Archipov, zvolení coby místopředsedové a Kilgast jako sekretář. Každému ze zbývajících členů byla na jeho zodpovědnost přidělena určitá oblast: civilní záležitosti spravovali Valk a Romaněnko, spravedlnost Pavlov a dopravu Bajkov, který normálně v Kronštadtu zastával místo vedoucího oddělení pevnostní výstavby, zatímco Tukin měl na starost zásobování a Perepelkin agitaci a propagaci.²⁷¹

V souladu s bodem č. 9 Petropavlovské rezoluce byly zrušeny odstupňované potravinové přiděly. Zvláštní přiděly se poskytovaly pouze nemocnicím a dětským domovům a další jídlo mohlo být vydáno nemocným na základě písemného lékařského předpisu. Potraviny byly jinak v Kronštadtu vydávány na rovnostářském základě výměnou za spotřební kupóny. Distribuci zajišťovaly dvě existující instituce, *Gorkomunna* a *Gorprodkom* pod pečlivým dohledem Revolučního výboru. V povstaleckých novinách, *Izvěstiji* Prozatímního revolučního výboru, byla čas od času oznamována místa vydávání potravin. Výbor také používal rádiovou stanici Petropavlovsku, aby vysílal mimořádná oznámení pro městské obyvatelstvo a komunikoval s vnějším světem.²⁷²

V prvních dnech povstání byl vyhlášen zákaz vycházení od 23.00 a pohyb ve městě i mimo něj se přísně kontroloval. Školy byly až do odvolání uzavřeny. Revoluční výbor zároveň vydal sérii výnosů, majících dopad na politickou strukturu Kronštadtu. Na základě bodu č. 7 Petropavlovské rezoluce zrušil politické oddělení v pevnosti a zahájil nový vzdělávací program v Posádkovém klubu. Místní Dělnicko - rolnický inspektorát byl nahrazen komisí, složenou z delegátů odborových

---

²⁷⁰ Pravda o Kronštadtě, 56-57.

²⁷¹ Novaja Russkaja Žizň, 11. 3. 1921. Puchov: Kronštadtskij mjaděž, 76.

²⁷² Pravda o Kronštadtě, 52-54, 77-78. Berkman: The Kronstadt Rebellion, 20-21. Všechna čtrnáct vydání *Izvěstije* bylo reprodukováno v *Pravdě o Kronštadtě*, která tak představuje nejhodnotnější pramen o programu a činnosti povstalců.

svazů, představující, jak lze domyslet, patrně model „*nestranického kontrolního úřadu*“, zmíněného v bodě č. 14 Petropavlovské rezoluce. V každé veřejné instituci, odborovém svazu, továrně a vojenské jednotce, byla navíc zvolena revoluční trojka, aby na lokální úrovni prováděla nařízení Revolučního výboru.²⁷³

Kromě Revolučního výboru ještě existovala konference delegátů, která se sešla v Domě vzdělání druhého března, trvající po celou dobu povstání, s počtem účastníků pohybujícím se mezi dvěma až třemi sty námořníky, vojáky a dělníky. Konference se sešla čtvrtého března, aby rozšířila Revoluční výbor a pak znovu osmého a jedenáctého, kdy kromě jiného vytvořila Kronšadtskou odborovou radu, prostou nadvlády a kontroly ze strany Komunistické strany. Není překvapivé, že agenda se především týkala otázek obrany a zásobování potravinami a palivy.²⁷⁴ Jak uvádí jeden zdroj, tato konference byla zvláštní formou vlastního kronšadtského parlamentu, ale přesněji řečeno patrně sloužila jako svého druhu dočasný sovět, prototyp „svobodných sovětů“, jejichž jménem námořníci povstali ve vzpouře.

Byli to námořníci, nejmilitantnější prvek kronšadtského obyvatelstva, kdo představoval hnací sílu těchto aktivit. Již od počátku se chopili iniciativy, co se týče organizace, plánování a propagace a po dobu krátké historie hnutí v něm sehráli vůdčí roli. V Prozatímním revolučním výboru nezasedal ani jeden voják (a už vůbec ne důstojník) a civilní zaměstnanci a dělníci tvořili pouze zanedbatelnou menšinu členů. Jestliže se ale námořníci postavili do čela, pak tedy kronšadtská posádka – „vojenští specialisté“ a jednotky Rudé armády, obsluhující okolní forty a baterie – se brzy přidala a rovněž tak městské obyvatelstvo, vždy náchylné nechat se ovlivnit námořníky, s nimiž je zaměstnání přivádělo do úzkého kontaktu, nabídlo aktivní podporu. Kronšadt ze sebe přechodně setřásl apatii a zoufalství. Finský novinář, který navštívil ostrov na vrcholu povstání, byl ohromen „*nadšením*“ obyvatel a jejich obnoveným pocitem smysluplnosti a poslání.²⁷⁵

Jak bylo často zmiňováno,²⁷⁶ nálada v Kronšadtu byla prudkým obratem směrem zpět k ohromnému nadšení a vzrušení roku 1917. Pro námořníky, kteří sami sebe označovali za „komunardy“, rok 1917 představoval Zlatý věk. Toužili znovu uchopit revolučního ducha, kdy okovy disciplíny byly roztrženy a jejich ideály ještě nekontaminovaly následky existence bezohledné státní moci. Když před čtyřmi lety spojili svůj osud s bolševiky, mysleli si, že sdílejí totožné cíle, bolševici se jim podle všeho zdáli být kolegy revolucionáři z krajní levice, apoštoly masových otřesů, které zlikvidují donucování a nespravedlnost a vyústí do dělnické republiky svobodných sovětů. „*Socialismus*“, prohlásil sám Lenin v listopadu 1917, „*není vytvářen příkazy shora. Státně - byrokratický automatismus je cizí jeho duchu, socialismus je živý a tvořivý - představuje výtvar samotných lidových mas*“.²⁷⁷ Následující měsíce se nicméně námořníci stali svědky nastolení centralizované diktatury a cítili se zrazeni. Viděli, že nová privilegovaná elita opustila demokratické ideály, za něž bojovali. Během občanské války zůstali loajální k bolševikům, ale byli odhodláni navrátit revoluci na její původní cestu. Jakmile pominulo bělogvardějské nebezpečí, povstali, aby vykoupili ze zástavy říjnové sliby.

Kronšadtská vzpoura tedy jako politické hnutí byla pokusem zklamaných revolucionářů svrhnout „*děsivý režim*“ komunistické diktatury, jak situaci popsala povstalecká *Izvěstija*²⁷⁸ a efektivně obnovit zřízení sovětů. Sověty můžeme historicky vysledovat až k vesnické komuně, tradiční

273 Pravda o Kronšadtdě, 177.

274 Tamtéž, 56-57. Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 7, 22.

275 Za Narodnoje Dělo, 15, 3, 1921.

276 Viz např. Volin: La Révolution Inconnue, 462. Berkman: The Kronstadt Rebellion, 18 a Katkov: The Kronstadt Rising, St. Antony's Papers, č. 6, 70.

277 Lenin: Polnoje sobranije sočiněniji, XXXV, 57.

278 Pravda o Kronšadtdě, 55.

ruské instituci lokální samosprávy. Jak poznamenala Emma Goldman, nejednalo se o nic jiného, než „*starý ruský mir v pokročilejší a revolučnější formě. Je v lidech zakořeněný tak hluboce, že z ruské půdy klíčí přirozeně jako plná květina*“.²⁷⁹ Pro Lenina nicméně svobodné sověty, nezávislé na stranické kontrole, vždy představovaly nepřijatelné kacířství. Lenin instinktivně nedůvěřoval spontánní lidové akci. Obával se, že orgány lokální demokracie mohou posloužit jako potenciální odrazový můstek reakce nebo vést k ekonomickému a sociálnímu chaosu. Když ale revoluce nakonec přišla a všude se objevily místní sověty, uznal jejich hodnotu jako sílu, která zničila starý pořádek a prostředek, jak se dostat k moci. „Všechnu moc sovětům!“ se tedy stalo jedním z ústředních hesel bolševické strany. Po říjnovém státním převratu se však Lenin znovu vrátil k původnímu centralismu a nastolil nad anarchickými a nedisciplinovanými masami revoluční diktaturu. Přestože sovětský systém nepřestával být vyzdvihován jako nová a vyšší forma vlády, jako „proletářská diktatura“, vykreslovaná Marxem, sověty byly stále intenzivněji podřizovány stranické kontrole, až se v roce 1921 staly pouhou zástěrkou nově vzniklé byrokracie.

Námořníci povstali v protestu právě vůči tomuto převrácení revoluce. Pohlíželi na věc tak, že nastal konflikt mezi lidovým ideálem „republiky pracujících“ a „proletářskou diktaturou“, která ve skutečnosti byla diktaturou bolševiků. Stavěli se proti privilegovanému postavení jakékoli politické strany a jejich cílem bylo zlomit bolševický mocenský monopol prostřednictvím zajištění svobody projevu, tisku a shromažďování pro dělníky a rolníky a uspořádání nových voleb do sovětů. Námořníci, jak poznamenal Alexandr Berkman, byli nejoddanějšími stoupenci sovětského zřízení a jejich heslem byl bolševický slogan z roku 1917 „Všechnu moc sovětům!“²⁸⁰ Na rozdíl od bolševiků však požadovali svobodné a svébytné sověty, reprezentující všechny levicové tendence - esery, menševiky, anarchisty a maximalisty - a skutečně odrážející lidové tužby. Motto v záhlaví povstalecké *Izvěstije* tak nabralo nový kurs: „Všechnu moc sovětům, ne stranám!“, „Naše věc je spravedlivá“, prohlašovalo rádio Petropavlovsku 6. března, „*Stojíme za heslem moc sovětům, ne stranám a požadujeme svobodně zvolenou reprezentaci pracujících lidí tedy Sověty, ovládnuté a zmanipulované Komunistickou stranou, které byly vždy hluché k našim požadavkům a potřebám a jedinou odpovědí, které se nám zatím dostalo, byla střelba*“.²⁸¹

Jestliže povstalci volali po svobodných sovětech, nebyli demokraty ve smyslu obhajování rovných práv a svobod pro všechny. Stejně jako bolševici, jimiž opovrhovali, si zachovali přísně třídní pohled na ruskou společnost. Když hovořili o svobodě, byla to svoboda pouze pro dělníky a rolníky, ne pro velkostatkáře a buržoazii. To měli na mysli, když hovořili o „republice pracujících“ - vykonávání všeobecné vůle pracujících bez ohledu na bývalé vykořisťovatele a utlačovatele. V jejich programu nebylo místo pro liberální parlament západoevropského typu a je symbolické, že rozehnutí Ústavodárného shromáždění v lednu 1918 vedl právě kronštadtský námořník. O tři roky později námořníci stále nesouhlasili s Ústavodárným shromážděním nebo jakoukoli podobnou institucí. Celostátní parlament by podle nich nevyhnutelně ovládla nová privilegovaná menšina, pokud ne rovnou těmi samými prvky, které revoluce vystrnadila. Námořníci neviděli žádné smysluplné poslání zastupitelské vlády, ale požadovali přímou masovou demokracii prostých lidí, vykonávanou jimi samotnými pomocí svobodných sovětů. „*Baštou pracujících jsou sověty a nikoli Ústavodárné shromáždění*“, prohlašoval tiskový orgán Prozatímního revolučního výboru.²⁸² Krátce řečeno, parlament a sověty pro povstalce představovaly protikladné zřízení, první, zakotvující nadvládu pracujících, druhé nadvládu buržoazie. Obávali se rovněž, že nové Ústavodárné shromáždě-

279 Avrich: *Russian Anarchists*, 252.

280 Berkman: *The Kronstadt Rebellion*, 24-25.

281 Tamtéž, str. 19. *Pravda o Kronštadtě*, 65.

282 *Pravda o Kronštadtě*, 132.

ní se stane pouze dalším nástrojem bolševiků v jejich honbě za absolutní mocí. Po pádu Kronštadu se sovětský novinář otázal přeživších, proč nevolali po obnovení Ústavodárného shromáždění. „*Stranické kandidátky - to znamená bolševici...*“, odpověděl jeden z nich se sarkastickým úsměvem. Co chceme, řekl, je skutečné sebeurčení dělníků a rolníků, kterého může být dosaženo pouze prostřednictvím sovětů.²⁸³

...

Z EKONOMICKÉHO HLEDISKA byl kronštadtský program obecně zaměřen proti systému Válečného komunismu. Odrážel odhodlání rolnictva a dělnické třídy jednou provždy skoncovat s donucovací politikou, které byli podrobeni téměř tři roky. Kronštadtští podle odvěkého ruského vzoru obviňovali vládu a pouze vládu za všechny neduhy, které postihly zemi. Jen malé zavinění bylo připisováno chaosu a destrukci samotné občanské války, nevyhnutelnému řádění polních armád a dohodové intervenci a blokádě, nevyhnutelnému nedostatku paliv a surovin nebo obtížím nasytit hladové uprostřed hladomoru. Vina za utrpení a strádání byla připisována konkrétní politice bolševického režimu: „*Komunistická vláda srazila celé Rusko do nevídané bídy, hladu, zimy a dalších strádání. Továrny a mlýny jsou zavřeny a železnice na pokraji zhroucení. Venkov byl oškubán až na kost. Nemáme chleba, nemáme dobytek, nemáme nástroje, jimiž bychom obdělávali půdu. Nemáme žádné ošacení, žádné boty, žádný otop. Dělníci mají hlad a je jim zima. Rolníci i obyvatelé měst ztratili veškerou naději na zlepšení svých životů. Den za dnem se přibližují smrti. Za to vše vděčíte komunistickým zrádcům*“.²⁸⁴

Námořníci podobně jako rolníci, z jejichž řad většina vyšla, tvrdě odsuzovali „nové nevolnictví“ bolševického režimu, zvláště zabavování potravin ozbrojenými konfiskačními oddíly. „*Rolník, který řekl Osmému kongresu sovětů onu větu, měl pravdu*“, prohlašovala kronštadtská *Izvěstija*, „*že všechno je skvělé - půda je naše, ale zrna je vaše; voda je naše, ale ryby jsou vaše; lesy jsou naše, ale dřevo patří vám*“.²⁸⁵ Všichni rolníci, kteří se odmítají podrobit vládnímu kořistění, dodávala *Izvěstija*, jsou odsuzováni jako „kulaci“ a „nepřátelé lidu“ bez ohledu na to, jak jsou zbídačení a zoufalí. *Izvěstija* dále tvrdě odsuzovala zakládání státních statků na nejlepší statkářské půdě, což nejen připravovalo rolníky o jejich právoplatně nabytou půdu, ale rovněž zahrnovalo používání námezdní práce přesně jako za carských časů. Povstalci na to pohlíželi jako na pokřivení nejvnitřnějšího smyslu revoluce, která zrušila „námezdní otroctví“ a vykořisťování v jakékoli formě. *Izvěstija* podporovala právo rolníků na drobnou zemědělskou produkci pomocí vlastních sil pro vlastní potřebu. Státní statky nebyly ničím jiným, než „*državami nového pána - státu. Toho se rolníkům dostalo od bolševiků namísto svobodného užívání čerstvě dobyté půdy. Výměnou za zkonfiskované obilí, dobytek a koně dostali jen čekistické razie a popravčí čety. V dělnickém státě panuje opravdu skvělý systém směny: kulky a bajonety za chleba!*“²⁸⁶

Co se týče průmyslu, povstalci ve stejném duchu požadovali svobodu pro pracující a drobné řemeslné výrobce kontrolovat vlastní osud a užívat plodů své práce. Neupřednostňovali však, jak se často předpokládá, „dělnickou kontrolu“. Pouhý dohled na výrobní proces, vykonávaný lokálními továrními výbory, byl podle nich zcela neadekvátní a neúčinný: neadekvátní kvůli tomu, že namísto toho, aby umožnil samotným pracujícím spravovat továrny, ponechával bývalé manažery a techniky v klíčových vedoucích pozicích - a neúčinný proto, že neposkytoval základnu pro nezbytnou koordinaci různých odvětví. Povstalci neschvalovali ani znárodnění průmyslu, do-

²⁸³ Tamtéž, 31.

²⁸⁴ Tamtéž, 164-165.

²⁸⁵ Tamtéž, 82-84. V oficiálním zápisu z kongresu není žádná zmínka o výroku, ale ten mohl být učiněn na uzavřeném zasedání s Leninovou účastí, jaké jsme diskutovali v první kapitole.

²⁸⁶ Tamtéž, 172-174.

provázené státním řízením produkce prostřednictvím dosazených manažerů a technických specialistů. „Poté, co bolševici dezorganizovali výrobu na základě takzvané dělnické kontroly“, prohlašovala kronšadtská *Izvěstija*, „pokračovali a znárodnili továrny a dílny. Dělník se z kapitalistického otroka proměnil na otroka státních podniků“. Odborové svazy se zároveň proměnily na „centralizovanou baštu bolševiků, zredukovanou na provádění nesmyslného papírování, namísto provozování továren a napomáhání vzdělávacímu a kulturnímu rozvoji“ dělníků. Co se týče řemeslníků a svobodných povolání, těm měla být poskytnuta naprostá svoboda za podmínky, že nebudou používat námezdní práci. „Revoluční Kronšadt“, řečeno slovy Prozatímního revolučního výboru, „bojuje za odlišný druh socialismu, za Sovětskou republiku pracujících lidí, v níž výrobce bude jediným pánem, majícím možnost disponovat svými produkty podle vlastního uvážení“.²⁸⁷

Převládajícím rysem povstání tedy byla deziluze z bolševického režimu. Bolševici, uváděla povstalecká *Izvěstija*, se obávali pouze toho, že přijdou o moc, a tak považovali „všechny prostředky za přípustné - urážky, násilí, zradu, vraždu, pomstu na rodinách povstalců“.²⁸⁸ Smysl revoluce byl pokřiven, dělníci a rolníci utlačováni, celá země umlčena stranou a její tajnou policií, vězení přeplněna nikoli kontrarevolucionáři, ale pracujícími a intelektuály. „Na místě starého režimu“, hořkovala *Izvěstija*, „byl ustaven nový režim svévole, hrubé síly, nepotismu, krádeže a spekulace, strašlivý režim, v němž musíte k vládě prosebně vztáhnout ruku pro každý kousek chleba, pro každý knoflík; režim, v němž ani člověk nenáleží sám sobě, kde nemůže nakládat s vlastní prací, režim otroctví a degradace... Sovětské Rusko se stalo všeruským koncentračním táborem“.²⁸⁹

Co tedy dělat? Jak navrátit revoluci na původní dráhu? Do osmého března, kdy bolševici zahájili první útok, povstalci stále doufali v pokojnou reformu. Byli přesvědčeni, že jsou v právu a věřili, že získají podporu celé země a zvláště Petrohradu ve snaze přinutit vládu k politickým a ekonomickým ústupkům. Bolševický útok nicméně vyznačil počátek nové fáze povstání. Veškeré naděje na vyjednávání a kompromis náhle skončily. Obě strany mohly jít jen cestou otevřeného násilí. Osmého března námořníci uvedli nové heslo: vyzvali veškeré obyvatelstvo Ruska, aby se k nim přidalo v „Třetí revoluci“ a dokončilo práci, načatou v únoru a říjnu 1917. „Dělníci a rolníci rozhodně kráčeji vpřed a nechávají za sebou jak Ústavodárné shromáždění s jeho buržoazním režimem, tak diktaturu Komunistické strany s její Čekou a státním kapitalismem, jejíž katovská smyčka se utahuje okolo hrdla pracujících mas a hrozí, že je zardousí... Zde v Kronšadtu jsme položili základní kámen Třetí revoluce, strhávající z rukou pracujících mas poslední okovy a otevírající širokou cestu nové socialistické tvořivosti“.²⁹⁰

...

ZÁPADNÍ I SOVĚTŠTÍ HISTORICI se opakovaně snažili připsat kronšadtský program tomu či onomu levicovému protibolševickému uskupení. Do jaké míry jsou podobné soudy oprávněné? Požadavky povstalců v mnoha bodech souzní s požadavky politické opozice, menševiků, eserů a anarchistů, kteří všichni protestovali proti bolševickému mocenskému monopolu a systému Válečného komunismu. Všichni rovněž volali po svobodných sovětech a odborových svazech, občanských svobodách pro dělníky a rolníky, skoncování s terorem a propuštění uvězněných socialis-

287 Tamtéž, 173-174.

288 Tamtéž, 83. Poslední bod se samozřejmě vztahuje ke vzetí rukojmích v Petrohradě.

289 Tamtéž, 128 a 165.

290 Tamtéž, 83-84. Výše shrnuté naděje a požadavky povstalců jsou nejnázorněji předestřeny ve třech dokumentech: Petropavlovské rezoluci z 28. února - 1. března a dvou dlouhých úvodnicích z povstaleckých novin, „Za co bojujeme“, vydaném 8. 3. a „Socialismus v uvozovkách“, který se objevil v posledním čísle z 16. března. Tyto dokumenty společně představují nejúplnější a nejdůležitější prohlášení kronšadtského programu. Petropavlovská rezoluce je přetištěna v druhé kapitole a dva úvodníky jsou začleněny v Dodatku.

tů a anarchistů. Požadavek na koaliční vládu se zastoupením všech socialistických stran vznesli eseri a menševici již v říjnu 1917, což podpořila významná část bolševiků: „Vyslovujeme názor, že je nezbytné vytvořit socialistickou vládu ze všech stran v Sovětu. Jsme si jisti, že jinak existuje pouze jediné další východisko, tedy udržení čisté bolševické vlády prostředky politického teroru. To nemůžeme a také nebudeme akceptovat. Vidíme totiž, kam by to vedlo... k nastolení nezodpovědného režimu a zrušování revoluce a celé země”.²⁹¹

Povstalci sdíleli jeden význačný rys se socialistickými revolucionáři, a to výrazný zájem o potřeby rolníků a drobných řemeslníků a odpovídající nedostatek zájmu o problémy rozsáhlých průmyslových odvětví. Na druhé straně však odmítali přijmout ústřední eserský požadavek obnovení Ústavodárného shromáždění a nepřijali ani pomoc, nabízenou respektovaným eserským předákem Viktorem Černovem. Již z toho je patrné, že eseri neměli ve hnutí významné slovo. To samé platí o menševicích. Menševici zcela jistě představovali nejzásadnější stoupence sovětů již od počátků jejich existence v roce 1905 a kronšadtská myšlenka uspořádat bezpartijní konferenci dělníků, vojáků a námořníků odrážela podobný návrh menševického vůdce Akselroda, který vytvořil teoretickou základnu pro ustavení původního petrohradského sovětu. Menševický vliv však nikdy nebyl významný právě v Kronštadu, tradiční baště krajní levice. Mezi řemeslníky a dělníky z města a loděnic sice bylo možné najít určité množství aktivních menševiků (dva členové Revolučního výboru, o nichž sovětské zdroje uvádějí, že se jednalo o menševiky, Valk a Romaněnko, byli oba dělníci), ale kronšadtský program se takřka nevěnoval otázkám, týkajícím se průmyslového proletariátu. Počet menševiků mezi námořníky, tvořícími páteř povstání, byl navíc doslova zanedbatelný. Měli bychom rovněž poznamenat, že po celou dobu vzpoury se menševické vedení v Petrohradě i zahraničí zdráhalo přijmout za svůj program svržení bolševiků silou zbraní.

Anarchistický vliv byl naopak ve flotile vždy velice silný a někdy je mu připisováno, že povstání podnítil právě on. To však vůbec není pravda. Za prvé, nejznámější kronšadtský anarchisté nedávných let již nebyli na scéně. Anatolij Železnakov, mladý bouřlivý námořník, který rozehnal Ústavodárné shromáždění, padl v boji s Bílými,²⁹² I. S. Bleichman, populární řečník z Kotevního náměstí z roku 1917, zemřel několik měsíců před vzpourou a jeho soudruh Jefim Jarčuk, přední postava kronšadtského revolučního sovětu, se nyní nacházel v Moskvě a když nebyl rovnou ve vězení, Čeka na něj bedlivě dohlížela. Jarčukova vlastní historie Kronštadu anarchistům v roce 1921 nepřipisuje nikterak výjimečnou roli a stejně tak žádné další soudobé anarchistické prameny. Celkový soupis anarchistů, kteří na počátku 20. let buď padli v občanské válce nebo se stali obětí perzekuce, sice zahrnuje Železnakova, Jarčuka a Bleichmana, ale žádné jiné kronšadtské.²⁹³ Pouze jeden jediný člen Prozatímního revolučního výboru byl spojován s anarchisty (Perepelkin). Noviny kronšadtského hnutí se o anarchitech navíc zmiňují pouze jednou, když vydaly text Petropavlovské rezoluce, požadující „svobodu slova a tisku pro dělníky a rolníky, anarchisty a levicové socialistické strany”.²⁹⁴

291 Daniels: The Conscience of the Revolution, 66.

292 Avrich: The Russian Anarchists, 198. Železnakovův pomník dnes stojí přímo v Kronštadu. Viz Kronštadt - kratkij putěvoditel', 116.

293 Goněniya na anarchism v Sovětskoj Rossiji, Berlín 1922.

294 Dan: Dva goda skitaniji, 156. Pravda o Kronšadtě, 46. Srov. Katkov: Kronstadt Rising, St. Antony's Papers, č. 6, 59-62. Podle významného anarchisty Volina (La Révolution Inconnue, 469-470), Prozatímní revoluční výbor vyslal do Petrohradu emisary, aby přivedli jeho a Jarčuka na pomoc povstání, protože jeho členové nevěděli, že oba již byli uvězněni bolševiky. Volin dodává, že Petričenko sympatizoval s anarchismem, ale nenašel jsem žádné skutečnosti, podporující toto tvrzení.

Anarchistický duch, tak silně přítomný v Kronštadu v roce 1917, se ale v žádném případě nevytratil. Perepelkin byl z povstaleckých předáků jediným známým anarchistou a jako člověk, odpovědný za agitaci a propagaci se nacházel v příhodné pozici, aby mohl šířit své anarchistické postoje. Některá z klíčových hesel kronštadtského hnutí – „Svobodné sověty“, „Třetí revoluce“, „Pryč s komisarokracií!“, jsou anarchistická hesla z občanské války. „Všechnu moc sovětům, ne stranám!“ rovněž znělo anarchisticky. Na druhé straně se většina anarchistů staví odmítavě k jakékoli formě „moci“ a co se týče námořníků, ti nikdy nevolali po úplném zrušení státu, středobodu jakékoli anarchistické platformy.

Anarchisté po celém Rusku byli v každém případě povstáním nadšeni. Oslavovali Kronštadt jako „druhou Pařížskou komunu“²⁹⁵ a rozhořčeně odsuzovali vládu za nasazení armády. Na vrcholu povstání se v petrohradských ulicích objevily anarchistické letáky, kritizující obyvatele za to, že se k povstalcům obrátili zády a mlčeli, když nad Finským zálivem duněla dělostřelecká palba. Námořníci povstali pro vás, lidé z Petrohradu, stálo v letáku. Musíte překonat letargii a připojit se k boji proti komunistické diktatuře, načež bude nastolen anarchismus.²⁹⁶ Další anarchisté se mezitím podobně jako Alexandr Berkman a Emma Goldman bezvysledně snažili zprostředkovat urovnání konfliktu a odvrátit krveprolití.

Krátce řečeno, povstání nebylo ani inspirováno, ani připraveno žádnou specifickou politickou stranou nebo skupinou. Jeho účastníci byli nejrůznější radikálové: eseři, menševici, anarchisté, řadoví komunisté, nemající k dispozici ucelenou ideologii nebo pečlivě připravený akční plán. Jejich krédo, složené z prvků, pocházejících od několika rozdílných revolučních proudů, bylo nejasné a nezřetelně definované a představovalo spíše soupis stížností, výkřik protestu proti bídě a útlaku, než soudržný a konstruktivní program. Místo přednesení konkrétních návrhů, zvláště co se týče zemědělství a průmyslu, se povstalci raději spoléhali na to, co Petr Kropotkin nazval „tvořivým duchem mas“, činných prostřednictvím svobodně zvolených sovětů.

Jejich ideologii bychom mohli nejlépe popsat jako lidový anarchismus, jehož nejhlubší pohnutkou bylo uskutečnit starý *narodnický* program „Půdu a svobodu“ a „Vůli lidu“, odvěký sen o volné federaci autonomních komun, v nichž dělníci a rolníci žijí v harmonické kooperaci a užívají plné ekonomické a politické svobody, zorganizované zdola. Politickou skupinou, nejbližší povstalcům co do temperamentu a zjevu, byli eseři - maximalisté, malá a vysoce radikální odnož Strany socialistů - revolucionářů, zaujímající na politickém spektru pozici mezi levými esery a anarchisty, sdílející určité prvky obou uskupení. Takřka všechny důležité body kronštadtského programu, přednesené v povstalecké *Izvěstiji*, souzněly s programem maximalistů, což nasvědčuje správnosti sovětského tvrzení, že redaktorem časopisu byl eser - maximalista jménem Lamanov.²⁹⁷ Maximalisté prosazovali doktrínu naprosté revoluce. Stavěli se proti obnovení Ústavodárného shromáždění a místo něj volali po „sovětské republice pracujících“, založené na svobodně zvolených sovětech s naprostým minimem ústřední státní moci. To se politicky krylo s cíli kronštadtských a „Moc sovětům, ne stranám!“ původně bylo politické heslo eserů - maximalistů.

Paralely v ekonomické sféře jsou neméně výrazné. Co se týče zemědělství, maximalisté odsuzovali konfiskace obilí a zakládání státních statků a požadovali, aby veškerá půda byla předána rolníkům k volnému užívání. V průmyslu odmítali dělnickou kontrolu buržoazních manažerů ve prospěch „*společenské organizace výroby a jejího systematického řízení zástupci pracujících lidí*“. Pro maximalisty i povstalce to neznamenovalo znárodnění továren a centralizovaný systém státního

295 Avrich: *The Russian Anarchists*, 230.

296 Kornatovskij, ed.: *Kronštadtskij mjatěž*, 164-166.

297 Slepkov: *Kronštadtskij mjatěž*, 33. Puchov: *Kronštadtskij mjatěž*, 77. V pramenech k povstání z roku 1921 o něm není žádná zmínka. A. Lamanov byl ve skutečnosti aktivním maximalistickým agitátorem z revoluce roku 1917.

managementu. Právě naopak, opakovaně varovali, že centralizace vede přímo k „byrokratismu“, redukcujícímu pracujícího člověka na ozubené kolečko v ohromném odosobněném soukolí. „*Ne státní správa a dělnická kontrola, ale dělnická správa a státní kontrola*“, to bylo jejich motto a vláda měla pouze plánovat a koordinovat. Ve zkratce tedy bylo zcela zásadní předat výrobní prostředky přímo lidem, kteří je užívali. To bylo poselství všech maximalistických hesel: „*Všechnu půdu rolníkům!*“, „*Všechny továrny dělníkům!*“, „*Všechn chléb a výrobky pracujícím lidem!*“²⁹⁸

...

SKUTEČNOST, ŽE POVSTALECKÁ MENTALITA byla ze své podstaty lidově anarchistická, je zřejmá z jazyka a mýtů účastníků. V Kronštadtu prováděli propagaci lidé, jejichž emoce a výrazivo byly blízké pocitům samotných rolníků a dělníků. Propagace, vyjádřená v jednoduchých sloganech a heslech, se vyznačovala přímou lidovou řečí, upoutávající pozornost většiny posluchačů. Povstalečtí agitátoři psali a hovořili (jak poznamenal později jeden novinář, který s nimi dělal rozhovor)²⁹⁹ prostým jazykem bez marxistického žargonu a cizích slov. Vyhýbali se termínu „proletariát“ a typicky lidovým způsobem vyzývali k vytvoření společnosti, v níž by vedoucí roli hráli všichni „pracující“ - rolníci, dělníci a „pracující inteligence“. Spíše hovořili o „sociální“ než „socialistické“ revoluci a pohlíželi na třídní konflikt nikoli v omezeném smyslu střetu průmyslových dělníků a buržoazie, ale v tradičním *narodnickém* smyslu pracujících mas jako celku, postavených proti všem, kteří způsobují jejich bídu a vykořisťování, včetně politiků, byrokratů, velkostatkářů a kapitalistů. Pro západní ideologie jako marxismus nebo liberalismus nebylo v jejich duševním světě příliš místa. Jejich nedůvěra k parlamentnímu zřízení byla hluboce zakořeněna v lidovém anarchistickém dědictví. Gercen, Lavrov a Bakunin společně odmítali parlament jako zkorumpovanou a odcizenou instituci, „žvanírnu“, zřízenou za účelem ochrany zájmů vyšších a středních vrstev proti nárokům zbídačelých vyvrženců, pro něž cesta ke spáse ležela v lokální samosprávě, založené na tradiční ruské komunitě.

Kronštadtští navíc vykazovali zřetelné rysy slovanského národovectví, což vzhledem k jejich převažujícímu rolnickému původu není překvapující. Přestože se označovali za internacionalisty, příliš se nezajímali o světové revoluční hnutí. Jejich úvahy se spíše soustřeďovaly na ruský lid a jeho osud a jejich téma „Třetí revoluce“ v sobě nese mesianistické podtóny, srovnatelné s doktrínou o „Třetím Římu“ ze šestnáctého století. „*Samoděržaví padlo. Ústavodárné shromáždění odtáhlo do pekel. Komisarokracie se hroutí. Nadešel čas pro skutečné zřízení pracujících lidí, pro moc sovětů*“.³⁰⁰ Jejich rolnické kořeny se občas podivně prolínaly s prvky evropské revoluční tradice, například když pravoslavná pohřební ceremonie za padlé povstalce, prováděná v Mořské katedrále na Kotevním náměstí, byla ukončena Marseillaisou. Hnutí bylo svým charakterem převážně lidové, což se projevilo nejen v náboženském obřadu pro padlé a v jejich sociálním původu, ale rovněž v tradičních lidových mýtech, které se ideologickým předivem povstání vinou jako červená nit.

Jedním takovým mýtem, hluboce zakořeněným v psychologii rolníků, bylo přesvědčení, že centralizovaný stát je umělou strukturou, násilím zvenčí vnucenou ruské společnosti, cizím břemenem, tvrdě zatěžujícím lidi a odpovědným za jejich utrpení. Lidová nenávist k vládě a jejím představitelům má v ruských dějinách hluboké kořeny a datuje se až zpět ke kozáckým a rolnickým vzpourám sedmnáctého a osmnáctého století.³⁰¹ Pro Stěnku Razina a Pugačeva vládnou-

298 Sojuz S-R Maksimalistov: Trudovaja sovětskaja respublika, Moskva 1918 a O rabočem kontrole, Moskva 1918. G. Nestrojev: Maksimalism a bolševism, Moskva 1919. Maksimalist č. 2/srpen 1918 a 16/15. 4. 1921, 15-16.

299 Beseda s kronštadtcami, Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 8, 6-8.

300 Pravda o Kronštadtě, str. 128. Doktrína o tzv. Třetím Římu prohlašovala „Dva Římy padly, třetí ještě stojí, ale čtvrtého nebude.“

301 Těmito mýty se budu zabývat v samostatné práci Russian Rebels (1600-1800), nyní v přípravě.

cí šlechta nepatřila k ruskému lidu, *narodu*, ale tvořila oddělenou třídu, skutečné plemeno parazitů, vysávajících rolnickou krev. Řídili se manichejskou vizi, v níž síly dobra, představované obyčejnými lidmi, stály proti silám zla, zosobněným ve státě a jeho představitelích. Kronšadtští námořníci byli přímými potomky těchto původních rebelů, dědici tradice spontánní vzpoury (*buntarstvo*) proti byrokratickému despotismu. Byli připraveni bojovat proti „komisařům a byrokratům“ stejně jako Razin a Pugačev proti „bojarům a úředníkům“. Zločiny šlechty se proměnily na zločiny nové vládnoucí třídy, tedy Komunistické strany, které byla přikládána vina za neštěstí od hladomoru a občanské války až po námezdní otroctví a vykořisťování.

Odvěký pocit odcizení od oficiálních státních struktur byl jasně a stručně vyjádřen v titulku povstaleckého úvodníku „My a oni“, vydaného bezprostředně po prvním bolševickém útoku přes led. Objevoval se také v pojmu „komisarokracie“, oblíbeném označení, kterým námořníci nazývali sovětský režim: „*Lenin řekl, že 'komunismus jsou sověty plus elektrifikace.' Lidé se ale přesvědčili, že bolševická forma komunismu je komisarokracie plus popravčí čety*“.³⁰² Oficiální bolševičtí představitelé byli napadáni jako nová privilegovaná kasta kariéristů, užívajících si vysokých platů a potravinových přidělů a žijící v teplejších bytech, než obyčejní lidé. Vzpomeňme si na útoky na Kalinina, který byl z Kotevního náměstí vyhnán výkřiky jako „Na rozdíl od nás nemrzneš!“ a „Podívej se na svoje funkce - vsadím se, že z tebe udělaly boháče!“ Straničtí představitelé byli znovu a znovu obviňováni, že ukradli plody revoluce a „tělo a duši“ Ruska uvrhli do nové formy otroctví. „*Takové je zářné království socialismu, do něhož nás dovedla diktatura Komunistické strany*“, stěžovalo si poslední číslo povstalecké *Izvěstije*. „*Dostali jsme se ke státnímu socialismu se sověty, složenými z funkcionářů, hlasujících podle diktátu stranických výborů a nových komisařů. Heslo 'Kdo nepracuje ať nejí' bylo novým 'sovětským' pořádkem převráceno do podoby 'Všechno pro komisaře!' Pro dělníky, rolníky a pracující inteligenci zbývá jen sklíčoví a bezduchá dřina ve vězeňském prostředí*“.³⁰³

Není překvapivé, že hlavním cílem hněvu kronšadtských byli Zinovjev a Trockij, kteří „*sedí ve svých měkkých křeslech v osvětlených pokojích carských paláců a přemýšlejí, jak nejlépe prolít krev povstalců*...“³⁰⁴ Zinovjev si vysloužil opovržení námořníků jako petrohradský stranický šéf, který potlačil stávkující dělníky a nyní se snížil ke vzetí jejich rodin jako rukojmích. Skutečným hromosvodem povstalecké nenávisti ale byl Trockij. Komisař války a předseda Revolučně - vojenského sovětu Trockij byl odpovědný za ostré ultimátum z pátého března a rozkaz zaútočit o tři dny později. Na něj směřoval celý zástup nejrůznějších epitet, jako „*krvavý polní maršál Trockij*“, „*Trepovova reinkarnace*“, „*Maljuta Skuratov... hlava bolševické opřičniny*“, „*zlý duch Ruska*“, který se „*jako jestřáb vrhá na naše hrdinné město*“, „*tyranské monstrum, po kolena se brodící v krvi pracujících lidí*“. „*Měj na paměti, Trockij*“, prohlašovala kronšadtská *Izvěstija* z 9. března, že „*předáci Třetí revoluce obhajují skutečnou moc sovětů proti zločinům komisařů*“.³⁰⁵

Povstalci, věrni své lidové mentalitě, rýsovali zřetelnou dělící čáru mezi Trockým a Zinovjevem na jedné straně a Leninem na druhé, mezi zrádnými bojary a carem, před nímž je zatajováno utrpení lidu. Ruské nižší vrstvy tradičně neobracely svůj hněv proti samotnému vládci, kterého obdivovaly jako „pomazaného otce“, ale spíše proti zkorumpovaným a intrikánským rádcům, v nichž spatřovaly ztělesnění všeho zákazonosného a zlého. Chudé přeci neutlačoval vzdálený

302 Pravda o Kronšadtě, 79-80. Co se týče Leninova výroku (z VIII. kongresu sovětů), viz Vosmoj vserossijskij sjezd sovětov, 30.

303 Pravda o Kronšadtě, 172-174.

304 Tamtéž, 106.

305 Tamtéž, 80-82, 91, 120. Trepov byl známým policejním šéfem za Mikuláše II. Maljuta Skuratov byl zabijácký velitel tajné policie Ivana Hrozného, opřičníků, kteří v šestnáctém století v zemi nastolili hrůzovládu.

autokrat. „Bůh je na nebesích a car daleko“, říkalo staré ruské přísloví. Rolníky a městské obyvatelstvo odírali a udržovali v bídě a ponížení spíše přítomní velkostatkáři a úředníci.

Je zajímavé, že Leninovo chování během Kronštadtského povstání směřovalo spíše k potvrzení této představy. V prvním týdnu, zatímco Trockij a Zinovjev vystupovali na scéně v Petrohradě a vyhrožovali a připravovali ofenzívu proti povstalcům, Lenin zůstal v Moskvě a zapojil se pouze do té míry, že podepsal rozkaz z druhého března, který postavil mimo zákon Kozlovského a jeho údajné komplice. Jeho jméno se nikdy neobjevilo v povstaleckých novinách, které charakteristickým způsobem tvrdě odsuzovaly „četníky“ Trockého a Zinovjeva za to, že před lidem „ukryli pravdu“.³⁰⁶ Osmého března se Lenin nicméně na úvodním zasedání X. sjezdu strany vynořil z pozadí a odsoudil vzpuru jako dílo bělogvardějských generálů a maloburžoazních elementů z řad místního obyvatelstva. Po tomto projevu ho Prozatímní revoluční výbor poprvé kritizoval. Dělníci a rolníci, prohlásila povstalecká *Izvěstija*, nikdy Trockému a Zinovjevovi nevěřili ani slovo, ale skutečně nečekali, že se k jejich „pokrytectví“ přidá i Lenin. Báseň v *Izvěstiji* o něm posměšně hovořila jako o „caru“ Leninovi a noviny nyní odsuzovaly „firmu Lenina, Trockého a spol.“, zatímco dříve se hovořilo pouze o „krvežíznivém Trockém a spol“.³⁰⁷

Leninovi se však dostávalo i určitých sympatií, které ho odlišovaly od jeho společníků. Podle povstalecké *Izvěstije* ze 14. března Lenin svým kolegům během nedávné diskuse na téma odborů řekl: „Všechno mě to unavuje k smrti. Nehledě na svoji nemoc mám chuť to všechno hodit za hlavu a odjet někam hodně daleko, lhostejno kam“. *Izvěstija* jeho slova komentovala následovně: „Leninovy kohorty ho ale nenechají odjet. Je jejich zajatcem a musí ze sebe chrlit urážky stejně jako ony“.³⁰⁸ Zde máme před sebou v nejčistší formě prastarou legendu o dobrotivém carovi jako bezmocném zajatci zrádných bojarů. Lenin byl i nadále obdivován jako určitá postava otcovského typu. Podobně, když byly ze zdí kronštadtských úřadů odstraněny obrazy Trockého a dalších bolševických vůdců, Leninovy podobizny zůstaly.³⁰⁹ Jakovenko, místopředseda Prozatímního revolučního výboru, ve finském exilu ostře odlišoval Lenina od jeho kolegů. Vousatý, vysoký a mohutný námořník Jakovenko bojoval v Říjnové revoluci na straně bolševiků a nyní byl rozzuřen tím, jak strana zradila své ideály a sliby. Tvář mu zrudla hněvem, když tvrdě kritizoval „vraha Trockého“ a „bídáka Zinovjeva“. „Respektuji Lenina“, řekl, „ale Trockij a Zinovjev si s ním dělají co chtějí. O tyhle dva bych se rád postaral vlastníma rukama“.³¹⁰

Zvláště Trockij byl živoucím symbolem Válečného komunismu a všeho, proti čemu námořníci povstali. Jeho jméno bylo spojeno s centralizací, militarizací, kasárenskou disciplínou a diktaturou. K odborové otázce přistupoval hrubě a dogmaticky v kontrastu vůči Leninově opatrnému a smířlivému přístupu. Na rolnictvo jako revoluční sílu se takřka neohlížel, zatímco Lenin si vždy uvědomoval, že spolupráce s vesnickým obyvatelstvem je klíčová pro dobytí a udržení moci, což byl přístup, který jeho ortodoxní současníci pohrdavě označovali za reliktní *narodnické* hereze. Zatímco Trockij byl netolerantní, povýšenecký a vznětlivý a vykazoval to, co Lenin ve své slavné „závěti“ označil za „příliš dalekosáhlou sebedůvěru“, Lenina osobně si někteří cenili za prostý způsob života a nepřítomnost osobních sobeckých pohnutek.

Lenin byl navíc Velkorus ze středního Povolží, srdce rolnického Ruska. Vystupoval prostě a skromně a lidé na něj hleděli jako na prostého Rusa, sdílejícího obyčejné lidské starosti a ochotného v těžkých časech naslouchat lidu. Trockij a Zinovjev byli naopak židovského původu a spíše se

306 Tamtéž, 158.

307 Tamtéž, 89, 162 a 179.

308 Tamtéž, 150-152. Srov. Katkov: Kronstadt Rising, St. Antony's Papers, č. 6, 49-50.

309 Za Narodnoje dělo, 17. 3.1921. Novaja Russkaja žizň, 19. 3.1921.

310 Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 8, 6.

identifikovali s internacionalistickým křídlem komunistického hnutí, než Ruskem. Zinovjev byl navíc předsedou Kominterny. Trockij byl podle kronštatdského Revolučního výboru během občanské války odpovědný za smrt tisíců nevinných lidí „jiné národnosti, než vlastní“.³¹¹ Přestože povstalci jedním dechem popírali jakékoli antisemitské předsudky, není pochyb, že protizidovské nálady byly přítomny i mezi baltskými námořníky. Mnoho z nich pocházelo z Ukrajiny a západního pohraničí, klasických oblastí ruského bojovného antisemitismu. Pro mnoho lidí, pocházejících podobně jako oni z rolnického a dělnického prostředí, Židé představovali obvyklé obětní beránky v těžkých a bouřlivých časech. Tradiční regionalismus je navíc vedl k nedůvěře vůči „cizorodým“ prvkům a poté, co revoluce eliminovala velkostatkáře a kapitalisty, nepřátelství se často obracelo proti bolševikům a Židům, kteří byli vzájemně ztotožňováni. Námořníci si byli samozřejmě dobře vědomi Trockého a Zinovjevova židovského původu, už jen na základě záplavy antisemitské propagandy, vydávané Bílými během občanské války ve snaze přirovnat bolševismus k židovské konspiraci. „Bronštejn (Trockij), Apfelbaum (Zinovjev), Rosenfeld (Kameněv), Steinberg - všichni jsou stejní jako tisíce dalších věrných synů Izraele“, tvrdil bělogvardějský leták, obviňující židovské bolševiky ze spiknutí za účelem ovládnutí celého světa.³¹² Skutečnost, že podobné fantazie kolovaly i v Baltské flotile, je očividná z paměti námořníka, který během Kronštatdského povstání sloužil na petrohradské námořní základně.³¹³ Ve zvláště nenávislných pasážích útočí na sovětský režim jako „první židovskou republiku“ a téma „zrádných bojarů“, tak význačné v ruské lidové mytologii, se jasně objevuje, když označuje Židy za „novou privilegovanou třídu“, třídu „sovětských knížat“. Autor si ponechává nejhorší zášť pro Trockého a Zinovjeva (neboli Bronštejna a Apfelbauma, jak je často nazývá) a vládní ultimátum Kronštadtů nazývá „ultimátem Žida Trockého“. Tvrdí, že tyto pocity sdílelo mnoho jeho kolegů, přesvědčených, že skutečný prospěch z revoluce mají Židé a ne ruští dělníci a rolníci, neboť Židé obsadili vrcholné funkce Komunistické strany a státu, Židé infiltrovali všechny vládní úřady a zvláště Potravinový komisariát a starají se, aby jejich souvěrci nehladověli a dokonce i hlídkové oddíly - obzvláště nenáviděné formace - přestože z 90% tvořené etnickými Rusy, jsou takřka výlučně pod židovským velením. Není pochyb, že v Kronštadtě byly podobné pověry také nějakou formou přítomny stejně jako v Petrohradě. Sověti se to snaží doložit údajnou výzvou člena Revolučního výboru Veršinina, který osmého března vyjel na led, aby komunikoval se sovětským oddílem. „Dost bylo toho vašeho 'hurá', přidejte se k nám a pojdte na Židy. My, dělníci a rolníci, trpíme kvůli jejich prokleté nadvládě“.³¹⁴

...

PŘESTOŽE POVSTALCI nenacházeli pro oficiální bolševické představitele nic než opovržení, nechovali se nepřátelsky k řadovým komunistům nebo obecně ideálům komunismu. Je ovšem pravda, že někteří členové Prozatímního revolučního výboru v rozhovorech, které později poskytli ve Finsku, hovořili s hořkostí o bolševicích, kteří „ukradli lidu jeho svobodu“.³¹⁵ Antagonismus námořníků však byl vyostřen krvavým potlačením vzpoury a v každém případě měli spíše na mysli vedení Komunistické strany, než její řadové členy. Navíc nemálo povstalců včetně Petričenka a Kilgasta, předsedy a sekretáře Revolučního výboru, byli sami bývalí bolševici, kteří cítili, že revoluční ideály byly překrouceny a snažili se obnovit jejich původní čistotu. Pro jejich myšlení bylo charakteristické tvrzení jednoho námořníka, stále ještě člena strany, že Rusko se proměnilo na

311 Intérvju s členami vremenno-revolucionnoho komitěta, rukopis Hoover Library.

312 Norman Cohn: Warrant for Genocide, Londýn 1967, 120.

313 K vospominanijam matrosa služby 1914 goda, rukopis Columbia Russian Archive.

314 Kornatovskij, ed.: Kronštatdskij mjatěž, 95-96.

315 Revoljucionnaja Rossija, 1921, č. 8, 6-8.

„úděsný režim“ právě vinou „úzkého okruhu komunistických byrokratů, kteří si pod komunistickým pláštěm v naší republice vybudovali teplá hnízdečka“.³¹⁶

Navzdory vši animozitě vůči bolševické hierarchii námořníci nikdy nevolali po rozpuštění strany nebo jejím vyloučení z ruské vlády a společnosti. „Sověty bez bolševiků“ nebylo, navzdory častým tvrzením jak sovětských, tak nesovětských autorů, kronštadtské heslo. Takové heslo nicméně existovalo, šířily jej rolnické oddíly ze Sibíře a machnovské partyzánské oddíly z Jihu podobně prohlašovaly, že jsou „*Za sověty, ale proti bolševikům*“.³¹⁷ Námořníci si však tato hesla nikdy nepřivlastnili. To, že tak učinili, je pouhá legenda, která se podle všeho zrodila v okruhu kadetského předáka Miljukova, který v Paříži shrnul cíle vzbouřenců do hesel „Sověty místo bolševiků“ (*Sověty vměsto bolševikov*) a „Pryč s bolševiky, ať žijí sověty“. Napsal, že námořníci chtěli, aby se moc přesunula z existující diktatury jedné strany do rukou koalice socialistů a bezpartijních radikálů, činné prostřednictvím sovětů, z nichž byli vyloučeni bolševici. Podobné uspořádání, dodal, by ponechávalo značný prostor pro obnovení Ústavodárného shromáždění na celostátní úrovni.³¹⁸ To však byl dosti nepřesný popis kronštadtského programu, výslovně odmítajícího Ústavodárné shromáždění a umožňujícího bolševikům najít si prostor v sovětech bok po boku s dalšími levicovými politickými organizacemi. V praxi je pravda, že bolševici sice byli vyloučeni z lokálních *revtrojek*, ustanovených během povstání, ale ve značné míře byli zastoupeni na konferenci volených delegátů, která měla v Kronštadtu asi nejbližší k vysněné podobě svobodných sovětů.

Cílem povstalců tedy nebylo zlikvidovat komunistický režim jako takový, ale reformovat jej a zbavit diktátorských a byrokratických tendencí, které se objevily během občanské války. V tomto ohledu Kronštadt připomínal opoziční hnutí uvnitř Komunistické strany, tedy Opozici ve flotile, Demokratické centralisty a Dělnickou opozici, s nimiž sdílel nespokojenost a levicový idealismus. Povstalci se podobně jako „Opozice ve flotile“, k níž někteří z nich nepochybně patřili, stavěli proti hrubým a svévolným metodám nadřízených politických komisařů. Podobně jako Demokratičtí centralisté se stavěli proti narůstajícímu autoritářství bolševického vedení a vyzývali k „demokratizaci“ jak strany, tak sovětů. Podobně jako Dělnická opozice protestovali proti militarizaci práce, což zahrnovalo vertikální management a kasárenskou disciplínu v továrnách, podřízenou roli odborových svazů a návrat „buržoazních specialistů“ do svých dřívějších vedoucích funkcí. Kronštadtští konečně ruku v ruce se všemi opozičními skupinami odsuzovali prohlubující se izolaci strany od lidu a kritizovali bolševické vedení za pokřivení nejzákladnějšího revolučního ducha, za obětování demokratických a rovnostářských ideálů na oltář moci a efektivity.³¹⁹

Tyto paralely bychom však neměli rýsovat příliš ostře. Na jedné straně povstalci vykazovali blízkou sounáležitost s rolnictvem v situaci, kdy se Dělnická opozice a Demokratičtí centralisté chovali jako městské skupiny, složené z továrních dělníků a intelektuálů, příliš se nestarající o potřeby rolnictva. Co je však důležitější, v ostrém kontrastu vůči povstalcům se snažili zachovat bolševický mocenský monopol a přivírali oči nad používáním teroru, kdykoli to bylo nezbytné pro udržení tohoto monopolu. Své požadavky omezovali na vnitřní stranickou reformu a nikdy neobhajovali sdílení moci s dalšími socialistickými organizacemi. Shodné znaky v jejich a kronštadtském programu ale pro opoziční vůdce představovaly zostuzení a oni sami se od vzbouřenců hořečně distancovali. Platilo to zvláště o Dělnické opozici, jejíž mluvčí na X. sjezdu Šljapnikov a Kollontaj zlobně popírali jakékoli spojení s povstáním, které připisovali vlivu „*maloburžoazní*

³¹⁶ Pravda o Kronštadtě, 66.

³¹⁷ Trifonov: *Klasy i klassovaja borba v SSSR*, 106-107.

³¹⁸ *Poslednije Novosti*, 11. 3.1921

³¹⁹ Srov. Daniels: *The Conscience of the Revolution*, 145-146 a Schapiro: *The Origins of the Communist Autocracy*, 305-306.

anarchistické spontaneity” a opakovali tak Leninovy poznámky z úvodního zasedání. V odpovědi na jednu otázku z řad delegátů Kollontaj prohlásila, že právě členové Dělnické opozice byli mezi prvními dobrovolníky, kteří projeví ochotu odejít na frontu proti povstalcům.³²⁰ Třetí vůdce, Jurij Ljutovinov, se v době vzpoury nacházel v Berlíně, kde působil ve funkci vedoucího sovětské obchodní delegace. Ve veřejném interview povstalece odsoudil a zopakoval oficiální verzi o bělogvardějském spiknutí, podporovaném menševickými a eserskými kontrarevolucionáři. Řekl, že pokud vláda odkládala použití síly na potlačení vzpory, bylo to pouze kvůli ušetření civilního obyvatelstva města, jinak by *„likvidace kronšadtského dobrodružství byla záležitostí velmi krátké doby”*.³²¹

Mezitím byla v samotném Kronštadtu zasažena opozičním virem místní bolševická organizace. Povstání, jak přiznal Trockij, *„do svých řad přitáhlo nemálo bolševiků”*, některé ze strachu před represemi, ale většinu kvůli opravdovým sympatiím s povstaleckým programem. Přesněji řečeno Trockij odhadoval, že 30% kronšadtských komunistů se povstání účastnilo aktivně, zatímco 40% zaujalo *„neutrální postoj”*.³²² To bylo přirozeně pouze vyvrcholením ohromné vlny odchodů ze stranických řad, která v období mezi zářím 1920 a březnem 1921 ztenčila členstvo ze 4.000 na 2.000, což je dramatický projev povstalecké nálady, která přišla na scénu po ukončení občanské války. V průběhu povstání se zbytek kronšadtské stranické organizace přes noc doslova rozpadl na kusy. Vystoupilo asi 500 členů, a to ani nemluví o 300 členech-kandidátech a ostatní, jak jeden přiznal, byli silně demoralizováni a v reakci na povstání pouze váhali a projevovali nerozhodnost.³²³

Vzrůstající vlna nespokojenosti se odrážela v dlouhých seznámech odchodů z Komunistické strany, občas publikovaných v kronšadtské *Izvěstiji*. Jen ve dvou číslech novinové sloupce takto zaplnilo přes 200 jmen. Předním důvodem těchto odchodů je bolševický útok ze 7.-8. března. *„Třesu se při pouhém pomyslení”*, napsala ředitelka jedné z kronšadtských škol po prvním dělostřeleckém bombardování, *„že bych mohla být pokládána za spoluvinici krveprolévání nevinných obětí. Cítím, že již nemohu důvěřovat něčemu, co samo sebe zneuctilo tímto barbarským činem a ještě to propagovat. Od prvního výstřelu jsem se tedy přestala považovat na členku Komunistické strany”*.³²⁴ Čím těžší byla kanonáda z bolševických fortů na pevnině, tím početnější nastával v Kronštadtu exodus členů bolševické strany. Stránky povstalecké *Izvěstije* každý den přinášely dopisy od místních komunistických skupin, odsuzujících vládu za použití násilí a schvalující protiopatření Revolučního výboru. Ti, kteří veřejně oznámili odchod ze strany, se nevzdávali ideálů komunismu, ale napadali stranické vedení za to, že je zneužilo ve prospěch osobních zájmů. Ředitel další kronšadtské školy například tvrdě odsuzoval příliv kariéristů do strany, lidí, kteří *„pošpinili krásnou myšlenku komunismu”*.³²⁵ Další dopis došel od bolševického důstojníka kronšadtské posádky, syna populisty, odsouzeného do vyhnanství ve slavném Procesu 193 v sedmdesátých letech devatenáctého století. *„Uvědomil jsem si,”* napsal, *„že politika Komunistické strany zavedla zemi do slepé uličky, z níž není východiska. Strana se zbyrokratizovala... Odmítá naslouchat hlasu mas, na které chce uvalit svoji vůli... Naší zemi může probudit z letargie pouze svoboda projevu a větší možnost participovat na její rekonstrukci prostřednictvím zveřejněných volebních procedur... Odmítám se tedy nadále považovat za člena Ruské komunistické strany. Zcela schvaluji rezoluci, přijatou na všeobecném shromáždění z prvního března a nabízím svoji energii a schopnosti k dispozici Revolučnímu výboru”*.³²⁶

320 Děsjatij sjezd RKP(b), 72 a 300.

321 Beseda s J. Ch. Ljutovinovym, Novyj Mir, 13.3.1921.

322 Leon Trotsky: The Revolution Betrayed, New York 1937, 96. Děsjatij sjezd RKP(b), 253.

323 Komatovskij, ed.: Kronšadtskij mjaťež, 13-15, 86. Puchov: Kronšadtskij mjaťež, 50, 95.

324 Pravda o Kronšadte, 108.

325 Tamtéž, 133.

326 Tamtéž, 59.

Po celou dobu povstání z řad kronšadtské organizace Komunistické strany nevzešla vážnější opozice. Druhého března se skupina loajálních straníků v počtu asi 200 lidí sešla v budově Vyšší stranické školy a ozbrojila proti povstalcům, ale brzy poznala, že jejich situace je beznadějná a uprchla přes led do Krasné Gorky.³²⁷ Během rané fáze povstání další zarputilí členové strany opustili ostrov nebo obcházeli okolní forty v marné snaze poštvat je proti vzbouřencům. Revoluční výbor mezitím začal zatýkat hlavní bolševické vůdce. Prvním zatčeným na konferenci v Domě vzdělání druhého března, byl komisař flotily Kuzmin, dále předseda starého sovětu Vasilijev a dále politický komisař kronšadtské bitevní eskadry Koršunov. Následujícího dne byl povstaleckou hlídkou zadržen E. I. Batis, náčelník Pubaltu, když se pokoušel přejít přes led směrem k Fortu Totleben.³²⁸ Mezi dalšími zatčenými se nacházel i Dr. L. A. Bregman, dlouholetý kronšadtský bolševik a sekretář obvodního stranického výboru.

Mnoho funkcionářů se vyhnulo zatčení prostřednictvím spolupráce s povstalcí. Druhého března tři bolševici, komisař zásobování J. Iljin, bývalý předseda sovětu F. Pervušin a předseda Kronšadtské odborové rady A. Kalabnov, vytvořili Prozatímní byro kronšadtské organizace Ruské komunistické strany. Byro vydalo 4. března prohlášení, uznávající potřebu nových voleb do sovětu a vyzývající všechny kronšadtské komunisty, aby zůstali na svých místech a uposlechli příkazů Revolučního výboru. Navíc varovalo před „*zvolovnými pomluvkami*“, rozšiřovanými údajně agenty Dohody, že se komunisté připravují na likvidaci povstání nebo že by povstalci stříleli členy Strany.³²⁹ Jak se později ukázalo, Iljinova spolupráce byla zradou, snahou získat čas, než z pevniny dorazí pomoc. Nadřazeným do Krasné Gorky totiž tajně telefonicky předával informace o kronšadtských potravinových zásobách. Lest byla brzy odhalena. Iljin byl zatčen a jeho Byro patrně rozpuštěno, neboť v dalších dnech se o něm již nedozvídáme.³³⁰

Celkem bylo během povstání zatčeno asi 300 bolševiků, většinou místních funkcionářů, společně s několika dalšími, kteří se snažili uprchnout, nebo které Revoluční výbor pokládal za podezřelé. Zatímco to není v žádném případě malé číslo, neboť představuje celou jednu pětinu všech členů v Kronštadu, je na druhé straně pozoruhodné, že tolik dalších bylo ponecháno na svobodě a nikdo je neobtěžoval, když vláda například popravila 45 námořníků v Oraniebaumu a vzala příbuzné kronšadtských jako rukojmí. Možná právě toto poslední opatření zklidnilo nálady kronšadtských komunistů s výhledem na možnost stejného protitahu ze strany povstalců. Kronšadt byl každopádně pozoruhodný tím, že se v období vypjatých emocí a stoupajícího napětí ke svým nepřátelům choval humánně. Třem stům bolševických vězňů se nic nestalo, žádné popravy, ani mučení nebo bití. Vzpoura se koneckonců nekonala proti Bílým, které námořníci přímo vášnivě nenáviděli a zmasakrovali by je bez nejmenší výčitky svědomí, ale v tomto smyslu proti kolegům revolucionářům, jejichž ideály sdíleli a jejichž praxi se pouze snažili zreformovat. Můžeme se nicméně zamyslet nad tím, jaký osud by asi potkal Trockého nebo Zinovjeva, kdyby se dostali povstalcům do rukou.

Dokonce i ti nejneoblíbenější funkcionáři neutrpěli ani škrábnutí. Zprávy, že s Kuzminem bylo zacházeno hrubě a jen stěží se vyhnul okamžité popravě, vůbec nejsou pravdivé. Victor Serge se k němu ve Smolném po vzpouře přihnal a Kuzmin, který vypadal úplně normálně, sám přiznal, že taková tvrzení „*značně přehánějí*“ a s ním a jeho kolegy bylo nakládáno korektně. Iljin byl rovněž ušetřen, přestože Petričenka jeho zrada strašně rozzuřila.³³¹ Když se Revoluční výbor dozvěděl, že

327 Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 31. Petričenko: Pravda o kronšadtskich sobytijach, 8.

328 Pravda o Kronšadtě, 58.

329 Tamtéž, 50-51.

330 Tamtéž, 130. Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 228. Krasnaja Gazeta, 18. 3.1921.

331 Serge: Memoirs of a Revolutionary, 126-127. Pravda o Kronšadtě, 130.

příbuzní komunistů jsou ostrakizováni nebo propouštěni ze zaměstnání, varoval obyvatelstvo před snahami po odplatě. „Navzdory všem hrůzným činům, které bolševici spáchali, bychom měli mít tolik sebeovládání, abychom je z veřejného života vyloučili pouze tak, aby jejich zlovlná a lživá agitace nenarušovala naši revoluční práci”.³³²

Bolševická vláda však o osud zatčených projevovala nemalé obavy. Po první vlně zatýkání vláda odpověděla vzetím rukojmí a varováním, že jakékoli násilí vůči bolševikům bude mít vážné následky. Sami vězni podle vlastních svědectví žili v neustálém strachu, že budou zastřeleni.³³³ Jejich situaci nezlepšilo ani to, když se 50 bolševiků z Fortu Krasnoarmějec pokusilo prorazit směrem na karelské pobřeží a byli dopadeni. Jindy lojalisté signalizovali na pobřeží lampami a vypalovali světlice, aby v noci označili cíle. Výsledkem bylo, zvláště po útoku z osmého března, že povstalci s místními bolševiky začali nakládat přísněji. Desátého března bylo všem bolševikům přikázáno, aby odevzdali zbraně a signální lampy ve svém držení. Brzy poté Revoluční výbor požádal obyvatele, aby si dávali pozor na zrádce, signalizující nepříteli. „Vypořádáme se s nimi na místě”, varovala *Izvěstija*, „bez soudu, podle zákonů diktovaných okolnostmi”. Došlo k menším konfliktům, například když byli dva členové Komunistické strany obviněni, že kradou a hromadí potraviny a na konferenci delegátů z 11. března se ukázalo, že bolševickým vězňům bylo zabaveno 280 párů bot pro stráž, které chodily po ledu a vlastníkům byly namísto toho vydány lýkové sandály. Oznámení se setkalo s potleskem a výkřiky „Velmi dobře! Vezměte jim také kožichy!”, k čemuž nakonec zjevně došlo, neboť jeden ze zadržených později uvedl, že mu zkonfiskovali jak plášť, tak boty.³³⁴

...
„NAŠE POVSTÁNÍ JE HNUTÍM ZDOLA za svržení bolševického útlaku a poté se vůle lidu sama projeví”. To řekl Petričenko ve Finsku v rozhovoru s americkým novinářem a charakterizoval tak březnové povstání. V jediné větě vyjádřil ducha povstání, neboť výrazným rysem Kronštadtů byla jeho spontaneita, vlastnost, odlišující jej od soudobých rolnických povstání a dělnických nepokojů. Tato hnutí, považována za totožný jev, představovala vzpouru lidových mas podle razinovských a pugačevských tradic, kde námořníci hráli roli kozáků a střelců, jejichž náchylnost k bezprostředním násilným vystoupením proti organizovanému despotismu zdědili v plné míře. Stejná tradice se projevila v roce 1917, novém vydání klasické „ruské vzpoury”, slepé a nemilosrdné, jak Puškin popsal *pugačevščinu* osmnáctého století. Pro anarchisty, maximalisty a další krajně levicové proudy tehdy konečně přišla „sociální revoluce”. Spojili síly s bolševiky, jejichž hesla - některá si vypůjčili od syndikalistů a eserů - vyhovovala jejich náladám a tužbám. „Půdu rolníkům!”, „Pryč s Prozatímní vládou!”, „Továrny do rukou dělníkům!” Jako revoluční program to bylo mnohem bližší *narodničestvu* než marxismu a výrazně se obracelo na lidově-anarchistické instinkty nevzdělaných prvků ruské společnosti.

Po Říjnu Lenin a jeho strana začali upevňovat svoji moc, vyprošťovat zemi ze sociálního chaosu a snažili se zavést revoluci zdola na cestu centralismu a autoritářství. Jejich snahy byly protikladné k tužbám rolnictva a dělnické třídy, pro něž revoluce představovala zásadní negaci centralismu a autoritářství. Lidé zřetelně požadovali decentralizovanou společnost, založenou na lokální iniciativě a samosprávě. Být ponechán sám sobě bez zásahů vlády a jejích úřadů bylo odvěkým snem pracující třídy. Rolníci nikoli náhodou začali rozlišovat mezi „bolševiky”, kteří zlikvidovali šlechtu a dali jim půdu a „komunisty”, kteří zakládali státní statky a vysílali na vesnice konfiskační

332 Pravda o Kronštadtě, 75 a 84. Co se týče vztahů mezi povstalci a místními bolševiky, viz. Katkov: The Kronstadt Rising, St. Antony's Papers, č. 6, 45-48.

333 Viz rozhovor s Vasilijevem v Krasnaja Gazeta, 18. 3. 1921.

334 Pravda o Kronštadtě, 96, 101, 127, 138 a 156. Puchov: Kronštadtskij mjaděž, 99. Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjaděž, 77.

oddíly. V roce 1917 bolševici přislíbili naplnění lidově-anarchistického milénia, ale jakmile se dostali k moci, vrátili se k původním státotvorným axiomům.

V ruské revoluční tradici obecně řečeno existovaly dva zásadně protikladné směry. Jedním byl centralistický trend, představovaný Leninem a jeho stranou a snažící se nahradit staré pořádky revoluční diktaturou, druhý, představovaný anarchisty a rovněž esery, směřoval k decentralizované samosprávě, nepřítomnosti silné státní moci a důvěřoval demokratickým instinktům lidu. Kronštadt se svými kořeny v rolnickém lokalismu a spontánních vzpouřích zřetelně náležel do druhé kategorie. Námořníci se jako oponenti centralizovaného despotismu obrátili proti svým bývalým bolševickým spojencům a jejich elitářskému státnímu socialismu. Zašli až tak daleko, že v důsledku popírali, že bolševický program vůbec představuje socialismus. Pro povstalce - stejně jako před nimi pro Bakunina - socialismus bez osobní svobody a sebeurčení - přinejmenším pro pracující třídu - nebyl ničím jiným, než novou formou tyranie, někdy horší, než ta, kterou nahradila.

U kořene konfliktu z března 1921 leží právě tato rozdílnost pohledů. Základním rysem bolševismu byla nedůvěra ke spontaneitě mas. Lenin věřil, že pokud by dělníci a rolníci byli ponecháni sami sobě, spokojí se s částečnými reformami, nebo hůře, padnou za oběť reakčním silám. Podle jeho názoru tedy masy musí být „zvenčí“ vedeny odhodlaným revolučním předvojem. To byl základní prvek jeho politické filosofie, který uplatnil i na situaci, nastalou v Kronštadu. Musíme pečlivě zhodnotit, řekl X. sjezdu strany, politická a ekonomická poučení z této události. *„Co znamená? Přesun politické moci do rukou nepopsatelného konglomerátu nebo aliance špatně čitelných prvků, které se jednu chvíli zdají být napravo, pak zase nalevo od bolševiků, ani to nemůžeme říci s jistotou, tak beztvářá je kombinace politických skupin, které se v Kronštadu snaží uchopit moc do svých rukou“*. Přestože Lenin sváděl vzpouřu na bělogvardějské spiknutí, uvědomoval si až do důsledků její skutečný význam. Hnutí svými slovy označil za kontrarevoluci *„maloburžoazní anarchistické spontaneity“*, což ve skutečnosti znamená masovou vzpouřu, propojenou se soudobými dělnickými a rolnickými nepokoji. Jako takové bylo pro přežití bolševismu extrémně nebezpečné, více než Děnikin, Kolčak a Juděnič dohromady.³³⁵

Lenin se více než čehokoli jiného obával vypuknutí nové *pugačevščiny*. Obával se, že stejná lidová anarchistická vlna, která bolševiky vynesla k moci, je nyní smete. Námořníky činila mimořádně nebezpečnými skutečnost, že v kontrastu vůči Bílým povstali ve jménu sovětů. Povstalci, jak poznamenal Victor Serge, byli navíc tělem a duší opravdoví revolucionáři.³³⁶ Vyjadřovali utrpení a vůli lidu, a dotýkali se tak černého svědomí bolševického vedení více, než mohlo jakékoli jiné opoziční uskupení. Lenin chápal výzvu masám, předloženou povstáním. Napadal ji jako *„maloburžoazní“* a *„polo-anarchistickou“* stejně, jak před čtvrtstoletím útočil na populisty za jejich romantický sen o dávno minulé éře komun a řemeslnických družstev. Podobná vize byla pro bolševické smýšlení zcela heretická, pokládali ji nejen za primitivní a neefektivní, ale také reakcionářskou a neschopnou přežít v podmínkách dvacátého století, kde všude triumfoval centralizovaný stát a centralizovaná průmyslová mašinérie.

To je důvodem, proč pro Lenina Kronštadt představoval větší riziko, než Bílé armády z dob občanské války. Stál za ideálem, který, jakkoli v danou chvíli nedosažitelný, odpovídal nejhlubším přáním ruské pracující třídy. Pokud by Kronštadt prosadil svou, tvrdil Lenin, znamenalo by to konec veškeré státní moci a soudržnosti a rozdělení země na tisíce samostatných fragmentů, další období chaosu a atomizace jako v roce 1917, ale tentokrát namířené proti novému pořádku. Lenin si

335 Děsjatij sjezd RKP(b), 33-34. Při další příležitosti se Lenin snažil minimalizovat nebezpečí Kronštadu a řekl, že *„pro sovětskou moc představovalo menší ohrožení, než IRA pro britské impérium.“* Polnoje sobranije sočiněniji, XLIII, 129.

336 Serge: *Memoirs of a Revolutionary*, 131.

myslel, že Rusko nemohlo tento stav vydržet a podle něj by krátce poté vzniklé vakuum zaplnil nějaký nový a spíše pravicový centralizovaný režim. Lenin tedy věci viděl jasně. Povstalci musí být rozdrceni za každou cenu a v Kronštadu obnoven bolševismus.

Kapitola 6

Potlačení vzpoury

Devátého března, v den neúspěšného útoku na povstaleckou pevnost, bolševický vůdce Kameněv měl projev k X. sjezdu Komunistické strany v Moskvě. Řekl, že situace v Kronštadtu se zkomplikovala nade všechna očekávání, takže vzpoura nebude zlikvidována „*přes noc*“.³³⁷ První útok byl uspěchaný. Vláda v úzkostné snaze potlačit vzpouru dříve, než se k ní dostane pomoc zvenčí, nebo než se rozšíří na pevninu, jednala zbrkle, chybovala v přípravě a nasadila nedostatečné počty mužů a techniky, výsledkem čehož bylo odražení útoku s těžkými ztrátami.

Nyní však nastala ještě mnohem naléhavější situace, neboť zanedlouho začne roztávat led. Bolševický velitel Tuchačevskij se tak spěšně připravoval na druhý útok, provedený mnohem větší silou, než první. Na bojiště byly dopraveny jednotky dělostřelectva a letectva. Na obou březích na-proti ostrovu Kotlin se odehrávaly rychlé přípravy a ze všech částí země proudily čerstvé oddíly. Protože v katastrofě z osmého března svoji roli sehrála nízká morálka, mužstvo bylo vybíráno mimořádně pečlivě. Z měst tak vzdálených, jako Smolensk, Vitebsk, Rjazaň a Nižnyj Novgorod, přijely prapory důstojnických kadetů a mladých bolševiků, zpívajících Internacionálu na znamení revoluční věrnosti.³³⁸ Mimořádně vysoký podíl v novém útočném uskupení měly vybrané bolševické oddíly a zvláštní jednotky Čeky. Navíc byly z Ukrajiny a polské fronty povolány loajální pluky, doplněné čínskými, tatarskými, baškirskými a lotyšskými jednotkami, které měly pravděpodobně menší zábrany než Rusové střilet na povstalce. Jak poznamenal jeden pozorovatel, proti lidu stáli bolševici a nerusové (*inorodcy*).³³⁹

Z Akademie generálního štábu byli povoláni zkušení vojenští velitelé Fedko, Urickij a Dybenko, aby pomohli vést útok. Dybenko byl sám bývalý člen posádky Petropavlovsku a během revoluce prominentní bolševik flotily. Nyní svým „*starým soudruhům námořníkům z Kronštadtu*“ napsal dopis, v němž Petričenka odsoudil jako „*poltavského kulaka*“ a vyzval povstalce, aby složili zbraně.³⁴⁰ Vláda se zároveň ze všech sil snažila, aby jednotky přesvědčila, že námořníci jsou kontra-revolucionáři. Tisk a rádio nepřetržitě tvrdily, že vzbouřenci z „*Bílého Kronštadtu*“ jednají ve prospěch emigrantů a jejich dohodových spojenců. „*Budiž prokleti kronštadtští zrádci*“. zněl titulěk z jedněch petrohradských novin. „*Kronštadt zůstane Rudý*“.³⁴¹

Ve starém hlavním městě mezitím nastal nejistý klid. Zinovjev kvůli zabránění novým nepokojům v době konečných vojenských příprav obyvatelům učinil další ústupky a mezi jiným při-

337 Děsjatyj sjezd RKP(b), 167.

338 Graždanskaja vojna 1918-1921, I, 365. Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 150. V ogně revoluciji, Moskva 1933, 56.

339 Dan: Dva goda skitaniji, 154-155. New York Times, 12. 3.1921. Novaja Russkaja žizň, 22.3. 1921. Příčiny, povody, tě-čenije i ocenka kronštadtskich sobytij, rukopis Hoover Library.

340 Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 226-227.

341 Krasnaja Gazeta, 10. 3.1921.

slíbil svolat městskou konferenci bezpartijních dělníků a omezit „byrokratismus“ ve straně a vládě.³⁴² V Moskvě vzpoura vyvolávala stále větší starosti. Desátého března se vrátil Trockij s pochmurnou zprávou o situaci a přednesl ji na uzavřeném zasedání X. sjezdu strany. Toho večera se asi 300 delegátů dobrovolně přihlásilo na frontu, více než jedna čtvrtina celkového počtu, což dokládá vážnost, s níž bylo na povstání pohlíženo deset dní po jeho vypuknutí. Členové Dělnické opozice a Demokratických centralistů byli mezi prvními, kteří zvedli ruce, aby tak prokázali svoji loajalitu.³⁴³

Jeden z dobrovolníků, demokratický centralista jménem M. A. Rafail, nám zanechal svědectví o roli delegátů v závěrečném útoku na pevnost. Do Petrohradu dorazili jedenáctého března a byli rychle rozmístěni do jednotek na pevnině severně i jižně od Kronštadt. Rafail a jeho skupina byli posláni do Oraniebaumu a během příjezdu zpívali Internacionálu.³⁴⁴ Přestože někteří se měli zúčastnit skutečného boje, jejich hlavním úkolem bylo posílit morálku vojáků a překonat jejich zdráhání střilet na povstalce pomocí přesvědčování, že vlastně brání revoluci před nepřáteli. Snažili se navíc zmírnit strach, panující v jednotkách kvůli nutnosti vyjít na ledovou plochu bez jakéhokoli krytí. Po debaklu z osmého března se muži třásli hrůzou při pomyšlení, že budou skoseni kulomety nebo zmizí v palebné přehradě dělostřelectva. Dalším úkolem delegátů bylo pokusit se přesvědčit vzbouřence, aby se vzdali. „*Svobodné sověty*“, prohlašoval leták, určený pro Kronštadt, by ve skutečnosti znamenaly restauraci „*buržoazie, velkostatkářů, generálů, admirálů a šlechticů a knížat a dalších parazitů*“ a toto heslo bylo pouhou zástěrkou pro „*svržení sovětské moci, která je mocí vykořisťovaných a restauraci kapitalistických vykořisťovatelů*“. Povstalci si tedy měli okamžitě vybrat: „*Bud' s bělogvardějci proti nám, nebo s námi proti bělogvardějcům*“.³⁴⁵

Delegáti nejprve neměli takřka žádný úspěch. Morálka bolševických jednotek zůstala špatná, zatímco na druhé straně bojový duch obránců nijak zřetelně neutrpěl. Viníkem této situace byla především sovětská vojenská strategie. Bolševici se k údivu amerického konzula ve Viborgu nepoučili o nesmyslnosti „*lokálních útoků*“.³⁴⁶ Devátého března došlo k novým pokusům o průzkum bojem, které však byly bdělými obránci odraženy. Následujícího dne sovětská letadla bombardovala pevnost a po soumraku baterie z obou břehů zasypaly povstalecké pozice nemilosrdnou kanonádou. V ranních hodinách jedenáctého března následoval pokus o útok z jižní strany, který byl s těžkými ztrátami odražen. Zbytek dne byl klidný, protože na Finský záliv padla hustá mlha, která zabránila dalším vojenským operacím. Viditelnost byla tak špatná, že bolševický pilot, letící z Oraniebaumu do Petrohradu, omylem přistál v Kronštadt. Poté, co si uvědomil svoji chybu, vytočil motory, odstartoval uprostřed těžké palby z ručních zbraní a podařilo se mu bezpečně dostat do Petrohradu.³⁴⁷

Sovětské velení, odhodlané rozdrtit vzpouru předtím, než popraská ledová pokrývka, nehodlalo navzdory opakovaným neúspěchům odložit vojenské operace až na dobu, kdy budou lépe připraveny. Dvanáctého března bylo obnoveno letecké i dělostřelecké bombardování a pokračovalo sporadicky po celý den, ale nezpůsobilo vážnější škody. Podle jednoho exilového zdroje byl protiletadlovou palbou z Kronštadt sestřelen jeden sovětský letoun, který se zřítil do Finského zá-

342 Petrogradskaja Gazeta, 11. 3.1921

343 Sjezdový zápis obsahuje neúplný seznam 279 dobrovolníků, včetně tak prominentních postav jako K. E. Vorošilova, A. S. Bubnova (demokratický centralista), V. P. Zatonského a G. L. Pjatakova, Děsťjatyj sjezd RKP(b), 765-767.

344 M. Rafail: Kronštadtskij mjabatž (Iz dněvnika politrabotnika), Charkov 1921, str. 4-6. Srov. Puchov: Kronštadtskij mjabatž, 52.

345 Rabinovič: Dělegaty 10-ovo sjezda RKP(b) pod Kronštadtom, Krasnaja Letopis 1931, č. 2, 50-54.

346 Quarton ministru zahraničí, 11. 3. 1921, National Archives, 861.00/8318.

347 Izvěstija petrogradskovo sověta, 11. 3.1921.

livu,³⁴⁸ což byla jediná ztráta svého druhu během povstání. Následujícího rána se opakoval scénář z předchozích dnů, kdy po útoku z jižního pobřeží těsně před úsvitem následovalo bombardování. Přestože útočníci na sobě měli bílé maskovací pláště, nedostali se daleko, než byli zatlačeni zpět křížovou palbou z předsunutých povstaleckých fortů. Útoky ale pokračovaly. Ráno čtrnáctého března pod příkrovem tmy se čerstvé bolševické jednotky vrhly do uragánu dělostřelecké a kulometné palby, byly přinuceny se stáhnout a zanechaly za sebou na ledu hromady mrtvých a raněných. To byl nicméně poslední z menších útoků. Příštích 72 hodin vzdušné a dělostřelecké útoky pokračovaly, ale veškerá pozemní aktivita ustala, protože bolševici se horečně připravovali na dobytí povstalecké citadely všeobecným útokem.

...

NA VRCHOLU VOJENSKÝCH PŘÍPRAV se bolševici museli vyrovnat s dalšími vážnými obtížemi. Došly například zprávy, že zaměstnanci železnic z Krasnovo Sela, křížovatký jihozápadně od Petrohradu, odmítají přepravovat jednotky, vyslané proti Kronštadt. V dalším případě si jeden mladý bolševik z Moskvy povšiml, že během krátké cesty z Petrohradu do Oraniebaumu vlak neustále zastavuje a přestože strojvůdce si stěžoval na špatné palivo, dobrovolníci ho podezřívají, že tak jedná úmyslně.³⁴⁹ Mnohem vážnější byl incident ze 16. března, dne, kdy se odehrál závěrečný útok. Pěšáci z 22. omské divize, kteří se vyznamenali v občanské válce proti Bílým, se v Oraniebaumu vzbouřili a vydali výzvu „*táhnout do Petrohradu na Židy*“. Loajální jednotky pod velením I. F. Fedka, jednoho z vojenských expertů Akademie generálního štábu, rychle odřízly základnu, obklíčily kasárna omských vzbouřenců a zatkly vůdce vzpoury. Virus nespokojenosti však byl silný a nebyli před ním imunní dokonce ani jinak spolehliví *kursanti*, neboť přibližně ve stejné době bylo odhaleno antibolševické spiknutí mezi kadety Peterhofské velitelské školy. Několik jich bylo zatčeno a ozbrojeným doprovodem eskortováno do Petrohradu.³⁵⁰

Navzdory těmto příkladům se v průběhu posledních dvou dní před závěrečným útokem morálka jednotek Rudé armády podstatně zvedla. Hlavní zásluhu na tom měli delegáti X. sjezdu strany, vyzbrojeni mocnou zbraní - 15. března sjezd v Moskvě odhlasoval nahrazení nucených rekvizicí pevně stanovenou naturální daní. Poté, co Lenin oznámil tento nový program na plénu, řečník ze Sibíře prohlásil, že „*nyní už jen stačí povědět celé Sibíři o tomto dekretu, abychom zastavili rolnické nepokoje*“.³⁵¹ Delegáti na frontě byli rychle informováni a sdělili zprávu jednotkám. Efekt byl pozoruhodný. Okamžitě, jak vzpomíná jeden bolševický komisař, došlo k „*prudké změně nálady*“ mezi vojáky, z nichž byla většina rolnického původu.³⁵² Tento ústupek značil začátek konce Válečného komunismu a jeho oznámení mělo rozhodující vliv na výkon rudých jednotek v závěrečné bitvě.

Ve stejné době došlo rovněž k posunu nálady v Kronštadt, ale v opačném směru. Až do poloviny března byla morálka povstalců velmi vysoká, navzdory tomu, že museli čelit mimořádně nepříznivým okolnostem. „*Dnes je výročí svržení samoděržaví a úsvit pádu komisarokracie*“, stálo v kronštadtské *Izvěstiji* 12. března.³⁵³ Kurýr amerického konzulátu ve Viborgu, který stejného dne navštívil pevnost, zaznamenal „*pevnou disciplínu a ducha posádky i obyvatel*“. Podobná zpráva eserského dopisovatele zmiňuje, že ve městě panoval naprostý klid a pořádek a továrny pracovaly. „*Chceme zahájit dílo osvobození Ruska*“, řekl mu Petričenko. „*Snažíme se získat na svoji stranu petro-*

348 Za narodnoje dělo, 18. 3.1921.

349 New York Times, 16. 3. 1921. V ogně revoluciji, str. 58.

350 Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 100-101. Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 147-148.

351 Děsjatyj sjezd RKP(b), 430, 468.

352 Rabinovič: Dělegaty 10-ovo sjezda RKP(b) pod Kronštadtom, Krasnaja Letopis 1931, č. 2, 32.

353 Pravda o Kronštadtě, 126

hradské obyvatelstvo... Vybojujeme skutečné zřízení sovětů".³⁵⁴ Kronštadt stále žil v přesvědčení, že jeho věc je spravedlivá a vzpoura se brzy rozšíří na pevninu. Jedenáctého března se *Izvěstija* obrátila na zbytek Ruska, aby se přidal k boji proti bolševickému útlaku. „*Kronštadt bojuje za vás, hladové, prokřehlé, nahé... Soudruzi, kronštadtští vztyčili povstaleckou vlajku a důvěřují tomu, že desítky milionů dělníků a rolníků odpovědí na jejich výzvu. Není důvodu, proč by se úsvit, zrozený zde, nemohl stát zářivým dnem pro Rusko a především nejprve pro Petrohrad*“.³⁵⁵

Revoluční výbor se mezitím snažil posílit obranu ostrova proti nadcházejícímu útoku. Po soumraku bylo nařizováno dodržovat zatmění, aby se znesnadnilo působení nepřátelských dělostřelců a letců. Navzdory intenzivnímu bombardování byly ztráty stále zanedbatelné a návštěvníci Kronštadtu podávali zprávy o malém počtu zraněných a pouze lehkých škodách na budovách a vojenských zařízeních. Do desátého března bylo podle povstaleckých údajů zabito pouze 14 lidí a 4 zranění (dva námořníci, voják a civilista). Dvanáctého března *Izvěstija* pokládala za nutné zveřejnit, že čtrnáctiletý chlapec byl zraněn na hlídce. Článek uváděl, že ho nic nemohlo zastavit, protože otce mu vloni v rodné vesnici zastřelili bolševici.³⁵⁶

Věci se ale začaly obracet k horšímu. Navzdory očekáváním se Petrohrad zjevně nepřidával na stranu povstalců. Několik málo výtisků kronštadtské *Izvěstije* bylo vylepeno po zdech továren a při jedné příležitosti městem projíždělo nákladní auto, z něhož byly šířeny povstalecké letáky. Sedmého března dělníci z továrny Arsenal schválili Petropavlovskou rezoluci a vyslali delegáty do dalších provozů s výzvou, aby zahájili generální stávkou na podporu povstalců.³⁵⁷ Podobné snahy ale vyzněly naprázdno a město, umlčeno ústupky a vystrašeno přítomností armádních jednotek, zůstalo zticha. Námořníci se cítili zrazeni, což byl pocit, převládající ještě dlouho po zlomení jejich hnutí. Uprchlíci ve Finsku si později stěžovali, že si mysleli, že petrohradští dělníci „*to myslí vážně*“ a stávky se rozvinou do otevřené revoluce. Zajetí námořníci, s nimiž se Dan setkal ve vězení, si podobně stěžovali, že je dělníci prodali vládě „*za pár kilo masa*“.³⁵⁸

Pomoc ve skutečnosti nepřišla odnikud. Kronštadt zůstal osamocen a izolován, podrobován častým náletům a palbě těžkých děl z pevniny. Kvůli nočním výpadům bolševických úderných jednotek si námořníci utrhli jen velmi málo spánku a povstalecké hlídky kvůli nedostatku bot chodily ve sněhové vánici v sandálech. Jak se tenčily zásoby paliv, kronštadtská *Izvěstija* se obracela na obležené obyvatele, aby používali elektřinu v minimální míře. Zásoby munice se rovněž snižovaly. Jedenáctého března byl vydán rozkaz, aby povstalci nestříleli na bolševická letadla z pušek nebo kulometů, což byla marná snaha, mající za výsledek pouze plýtvání cenným střelivem. „*Vojenští specialisté*“ si zároveň stěžovali, že někdy se střílí z děl bezmyšlenkovitě na dlouhé vzdálenosti a pochybné cíle. Počet obětí na straně povstalců, přestože nikterak významný, začal prudce narůstat. přibližně v polovině měsíce došly zásoby lékařského materiálu a úmrtnost se výrazně zvýšila. Jak bolševické dělostřelectvo stále zasypávalo město granáty, čtrnáctého března se konala společná pohřební ceremonie v Kronštadtské námořní nemocnici a další šestnáctého v Mořské katedrále. Toho večera morálka povstalců dostala těžkou ránu, když granát ráže 305 mm z

354 Quarton ministru zahraničí, 13.3.1921, National Archives, 861.00/8319. London Times, 17. 3. 1921. Volja Rossiji, 15. 3. 1921.

355 Pravda o Kronštadtě, 120-121.

356 Tamtéž, 122 a 132. New York Times, 16. 3. 1921. Další zdroj stanovuje počet zraněných z Kronštadtu a fortů na 60. Kak načalos vosstanije v Kronštadtě, 12.3. 1921, Miller Archives, soubor 5M, č. 5.

357 Mettová: La Commune du Cronstadt, 46.

358 Quarton ministru zahraničí, 23. 4. 1921, National Archives, 861.00/8619. Dan: Dva goda skitaniji, 153.

fortu Krasnaja Gorka prorazil pancéřovou palubu Sevastopolu, zabil 14 námořníků a dalších 36 zranil.³⁵⁹

Za podobných okolností, jak vzpomíná bývalý člen Prozatímního revolučního výboru, bylo beznadějně myslet si, že je možné udržet původní nadšení, vyvolané samotnou vzpourou.³⁶⁰ Opačované útoky, nedostatek potravin a paliv, dlouhé bezesné noci, strávené v zimě v pohotovosti, jak poznamenal Berkman, vysávaly životní sílu povstalecké pevnosti.³⁶¹ Povstalci s narůstajícím neklidem očekávali útok, o němž věděli, že jistě přijde a stav neustálého napětí a následného uvolnění se začal projevovat na jejich psychice. Prvořadou starostí všech byl stav kronšadtských potravinových zásob, problém, který autor Tajného memoranda předpovídal týdny předtím, než povstání vypuklo. Jak dlouho mohl ostrov, odříznutý od okolního světa, uživit svých 50.000 obyvatel? Už na konci prvního týdne nebylo možné udržet původní denní příděl přibližně 250 gramů chleba a čtvrtinu masové konzervy. Osmého března každý dostal malé množství ovsa, které mělo vydržet čtyři dny. Devátého se distribuovalo asi 100 gramů plackek z mouky a sušených brambor. Následujícího dne kronšadtští kovodělníci poskytli obyvatelstvu svůj zvláštní příděl konzervovaného koňského masa. Kromě toho byla během povstání distribuována pouze jedna plechovka kondenzovaného mléka na osobu, občas malé množství masa a pouze pro děti čtvrt kilogramu másla. Patnáctého března došla mouka, zásoby chleba byly vyčerpány a skladem zůstaly pouze nějaké konzervy.³⁶²

Lidé měli hlad a jak poznamenal petrohradský sovět, „*hlad je často hlavní příčinou kapitulace pevností ve válkách mezi lidmi*“.³⁶³ Kronšadtská naděje, že by se mohli udržet až roztaje led, se rozplývala a povstalečtí předáci začali přemýšlet o pomoci zvenčí. Černovovy nabídky z prvních dnů povstání byly zdvořile odmítnuty, ale když 16. března dorazil baron Vilken s nabídkou potravin a léků jménem Ruského červeného kříže, byla vděčně přijata.

...

JAK ALE VÍME, žádná pomoc nikdy nedorazila. Právě šestnáctého totiž Tuchačevskij přeskupil armádu pro závěrečný útok na povstaleckou citadelu. Připravovala se dvě útočná uskupení. Početnější, rozložené na jižním břehu Finského zálivu a menší na severu, podél karelského pobřeží. Celková síla bolševických oddílů byl odhadována na 35.000 až 75.000 mužů, nasazených proti asi 15.000 dobře opevněným obráncům.³⁶⁴ Skutečný počet se pravděpodobně pohyboval okolo 50.000 mužů (dvojnásobek použitých jednotek z prvního útoku 8. března), z nichž 35.000 tvořilo Jižní skupinu. Připraveno bylo několik nejlepších bolševických velitelů, aby vedli útok. Mnoho jich prokázalo své schopnosti v občanské válce, včetně Feďka a Dybenka z Akademie generálního štábu a Vidovta Putny, který byl postaven do čela vzbouřenecké 27. omské divize. Navzdory všem vládním obviněním, že Kronšadt představuje konspiraci bělogvardějských generálů, bývalí carští důstojníci hráli mnohem významnější roli mezi útočníky než obránci. Velitelé Severní a Jižní skupiny, E. S. Kazanskij a A. I. Sedjakin, stejně jako jejich nadřízení, Tuchačevskij a S. S. Kameněv (nemající žádný vztah ke stranickému vůdci L. B. Kameněvovi), byli všichni bývalými důstojníky carské armády.

359 Pravda o Kronšadtě, 75-138. Quarton ministru zahraničí, 23. 4. 1921, National Archives, 861.00/8619. Petričenko: Pravda o kronšadtskich sobytijach, 18.

360 Intéřviju s členami Vremennovo revoljucionnovo komitěta, rukopis Hoover Library.

361 Berkman: The Kronstadt Rebellion, str. 36. Srov. Goldman: Living My Life, 884.

362 Mettová: La Commune du Cronstadt, 77-78. Volja Rossiji, 15. 3. 1921. Příčiny, povody, těčenije i ocenka kronšadtskich sobytij, rukopis Hoover Library.

363 Izvěstija petrogradskovo sověta, 14. 3.1921.

364 New York Times, 18. 3. 1921. Novaja Russkaja Žizň, 22. 3. 1921. Příčiny, povody, těčenije i ocenka kronšadtskich sobytij, rukopis Hoover Library. Tseidler prezidentovi Ruského červeného kříže, 20. 3. 1921, Giers Archives, soubor 88.

Morálka řadových vojáků nyní byla mnohem vyšší kvůli zvýšeným počtům, vynikajícím kvalitám velitelů a neúnavné agitaci stranických delegátů ve stylu: „*tři roky jsme trpěli hladem, nedostatkem otopu apod. a nyní taková zrada! My už ale zchladíme jejich horké hlavy*“.³⁶⁵ Takový byl tón sovětské propagandistické mašinerie, který vyvolal odezvu v novém odhodlání vojáků se vzpourou skoncovat jednou provždy. Muži, vystrojeni v bílých maskovacích pláštích a zimních botách, byli vybaveni dostatkem munice a speciálními nůžkami na stříhání ostnatého drátu, obklopujícího kronšadtské fortý a baterie. Každý voják dostal dvoudenní přiděl chleba a dva plátky uzeného masa, aby si nikdo nestěžoval na stravu. Jeden velitel ze Severní skupiny však v doporučení, jen těžko schopném zvýšit morálku, radil mužům, aby před bojem nejedli, protože zranění žaludku jsou po jídle vážnější.³⁶⁶

Tuchačevského plán počítal s dlouhým dělostřeleckým bombardováním, po němž bude následovat soustředěný útok pěchoty ze třech různých směrů. Severní skupina měla udeřit na severní část ostrova Kotlin, Jižní na jižní a východní výběžky. Kanonáda začala ve dvě hodiny v noci 16. března a pokračovala celý den. Granáty dopadaly v Kronštadtu i poblíž hřbitova, kde se odehrával pohřeb padlých obránců. Povstalci odpovíděli těžkou palbou z fortů, baterií a dvou bitevních lodí v přístavu. Během souboje bolševický granát znovu probil palubu Sevastopolu, kde způsobil jen malé škody, ale zabil či zranil 50 námořníků. Petropavlovsk vypustil kouřovou clonu, aby se vyhnul podobnému osudu, ale následujícího dne také dostal přímý zásah, který zabil pět a zradil sedm mužů.³⁶⁷ Kromě palby z pobřeží byla přes průliv vyslána letadla, aby bombardovala pevnost a její řetězec opevnění. Dělostřelecké bombardování a nálety však dohromady nezpůsobily žádné větší škody a na straně povstalců si vyžádaly relativně málo obětí. Hlavní efekt byl psychologický, ještě snižující tonoucí morálku obránců.

Po soumraku ostřelování ustalo. Povstalci, pamětlivi scénáře z předchozího týdne, očekávali útok. Každý muž byl na svém místě, přestože mnoho z nich nebylo vystřídáno déle, než dva nebo i tři dny. Dlouhou dobu panovalo naprosté ticho, jen reflektory z kronšadtských fortů a válečných lodí pročešávaly led a pátraly po známkách pohybu. Konečně ve tři hodiny v noci začal nástup. Severní skupina, složená hlavně z důstojnických kadetů petrohradské oblasti pod ochranou husté mlhy nad zálivem postupovala ve dvou kolonách od Sestrorecka a Lisého Nosu, jedna proti Fortu Totleben a Krasnoarmějec a druhá proti sedmi očíslovaným fortům mezi karelským pobřežím a ostrovem Kotlin. V čele každé kolony se nacházely dobrovolnické úderné jednotky, určené k otevření průlomu. Bylo učiněno vše, aby jednotky nebyly zpozorovány. Mluvení bylo zakázáno a rozkazy se předávaly šepem. Komunikace rovněž probíhala pomocí předem pečlivě připravených signálních lamp. Jinak se ničím jiným nesvítilo a kouření bylo zakázáno.

V pět hodin ráno levá kolona z Lisého Nosu v síle pěti praporů zpozorovala, jak se před ní tyčí Forty č. 5 a 6, nejvysunutější povstalecké pozice. Muži dostali rozkaz pokračovat po všech čtyřech, zbývající vzdálenost překonali těsně po ledu a voda na povrchu jim promáčela maskovací pláště. Dostali se až k širokému zátarasu z ostnatého drátu a začali jej prostřihávat, když je náhle ozářily povstalecké světlice a reflektory. Jejich světlo bylo tak intenzivní, vzpomíná jeden voják, že „*noc se proměnila v den*“. Z Fortu č. 6 na ně volali, aby se vzdali. „*Jsme vaši přátelé! Jsme pro sovětské*

³⁶⁵ Krasnaja Gazeta, 17. 3. 1921.

³⁶⁶ Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 89.

³⁶⁷ Petričenko: Pravda o kronšadtskich sobytijach, 18. New York Times, 19. 3. 1921. Detaily o útoku jsem posbíral hlavně ze soudobých novinových zpráv a úvah účastníků. Viz zvláště Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 45-51 a 89-91. Puchov: Kronšadtskij mjatěž, 167-170. Graždanskaja vojna, I., 367-373. Rafail: Kronšadtskij mjatěž, 20-26. K. E. Vorošilov: Iz istoriji podvalenija kronšadtskovo mjatěža, Vojenno-istoričeskij žurnal, 1961, č. 3, 15-35. Naneštěstí se mi nepodařilo sehnat Vojenoje Znanije, 1921, č. 8, které je celé věnováno tomuto tématu.

*zřízení! Nebudeme na vás střílet!*³⁶⁸ Kursanti výzvy ignorovali, vrhli se proti fortům s bajonety a ručními granáty, ale byli s těžkými ztrátami odrazeni vražedným přívalem kulometné palby. Kadeti se znovu a znovu s výkřiky „Hurá!“ vraceli a nakonec se jim podařilo proniknout do povstaleckých pozic a po litém boji obsadit oba forty.

Ráno mlha ustoupila a 17. březen se ukázal jako jasný a slunečný den. Bolševici, nyní nekrytí, směřovali útok proti zbývajícím fortům. Obě strany bojovaly s fanatickým odhodláním a utrpěly těžké ztráty. Granáty z povstaleckých děl roztrhaly ledovou plochu a vytvořily malá jezera, která se stala vodním hrobem pro celé postupující nepřátelské jednotky. Podle S. P. Urického, velitele z Akademie generálního štábu, z jednoho bolševického praporu přežilo pouze 18 mužů.³⁶⁹ Odpor však byl postupně překonán, do odpoledne byly všechny číslované forty dobyty a kursanti postupovali směrem k severovýchodnímu okraji města Kronštadu. Mezitím se pravá kolona, složená pouze ze dvou pěších rot, neúspěšně snažila obsadit Fort Totleben. Obránci navzdory vyčerpání bojovali se zoufalou zuřivostí, několikrát útočníky odrazili a stejně jako oni utrpěli těžké ztráty. Po zahájení pěchotního útoku se fortové těžké dělostřelectvo stalo nepoužitelným, ale povstalecké kulometry a ruční granáty si rovněž vybíraly krvavou daň. Jeden oddíl kadetů vběhl přímo do minového pole a mnoho vojáků se utopilo, když výbuchy roztrhaly led. Nakonec se útočníkům podařilo prorazit do fortu a boj muže proti muži pokračoval po celý zbytek dne. Fort Totleben se nakonec vzdal až v jednu hodinu v noci 18. března, po čemž následoval i Fort Krasnoarmějec.

Jižní skupina mezitím zahájila útok na jižní a východní část města. Vyrázila z Oraniebaumu ve čtyři hodiny ráno 17. března, asi hodinu po Severní skupině a toto početné uskupení, v němž vojáci sami táhli kulometry a lehká pěchotní děla, postupovalo třemi proudy na kronšadtský válečný přístav a čtvrtým na Petrohradskou bránu, nejzranitelnější vstup do města. Když se průzkumné jednotky 79. pěší brigády dostaly k postavením těžkého dělostřelectva, hájícího přístav, byla ještě tma. Kužely světlometů prohledávaly okolí, ale tma a mlha skryla jednotky v maskovacích pláštích před zraky obránců. Bolševické úderné oddíly pronikly až k jižnímu okraji města a rychle přemohly obsluhy několika vysunutých baterií. Pak postoupily dále a narazily na palebnou přehradu kulometů a děl z okolních povstaleckých postavení. Granáty vytvářely v ledu velké díry, zatímco tisíce odražených kulek zvedaly malé sněhové obláčky. Tváří v tvář tomuto uragánu smrti, zuřícímu na otevřené ploše, nastupující jednotky prokázaly velkou odvalu a zoufale se snažily postupovat vpřed. Byly rovněž poháněny příkazy a výhrůžkami z týla. Není divu, že někteří muži zpanikařili a odmítli pokračovat. Když se dva vyděšení vojáci schovali do rybářské bárky, zamrzlé v ledu, velitel je na místě zastřelil a zbylé muže vedl dál.³⁷⁰ Poté, co na místo dorazilo několik nákladních aut s povstaleckými posilami, bylo rozhodnuto a protiútok zahnal bolševiky zpět na led. Během tohoto střetnutí byla více než polovina mužů 79. brigády zabita nebo zraněna, včetně mnoha delegátů X. sjezdu Komunistické strany.³⁷¹

Na východním konci města se situace pro útočníky vyvíjela lépe. Těsně před rozbřeskem se 32. pěší brigádě, podporované 95. a 96. pěším plukem, podařilo prorazit skrze hradby severně od Petrohradské brány a vybojovat si cestu do města. Zároveň si 187. pěší brigáda, které velel Fedko, v čele s úderným praporem důstojnických kadetů vynutila průchod samotnou bránou, následovaná 167. a 80. brigádou. V této chvíli již útočníci utrpěli opravdu těžké ztráty, ale jakmile se octli uvnitř hradeb, čekalo na ně slovy současníka „*opravdové peklo*“.³⁷² Zdálo se, že z každého okna a vikýře

368 Kornatovskij, ed: Kronšadtskij mjatěž, 90, 105.

369 Graždanskaja vojna, I, 370.

370 Alexander Barmine: One Who Survived, New York 1945 95.

371 Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 246-247.

372 Chod sobytiji v Petrogradě vo vremja Kronšadskovo vosstanija, rukopis, 19. 3. 1921, Columbia Russian Archive.

pálí kulometry a pušky. Sníh na chodnicích se brzy zbarvil do ruda. Mrtví a ranění se hromadili na obou stranách a boje pokračovaly od ulice k ulici a od domu k domu. Povstalci se ale uprostřed tohoto bratrovražedného krveprolití, když už byla dobyta většina fortů a bitva zuřila v ulicích samotného města, nepomstili na bolševických věznicích. Poblíž Petrohradské brány se vládní záchranný oddíl probil k vězení, kde byli drženi jeho kolegové, rozbil okna, podal jim zbraně a vězni se sami osvobodili a okamžitě přidali do boje.³⁷³

Boje pokračovaly nepřetržitě celý den. Podle některých svědectví se zapojily i kronšadtské ženy, které obráncům nosily munici a pod těžkou palbou odnášely raněné do stanic první pomoci v místních nemocnicích.³⁷⁴ Ve čtyři hodiny odpoledne povstalci podnikli náhlý protiútok, který bolševiky obrátil na útěk a hrozilo, že budou vytlačeni zpátky na led. V kritickou chvíli ale dorazil 27. jízdní pluk a oddíl bolševických dobrovolníků z Petrohradu a zachránil situaci. Těsně před soumrakem bylo do města dopraveno dělostřelectvo z Oraniebaumu a zahájilo na povstalce se zničujícím účinkem přímou palbu. Jak bitva zuřila dále a dále, muži na obou stranách padali po utrpených zraněních nebo naprostým vyčerpáním. Večer se ze severovýchodu do města probili kursanti ze Severní skupiny a zmocnili velitelského stanoviště pevnosti, přičemž zajali mnoho mužů. Pak se spojili s kolegy z Jižní skupiny, kteří si již probojovali cestu od Petrohradské brány až do středu města. Okolo půlnoci boje pomalu utichaly. Poslední forty byly jeden po druhém dobyty. Vítězství bylo na dosah ruky.

Pátého března, ještě než došlo v Kronštadtu k jakémukoli krveprolití, Petrohradský obranný výbor varoval povstalce, že na poslední chvíli je jejich předáci, „Kozlovští a Petričenkové”, ponechají svému osudu a uprchnou do Finska.³⁷⁵ Tato předpověď se nyní svým způsobem vyplnila. Večer 17. března, když se vše již zdálo zcela ztracené, jedenáct členů Revolučního výboru (včetně Petričenka), ustoupilo přes led do Terijoki (Valk, Pavlov a Perepelkin byli zajati v boji a Veršinin, jak jsme již napsali, byl rovněž zajat na ledu během prvního útoku z 8. března). Kozlovskij, Solovjanov a další spolupracující vojenští specialisté rovněž odešli. Krátce po půlnoci asi 800 uprchlíků včetně jádra povstaleckého vedení dorazilo k finskému pobřeží. Měli nejvíce důvodů obávat se zajetí a opustili ostrov jako první, kromě skupiny z číslovaných fortů od karelského pobřeží. Není pochyb, že klíčovou roli v jejich rozhodnutí sehrála vyhlídka na zastřelení na místě. Jejich odchod byl v každém případě signálem pro masový exodus obránců ostrova Kotlin a okolních opevnění. Během příštích 24 hodin finskou hranici překročil mohutný proud uprchlíků, většinou námořníků. Celkem uprchlo asi 8.000 lidí, více než polovina povstaleckých sil. Přes led bylo převedeno asi 400 koní a finští pohraničníci poblíž pobřeží posbírali celkem 2.500 znehodnocených pušek.³⁷⁶

Již jsme poznamenali, že bolševické ostřelování, trvající s přestávkami celkem 11 dní, kronšadtským obranným pozicím překvapivě takřka vůbec neuškodilo. Ustupující námořníci nyní v posledním gestu odporu odstranili závěry ze všech děl z fortů a baterií, zničili dynamy, světlomety, kulometry a další vybavení. Když se bolševici vrátili, v severních fortech fungovalo jen několik málo zbraní.³⁷⁷ V noci 17. března velitelé Petropavlovsku a Sevastopolu nařídili posádkám, aby obě lodi vyhodily do povětří, ale muži, kteří se dozvěděli, že jejich předáci uprchli, je odmítli následovat. Místo toho zajali velící důstojníky a informovali sovětské velení, že jsou ochotni se vzdát. Ve 23:50 již bolševické velení v Kronštadtu mohlo Petrohradskému obrannému výboru zaslat vítěznou

373 Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 78 a 88.

374 Petričenko: Pravda o Kronšadtskich sobytijach, 21. Volin: La Révolution Inconnue, 499. Chod sobytiji v Petrograde, Columbia Russian Archive.

375 Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 189.

376 Novaja Russkaja Žizň, 22. a 24. 3. 1921.

377 London Times, 30. 3. 1921.

depeši: „Kontrarevoluční hnízda na Petropavlovsku a Sevastopolu byla zlikvidována. Moc drží ve svých rukou sympatizující se sovětskou vládou. Vojenská aktivita na palubách Petropavlovsku a Sevastopolu ustala. Přijímáme okamžitá opatření, abychom zastavili důstojníky, prchající směrem k finským hranicím”.³⁷⁸ V časných ranních hodinách 18. března obě bitevní lodi obsadily oddíly kurasantů. Kromě několika kapes, kde obránci bojovali až do posledního muže, se ostatní rovněž začali postupně vzdávat, takže v poledne osmnáctého již byly forty, lodi a takřka celé město v rukou vlády. Zbylo pouze zlikvidovat několik izolovaných skupin obránců, kteří se ještě drželi. Odpoledne byl překonán i poslední odpor a v Kronštadu utichly zbraně.

Bitva o Kronštadt se ve své zuřivosti vyrovnala nejkrvavějším epizodám občanské války. Ztráty byly těžké na obou stranách, ale bolševici, přinuceni útočit po otevřené ledové ploše proti mohutně opevněným obráncům, zaplatili mnohem vyšší cenu. Podle oficiálních zdravotnických zpráv mezi 3. a 21. březnem bylo do petrohradských nemocnic přijato více než 4.000 mužů, zraněných nebo v šoku a 527 z nich zemřelo. Tato čísla samozřejmě nezahrnují ohromné množství těch, kteří padli v boji. Po bitvě se na ledu nacházelo tolik mrtvých těl, že finská vláda oficiálně požádala Moskvu, aby je nechala odstranit, neboť po oblevě by byla vyplavena na pobřeží a představovala zdravotní riziko.³⁷⁹ Nejnižší odhad, pocházející z oficiálních bolševických zdrojů, stanovuje počet padlých na 700 a 2.500 zraněných nebo traumatizovaných, ale jeden bolševický přímý účastník bojů poznamenal, že tyto údaje jsou nesrovnatelně řádově nižší, než skutečné ztráty, soudě podle toho, co viděl na vlastní oči jen před Fortem č. 6. Další odhad stanovuje ztráty rudých na 25.000 mrtvých a raněných. Podle Harolda Quartona, obvykle dobře informovaného amerického konzula ve Viborgu, sovětské ztráty dosáhly čísla 10.000 mužů, což se zdá být poměrně realistická souhrnná kalkulace padlých, raněných a nezvěstných.³⁸⁰ V tažení přišlo o život asi 15 delegátů X. Stranického sjezdu. Společně s ostatními padlými bolševiky byli pohřbeni s vojenskými počty během společného obřadu, konaného 24. března v Petrohradu.³⁸¹

Ztráty na povstalecké straně byly nižší, ale v žádném případě zanedbatelné. Nemáme k dispozici žádné spolehlivé údaje, ale jeden pramen stanovuje počet zabitých na 600, raněných na 1.000 a zajatých na 2.500.³⁸² Počet padlých zahrnuje nemálo těch, kteří byli zmasakrováni po skončení bojů. Jakmile se útočící jednotky ocitly v pevnosti, zahájily krvavé orgie pomsty za své padlé druhy. Stupeň nenávisti, která se nashromáždila během útoku, nejlépe ilustruje povzdech jednoho vojáka, že nebylo možné použít letadla, aby postřílela z kulometů uprchlíky, směřující přes led do Finska. Trockij a jeho vrchní velitel S. S. Kameněv navíc povolili použití chemických zbraní proti povstalcům a pokud by se Kronštadt držel ještě déle, byl kadety Vyšší vojenské chemické školy vypracován plán útoku otravnými plyny pomocí plněných dělostřeleckých granátů a balónů.³⁸³

...

ZPRÁVY O POTLAČENÍ VZPOURY se rychle rozšířily a vyvolávaly v odlišných táborech různé reakce. Ruští vyhnanci v Západní Evropě zoufali. Naříkali nad svoji neschopností dopravit povstalcům materiální pomoc a odsuzovali Británii za podepsání obchodní dohody s bolševiky právě

378 Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 243.

379 Mettová: La Commune du Cronstadt, 56. London Times, 31. 3.1921

380 Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 107. Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 169. Chod sobytiji v Petrohradě, Columbia Russian Archive. Quarton ministru zahraničí, 19. 3. 1921, National Archives, 861.00/8372. Údaje por. Kelleyho, hovořící o ztrátách 25 – 30.000 mužů, jsou pravděpodobně nadsazené. Viz Quarton ministru zahraničí, 23. 4.1921, 861.00/8619.

381 Petrogradskaja Pravda, 25. 3.1921.

382 Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 168. Graždanskaja vojna, I., 372.

383 V. Pozdňjakov: The Chemical Arm, in: The Red Army, ed.: B. H. Liddel Hart, New York 1956, 384-385. Plukovník Pozdňjakov tehdy byl jedním ze studentů, kteří tento plán připravili.

uprostřed boje. Jeden emigrantský časopis však zoufalství nepropadl. V úvodníku nazvaném „Poučení z Kronštadtů“, prohlásil, že boj za osvobození Ruska bude pokračovat až do vítězného konce. Profesor Grimm v podobném duchu napsal kolegovi, že během příštího výbuchu nespokojenosti v Petrohradu jejich organizace již nesmí být zastižena nepřipravená.³⁸⁴

V Rusku bolševici oslavovali těžce vybojovaný triumf. S nadšením se však mísily projevy soustrasti s „*chybujícími soudruhy námořníky*“. Tyto pocity sdíleli i bolševičtí zahraniční návštěvníci, kteří stále podporovali režim, jakkoli si již byli jisti, jakou cestou se vydá. Tvrdili, že bolševické Rusko je navzdory všem nedostatkům stále prvním socialistickým státem v dějinách, v němž byli velkostatkáři a kapitalisté odstaveni od moci. Další úvahy byly v jejich očích druhořadé. Někteří zahraniční návštěvníci, jako například Victor Serge, byli událostmi těžce zasaženi. Na anarchisty jako Emu Goldman a Alexandra Berkmana však potlačení Kronštadtů mělo drtivý dopad. Když v noci 17. března, vzpomíná Goldman ve svých pamětech, přestala hřmět děla, ticho, které sestoupilo na Petrohrad, bylo mnohem hrozivější, než neustálá palba předchozích dnů. V posledních hodinách boje Berkman „*ztratil poslední špetku víry v bolševiky*“ a bezcílně se procházel po ulicích, zatímco Goldman ve svém hotelovém pokoji prožívala nevýslovné zoufalství, „*každý nerv v mém těle byl napjat k prasknutí*“. Jak seděla před oknem, prázdný pohled upřený do temnoty, Petrohrad jí připadal jako „*strašidelná mrtvola*“, zahalená do černého rubáše a žlutě poblikávající pouliční lampy byly jako „*svíčky u její hlavy a nohou*“. Příštího dne, 18. března, v petrohradských novinách stály ohromné titulky, připomínající padesáté výročí Pařížské komuny. Orchestry vyhrávaly vojenské pochody a bolševici defilovali po ulicích a zpívali Internacionálu. „*Její tóny*“, poznamenala Goldman, „*kdysi tak radostné, mě nyní zněly jako pohřební píseň za planoucí naději lidstva*“. Berkman si hořce poznamenal do deníku: „*Vítězové oslavují výročí Komuny z roku 1871. Trockij a Zinovjev odsuzují Thierse a Gallifeta za povražďení pařížských povstalců*“.³⁸⁵

V Kronštadtě se bolševici mezitím snažili všemožně zahladit následky povstání. Velitelem pevnosti byl jmenován Pavel Dybenko a obdařen absolutní pravomocí zbavit město disidentských elementů a nelояálního myšlení. Na místo kronštadtského sovětu, který již nikdy nebyl obnoven, byla dosazena revtrojka, složená z Vasilijeva, Bregmana a Grilova, třech nejoddanějších kronštadtských bolševických funkcionářů, určená ku pomoci novému veliteli. Osmnáctého března se ve městě objevil nový deník, Rudý Kronštadt. Bitevní lodě Petropavlovsk a Sevastopol byly přejmenovány na Marat a Pařížská komuna, zatímco Kotevní náměstí se stalo Revolučním náměstím. Proběhla nová registrace členů Komunistické strany a 350 jich bylo vyloučeno, nebo se nedostavilo. V sovětském námořnictvu byl slovy jednoho autora proveden „chirurgický řez“. Nespolehliví baltští námořníci byli rozptýleni do Černomořské, Kaspické, Aralské a říční Amurské flotily na Dálném Východě, zatímco všechny zbývající jednotky byly zbaveny údajných *Ivanmorů*, celkem 15.000 lidí.³⁸⁶ Rudoarmějci, kteří se zúčastnili závěrečného útoku, byli rovněž rozptýleni na odlehlé posádky do všech koutů země. O pouhý jeden měsíc později se jejich velitel Tuchačevskij chopil pro změnu velení trestné výpravy, vyslané rozdrtit Antonovovy partyzánské oddíly v tambovské oblasti.³⁸⁷

384 Za Narodnoje Dělo, 19. 3. 1921. Grimm Giersovi, 31. 3. 1921, Giers Archives, soubor 88.

385 Goldman: Living My Life, 889. Berkman: The Bolshevik Myth, 303. Thiers byl francouzský premiér a Galifet generál, který porazil komunardy.

386 Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 15. Puchov: Kronštadtskij mjatěž, 176-180. Srov. G. A. Cheremsanskij: Kronštadtskoje vosstanije, 28-ovo fevrala – 18-ovo marta, rukopis Columbia Russian Archive. Cheremsanskij byl mezi baltskými námořníky odsunutými na Amur.

387 Hlavní roli v potlačení Antonova rovněž sehrál Fed'ko. Viz. M. N. Tuchačevskij: Borba s kontrarevoljucionnymi vosstanijami, Vojna i Revoljucija, 1926, č. 8, 3-15. A. I. Todarskij: Maršal Tuchačevskij, Moskva 1963, 71-73. A. Niku-

Zbývá ještě popsat osud kronšadtských, kteří přežili útok. Nikdo ze zajatých povstalců nebyl postaven před řádný soud. Z více než 2.000 zajatých v boji bylo vybráno 13 mužů, kteří byli poté na uzavřeném líčení „souzeni“ jako vůdci povstání. Sovětský tisk se snažil podpořit tezi o kontra-revoluční konspiraci a pečlivě zveřejnil jejich údajný sociální původ. Pět námořních důstojníků šlechtického původu, jeden bývalý kněz a sedm rolníků.³⁸⁸ Jejich jména dnes nikomu nic neříkají a nikdo z nich nepatřil do Prozatímního revolučního výboru – čtyři jehož členové – Valk, Pavlov, Perepelkin a Veršinín – byli najisto zajati vládními silami – a nejednalo se ani o „vojenské specialisty“, kteří hráli v povstání roli poradců. Třináct „vůdců“ bylo „souzeno“ 20. března a odsouzeno k smrti.

Několik set zobývajících zajatců bylo podle všeho postříleno ještě v Kronštadtu. Další Čeka odsunula do vězení na pevnině. Petrohradská vězení byla přecpána k prasknutí a po několik měsíců byly stovky povstalců odváděny po malých skupinkách a popravovány. Mezi nimi se nacházel i Perepelkin, s nímž se potkal Fjodor Dan během cvičení na vězeňském dvoře. Perepelkin před popravou ještě stačil sepsat podrobné svědectví o povstání, ale ani Dan nevěděl, co se s ním stalo.³⁸⁹ Další byli posláni do koncentračních táborů, jako například nechvalně proslulého vězení na Solovčských ostrovech v Bílém moři s rozsudkem nucených prací, což pro mnohé znamenalo pouze pomalou smrt hladem, vyčerpáním a nemocemi.³⁹⁰ V některých případech tento osud potkal i rodiny povstalců. Kozlovského manželka a dva synové, vzatí na počátku března jako rukojmí, byli posláni do koncentračního tábora a ušetřena zůstala pouze jedenáctiletá dcera.³⁹¹

Co se stalo s povstanci, kteří uprchli do Finska? Přes led jich ustoupilo asi 8.000 a bylo internováno v uprchlických táborech v Terijoki, Viborgu a Ino. Takřka všichni uprchlíci byli námořníci a vojáci, civilisté a děti tvořili pouhý zlomek.³⁹² Americký a britský Červený kříž jim dodával potraviny a ošacení. Někteří dostali zaměstnání na stavbách silnic a dalších veřejných zakázkách. Život v táborech ale byl pochmurný a depresivní a povstanci, kteří měli zpočátku zakázáno stýkat se s místními lidmi, se mu jen obtížně přizpůsobovali. Finská vláda se obracela na Ligu Národů se žádostmi o pomoc s jejich usídlením v jiných státech, zatímco bolševici požadovali repatriaci i se zbraněmi. Mnoho se jich vrátilo zpět do Ruska, oklamáno falešným příslibem amnestie, jen proto, aby byli ihned po příjezdu zatčeni a odesláni do koncentračních táborů. V květnu a červnu jich celé skupiny procházely vězením, v němž se nacházel Dan, na cestě vstříc nuceným pracím a brzké smrti.³⁹³

Navzdory převládajícímu pocitu hořkého smutku se Petričenko stále těšil uznání svých kolegů uprchlíků. Jeho největší chybou, řekl, byla neochota postřílet v Kronštadtu bolševické funkcionáře. Petričenko osobně by toho nijak nelitoval. Když v Terijoki poskytoval rozhovor americkému

---

lin: Tuchačevskij, 151-156.

388 Krasnaja Gazeta, 23. 3.1921. Petrogradskaja Pravda, 23. 3.1921. Kornatovskij, ed.: Kronšadtskij mjatěž, 247-249. Obvinění znělo, že obžalovaní jsou vinni usmrcením a zraněním „několika tisíc rudoarmějců“, což podporuje Quartoňův odhad ztrát.

389 Dan: Dva goda skitaniji, 153-157.

390 Maximov: The Guillotine at Work, 168. David Dallin a Boris Nikolajevskij: Forced Labour in Soviet Russia, New Haven 1947, 170. Podle nedávné sovětské práce měla být většina námořníků údajně omilostněna a „tvrdé tresty“ (například trest smrti) uplatněny jen proti vůdcům a nesmiřitelným nepřátelům sovětskému režimu: Sofinov: Istorickeskij povorot, 36.

391 Dan: Dva goda skitaniji, 158. Další soudobý zdroj pravděpodobně chybně uvádí, že oba synové byli zastřeleni: Svědění iz Petrograda od 12. aprěla – Kronštadt – otgoloski jevo vosstanija, rukopis Hoover Library.

392 Největší tábor ve Fort Ino obsahoval 3.597 internovaných, z čehož bylo 3.584 mužů, 10 žen a 3 děti. Pouze 25 mužů byli civilisté. Novaja Russkaja Žizň, 27. 3.1921.

393 London Times, 30. 3.1921. Dan: Dva goda skitaniji, 159. Později v roce 1921 podle některých zpráv skupina kronšadtských uprchlíků zorganizovala „Plechanovův prapor“ a společně s finskými partyzány bojovala proti bolševikům ve Východní Karelii. Viz Jay C. Smith: Finland and Russian Revolution 1917-1922, Athens, Georgia 1958, 193-197.

reportérovi, přiznal, že povstání bylo předčasné a špatně zorganizované. „*My jsme byli poraženi*“, prohlásil, „*ale hnutí pokračuje dále, neboť vychází ze samotného lidu... Lidí jako já jsou v Rusku miliony, ne reakcionářských Bílých a zabijáckých Rudých a bolševismus svrhnou právě tito obyčejní lidé*“.³⁹⁴ O Petričenkově následném životě v exilu víme jen málo. Sovětský sborník dokumentů a svědectví o Kronštadtském povstání přináší text, vydávaný za dopis povstaleckého předáka příteli v Rusku, datovaný 17. 11. 1923, v němž přiznává chyby a naznačuje, že požádal o repatriaci.³⁹⁵ Autenticita dopisu je ovšem značně pochybná. Článek, který Petričenko publikoval v jednom eserském časopise v prosinci 1925 prokazuje, že ohledně své role v povstání ničeho nelituje a Kronštadt stále považuje, že spontánní výbuch proti diktatuře Komunistické strany, nebo lépe řečeno, jejích vůdců.³⁹⁶

Oficiální sovětská historie občanské války chybně uvádí, že Petričenko brzy poté opustil Finsko a usadil se v Československu. Ve skutečnosti zůstal ve Finsku po více než čtvrtstoletí. Jak jsme již viděli, tak po porážce byl ochoten uvažovat o spolupráci se západoevropskými emigrantskými kruhy, s nimiž sdílel touhu zbavit Rusko bolševického režimu. Později se ale kupodivu připojil k finským prosovětským skupinám. Během II. světové války se tak dostal do konfliktu s finskými úřady a v roce 1945 byl repatriován do Ruska, kde byl okamžitě zatčen. Zahynul ve vězeňském táboře o rok nebo dva roky později.³⁹⁷

---

394 Quarton ministru zahraničí, 5. 4. 1921, National Archives, 861.00/8446. New York Times, 31.3.1921.

395 Kornatovskij, ed.: Kronštadtskij mjatěž, 163-164.

396 Petričenko: O příčinách Kronštadtskovo vosstanija, Znamja Borby, prosinec 1925 – leden 1926, 4-8.

397 Graždanskaja vojna, I., 362. Serge: Memoirs of a Revolutionary, 132. Unto Parvilahti: Beria's Gardnes, New York 1960, 21 a 285.

Kapitola 7

Epilog

KRONŠTADT PADL. Vzbouřenci bojovali statečně a odhodlaně. Jejich vyhlídky na úspěch byly ovšem pochmurné již od začátku. Povstání, jak ostatně přiznali i jeho předáci, bylo nesprávně načasované a špatně připravené. Námořníci nedisponovali žádným invazním uskupením ani vnější pomocí, zatímco bolševici, kteří právě vyhráli občanskou válku, proti nim mohli zcela volně soustředit své nejlepší jednotky. Ledová pokrývka na Finském zálivu byla navíc ještě pevně zamrzlá, což vládě umožnilo proti izolované povstalecké pevnosti podniknout rozsáhlý útok pěších jednotek. Ve srovnání s dalšími protibolševickými hnutími občanské války byl Kronštadt z vojenského hlediska poměrně nevýznamnou záležitostí. Pokud se bolševikům podařilo porazit Děnikina, Kolčaka a Judeniče a obrátit na útěk Pilsudského, pak nemohl Kronštadt sám o sobě z vojenského hlediska představovat větší ohrožení.

Co však bolševiky skutečně zneklidňovalo, byla možnost, že Kronštadt vyvolá všeobecnou vzpuru na pevnině, nebo se stane nástupištěm nové intervence. Dobře věděli, že země se nachází ve stavu neustálých nepokojů, hraničících s protivládním povstáním. Dosud byli schopni své jednotlivé protivníky izolovat, ale Kronštadt, přestože představoval méně početné hnutí, než dejme tomu rolnické vzpoury na Sibiři a v tambovské oblasti, byl silně opevněn, jeho posádka byli zkušení válečníci a jeho poloha na okraji země v Baltském moři a nikoli ve vzdálené vnitrozemské provincii mohlo posloužit jako odrazový můstek pro invazní armádu.

Vítězství povstalců bylo jen těžko myslitelné. Přestože ruský lid, jakkoli hořce zklamán, byl unaven válkou a demoralizován, stále se navzdory všem stížnostem na chování vlády více obával restaurace Bílých, než nenáviděl bolševiky. Stávky v Petrohradě, s nimiž námořníci spojovali své naděje, navíc již překročily svůj zenit. Co se týče vnější pomoci, západní mocnosti opustily politiku intervence a začínaly normalizovat své vztahy s bolševiky. Povstání nenarušilo anglo - sovětskou obchodní dohodu, jak doufali Bílí a bolševici se obávali a tento pakt byl podepsán v Londýně právě 16. března, jen několik hodin před závěrečným útokem na Kronštadt. Stejný den byla navíc v Moskvě uzavřena dohoda o přátelství a spolupráci s Tureckem. Kronštadt nezasáhl ani do vyjednávání s Polskem, které nehodlalo obnovit válečný stav se svým odvěkým protivníkem. Říšská smlouva byla podepsána 18. března, právě když bolševické jednotky likvidovaly poslední ohniska povstaleckého odporu. Finsko se rovněž obrátilo ke vzbouřencům zády a znemožnilo transport pomoci přes své území. Ruští emigranti nakonec zůstali stejně roztržštěni a neschopni jako dříve a na obzoru se nerýsovala žádná možnost kooperace. Generál Wrangel už v žádném případě nemohl zasáhnout, neboť jeho jednotky byly rozptýleny a jejich morálka se den za dnem propadala stále hlouběji a pouhá mobilizace a přesun ze Středomoří na Balt by zabrala celé měsíce. Pokus otevřít na Jihu druhou frontu by takřka jistě znamenal katastrofu.

Jediná naděje na úspěch kronštatdských povstalců spočívala v okamžité ofenzívě na pevninu. Pokud by se řídili radami „vojenských specialistů“ a zmocnili předmostí v Oraniebaumu, existovala vysoká šance, že se pod jejich praporem shromáždí celé jednotky Rudé armády stejně jako civilní obyvatelstvo. Alexander Berkman byl přesvědčen, že protistátní povstání musí převzít iniciativu, rozhodným způsobem udeřit a nedovolit vládě získat čas na přeskupení sil. Jakmile se octne v izolaci nebo hraje o čas, je odsouzeno k nevyhnutelné porážce. V tomto smyslu, poznamenal Berkman, Kronštatd opakoval chybu Pařížské komuny, stejně jako ta odmítla útok na Versailles, když se Thiersova vláda nacházela ve zmatku, Kronštatd nebyl schopen táhnout na Petrohrad, ještě než vláda stačila shromáždít vlastní síly.³⁹⁸ V březnu 1908 Lenin v článku, vzpomínajícím na Komunu, učinil stejnou poznámku, když kritizoval „přehnanou velkorysost proletariátu. Namísto, aby zničil své nepřátele, rozhodl se je morálně ovlivňovat, odmítal důležitost čistě vojenských aktivit v rámci občanské války a namísto, aby korunoval své vítězství v Paříži rozhodujícím postupem na Versailles, vyčkával tak dlouho, až byla versailleská vláda schopna shromáždít svoje temné síly v přípravě na krvavý květnový týden“.³⁹⁹ To je trefný epitaf pro Kronštatdskou komunu z roku 1921.

...

JE TEDY OBTÍŽNÉ VYHNOUT SE NEODVRATNÉMU ZÁVĚRU, že pokud nebyl podniknut výsadek na pevninu, bylo jen otázkou času, než bude povstání rozdraceno. Se vši pravděpodobností to je pravda, i kdyby mezitím roztála ledová pokrývka a dorazila pomoc ze Západu. Chránění vodní plochou a s doplněnými zásobami potravin, léků a munice, mohli povstalci vydržet o několik týdnů déle a způsobit bolševikům těžší ztráty, ale dříve či později by stejně podlehlí a pokud ne vojenskému tlaku, tak stejné kombinaci hrubé síly a ekonomických ústupků, která zpečetila osud petrohradského stávkového hnutí a rolnických povstání po celé zemi. Nová ekonomická politika všude otupovala ostří nespokojenosti a Kronštatd nebyl výjimkou.

Nechceme tím v žádném případě říci, že Kronštatd byl nějak zodpovědný za přijetí NEPu, kromě toho, že uspíšil jeho zavedení. V březnu 1921 už Lenina nikdo nemusel přesvědčovat, aby opustil program Válečného komunismu. Již od konce občanské války se svými kolegy uvažoval o změně ekonomické politiky a základní rysy NEP zformuloval několik týdnů předtím, než povstání vypuklo. Již v prosinci 1920, když eserští a menševičtí delegáti na VIII. sjezdu sovětů vyzývali k zastavení potravinových rekvizic a zavedení pevné naturální daně, Lenin také uvažoval o podobném kroku. Nakonec došel na pozadí šířící se vlny nepokojů k závěru, že na vážkách je samotné přežití bolševického režimu a na setkání politbyra z 8. února, kde se podrobně zkoumala otázka zemědělské politiky, nastínil plán, pomocí něhož by potravinové rekvizice byly nahrazeny pevnou naturální daní a zakotveno právo rolníka volně disponovat s přebytky poté, co splní povinnosti ke státu. V následujících týdnech byl projekt diskutován v sovětském tisku. Pět dní před vypuknutím povstání v Kronštatdu, dne 24. února, byl detailní předběžný návrh, založený na Leninových poznámkách, předložen Ústřednímu výboru k začlenění do agendy nadcházejícího X. sjezdu strany.⁴⁰⁰ Ohlasy povstání se však na sjezdu, když se sešel 8. března v Moskvě, nijak nevytratily. Zdůraznily intenzitu lidového odporu a vzpoura jednáním vtiskla naléhavý charakter a rozptýlila jakékoli pochyby o nutnosti okamžité reformy. Bolševické straně zvonila hrana. Později se vyskytly spekulace, že k povstání by nedošlo, pokud by NEP byl zaveden o měsíc dříve.⁴⁰¹ Ať je to pravda nebo ne, panovala všeobecná shoda, že okamžitě musí být provedeny reformy, pokud bolševici nemají být

398 Berkman: *The Kronstadt Rebellion*, 39-40. Stejný názor vyjádřil menševický autor v časopise *Socialističeskij Vestnik*, 5. 4.1921. Jak poznamenal Engels: „Defenzíva znamená smrt každého ozbrojeného povstání“.

399 Lenin, *Polnoje sobranije sočiněniji*, XVI, 452-453.

400 Tamtéž, 333. Srov. Carr: *The Bolshevik Revolution*, II., 280-282.

401 Slepkov: *Kronštatdskij mjatěž*, 15.

smeteni příbojovou vlnou lidového hněvu. Kronštadt, jak řekl Lenin, „osvětlil skutečnost lépe, než cokoli jiného”. Lenin pochopil, že vzpoura není izolovaným incidentem, ale součástí širokého hnutí, zahrnujícího nepokoje na vesnici, konflikty v továrnách a narůstající vření v ozbrojených silách. Ekonomická krize válečného komunismu, poznamenal, se přeměnila na „kriti politickou, tedy Kronštadt” a budoucnost bolševismu visela na vlásku.⁴⁰²

Desátý stranický sjezd, jeden z nejdramatičtějších v bolševické historii, značil zásadní změnu v bolševické politice. Lenin před lety vyslovil dvě podmínky vítězství socialismu v Rusku: podporu ze strany proletářských revolucí na Západě a spojení ruských dělníků a rolníků.⁴⁰³ V roce 1921 nebyla naplněna ani jedna. Lenin byl výsledně přinucen opustit svoji myšlenku, že přechod k socialismu je nemožný bez podpory evropských revolucí. Zde leží zárodky „socialismu v jedné zemi”, doktríny, rozvinuté o několik let později Stalinem a zahrnující zpomalení revolučního procesu, uklidnění vztahů s kapitalistickými mocnostmi a likvidaci rolnictva. Bezprostřední a nade vše vystupující potřeba, na níž záviselo vše ostatní, spočívala v potlačení vzbouřeneckého vesnického obyvatelstva. Lenin X. sjezdu řekl, že „socialistickou revoluci v Rusku může zachránit pouze dohoda s rolnictvem, než dojde k revolucím v dalších zemích”.⁴⁰⁴ O tři roky dříve, v březnu 1918, Lenin učinil podobný krok zpět na mezinárodní frontě, když odmítl „revoluční válku” proti Německu a podepsal brestlitevský mír. Nyní, aby bolševikům umožnil vydechnout, což jim bylo v roce 1918 upřeno, Lenin odvolal Válečný komunismus ve jménu opatrnějšího a smířlivějšího programu. Prohlásil, že „musíme uspokojit ekonomické potřeby středního rolníka a zavést volný obchod, nebo vzhledem ke zpoždění světové revoluce nebude možné dále v Rusku udržet proletářskou moc”.⁴⁰⁵

Patnáctého března tedy X. sjezd strany přijal to, co jeden delegát (marxistický autor D. B. Rjazanov) nazval „rolnickým Brestem”. Opatření, které představovalo úhelny kámen Nové ekonomické politiky, nahrazovalo násilné konfiskace potravin naturální daní a přiznávalo rolníkovi právo disponovat přebytky na volném trhu. To byl první z řady kroků, zahajujících přechod od Válečného komunismu ke smíšené ekonomice. Byl opuštěn návrh Valeriana Osinského na centrálně řízenou osevni kampaň, předložený na VIII. sjezdu sovětů. Ozbrojené hlídkové oddíly se stáhly ze všech silnic a železnic a následně znovu ožil obchod mezi městem a vesnicí. Navíc byly rozpuštěny Trockého pracovní armády a odborovým svazům zaručena určitá autonomie, včetně práva volit vlastní představitele a svobodně diskutovat všechny záležitosti, týkající se zájmů pracujících. Následné dekrety obnovily soukromé obchody a výrobu spotřebního zboží, zatímco stát si podržel „velitelské funkce” ekonomiky – těžký průmysl, zahraniční obchod, dopravu a komunikace – ve vlastních rukou. Každý z těchto kroků představoval další hřebíček do rakve masové opozice a vnesl nový život do ruských měst a vesnic. Rolnické nepokoje pokračovaly ještě několik dalších měsíců v Tambově, na Sibiři a v Povolží, ale na scénu byly povolány početné formace *kursantů* a Čěky, stejných jednotek, jaké byly použity proti Kronštadu a na podzim 1921 byl jakýkoli efektivní odpor již zlomen.

Lenin nezamýšlel NEP jako pouhé přechodné opatření, uplatněné jen dokud nebude obnoven pořádek a bolševická moc upevněna na jistějším základě. „Dokud nepřetvoříme rolníka”, řekl X. sjezdu, „dokud ho nezmění rozsáhlá mechanizace, musíme mu zajistit možnost, aby neomezeně dále provozoval vlastní ekonomiku. Musíme najít způsob, jak koexistovat s drobným rolníkem”. Lenin přiznal, že kolektivizace byla silou dotlačena příliš daleko a odcizila tak individuální vlastníky půdy. „Budeme s nimi muset vycházet ještě mnoho dalších let”, řekl, „protože přeměna drobného rolníka,

402 Lenin: Polnoje sobranije sočiněni, XLIII, 138, 387.

403 Viz Carr: The Bolshevik Revolution, II., 277-279.

404 Děsjatyj sjezd RKP(b), 404.

405 Tamtéž, 413.

přetvoření celé jeho psychologie a všech jeho zvyků, to je úkol na celé generace".⁴⁰⁶ Tímto přiznáním Lenin ve skrytu uznal argumenty svých menševických oponentů, kteří v roce 1917 varovali před jakýmkoli předčasným pokusem dotlačit zaostalou agrární zemi do socialismu násilím. Trvali na tom, že skuteční marxisté vědí, že pravý okamžik ještě nenastal a Rusko s nepočtým proletariátem a převažující rolnickou populací postrádá základní podmínky pro socialistickou revoluci. Engels rovněž na toto téma napsal, že není nic horšího, než předčasná revoluce, tj. ta, v níž se socialistická strana dostane k moci ještě předtím, než se stačí rozvinout průmysl a demokracie. Bolševici se nicméně stále pokoušeli o to, co učení historického materialismu pokládalo za nemožné – provést socialistickou revoluci předtím, než byly učiněny nezbytné předchozí kroky. Nová ekonomická politika byla pokusem tento nedostatek napravit. Lenin si NEP představoval jako dlouhé období ekonomického oživení, období usmíření města a venkova, během něhož budou položeny základy socialistické společnosti.

...

NEPU SE PODAŘILO UVOLNIT značnou část napětí v ruské společnosti. Nebyl však schopen splnit požadavky Kronštadtů a jeho sympatizantů. Konfiskace obilí skončily a hlídkové oddíly byly odvolány, pracovní prapory rozpuštěny a odborovým svazům přiznán jistý stupeň nezávislosti na státu. Státní statky ale existovaly dále beze změny a v průmyslovém sektoru byl dokonce částečně obnoven kapitalismus. Navíc v rozporu s principy proletářské demokracie původní ředitelé a techničtí specialisté dále řídili velké závody a dělníci zůstali i nadále obětmi námezdního otroctví, vyloučení stejně jako dříve z jakéhokoli podílu na správě.

Nedošlo samozřejmě ani k žádnému obnovení demokracie ve vojenském životě. Právo volit si lodní výbory a vlastní politické komisaře zůstalo u ledu. Po Kronštadtě se už nikdy za žádných okolností nehovořilo o decentralizaci autority nebo uvolnění tuhé vojenské disciplíny. Právě naopak, Lenin navrhl Trockému, aby celá Baltská flotila byla sešrotována, neboť námořníci jsou nespolehliví a vojenská hodnota plavidel pochybná. Trockému se ale podařilo svého kolegu přesvědčit, že takový drastický krok není nutný. Namísto toho bylo sovětské námořnictvo zbaveno všech disidentských elementů, úplně reorganizováno a mladí bolševici zaplnili námořní kadetky, aby v budoucích letech zajistili spolehlivé velení. V Rudé armádě byla zároveň ještě výrazněji upevněna disciplína a plány na vybudování lidové milice, složené z rolnických a dělnických dobrovolníků, byly navždy opuštěny.⁴⁰⁷

Co je ale důležitější, nebyl splněn ani jeden z politických požadavků povstalců. Došlo k ještě výraznějšímu upevnění diktátorského režimu. Ústupky NEPu byly totiž zcela otevřeně zavedeny proto, aby podpořily bolševický mocenský monopol. Ve svých poznámkách k projevu na X. sjezdu strany Lenin napsal: „*Poučení z Kronštadtů – v politice uzavření stranických řad (a posílení disciplíny), intenzivnější boj proti menševikům a socialistickým revolucionářům. V ekonomice – uspokojit jak to jen bude možné potřeby středních rolníků*“.⁴⁰⁸ Lidová iniciativa tak zůstala i nadále paralyzována a svobodné sověty byly nesplněným snem. Stát odmítl obnovit svobodu slova, tisku a shromažďování, k čemuž vyzývala Petropavlovská rezoluce, nebo propustit socialisty a anarchisty, obviněné z politických zločinů. Levicové subjekty nebyly v žádném případě zapojeny do koaličního systému oživených sovětů, ale naopak metodicky potlačovány. Je smutnou náhodou, že v noci na 17. března, kdy kronštadtský Prozatímní revoluční výbor ustupoval přes led do Finska, svržená gruzínská menševická vláda, poslední svého druhu v Rusku, odplouvala z černomořského přístavu

406 Tamtéž, 37-38 a 406. Srov. Schapiro: *The Origins of the Communist Autocracy*, 311.

407 Puchov: *Kronštadtskij mjatěž*, 185-205. White: *The Growth of the Red Army*, 191-193 a 246-249.

408 Děsjatyj sjezd RKP(b), 625.

Batumi do západoevropského exilu.⁴⁰⁹ Během občanské války umožnili bolševici, ohrožovaní ze všech stran Bílými, levicovým prosovětským stranám vést nejistou existenci za podmínek neustálého šikanování a policejního dohledu. Po Kronštadtě již ani to nebylo tolerováno. V květnu 1921 byly zrušeny všechny předpoklady působení legální opozice, když Lenin prohlásil, že místo disidentských socialistů je buď za mřížemi nebo v exilu, bok po boku s bělogvardějci.⁴¹⁰ Na hlavy menševiků, eserů a anarchistů se snesla nová vlna represí, protože vláda je obviňovala ze podílu na vzpouře. Šťastnějším bylo dovoleno emigrovat, ale tisíce dalších skončily v čekistické síti a byly vypovězeny na daleký Sever, Sibiř a do Střední Asie. Koncem roku již byly všechny zbytky aktivní opozice umlčeny nebo přinuceny přejít do ilegality a dokončena konsolidace moci jedné strany. Kronštadt tedy stejně jako všechna ostatní neúspěšná povstání proti autoritářským režimům dosáhl opaku svého cíle. Místo nové éry lidové samosprávy byly v zemi tvrději, než kdy jindy utaženy šrouby bolševické diktatury.

Upevnění bolševické vlády bylo doprovázeno tlakem na ukončení rozporů v samotné straně. Lenin v žádném případě nehodlal připustit „*vnitrostranickou demokracii*“ a oznámil, že frakční spory musí okamžitě přestat, pokud má režim přežít současnou krizi. „*Přišel čas*“, řekl X. sjezdu, „*skoncovat s opozicí, rozpustit ji, už máme dost opozice*“.⁴¹¹ Lenin používal Kronštadt jako klacek, kterým své oponenty přiváděl k poslušnosti a tvrdil, že jejich kritika stranické politiky dodala povstalcům odvalu pozvednout zbraně proti vládě.⁴¹² Tento názor našel širokou odezvu mezi jeho posluchači, kteří sdíleli Leninovy obavy, že je masová vzpoura může odstavit od moci. „*V současné době*“, řekl jeden řečník, „*ve straně existují tři frakce a tento sjezd musí určit, jestli budeme i nadále tolerovat takovou situaci. Podle mého názoru nemůžeme jít proti generálu Kozlovskému se třemi frakcemi, a tak by měl sjezd také rozhodnout*“.⁴¹³ Delegáti ochotně souhlasili. Odhlasovali ostrou rezoluci, odsuzující program Dělnické opozice jako „*syndikalistickou a anarchistickou*“ úchytku od marxistické tradice. Druhá rezoluce, „*O stranické jednotě*“, zmiňovala Kronštadt jako příklad, jak mohou kontrarevoluční síly využít stranické rozpory a vyzývala k rozpuštění všech frakcí a vnitrostranických uskupení. Poslední odstavec, utajovaný po následující tři roky, poskytoval Ústřednímu výboru mimořádné pravomoci vylučovat ze strany disidentské elementy.⁴¹⁴ Brzy poté Lenin nařídil prokádrotvat stranu „*odshora dolů*“ a eliminovat nežádoucí názory. Do konce léta byla vyloučena téměř celá čtvrtina členů.

...

PRO UVAŽUJÍCÍHO ANARCHISTU jako Alexandra Berkmana byl Kronštadt skličujícím zážitkem, který ho přivedl ke kritickému přehodnocení bolševické teorie a praxe. Povstání však navzdory vší tragické dramatickosti nezapůsobilo na mnoho jiných jako významná událost. Nesehrálo zásadní roli v procesu determinace politiky Leninova režimu. Posun směrem k uvolnění domácí i zahraniční politiky probíhal již od konce občanské války. Jeho důležitost spočívá spíše v tom, že bylo v první řadě symbolem širší sociální krize – přechodu od Válečného komunismu k NEPu – kterou Lenin ve svém projevu k IV. sjezdu Kominterny označil za nejvážnější v sovětské historii.⁴¹⁵ Když ale vývoj přinesl nové období stalinského totalitarismu, povstání nabylo nového vý-

409 Boldin: Menševiki v kronštadtskom mjatěže, Krasnaja Letopis, 1931, č. 3, 28. Katkov: The Kronstadt Rising, St. Antony's Papers, č. 6, 13.

410 Lenin: Polnoje sobranije sočiněni, XLIII, 241.

411 Děsjatj sjezd RKP(b), 118. Schapiro: The Origins of the Communist Autocracy, 316

412 Děsjatj sjezd RKP(b), 34-35.

413 Tamtéž, 276.

414 Tamtéž, 571-576.

415 Degras, ed.: The Communist International, I. 213.

znamu. „*Pravdivý hlas*“, umlčený v Kronštadtu, „*je po sedmnácti letech slyšet stále výrazněji*“, napsala Ema Goldman v roce 1938, na vrcholu Velkých čistek. „*Jaká škoda*“, dodala, „*že mlčení mrtvých je někdy výmluvnější, než slova živých*“.⁴¹⁶ Z perspektivy moskevských procesů a stalinského teroristického režimu začali mnozí na Kronštadtské povstání pohlížet jako na osudovou křižovatku dějin Ruské revoluce, symbolizující triumf byrokratického útlaku a konečnou porážku decentralizované a svobodné formy socialismu.

Neznamená to, že sovětský totalitarismus začal až potlačením Kronštadtu, nebo že byl tehdy jakýmsi způsobem nevyhnutelný. „*Často se uvádí*“, poznamenal Victor Serge, „*že zárodek stalinismu se v bolševismu skrýval již od samotného začátku. Ano, nemám námitek. Bolševici však obsahovali i další zárodky – mnoho zárodků – a ti, kteří prožívali první nadšená léta po revoluci, by na to neměli zapomínat. Soudit člověka pouze podle mrtvých orgánů, které odkryje pitva a které sebou nosil již od narození, není příliš smysluplné*“.⁴¹⁷ Serge tím jinými slovy chtěl říci, že na počátku dvacátých let se sovětská společnost ještě přeci jenom mohla vydat jinou cestou. Nicméně, jak sám zdůraznil, v bolševické teorii a praxi byl vždy přítomen zásadně autoritářský rys. Leninovo hluboce zakořeněné elitářství, jeho důraz na centralizované vedení a tuhou stranickou disciplínu, jeho potlačení občanských svobod a posvěcení teroru, to vše se hluboce odrazilo na vývoji Komunistické strany a sovětského státu. Během občanské války se Lenin snažil ospravedlnit tuto politiku pomocí naléhavých opatření, diktovaných nouzovou situací. Ta však v podstatě nikdy neměla skončit a mezitím byl vybudován celý aparát pro budoucí otevřeně totalitní režim. S porážkou Kronštadtu a rozdrčením levicové opozice v Rusku odešly ze scény dějin poslední hlasy, požadující proletářskou demokracii. Totalitarismus, pokud nebyl nevyhnutelný, představoval vysoce pravděpodobnou eventualitu.

Lenin zemřel v roce 1924 a bolševické vedení se pustilo do zuřivého boje o moc. O tři roky později konflikt dosáhl vrcholu, když Ústřední výbor na základě tajné klauzule rezoluce X. sjezdu o stranické jednotě vyloučil Trockého ze strany a brzy poté vyhnal do exilu. Je ironické, že poté, co Trockij vytvořil vlastní opozici proti Stalinově tyranii a byrokratismu, anarchističtí socialisté, kteří si velmi dobře pamatovali, jakou roli sehrál v potlačení vzpoury, proti němu vyvolali ducha Kronštadtu. V odpovědi svým kritikům se Trockij snažil prokázat, že vlastně nebyl přímo zapojen. V roce 1938 napsal, že „*ve skutečnosti jsem se osobně ani v nejmenším nepodílel na pacifikaci Kronštadtského povstání a následných represích*“.⁴¹⁸ Trval na tom, že během událostí se sám nacházel v Moskvě, Petrohrad měl zcela ve své moci Zinovjev a represe byly dílem Čeky, v jejímž čele stál Dzeržinskij, který do svých pravomocí nenechával zasahovat vůbec nikoho dalšího.

Trockij však řekl, že povstání muselo být stejně zlomeno. Idealisté podle něj vždy obviňovali revoluce z „*excesů*“, ale ty údajně plynou „*ze samotné podstaty revolucí, které jsou samy o sobě historickými excesy*.“ Kronštadt podle Trockého nebyl ničím jiným, než „*ozbrojenou reakcí maloburžoazie proti strastem sociální revoluce a tvrdosti proletářské diktatury*“. Pokud by bolševici nejednali dostatečně rychle, vzpoura by je mohla svrhnout a údajně otevřít stavidla kontrarevoluce. Popírají snad kritici, tvrdil Trockij, právo vlády na sebeobranu nebo kontrolu nad svými ozbrojenými silami? Může nějaká vláda přímo ve svém srdci tolerovat vojenské povstání? Měli jsme naši moc jen tak zahodit za hlavu? Trockij závěrem tvrdil, že to, co bolševici v Kronštadtu učinili, byla „*tragická nezbytnost*“.⁴¹⁹

416 Goldman: Trotsky Protests Too Much, 7.

417 Serge: Memoirs of a Revolutionary, předmluva XV-XVI.

418 L. Trockij: Ještě ob usmírení Kronštadta, Buletin Opoziciji, říjen 1938, 10. The New International, srpen 1938, 249-250.

Své kritiky však nepřesvědčil. Navzdory všem tvrzením měl totiž Trockij jako komisař války a předseda Revolučně - vojenského sovětu všeobecnou odpovědnost za potlačení Kronštadt. Odjel dokonce osobně do Petrohradu, kde 5. března vydal zmíněné ultimátum a rovněž navštívil Oraniebaum a Krasnou Gorku a sehrál významnou roli v řízení bolševických válečných příprav, i když ne tak klíčovou jako Zinovjev a Tuchačevskij. Navíc, jak zdůraznil Dwight Macdonald, Trockij nikdy nereagoval na obvinění, že bolševici s povstáním naložili se zaslepenou brutalitou. Jak vážně se pokoušeli o nenásilné řešení? Jestliže je pravda, že z různých ve straně těžili Bílí, nebylo zároveň nebezpečí ze strany tuhé diktatury, zakopané u moci navzdory masovému tlaku mnohem výraznější? Mohla by si stalinistická klika tak snadno uzurpovat kontrolu nad stranou, která by připustila masovou participaci a větší prostor pro levicovou opozici?⁴²⁰ Anton Ciliga podobně konfrontoval bolševické tvrzení, že pokud by Kronštadt nebyl potlačen, pustil by z řetězu reakční síly. To je možná pravda, připustil Ciliga, ale co je naprosto jisté, je skutečnost, že v roce 1921 revoluce zahynula.⁴²¹

Vítězové z Kronštadtů však nakonec sami padli za oběť systému, který pomáhali vytvořit. Trockij a Zinovjev byli zatraceni jako „nepřátelé lidu“, vychytrale napomáhající kontrarevoluci. „*Jidáš Trockij*“, prohlašovala sovětská brožurka z roku 1939, naplnil Kronštadt svými pochopy, včetně banditů a bělogvardějců, zatímco se úmyslně kryl pomocí odborové otázky. Další stalinistická práce vzpouru sváděla na Trockého „oblíbence, velitele 7. armády Tuchačevského“ a „starého trockistu Raskolnikova“, velitele Baltské flotily. Strana nakonec vyslala „skutečného komunistu“ a Stalinova soudruha ve zbrani Klimenta Vorošilova, aby se vypořádal se zrádci, i když Vorošilov ve skutečnosti na kronštadtské frontě sehrál pouze vedlejší roli politického komisaře.⁴²² Revoluce pohlcovala své tvůrce jednoho po druhém. Zinovjev, Tuchačevskij a Dybenko byli zastřeleni ve velkých čistkách. Trockij byl zabit v Mexiku agentem sovětské tajné policie. Raskolnikov a Laševič spáchali sebevraždu. Mnoho sjezdových delegátů, kteří odjeli do Kronštadt, včetně Pjatakova, Zatonského a Bubnova, zmizelo ve Stalinových vězeních. Kalinin téměř jako jediný zemřel přirozenou smrtí v roce 1946. Mučedníci z Kronštadtů však přežili, uchováni v paměti lidu jako nevinné děti revoluce.⁴²³

---

419 Trockij: Hue and Cry Over Kronstadt, The New International, duben 1938, 103-105. Trockij: Stalin, New York 1946, 337. Trockého poznámka, že excesy „plynou ze samotné podstaty revoluce“, odráží Engelsův axiom, že revoluce je ta „nejautoritářštější představitelná věc“.

420 The New International, červenec 1938, 212-213.

421 Anton Ciliga: The Kronstadt Revolt, Londýn 1942, 13.

422 Bolšaja sovětskaja encyklopedija, 1 vyd., XXXV, 222. Dále 2. vydání, XXIII, str. 484. O. Leonidov: Likvidacija kronštadtskovo mjatěža (mart 1921 g.), Moskva 1939, 8-9 a 139. K. Znakovščikov: Razgrom Kronštadtskovo kontrarevoljucionno mjatěža v 1921 godu, Leningrad 1941, 62. Srov.: Abramovič: The Soviet Revolution, 209.

423 Srov.: Mettova: La Commune du Cronstadt, str. 6 a I. N. Steinberg: In the Workshops of the Revolution, New York 1953, 300.

PŘÍLOHA 1

Memorandum o otázce zorganizování povstání v Kronštadu

Přísně tajné – 1921

Informace, vycházející z Kronštadu, nás přiměly uvěřit, že během nadcházejícího jara zde vypukne povstání. Pokud budou přípravy podpořeny určitou pomocí zvenčí, můžeme najisto počítat s jeho úspěchem, kterému jsou nakloněny následující příznivé okolnosti.

V současné době jsou v Kronštadu soustředěna všechna plavidla Baltské flotily, která stále mají nějaký vojenský význam. V tomto smyslu hlavní sílu v Kronštadu představují námořníci aktivní flotily, stejně jako námořníci pobřežní služby v kronšadtské pevnosti. Veškerá moc je soustředěna v ruce malé skupiny bolševických námořníků (místní sovět, Čeka, Revoluční tribunál, komisaři a stranické výbory na lodích apod.). Zbytek posádky ani dělníci z Kronštadu nehrají významnější roli. Mezi námořníky již můžeme pozorovat početné a nepochybné známky masové nespokojenosti s existujícím pořádkem. Pokud se malá skupina v Kronštadu pomocí rychlé a rozhodné akce chopí moci, námořníci se jednomyslně přidají ke vzbouřencům. Mezi námořníky se již taková skupina vytvořila, připravena a schopna podniknout ty nejenergičtější akce.

Sovětská vláda je dobře informována o nepřátelském postoji námořníků. V tomto směru dohlíží na to, aby v Kronštadu nikdy nebylo k dispozici více potravin, než na jeden týden, zatímco v minulosti se potraviny do Kronštadu dovážely vždy na měsíc dopředu. Sovětské úřady námořníkům nedůvěřují až do té míry, že ke strážení cest do Kronštadu, vedoucích před led, nyní pokrývající Finský záliv, byl přidělen celý pluk Rudé armády. V případě povstání se ale tento pluk nebude schopen námořníkům postavit na odpor, protože pokud povstání bude správně připraveno, bude námořníky zneškodněn pomocí momentu překvapení.

Přisvojení si autority nad flotilou a kronšadtskými opevněními zajistí nadvládu povstalců i nad všemi forty, které nejsou položeny v bezprostřední blízkosti ostrova Kotlin. Dělostřelectvo těchto fortů má takové výstřelné pole, které mu neumožňuje pálit na Kronštadt, zatímco kronšadtské baterie mohou snadno zaměřit svoji palbu přímo na forty (Fort Obručev, který povstal ve vzpouře z května 1919, se vzdal půl hodiny poté, co na něj začaly střílet kronšadtské baterie).

Bolševici se mohou povstání vojensky postavit bezprostředně po jeho propuknutí pouze pomocí zahájení palby na Kronštadt z baterií Krasné Gorky (fortu, položeného na pevnině na jižním pobřeží Finského zálivu). Dělostřelectvo Krasné Gorky je ale v porovnání s dělostřelectvem válečných lodí a baterií v Kronštadu naprosto neškodné. Na válečných lodích v Kronštadu se nachází nejméně 32 děl ráže 305 mm a 8 děl ráže 254 mm (nepočítaje děla menších ráží, o jejichž stavu nemáme spolehlivé informace). Na Krasné Gorce je pouze 8 děl ráže 305 mm a 4 děla ráže

203 mm a zbytek nemá dostatečnou ráži, aby mohl Kronštadt uškodit. Veškeré zásoby granátů pro dělostřelectvo Kronštadt, Krasné Gorky i Baltské flotily jsou navíc uloženy v kronšadtských muničních skladech a octnou se tedy v rukou povstalců. Bolševici následně nebudou schopni potlačit povstání v Kronštadu dělostřeleckou palbou z baterií Krasné Gorky. Právě naopak, je možné dojít pouze k jednomu závěru, a to, že v případě dělostřeleckého souboje Krasné Gorky a Kronštadt z vítězí Kronštadt (povstání na Krasné Gorce v květnu/červnu 1919 bylo potlačeno Kronšadtem po čtyřhodinovém ostřelování, které srovnalo se zemí všechny budovy v oblasti Krasné Gorky – bolševici zakázali střilet přímo na její baterie, aby je uchovali pro pozdější použití).

Z výše řečeného je tedy jasné, že existují mimořádně příznivé okolnosti, nakloněné úspěchu povstání v Kronštadu:⁴²⁴ (1) Přítomnost soudržné skupiny energických organizátorů povstání. (2) Odpovídající inklinace námořníků k povstání. (3) Malá rozloha operační oblasti, daná sevřenými tvary Kronštadt, což pojistí naprostý úspěch povstání a (4) Možnost přípravy povstání v úplné tajnosti, což je umožněno izolací Kronštadt od Ruska a homogenitou a solidaritou námořníků.

Pokud povstání uspěje, bolševici, kteří mimo Kronštadt nemají k dispozici bojeschopná válečná plavidla ani možnost soustředit dostatečně silné pozemní dělostřelectvo, aby umlčeli kronšadtské baterie (zvláště kvůli skutečnosti, že Krasná Gorka je v tomto případě nepoužitelná), nebudou schopni dobýt Kronštadt s pomocí pozemního ostřelování nebo soustředěného vylodění svých jednotek. Dále stojí za povšimnutí, že kronšadtská pevnost i vojenská flotila je vybavena protiinvazním dělostřelectvem tak silným, že může vytvořit neproniknutelnou palebnou překradu. Provést vylodění by nejdříve znamenalo umlčet toto dělostřelectvo, což je úkol, před nímž budou bolševici bezmocně stát vzhledem k podpoře, kterou protiinvaznímu dělostřelectvu mohou poskytnou těžká děla Kronštadt a jeho flotily.

Vzhledem k výše řečenému může být vojenská situace v Kronštadu po vypuknutí povstání považována za zcela bezpečnou a základna se bude moci udržet tak dlouho, jak bude zapotřebí.

Kronštadu by se nicméně mohly stát osudné životní podmínky v období po vítězství povstání. K dispozici je pouze množství potravin, které vydrží několik málo dní po zahájení povstání. Pokud Kronštadt nebude okamžitě po převratu zásoben a nebude zajištěno správné fungování potravinových dodávek, pak nevyhnutelný hlad přinutí Kronštadt znovu upadnout pod bolševickou nadvládu. Ruské protibolševické organizace nejsou dostatečně silné, aby vyřešily potravinový problém a jsou přinuceny se obrátit o pomoc k francouzské vládě.

Pokud chceme zamezit jakémukoli zpoždění v zásobování Kronštadu potravinami okamžitě po vypuknutí povstání, je nezbytné, aby zásoby potravin byly předem umístěny na dopravní lodi, očekávající v baltských přístavech rozkaz vyplout do Kronštadt.

Kromě kapitulace Kronštadt před bolševiky v případě neposkytnutí potravin vyvstává rovněž nebezpečí zlomení morálky samotných povstalců, výsledkem čehož může být Kronštadu obnoven sovětský režim. Taková situace nevyhnutelně nastane, pokud povstalečtí námořníci neobdrží projevy podpory a sympatií zvenčí, zvláště od Ruské armády pod velením generála Wrangela, a rovněž pokud se námořníci budou cítit izolováni od zbytku Ruska a získají pocit, že je nemožné nasměrovat povstání ke svržení bolševické vlády v celém Rusku.

V tomto smyslu by tedy bylo mimořádně vítané, aby v co nejkratší době po propuknutí povstání do Kronštadt dorazila francouzská válečná plavidla, symbolizující francouzskou podporu. Ještě vhodnější by byl příjezd několika jednotek Ruské armády do Kronštadt. Co se týče jejich výběru, přednostně by se mělo jednat o ruskou Černomořskou flotilu, nyní umístěnou v Bizertě, ne-

---

424 Autor Memoranda předpokládá, že k povstání dojde až poté, co roztaje led.

boť příjezd černomořských námořníků na pomoc námořníkům Baltské flotily by v nich probudil nezdolné nadšení.

Nesmíme rovněž ztratit ze zřetele skutečnost, že se nemůžeme spoléhat na spořádanou organizaci nové správy v Kronštadtu, zvláště v prvních dnech po převratu a v tomto ohledu by příjezd jednotek Ruské armády nebo flotily pod velením generála Wrangela vykázal mimořádně příznivé následky, neboť veškerá velitelská pravomoc v Kronštadtu by automaticky přešla na velící důstojníky těchto jednotek.

Pokud dále předpokládáme, že z Kronštadtu budou vedeny vojenské operace s cílem svrhnout sovětský režim v Rusku, pak je v tomto smyslu nutné nasadit síly Ruské armády generála Wrangela. V této souvislosti je ještě třeba se zmínit, že Kronštadt může sloužit jako nezranitelná základna pro tyto operace, nebo jejich pouhou hrozbou. Nejbližším cílem akce z Kronštadtu by byl bezbranný Petrohrad, jehož dobytí by znamenalo, že bitva proti bolševikům je nejméně z poloviny vyhrána.

Pokud by se v blízké budoucnosti zdála další kampaň z Kronštadtu proti sovětskému Rusku z nějakých důvodů nežádoucí, pak tedy sama skutečnost, že Kronštadt byl posílen protibolševickými ruskými jednotkami, jednajícími v dohodě s francouzským vrchním velením, bude stále vykazovat významný vliv na vývoj celkové politické a vojenské situace v Evropě v průběhu nadcházejícího jara.

Je tedy nezbytné mít na paměti, že pokud původní úspěch povstání v Kronštadtu bude promrhán kvůli nedostatečnému zásobování potravinami nebo demoralizaci baltských námořníků a kronštadtské posádky, pramenící z nedostatku morální a politické podpory, pak tedy nastane situace, z níž sovětská vláda nevyjde oslabená, ale naopak posílená a její nepřátelé zdiskreditováni.

Vzhledem k výše řečenému by se tedy ruské protibolševické organizace měly přidržet nároku, že se musí zdržet napomáhání úspěchu kronštadtského povstání, pokud nebudou disponovat jasnou zárukou, že francouzská vláda se v tomto smyslu rozhodla přijmout následující kroky, zvláště: (1) Vezme na sebe povinnost poskytnutí finanční podpory přípravě povstání, což pro dosažení příznivého výsledku vyžaduje nízkou sumu, nepřesahující 200.000 franků. (2) Vezme na sebe další financování Kronštadtu po provedení převratu. (3) Přijme opatření, nutná k zásobování Kronštadtu potravinami a zajištění příjezdu první zásilky okamžitě poté, co bude v Kronštadtu proveden převrat a (4) Zveřejní svůj souhlas s tím, že do Kronštadtu po provedení vzpoury dorazí francouzské válečné lodě a rovněž armáda a válečná plavidla ozbrojených sil generála Wrangela.

Ve spojení s výše řečeným nesmíme zapomenout, že dokonce, i když se francouzské vrchní velení a ruské protibolševické organizace nezúčastní přípravy a řízení povstání, během nadcházejícího jara v Kronštadtu každopádně dojde ke vzpouře, která ale bude po krátkém počátečním úspěchu odsouzena k záhubě. To by značně posílilo prestiž sovětské vlády a připravilo její nepřátele o mimořádně vzácnou příležitost, která se pravděpodobně již nebude opakovat, zmocnit se Kronštadtu a zasadit bolševismu nejtěžší možný úder, z něhož se již nemusí vzpamatovat.

Pokud bude francouzská vláda v zásadě souhlasit s výše předloženými úvahami, pak je nutné, aby delegovala jednotlivce, s nimiž představitelé organizátorů povstání vejdou v podrobnější dohodu v tomto smyslu a kterému mohou sdělit detaily plánu povstání a dalších akcí, stejně jako zasvěcenější informace, týkající se prostředků, nutných pro zorganizování a další financování povstání.

Dokladnaja zapiska po voprosu ob organizaciji vosstaniija v Kronštadtě, rukopis Columbia Russian Archive.

PŘÍLOHA 2

Za co bojujeme

Za co bojujeme

Poté, co pracující třída provedla Říjnovou revoluci, doufala, že se osvobodí. Výsledkem je však ještě větší zotročení lidské osobnosti. Moc policejní a četnické monarchie přešla do rukou komunistických uzurpátorů, kteří lidem nedali svobodu, ale sevřeli je do neustálého strachu, že se octnou v čekistických mučírňách, jejichž hrůzy dalece předčí policejní cely starého režimu. Bajonety, kulky a hrubé povely čekistických *opričniků* - to pracující Sovětského Ruska získali po těžkém boji a utrpení. Slavný znak dělnického zřízení, srp a kladivo, komunistická vláda v zájmu udržení poklidného a bezstarostného života nové byrokracie komunistických komisařů a funkcionářů ve skutečnosti nahradila bajonetem a zamřížovaným oknem.

Nejzlověstnější a nejzločinnější ze všeho je ale morální otroctví, které komunisté nastolili. Vztáhli totiž své ruce také na vnitřní svět pracujících a přinutili je myslet bolševickým způsobem. S pomocí zbyrokratizovaných odborových svazů přikovali dělníky k jejich strojům, takže práce se nestala radostí, ale novou formou otroctví. Na protesty rolníků, vyjádřené spontánními povstáními a dělníků, které životní podmínky dohnaly ke stávce, odpovídají masovými popravami a krveprolitím, zahanbujícím dokonce i carské generály. Rusko pracujících, které jako první pozvedlo rudý prapor osvobození práce, je zalito krví těch, kteří se nedobrovolně stali mučedníky ve jménu lesku a slávy komunistického režimu. Komunisté v tomto moři krve utápí všechny velké a zářné přísliby a hesla revoluce pracujících. Obrázek se začal čím dál tím ostřeji vykreslovat a nyní je již zřetelné, že Ruská komunistická strana není obráncem námezdně pracujících, jak předstírá. Zájmy pracujícího lidu jsou jí cizí. Poté, co se dostala k moci, stará se pouze o to, aby ji neztratila a pokládá tedy za možné použít všechny prostředky – pomluvy, násilí, zradu, vraždu nebo pomstu na rodinách povstalců.

Dlouho zkoušená trpělivost pracujících je u konce. Celá země je na mnoha místech ozářena plameny povstání, bojujících proti útlaku a násilí. Vzplály dělnické stávky, ale agenti bolševické *ochranky* se mají na pozoru a přijali všemožná opatření, aby odvrátili a potlačili neodvratitelnou třetí revoluci. Ta však stejně přišla a vedou ji sami pracující lidé. Generálové bolševismu jasně vidí, že povstal právě lid, přesvědčený, že myšlenky socialismu byly zrazeny. Oni se však třesou o svoji kůži, uvědomují si, že před hněvem pracujících není úniku a stále se snaží s pomocí svých *opričniků* zastrášovat povstalce vězením, popravčími čety a dalšími zvěrstvy. Život pod jhem komunistické diktatury se stal horším než smrt.

Povstalecký pracující lid chápe, že neexistuje třetí možnost kromě boje proti bolševikům a jejich novému otroctví. Musíme věc dotáhnout až do konce. Oni předstírají, že činí ústupky – v petrohradské provincii byly odvolány hlídkové oddíly a 10 milionů zlatých rublů bylo přiděleno na

nákup zahraničních potravin. Nesmíme se však nechat oklamat. Za tímto soustem se totiž skrývá železná pěst pána diktátora, který své ústupky dostane stonásobně zpět, jakmile bude nastolen klid.

Ne, neexistuje žádná třetí cesta. Vítězství nebo smrt! Příkladem je Rudý Kronštadt, hrozba pro kontrarevolucionáře z pravice i levice. Zde byl podniknut nový revoluční krok vpřed. Zde byla vztyčena vlajka povstání proti tříletému násilí a útlaku komunistického režimu, který zastínil i třistaleté jeho monarchismu. Zde v Kronštadtu jsme položili první kámen Třetí revoluce, zbavující pracující posledních zbytků poroby a otevírající novou širokou cestu socialistické tvořivosti.

Tato nová revoluce rovněž pozvedne pracující masy na Východě i Západě a poslouží jako příklad nové socialistické výstavby, stojící proti byrokratické bolševické „tvořivosti“. Pracující masy v zahraničí uvidí na vlastní oči, že vše, co zde bylo dosud vytvořeno úsilím dělníků a rolníků, nebyl socialismus. Učinili jsme první krok bez jediného výstřelu a bez jediné kapky krve. Pracující nepotřebují krveprolití. Pracující prolíjí krev pouze v sebeobraně. Navzdory všem hrůzným zločinům, které bolševici spáchali, máme natolik sebeovládání, abychom se omezili pouze na jejich izolaci od veřejného života, aby jejich zlovolná a lživá agitace nenarušovala naši revoluční práci.

Dělníci a rolníci rychle krácejí vpřed a nechávají daleko za sebou Ústavodárné shromáždění s jeho buržoazním režimem a diktaturu Komunistické strany s její Čekou a státním kapitalismem, jejíž katovská smyčka se utahuje okolo hrdla pracujících mas a hrozí, že je zardousí. Současný pohyb konečně pracujícím poskytuje možnost mít vlastní svobodně zvolené sověty, jednající bez sebemenšího násilí nebo stranického nátlaku a také přetvořit zbyrokratizované odborové svazy na svobodné asociace dělníků, rolníků a pracující inteligence. Konečně byl zlomen policejní režim bolševického samoděržaví.

Za što my boremsja, Izvěstija Vremennovo Revoljucionnovo Sověta, 8. 3. 1921, in Pravda o Kronštadtě, 82-84.

PŘÍLOHA 3

Socialismus v uvozovkách

Socialismus v uvozovkách

Když námořníci, rudoarmějci, dělníci a rolníci prováděli Říjnovou revoluci a prolévali krev za moc sovětů, za vytvoření republiky pracujících, Komunistická strana si přitom pečlivě všímala postojů mas. Vepsala na svůj prapor líbivá hesla, kterými uchvátila pracující, vtáhla je do svého tábora a přislíbila je vést přímo do zářného království socialismu, neboť pouze bolševici znají cestu.

Dělníci a rolníci se přirozeně mocně zaradovali. „Konečně se otroctví, ve kterém jsme trpěli pod knutou velkostatkářů a kapitalistů, stává pouhou vzpomínkou“, pomysleli si. Zdálo se, že nadešel čas svobodné práce na polích, v továrnách a dílnách. Zdálo se, jakoby veškerá moc přešla do rukou pracujících.

Děti pracujícího lidu byly umnou propagandou přivedeny do stranických řad, kde však byly spoutány tuhou disciplínou. Když se pak bolševici cítili dostatečně silní, nejdříve od moci odstavili socialisty jiných směrů, pak odstrčili dělníky a rolníky od kormidelního kola společnosti, ale stále vládli zemi jejich jménem. Moc, kterou ukradli, bolševici nahradili svévolnou vládou komisařů nad tělem i duší sovětského občana. Navzdory zdravému rozumu a proti vůli pracujících začali sveřepě budovat státní socialismus s otroctvím místo svobodné práce.

Poté, co rozvrátili výrobu pod „dělnickou kontrolou“, bolševici znárodnili továrny a dílny. Dělník se proměnil z otroka kapitalisty na otroka státního podniku. Brzy to už nestačilo, a tak naplánovali zavedení systému zrychlování práce – Taylorova systému. Veškeré pracující rolnictvo bylo prohlášeno za nepřátele lidu a ztotožněno s kulaky. Komunisté velmi usilovně začali ožebračovat rolníky a urychleně zakládali státní statky – statky nového pána, státu. To dostali rolníci od socialismu bolševiků namísto volného užívání nově nabyté půdy. Výměnou za zkonfiskované obilí, dobytek a koně dostali čekistické násilí a popravčí čety. Skvělý systém směny ve státě pracujících – olovo a bajonety za chleba!

Život občanů se stal beznadějně monotónním a rutinním. Každý musel žít podle rozpisů, vyhotovených novou mocí. Namísto svobodného rozvoje osobnosti a svobodného pracovního života bylo nastoleno nevidané a mimořádně kruté otroctví. Veškeré nezávislé myšlení, veškerá kritika činů, spáchaných zločinnými vládci, to vše se stalo zločinem, trestaným vězením a někdy dokonce smrtí. V „socialistické společnosti“ začal vzkvétat trest smrti, toto znesvěcení lidské důstojnosti.

Takové je zářné království socialismu, do něhož nás zavedla diktatura Komunistické strany. Dostali jsme státní socialismus se sověty, složenými z funkcionářů, poslušně hlasujících podle diktátu stranických sekretariátů a vševědoucích komisařů. Heslo „Kdo nepracuje, ať nejí!“ bylo novým „sovětským zřízením“ přeměněno na „Všechno pro komisaře“. Pro dělníky, rolníky a pracující inteligenci zůstává pouze skličující a zoufalá dřina ve vězeňském prostředí.

Tato situace již byla nesnesitelná a Revoluční Kronštadt jako první zpřetrhal okovy a rozbil ocelové vězeňské mříže. Bojuje za jiný socialismus, za sovětskou republiku pracujících, v níž bude výrobce jediným pánem a bude moci nakládat se svými výrobky podle vlastního uvážení.

Socialism v kavyčkach, Izvěstija Vremennovo Revoljucionnovo Komitěta, 16.3. 1921, in Pravda o Kronštadtě, 172-174.

Baltská flotila v ruské revoluci a občanské válce 1917 – 1921

Vojensko-historická poznámka

Ruská Baltská flotila se zrodila na počátku 18. století poté, co Rusko Petra I. porazilo Švédsko ve Velké severní válce (1700-1721) a získalo permanentní přístup k Baltickému moři, které se mělo stát východiskem pro nástup Ruska do pozice námořní mocnosti a další agresi směrem do Evropy. Opevněná námořní základna Kronštadt byla založena roku 1703, kdy ruská vojska dobyla ostrov Kotlin a okamžitě zde začala budovat fortifikace.

Baltská flotila před rokem 1917 představovala jednu z hlavních součástí carského válečného námořnictva. V revolučním roce 1905 však obdržela těžký úder, který navždy změnil její složení i funkci a představoval jednu z historických příčin následných vzpour a revolučních povstání. Když v roce 1904 japonská vojska během Rusko – japonské války dobyla ruskou pevnost a přístav Port Arthur a zničila zbytky Tichomořské flotily, vyslalo carské vrchní velení na Dálný Východ velkou bojovou eskadru pod velením admirála Zinovije Rožděstvenského, skládající se v podstatě ze všech těžkých jednotek Baltské flotily. Takzvaná *Druhá tichomořská eskadra* čítala 8 bitevních lodí, 3 obrněné lodě, 8 křižníků a 9 torpédoborců. Ve dnech 27. a 28. května 1905 utrpěla katastrofální porážku v bitvě v Cušimském průlivu, kdy bylo v boji potopeno 6 z 8 bitevních lodí a zachránilo se jen 5 menších jednotek. Zahynulo 4.380 námořníků Baltské flotily a 5.917 se jich dostalo do zajetí.

Baltská flotila jako taková přestala existovat a musela být do značné míry vybudována znovu. Mnoho ruských námořních technologií se projevilo jako beznadějně zastaralé. Flotila například neměla k dispozici kvalitní radiotelegrafické přístroje nebo klíčově důležité moderní dálkoměry, přesně navádějící palbu těžkých děl. K tomu se přidala nepružnost ruského námořního důstojnického sboru a jeho rigidní lpění na zastaralých znalostech a taktice, která vyústila v nejtvrďší porážku ruského námořnictva všech dob. To vše vyvolalo u řadových námořníků, kteří především porážku u Cušimy zaplatili vlastní krví, ještě silnější averzi k válečné službě, důstojnictvu a velitelskému sboru obecně.

V rámci obnovy loďstva po těžkých ztrátách Baltská flotila obdržela těsně před I. světovou válkou celou řadu moderních válečných plavidel, které již byly vybaveny mnoha importovanými technologickými prvky převážně britské a francouzské provenience. Jednalo se mimo jiné o 4 velké moderní bitevní lodě třídy Gangut, 2 řadové bitevní lodě třídy Andrej Pervozvannyj, velký obrněný křižník Rjurik, který se stal vlajkovou lodí flotily, tři obrněné křižníky třídy Bajan a mnoho desítek lehkých jednotek jako torpédoborců a ponorek.

Válečná porážka navíc přiměla carský režim přesunout důraz v námořní strategii z Tichého oceánu na Baltské moře, což přispělo k tomu, že Baltské flotile začalo vrchní velení přisuzovat

značný význam a vojenská disciplína, zejména na hlavní základně v Kronštadu, byla i na ruské carské poměry velmi tuhá. Nově vytvořený Námořní generální štáb chápal v rámci nové námořní doktríny Baltské moře jako zásadní ruskou sféru vlivu a do vypuknutí I. světové války se carské Rusko dostalo znovu na 5. místo na světě v objemu výdajů na námořní zbrojení.

V této situaci začalo postupně docházet vlivem okolností k výrazné politické radikalizaci řadových námořníků. Posádky se musely složitě a namáhavě přecvičit na nové technologie a služební postupy a po většinu doby byly izolovány na plavidlech a námořních základnách. Velení námořnictva také neudělalo nic vyřešení některých dlouhotrvajících problémů ve flotile, například nekvalitní stravy, vydávané řadovým námořníkům.

Od roku 1909 navíc velel základně a pevnosti Kronštadt admirál Robert N. Viren, který na ní zavedl neobvykle tvrdý disciplinační režim. Řadoví členové posádek se často obávali vykročit na břeh i v době dovolenky, aby nenarazili na Virena nebo jiného vyššího důstojníka, kteří neváhali na potkání rozdávat tvrdé tresty za sebemenší prohřešky. Za jeho působení se také výrazně rozmohlo násilí děleslužících poddůstojníků vůči řadovým námořníkům, které Viren a jeho podřízení přímo podporovali. Cílem Virenových opatření bylo zabránit dalšímu šíření levicové revoluční agitace v Baltské flotile.

Virenův režim se stal extrémně nepopulárním a Kronštadt získal pověst „námořnického Sachalinu“, spíše trestaneckého pracovního lágru, než vojenské základny. Důstojnický sbor Baltské flotily byl navíc kulturně velmi vzdálen řadovým námořníkům a naprostou většinou se skládal z aristokracie s převahou baltské šlechty s livonsko - německými kořeny. Jedním z hlavních požadavků vzbouřených námořníků z února 1917 bylo mimo jiné okamžité propuštění všech důstojníků s německými jmény.

Viren svých cílů nedosáhl, protože námořníci se stejně postupně politicky radikalizovali a přidávali k levicovým opozičním stranám a organizacím. Viren nikdy nedokázal zabránit tomu, aby se každý rok během takzvaných *Letních plaveb*, kdy se válečné lodi Baltské flotily vydávaly na cestu do Severního a Středozemního moře, nedostalo námořníkům do rukou obrovské množství v zahraničí vydávané revoluční literatury v ruském jazyce. Emigrantské levicové skupiny o itineráři *Letních plaveb* věděly s předstihem a v předem stanovených přístavech čekaly na příjezd námořníků dobře připravené a zásobené. Strana socialistů-revolucionářů (eseři) speciálně pro tyto příležitosti vydávala časopis *Morjak*, zaměřený na ruské námořníky. Námořníci takto pravidelně udržovali stále intenzivnější kontakty s levicovými kruhy až do začátku války.

Během I. světové války na Baltu nedošlo k velkým námořním střetům jako v Severním nebo Středozemním moři, neboť geografické vlastnosti tohoto válčiště to ani neumožňovaly. Baltské moře je relativně úzké, mělké a členité a uzpůsobené spíše pro operace lehkých sil. Představuje rovněž ideální prostředí pro minovou válku a již od počátku konfliktu obě strany - německé i ruské námořnictvo - začaly pokládat rozsáhlá minová pole. Zpočátku byla aktivnější ruská strana a do konce roku 1914 se na ruských minách potopily tři německé křižníky a patnáct obchodních lodí.

Baltská flotila se na počátku války rovněž pokoušela o útočné operace hlavně s použitím křižníků, ale bez většího výsledku. Dne 11. října 1914 však německá ponorka U26 během střetnutí u ostrova Odenholm torpédovala a potopila ruský obrněný křižník Pallada, který šel ke dnu s celou posádkou a ruské hladinové operace byly omezeny. Naopak byly rozvinuty podvodní ponorkové operace, do nichž se zapojila i britská ponorková eskadra, která byla vyslána na posílení tehdy ještě spojenecké ruské baltské flotily. Bitevní lodi sloužily maximálně jako daleká ochrana pro operace na kladení min.

V červenci 1915 podniklo německé námořnictvo rozsáhlou hladinovou operaci v Rižském zálivu, zacílenou na likvidaci ruských minových polí. Silná eskadra, čítající 15 moderních bitevních lodí, sice nedosáhla stanovených cílů, ale Baltská flotila se preventivně stáhla do bezpečí základen v Revalu, Helsingforsu a Kronštadtu.

Situace na kronštadtské základně a zejména na bitevních lodích s početnou posádkou se už delší dobu velení vymykala z rukou a přestože námořní vojenská policie v letech 1915-1916 tvrdě zasahovala proti levicovým ilegálním organizacím, velitel Kronštadtu admirál Viren si v září 1916 v dopise nadřízeným zoufal a situaci na základně navzdory nejtvrděšímu uplatňování vojenského práva považoval za katastrofální. Navrhoval rozpuštění Baltské flotily, hromadné převelení posádek bitevní eskadry a jejich nahrazení posádkami z lodí Běloomořské a Sibiřské flotily.

Únorová revoluce v roce 1917 znamenala konec bojeschopnosti Baltské flotily jako celku. Během všeobecné vzpoury v námořnictvu bylo postříleno celkem 51 vyšších důstojníků a mnoho set dalších bylo uvězněno nebo uprchlo. Admirál Viren byl povstalcí veřejně popraven na hlavním náměstí prvního dne vzpoury, 28. února 1917. Byl ustaven kronštadtský Sovět dělnických a vojenských zástupců, který byl aktivní až do povstání z roku 1921 a představoval hlavní organizační sílu na základně a ve městě. Byl typický svým širokým politickým složením, v němž bolševici hráli marginální roli. Po volbách v březnu 1917 v něm zasedlo 108 eserů, 72 menševiků, 77 nestraníků a pouze 11 bolševiků.

Když v září 1917 německé námořnictvo znovu podniklo velkou hladinovou operaci v Rižském zálivu u ostrova Saaremaa, Baltská flotila již nebyla schopna klást odpor. V prosinci 1917 Leninova vláda podepsala brestlitevskou mírovou smlouvu s Německem a 24. února 1918 byla Baltská flotila, které hrozilo bezprostřední nebezpečí na základě v Revalu, přesunuta do Helsingforsu během takzvaného *Ledového pochodu*, kdy za mimořádně obtížných podmínek loďstvo proplulo zamrzlým Baltem s pomocí několika ledoborců. Následující den obsadila Reval německá vojska, kterým tak unikla obrovská kořist v podobě 7 bitevních lodí, 9 křižníků, 59 torpédoborců, 12 ponorek a 150 menších plavidel.

Po přesunu byla flotila v březnu 1918 výrazně zredukována. Celá řada starších plavidel byla na kronštadtské námořní základně permanentně zakotvena a částečně odstrojena. Tento osud stihl dvě řadové bitevní lodě Andrej Pervozvannyj a Respublika, dále bývalou vlajkovou loď Baltské flotily obrněný křižník Rjurik, obrněné křižníky Gromoboj, Admiral Makarov a Bajan a křižníky Bogatyr a Diana. Moderní bitevní loď Gangut byla rovněž vyřazena ze služby, protože nebyl dostatek kvalifikovaných námořníků pro její obsluhu. V říjnu 1918 ji ze stejného důvodu následovala sesterská bitevní loď Poltava, která byla zakotvena v Petrohradě a zakonzervována. Dne 24. listopadu 1919 v její přední kotelně vypukl rozsáhlý požár s vážnými následky, po kterém už nebyla nikdy opravena a sloužila pouze jako zdroj náhradních dílů pro zbylá plavidla své třídy.

Ve službě tedy na počátku roku 1919 zůstaly jen trosky bývalé flotily: dvě moderní bitevní lodě Petropavlovsk a Sevastopol a několik desítek menších jednotek: torpédoborců, minolovek, ponorek a dělových člunů.

V prosinci 1917 navíc na Baltu v rámci dohodové intervence do ruské občanské války (Operace *Red Track*) začala působit britská eskadra pod velením kontradmirála Edwina Alexandra - Sinclaire, složená z moderních lehkých křižníků, torpédoborců, ponorek a rychlých torpédových člunů. Britům se podařilo Baltskou flotilu v podstatě zablokovat na základně v Kronštadtu. Na přístupech k ostrovu proběhla celá řada střetnutí.

V noci na 17. června 1918 se britskému torpédovému člunu CMB-4 pod velením Augusta Agara podařilo proniknout přímo do kronštadtské základny a zásahem torpéda potopit křižník

Oleg. Agar za tuto akci obdržel Viktoriin kříž, nejvyšší britské vyznamenání za statečnost v boji. Na přístupech ke Kronštadtu probíhala celá řada bojových střetnutí a poté, co byla britská eskadra torpédových člunů posílena, podařila se jí v noci na 18. srpna 1919 další útočná akce. Agar tentokrát provedl šest dalších torpédových člunů minovými poli a pásmem kronšadtských fortů a během následného útoku byly těžce poškozeny bitevní lodi Petropavlovsk a Andrej Pervozvannyj a potopen starý obrněný křižník Pamjat' Azova, sloužící jako zásobovací základna pro ponorky.

Kromě útoků motorových torpédových člunů utrpěl Kronštadt nálety bombardérů z letadlové lodi Vindictive, které postupně způsobily rozsáhlé škody na zařízeních vojenské základny a zlikvidovaly mnoho postavení pátracích světlometů. Největší oběti na životech na straně sovětské Baltské flotily si vyžádal incident z 21. října 1919, kdy eskadra sovětských torpédoborců třídy Orfej najela do britského minového pole a došlo k potopení jednotek Gavril, Konstantin a Svoboda.

Na začátku února 1920 se britská eskadra stáhla z Baltského moře po uzavření mírové smlouvy mezi sovětským Ruskem a nově vzniklým Estonskem a uznání jeho nezávislosti. Poté bojové operace sovětské Baltské flotily v podstatě skončily. Kronštadt nicméně byl stále silnou opevněnou námořní základnou s posádkou, umístěnou ve městě i řetězci dělostřeleckých fortů, překračující počet 27.000 vojáků.

Během Kronšadtského povstání nebyla válečná plavidla v přístavu vážněji poškozena, ani neutrpěla sabotáží ze strany povstalců.

V letech 1922-1923 sovětská vláda prodala několik desítek demobilizovaných a odzbrojených válečných plavidel Baltské flotily do šrotu německým společnostem, včetně čtyř nedokončených velkých bitevních křižníků třídy Borodino, které se měly stát nástupcem třídy Gangut. To značilo konec Baltské flotily jako válečné povrchové eskadry s ambicemi většími, než bránit Finský záliv a Sankt Petěrburg, tehdy již Leningrad.

PW

Literatura

Michael B. Barrett. *Operation Albion: The German Conquest of the Baltic Islands*. Bloomington: Indiana University Press, 2008.

Белавенец Петр Иванович. *Нужен ли нам флот и значение его в истории России*. Товарищество Л. Голике и А. Вильборг, 1910.

Israel Getzler. *Kronstadt 1917 - 1921. The Fate of a Soviet Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Nicholas Papastratigakis. *Russian Imperialism and Naval Power*. Londýn a New York: I. B. Tauris, 2011.

Obrazová příloha

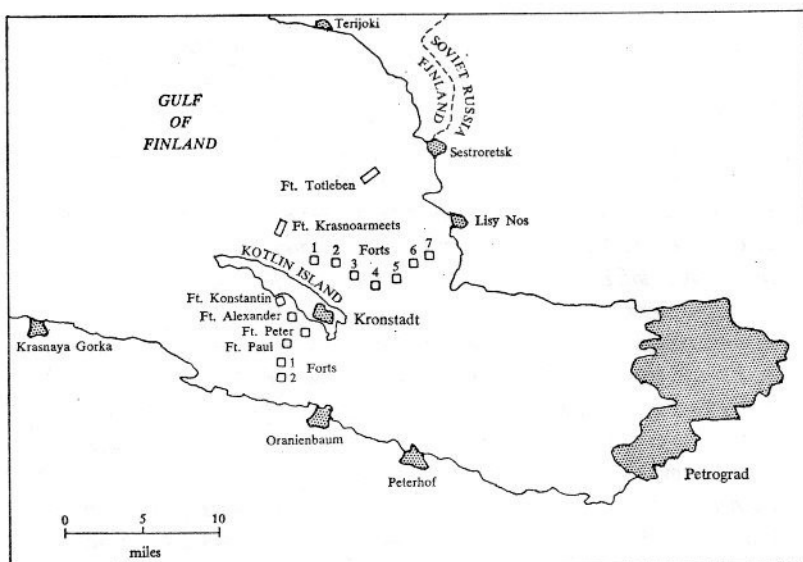

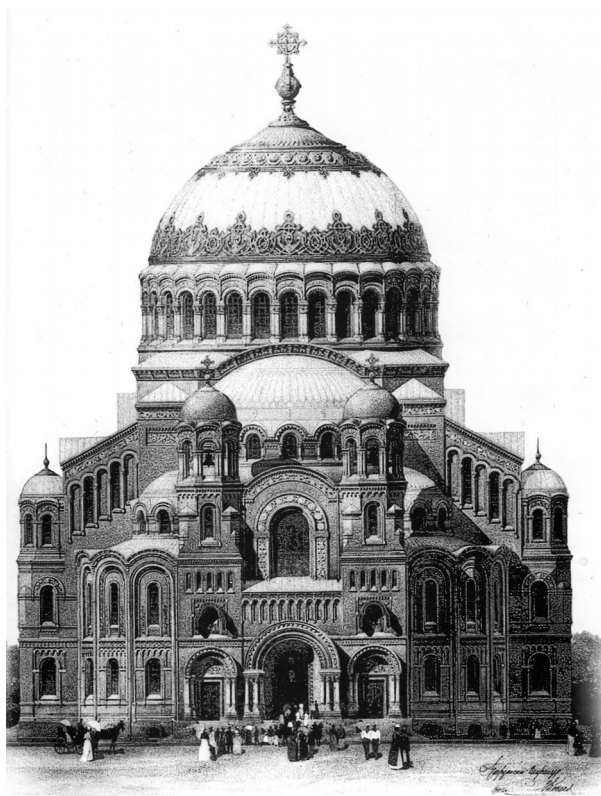
Schéma opevnění ostrova Kotlin a Kronštadt. Prakticky celá šíře Finského zálivu byla bráněna řetězcem dělostřeleckých fortů.

Admirál Robert Nikolajevič Viren, v roce 1917 velitel kronštadtské námořní základny, mezi námořníky extrémně nepopulární kvůli zavedení tuhého disciplinárního režimu. Dne 14. března 1917 byl na kronštadtském Kotevním náměstí společně s několika dalšími vysokými důstojníky zabit davem námořníků.

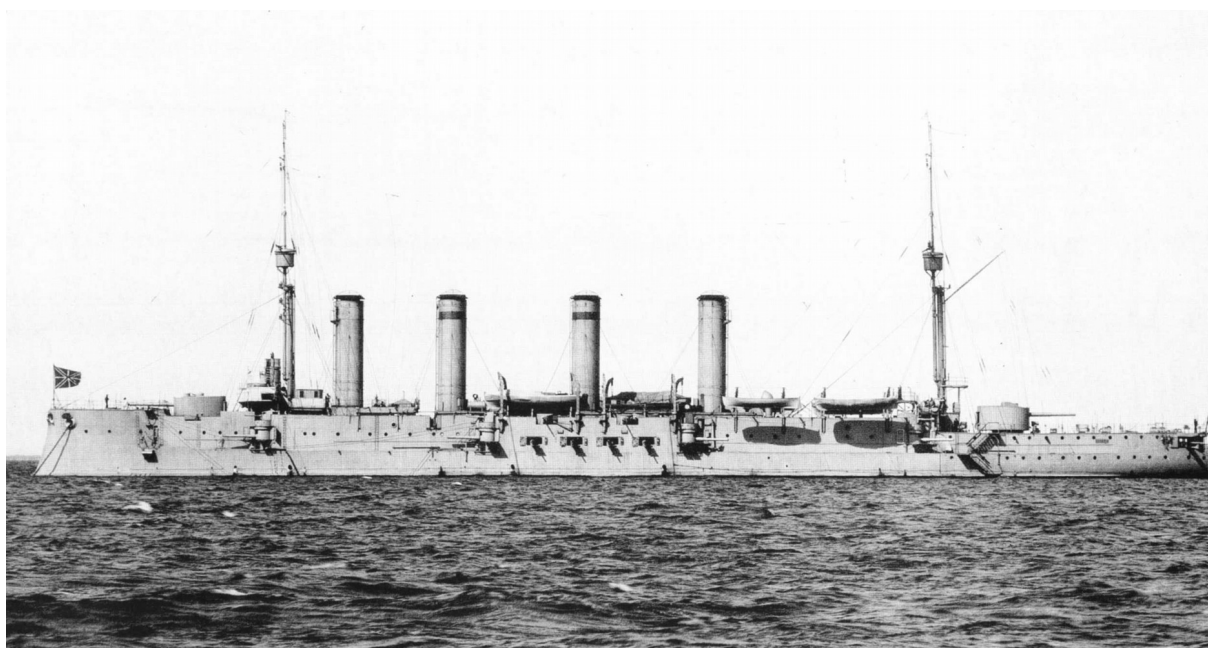
Jeden z dělostřeleckých fortů, střežících kronšadtský přístav, Fort Alexander. Současný stav.

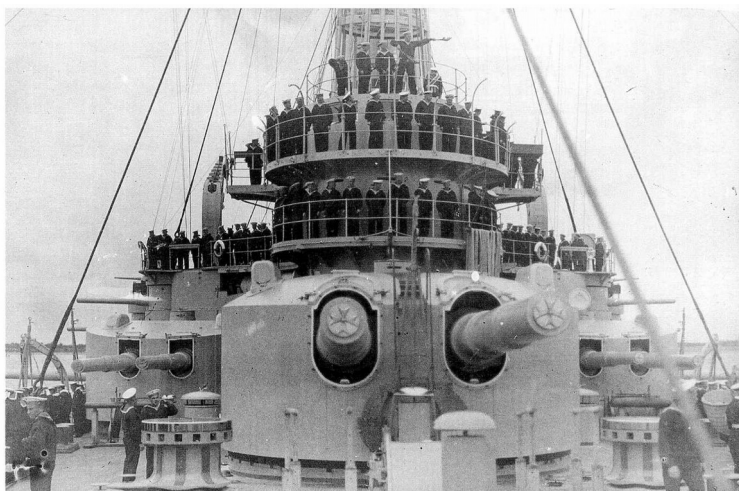
Mořská katedrála sv. Mikuláše, postavená v Kronšadtu v letech 1898-1913 podle projektu Antona Tomiška a Valentina Kosjakova, který se pokusil napodobit ortodoxní byzantský historický styl. Všem námořníkům byla na její výstavbu strhávána část žoldu. V katedrále se konaly tradiční pravoslavné pohřební obřady za padlé námořníky. Kronšadtské povstání nebylo výjimkou a pravoslavný ritus byl doplněn zpěvem Marseillaisy.

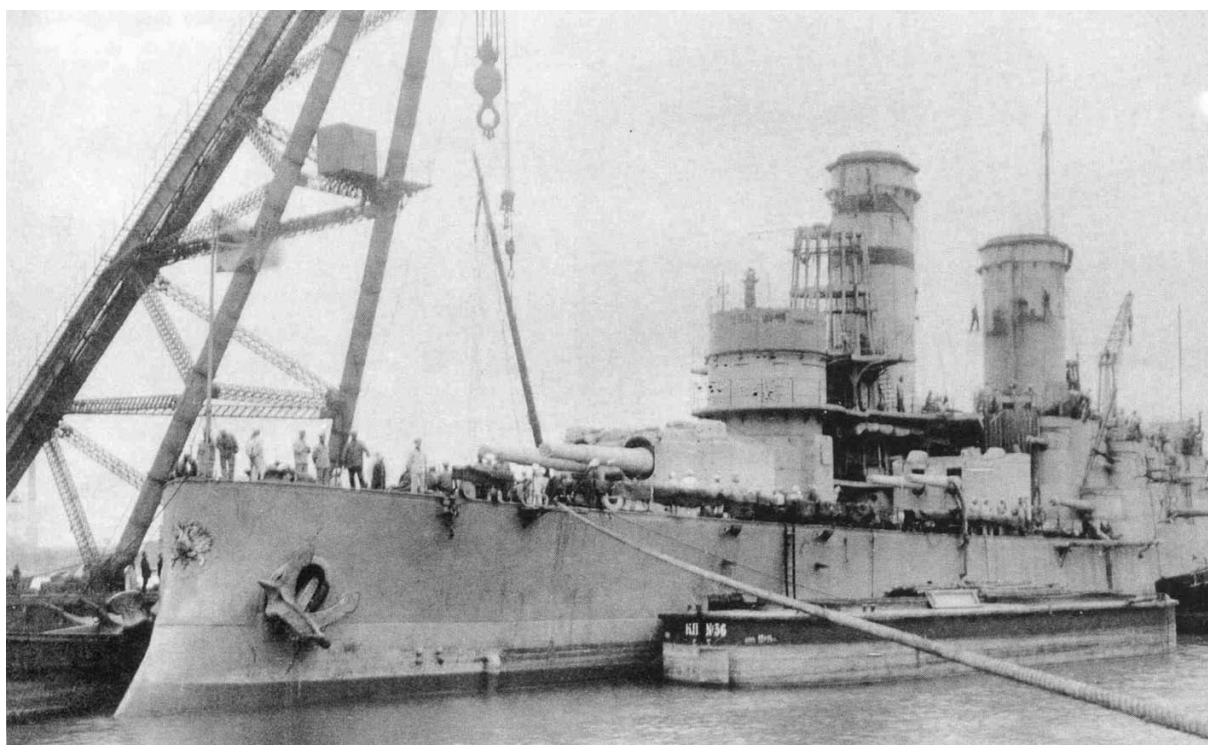
Potopená plavidla ruské První tichomořské eskadry v Port Arthuru v roce 1905. Porážka v rusko – japonské válce vykazala zásadní následky na vývoj v Baltské flotile. Druhá tichomořská flotila, která následně utrpěla katastrofální porážku od japonského námořnictva v bitvě u Cušimy, se skládala z plavidel Baltské flotily. V bitvě zahynulo téměř 5.000 ruských námořníků.

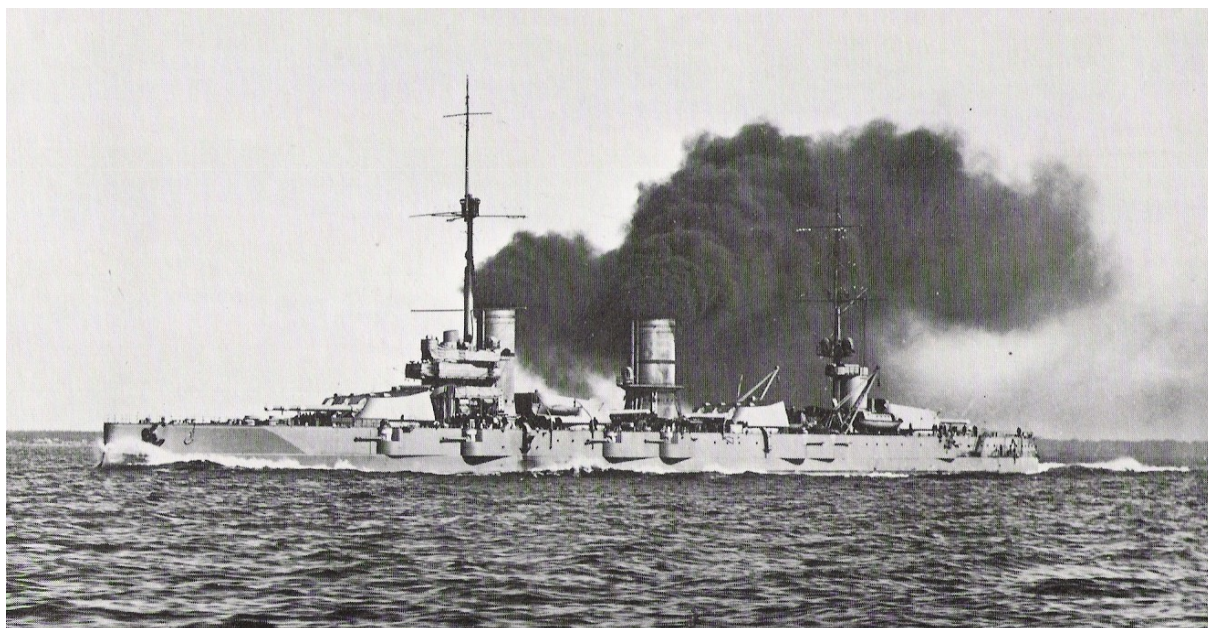
Ruský obrněný křižník Pallada z Baltské flotily, první oběť I. světové války. V roce 1914 se potopil s celou posádkou po zásahu torpédem z německé ponorky U26.

Přední dělové věže hlavní a střední ráže na ruské bitevní lodi Imperator Nikolaj I., po roce 1917 přejmenované na Respublika a zařazené do 2. brigády bitevních lodí.

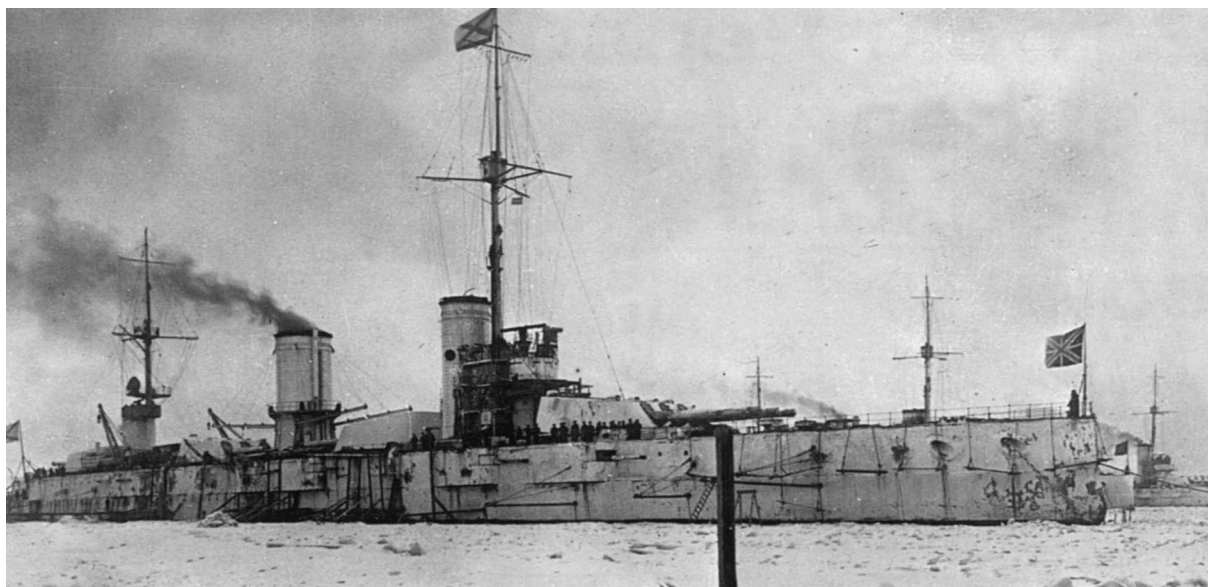
Bitevní loď Andrej Pervozvannyj během výměny stožárů v roce 1915 v Kronštadu.

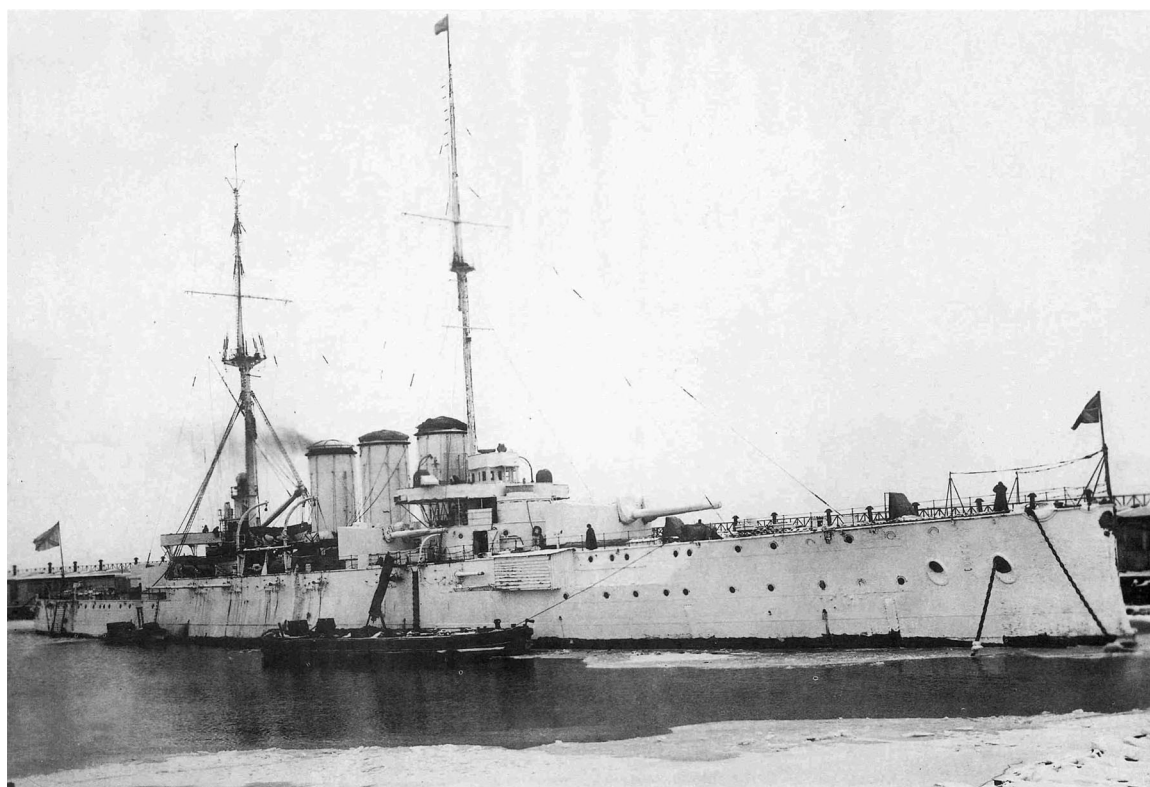
Moderní bitevní loď Poltava „baltské“ třídy Gangut, součást zbrojního programu, majícího nahradit obrovské ztráty, utrpěné během rusko - japonské války. Zde zachycena v roce 1914 během rychlostních zkoušek.

Poltava během stavby v petrohradských loděnicích.

Moderní bitevní loď Sevastopol třídy Gangut, centrum povstaleckého hnutí z roku 1921. Zde zachycena v roce 1914 na základně v Helsingforsu.

Velký obrněný křižník Rjurik, další loď urychleně dodaná Baltské flotile v rámci nahrazování ztrát po rusko - japonské válce. Rjurik byl postaven v britských loděnicích Vickers v Barrow in Furness a zařazen do služby v roce 1909. Během I. světové války byl vlajkovou lodí Baltské flotily.

Britská intervenční eskadra, vyslaná na Balt v rámci operace Red Track, zachycená v roce 1918 u svého kotviště v estonském Koporje. Eskadra se skládala z moderních lehkých křižníků, torpé-
doborců, motorových torpédových člunů a ponorek, vhodných pro operace v mělkých vodách. Bri-
tské eskadře se podařilo Baltskou flotilu zablokovat na základně v Kronštadu.

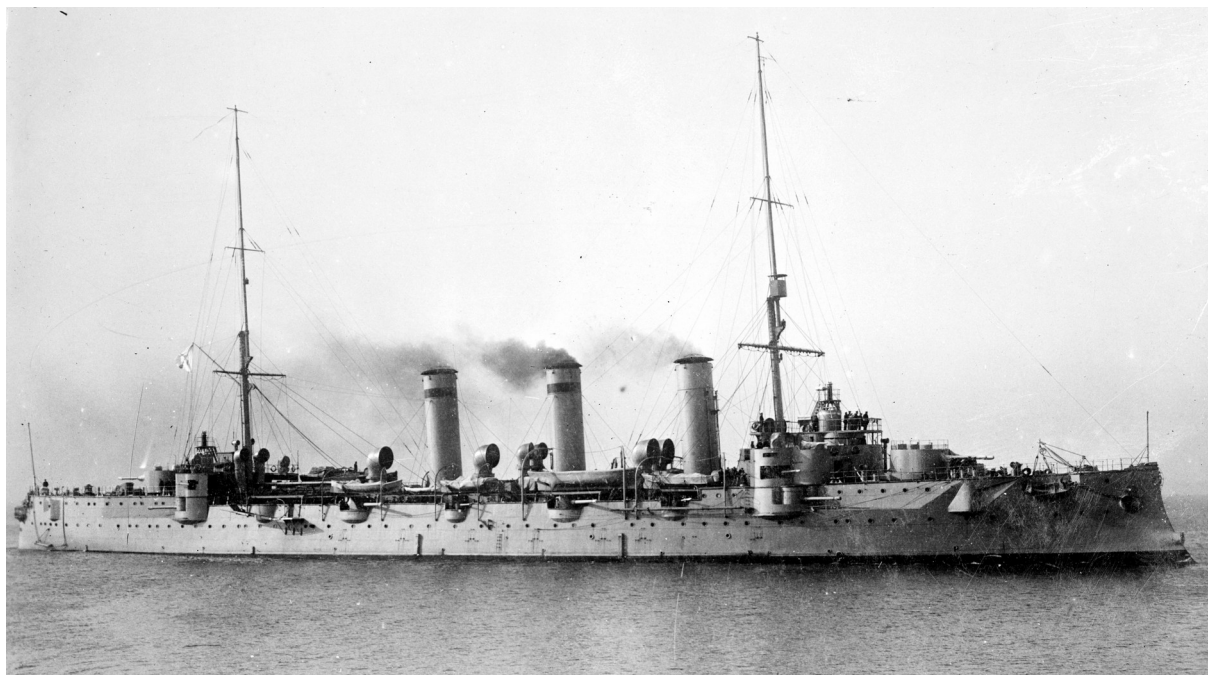

Zničená 305mm dělová věž sovětské těžké pobřežní baterie v estonském Naissaar, opuštěná v roce 1918 během estonské války za nezávislost. Sovětští vojáci během ústupu vyhodili do povětří mu-
niční sklad.

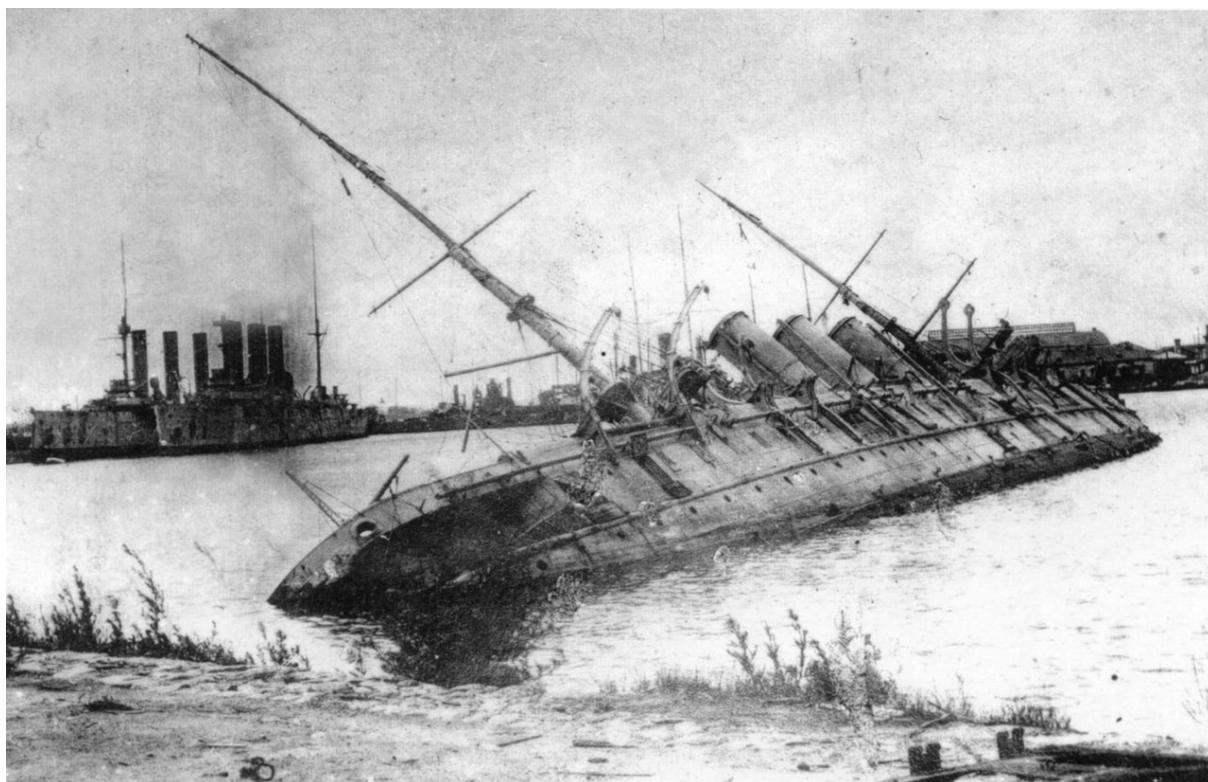

Britský lehký pobřežní motorový člun, tzv. Coastal Motor Boat (CMB), vyzbrojený jedním torpédem a původně zkonstruovaný pro překvapivé útoky na německé válečné základny v Severním Moři. Britským CMB se podařilo několikrát v letech 1918 a 1919 proniknout přímo do kronšadtského přístavu a způsobit zde těžké škody. V noci na 17. června 1918 do základny pronikl CMB-4 pod velením poručíka Augusta Agara, kterému se podařilo zasáhnout torpédem křižník Oleg,

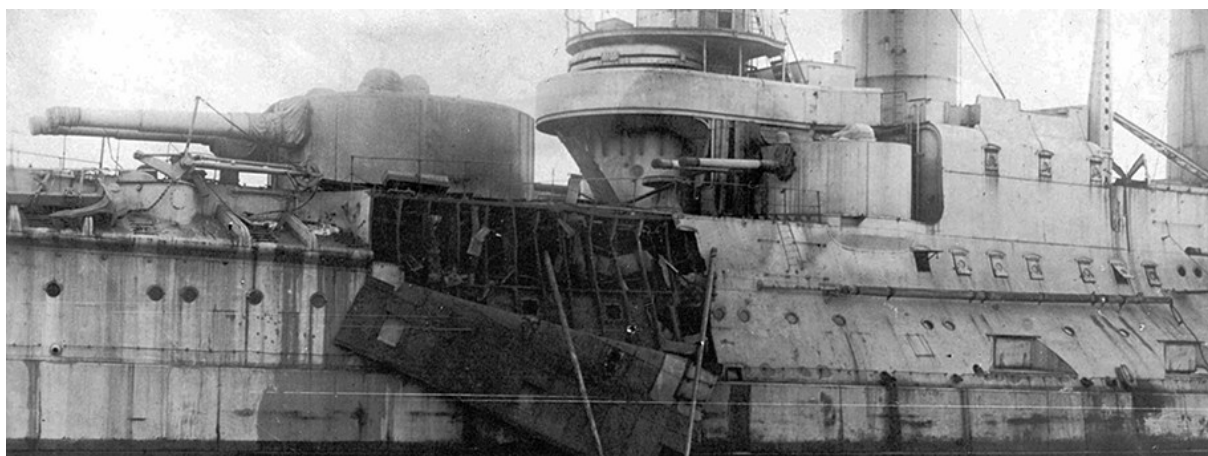
který se po zásahu muničního skladu potopil v přístavu a již nikdy nebyl opraven. Trup křižníku byl vyzdvižen a sešrotován až v roce 1938.

Ruský křižník Baltské flotily Oleg, oběť britského útoku z června 1918.

Starý ruský obrněný křižník Pamjat' Azova, který byl v kronšadtském přístavu potopen při akci britských torpédových motorových člunů v noci na 18. srpna 1919.

Poškozená sovětská bitevní loď Graždanin (bývalý Cesarevič), odstavená v roce 1921 v kronšadtském přístavu.

Skupina kronštadtských revolučních námořníků, zachycená v březnu 1917 se bojovým praporem, nesoucím nápis „Smrt buržujům.“

Sovětský propagandistický leták z roku 1919 s textem „Ať žije rudé válečné námořnictvo, předvoj revoluce“. Upravená grafika z tohoto plakátu byla mnohokrát použita v nejrůznějších anarchistických publikacích, zabývajících se tematikou Kronštadtského povstání.

Blíže neurčená fotografie, zachycující nástup mužstva na palubě bitevní lodi Petropavlovsk v roce 1921 těsně před vypuknutím Kronštadtského povstání. Vzhledem k přítomnosti bojových praporů a vojenské hudby by se mohlo jednat o uvítání vysokého velitele nebo politického komisaře flotily.

Postavení bolševické dělostřelecké baterie na jižním pobřeží Finského zálivu během závěrečného útoku na Kronštadt.

Často tradovaná fotografie, mající zachycovat útok Rudé armády na Kronštadt. Zřejmě se však jedná o záběr z vojenského cvičení, čemuž nasvědčuje skupina čtyř důstojníků, bezstarostně postávající vlevo a otáčející se směrem k objektivu.

152mm houfnice 4. těžkého dělostřeleckého pluku, 3. baterie, v postavení u Dubki (Sestroreck) během závěrečného útoku na Kronštadt v roce 1921.

„Pravda o Kronštadtu“, sborník vzpomínek a dokumentů, vydaných levým eserským nakladatelstvím Svoboda Ruska v Praze roku 1921. Na jeho sestavení se podílelo množství ruských radikálních levicových a anarchistických emigrantů a kniha obsahuje i kompletní faksimile *Izvestije* Prozatímního revolučního výboru.

Předseda kronšadtského Prozatímního revolučního výboru Stěpan Petričenko ve finském uprchlickém táboře v roce 1921.

Paul Avrich
Kronštadt 1921

Původní český překlad PW. První vydání vyšlo v nakladatelství Anarchistická knihovna, pracovní skupina Federace anarchistických skupin v roce 2001 v nákladu 400 kusů jako její 11. publikace. Toto druhé e-vydání bylo zpřístupněno na stránkách www.jaime.cz v červenci 2015. Původní vydání Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (Princeton: Princeton University Press, 1970).

Anarchistická knihovna – www.jaime.cz
jaime@jaime.cz